

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI

BALKAN, KAFKAS, DOĞU AVRUPA VE ANADOLU İNCELEMELERİ DERGİSİ

KaraM
Güz 2015 • Sayı 47

Karadeniz Araştırmaları
Journal of the Black Sea Studies

Karam Yayınıdır
Cilt/Volume 12 Sayı/Number 47
Güz/ Fall 2015 ISSN 1304-6918

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Owner and Managing Editor
Bilgehan Atsız GÖKDAĞ

Editörler/Editors
Osman KARATAY - M. Seyfettin EROL

Yazı işleri / Secretariat
Umut ÜREN

Tasarım/ Design
Ali BALCI

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Bernt Brendemoen (Oslo Üni.)
Prof. Dr. Haydar Çakmak (Gazi Üni.)
Prof. Dr. Necati Demir (Gazi Üni.)
Prof. Dr. Peter Golden (Rutgers Uni.)
Prof. Dr. Sadettin Gömeç (Ankara Üni.)
Prof. Dr. Hakan Kırımlı (Bilkent Üni.)
Dr. Yuri Kochubey (NAS of Ukraine)
Prof. Dr. Mihai Maxim (D.Kantemir Kültür Mrk.)
Prof Dr. David Mcdonald (Uni. of Wisconsin)
Prof. Dr. Hikmet Öksüz (KTÜ)
Prof. Dr. Mehmet Öz (Hacettepe Üni.)
Prof. Dr. Yücel Öztürk (Sakarya Üni.)
Prof. Dr. Dan D.Y. Shapira (Bar-Ilan Uni.)
Doç. Dr. Feridun Tekin (Giresun Üni.)
Prof. Dr. Uli Schamiloglu (Uni. of Wisconsin)
Prof. Dr. Mualla Uydu Yücel (İstanbul Üni.)
Prof. Dr. İliya V. Zaitsev (Moskova Devlet Üni.)

İdare Merkezi / Adress

Hoşdere Cad. 179/6
06690 Çankaya / ANKARA
Tel: 0536 760 55 42
www.karam.org.tr
karadenizarastirmalari@gmail.com

Yayın Türü / Types of Periodicals
3 aylık, uluslararası / quarterly, international

Baskı / Printed by
Vizyon Kirtasiye Ofset Matbaa
(Fatih Cad. 198/A Keçiören/ANKARA Tel: 312.380 05 11)

Basım Yeri ve Tarihi / Issue Location and Date
ANKARA/Eylül (September) 2015

İçindekiler/ Contents

- 1-16 NATO's Eurasian Connections in Times of Change - *Değişim Zamanlarında NATO'nun Avrasya Bağlantıları*
Arif BAĞBAŞLIOĞLU
- 17-37 Role and Position of Turkey in the Black Sea Region during the Period from 1946 to 2012 - *1946'dan 2012'ye Karadeniz Bölgesi'nde Türkiye'nin Rolü ve Pozisyonu*
Aslıhan ANLAR
- 39-52 19. yy. Sonunda Rusya'nın Osmanlı Devleti Politikası ve Rusya Karadeniz Donanması Kaptanı Lev Brusilov'un Gözüyle Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi A. İ. Nelidov - *Russian Policy towards the Ottoman Empire at the End of the 19th Century and Russian Ambassador in Istanbul A. I. Nelidov on the Eyes of Lev Brusilov, Captain of the Russian Black Sea Fleet*
İhsan ÇOMAK
- 53-59 Russia's Political Steps in the "Armenian Question" and the Pact on 26 January (8 February) 1914 between Russia and Turkey - *Ermeni Meselesinde Rusya'nın Siyasi Adımları ve Rusya ile Türkiye Arasındaki 26 Ocak (8 Şubat) 1914 Paktı*
Ziyad AMRAHOV
- 61-86 İsveç ve Ermeni Meselesi (2010-2015) - *Sweden and the Armenian Question*
Evren KÜÇÜK-Burak KAZAN
- 87-99 İki Savaş Arası Dönem Polonya Edebiyatında Psikolojik Roman - *Psychological Roman in the Polish Literature of the Interwar Period*
Seyyal KÖRPE
- 101-112 Gürcü Dili Çalışmaları ve Gürcistan'ın Dil Politikası - *Studies on Georgian Language and Language Policies of Georgia*
Harun ÇİMKE
- 113-150 Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Üsküdar'ın Siyasi Yapısının Sosyolojik Analizi - *Sociological Analysis of the Political Structure of Üsküdar according to Local Elections*
D. Ali ARSLAN
- 151-161 Examining the Legacy of Large-Scale Sports Events as a Governance Issue: A Case Study from Trabzon - *Bir Yönetişim Konusu Olarak Büyük Spor Organizasyonlarının Mirası: Trabzon'dan Bir Vaka Çalışması*
Burak HERGÜNER
- 163-180 Düzce İli Geleneksel Boşnak Giysilerinin İncelenmesi - *Investigation of Traditional Bosnian Clothing in Düzce*
Filiz DURSUN - Çiğdem DURSUN ÇALIŞAN - Gülden ABANOZ
- 181-218 Один и асы в свете тюркской культуры и истории - *Odin and the As People in the Light of Turkic Culture and History*
Nergiz HÜSEYN

Kitap Değerlendirme / Book Review

- 221-229 Edhem Rahimoğlu Tenişev, *Sravnitel'no-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov. Leksika*
Yaşar ŞİMŞEK
- 231-238 Yayın İlkeleri/ Editorial Principles

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD*

Prof. Dr. Ali AKAR	Muğla Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Semra AYYILMAZ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan ÇAĞLAR	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Tülin DURUKAN	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DUYNAMAZ	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ruhi ERSOY	Gazi Üniversitesi/TBMM
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Atilla JORMA	University of Turku
Prof. Dr. Şenol KANTARCI	Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Barış METİN	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN	Erciyes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mahmut SARIKAYA	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Seyit SERTÇELİK	Ankara Üniversitesi/TBMM
Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. A. Nezihi TURAN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ	Karadeniz Teknik Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Dr. Oktay Bingöl	USGAM
Doç. Dr. Farah Celil	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Hayri Çapraz	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Sertif Demir	İzmir Üniversitesi
Prof. Dr. Yelda Demirağ	Başkent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muharrem Ekşi	Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol Kantarcı	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Osman Karatay	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Roin Kavrelişvili	Ardahan Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Maia Kikvadze	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Seda Köycü	İstanbul Üniversitesi
Dr. Şafak Oğuz	Güvenlik Bilimleri Uzmanı
Dr. Hasan Oktay	KAFKASSAM
Doç. Dr. H. Bayram Soy	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Sırrı Terzioğlu	Gediz Üniversitesi
Doç. Dr. Emruhan Yalçın	Avrasya Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe Yüce	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Neziha Musaoğlu	Trakya Üniversitesi

Dergimizi Tarayan Veritabanları / Scanned by Databases

ASOS, CEEOL, DOAJ, EBSCO, Index Copernicus, Index Islamicus, MLA International Bibliography, International Medieval Bibliography, ProQuest, Serials Solutions, TÜBİTAK-ULAKBİM, Ulrich's periodicals directory, CNKI, InfoBase

* Soyadına göre alfabetik sıralama yapılmıştır.

IS NATO'S PRESENCE FADING IN RUSSIAN NEAR ABROAD IN TIMES OF CHANGE?*

Arif BAĞBAŞLIOĞLU**

ABSTRACT

The aim of this article is to examine the evolving place of NATO in the Russian near abroad, giving an overview of the Alliance's partnership activities in the region. The article aims to clarify how the Alliance's partnership policy has changed in this region and the contributions of Turkey to this policy since the 1990s as well as how NATO's activities will be affected after Afghanistan operation and Ukraine crisis. In the Post-Cold War era, a bond between the NATO and the Russian near abroad has been established through NATO's expansion, its partnership policy and its military operations. Given the withdrawal troops from Afghanistan and the relations with Russia at an impasse each of these core missions' future now appears to be in question. The article claims that maintaining the suspension of the Alliance's cooperation with Russia caused by the Ukraine crisis could have a limiting effect on NATO's partnership policy in the Russian near abroad. In this framework, the impact of the crisis on the Alliance's enlargement policy and its partnership policy are addressed in the article.

Keywords: NATO's Partnership Policy, Turkey, Russian Near Abroad, Eurasia, Ukraine Crisis

ÖZET

Bu makalenin amacı NATO'nun Rusya'nın yakın çevresindeki ortaklık faaliyetlerini ele alarak, İttifak'ın bölgedeki evrimini değerlendirmektir. Çalışma, İttifak'ın ortaklık politikasının 1990'lı yıllardan beri nasıl değiştiğini, Türkiye'nin bu politikaya yönelik katkılarını incelemekte ve Afganistan operasyonunun sona ermesinin ve Ukrayna krizinin seyrinin NATO'nun bölgedeki faaliyetlerini nasıl etkileyebileceğini açıklamayı amaçlamaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın yakın çevresi ile NATO arasındaki bağ, NATO'nun genişlemesi, ortaklık politikası ve İttifak'ın liderliğinde gerçekleştirilen askeri operasyonlar aracılığıyla kurulmuştur. NATO'nun Afganistan'daki operasyonunu sona erdirmesi ve Rusya ile ilişkilerdeki müşkül durum dikkate alındığında, kurulan bu bağların ve gerçekleştirilen görevlerin geleceği problemlili görünmektedir. Bu makale, Ukrayna krizi nedeniyle İttifak ve Rusya arasındaki iş birliğinin askıda kalmasının NATO'nun Rusya'nın yakın çevresinde uygulamaya çalıştığı ortaklık politikasına

* This article is an extended version of presentation at the 2nd International Conference on Eurasian Politics and Society, Konya, 22-23 May 2015.

** Assist. Prof. in Ahi Evran University, Faculty of Economics and Political Sciences, Kırşehir. abasbaglioglu@yahoo.com

sınırlandırıcı bir etkisi olacağını iddia etmektedir. Çalışmada bu çerçevede Ukrayna krizinin NATO'nun genişleme ve ortaklık politikalarına olan etkileri de incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: NATO'nun Ortaklık Politikası, Türkiye, Rusya'nın Yakın Çevresi, Avrasya, Ukrayna Krizi

Since its inception, NATO has regularly had to review its tasks and focus in view of the evolution of the security environment. After the disappearance of the Soviet threat, NATO's adaptation to the changing security environment has been more remarkable and NATO has searched for a new *raison d'être*. In so doing, NATO has expanded its purpose from collective defence to broader security tasks. This adaptation has been reflected in NATO's three strategic concepts, adopted in the Post-Cold War era in November 1991, April 1999 and November 2010. With every new Strategic Concept, NATO's basic text, the Washington Treaty of 1949, is re-interpreted within a specific geopolitical context to fit an ever-changing strategic landscape. NATO's Strategic Concepts are official documents that aim to outline NATO's enduring purpose and nature and the fundamental security tasks of the Alliance. They are road maps to fit the members' security needs in a changing environment. Through its strategic concepts NATO has released new duties such as peace-keeping, crisis management and providing security based on cooperation other than the assigned duties set forth under the North Atlantic Treaty. At the same time, expansion by means of welcoming new members, establishing partnership programs in different geographical regions, military modernization, and rearrangement of power structures were made, essential components of the Alliance's security policy. With its 28 members and 40 partners, NATO, carrying out several missions¹ on three continents today, has gained the title of a global security organization.

During the Post-Cold War era, NATO's connection to Eurasia² and the Russian near abroad was established through its official enlargement policy, partnership policy and operations carried out in the framework of NATO's mission of crisis management. With the withdrawal of NATO combat troops from Afghanistan, for now NATO's enlargement and partnership policies will define the NATO-the Russian near abroad relationship. This

¹ As of July 2015, NATO performs five missions: peacekeeping operations in Kosovo; anti-terrorism patrols in the Mediterranean; anti-piracy in the Gulf of Aden and off the Horn of Africa; assistance to the African Union in Somalia; Resolute Support in Afghanistan. Following the completion of the mission of the International Security Assistance Force (ISAF) at the end of 2014, a new, follow-on NATO-led mission called Resolute Support was launched on 1 January 2015 to provide further training, advice and assistance for the Afghan security forces and institutions. Resolute Support is expected to conclude at the end of 2016.

² Eurasia can be described as a region, though flexible and indeed an indefinite designation of space (Gleason 2010: 26). In this study, Eurasia is used as a convenient way of referring to what was Soviet territory.

article evaluates how the Ukraine crisis could have a limiting effect on these two basic policies in the Russian near abroad. The article also examines the contributions of Turkey to NATO's partnership policy in the region, in particular to the Partnership for Peace (PfP). In this context, this article will assess decisions taken at the NATO Summit in Wales in September 2014 as a framework to deter Russia.

NATO's Presence in the Russian Near Abroad

According to Nazemroaya (2012), the globalization of NATO's in Eurasia pursued a two aims: to control Eurasian natural resources and energy routes, and to contain Iran, Russia and China. In the post-Cold War era, NATO's policy towards the Russian near abroad, especially in Central Asia and the South Caucasus, can be examined in three periods. The first period is between 1991 and 2001, the second is between 2001 and 2010, and the third begins after the adoption of NATO's New Strategic Concept in November 2010 at the Lisbon Summit.

The first period began with institutional frameworks for dialogue and military cooperation such as North Atlantic Cooperation Council (NACC) and the PfP programme. Established in December 1991, NACC, was an institutional relationship for consultation and cooperation on political and security issues" open to all former members of the Warsaw Pact. The NACC served as forum for sharing information on technological, scientific, and environmental issues and facilitated the dissemination of information about NATO among the NACC Countries (Kay 1998: 66). In January 1994, NATO launched the PfP programme. The difference between PfP and the NACC was that while the NACC was open to former Warsaw Pact states and focused on detailed work plans for military co-operation between the NACC as a whole and NATO, PfP was open to all states in the Organization for Security and Cooperation for Europe (OSCE), and each PfP agreement was signed between the individual partner country and NATO (Aybet 1999: 71). Although NATO's early partnership initiatives focused on the integration and stabilization of Europe, the terrorist attacks in the United States on September 11, 2001 prompted a new phase in NATO's thinking about the role of partnership (Moore 2010a: 94). The Afghanistan operation is the main determinant in the forming of the following period. Afghanistan is a major geo-strategic hub that conveniently flanks Iran, the former Soviet Union, and China. Afghanistan also constitutes a doorway into energy-rich Central Asia, which permits bypassing the territories of Iran, Russia and China (Nazemroaya 2012: 119).

NATO's involvement can be explained through its willingness to prevent any likely threat emanating from the region and to keep the region's supply routes to Afghanistan open. Particularly, the contribution from the partner countries in Central Asia and the South Caucasus has been enormously important due to their geographical locations. The geography of

Afghanistan has prompted NATO to devote greater attention to these countries, all of which have provided various forms of assistance that are critical to NATO's ability to operate in Afghanistan: military bases, transit routes, and cooperation on border security. Ties established with these countries through the partnership policy facilitated NATO's insertion and presence in the region (Bağbaşıoğlu 2014: 89).

In the third period starting after 2010, NATO decided to pull out from Afghanistan and to renew its partnership policy that defines the structure of the relations of the Alliance with the countries in the region. While forming NATO's policies for the region, the important need to provide political and logistical support to the ISAF to while maintaining the balance in NATO-Russia relations was recognized. During previous periods, NATO's partnership policy and its tools have played a facilitating role in ensuring ties between NATO and the countries in the region. The most important reason for the change in NATO's policy towards the region is that the relations between NATO and Russia have constantly undergone remarkable changes since the end of the Cold War. According to Oğuz (2015: 10) in the post-Cold War era NATO has in practice neglected the basics of deterrence, while ignoring the sensitivities and the red lines of Russia. On the other hand, Russia focused mostly on bolstering its sphere of interest, even at times challenging and confronting the Alliance. One of the most important elements which determines the degree of NATO's effectiveness in the region is the relations NATO has established with Russia. However, the Ukraine crisis that started at the end of 2013 has turned into a global issue for NATO and challenges the status quo.

After the Ukraine crisis, NATO Foreign Ministers agreed to "suspend all practical civilian and military cooperation between NATO and Russia". On 1-2 April 2014 NATO Foreign Ministers met and an agreement was reached to strengthen the collective defence of the Alliance's territory and to signal solidarity with NATO's Baltic and Eastern European allies, in particular after the developments in Ukraine. Member States also agreed to increase the defensive power of Ukraine. The decision on suspension of on-going cooperation with Russia in the fields of military and civilian was taken at the meeting because of Russia's acts contrary to international law. The decision indicated that political dialogue could continue only at the ambassadorial level in the NATO-Russia Council in order to provide opportunities to exchange views on the crisis in Ukraine (http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_108501.htm).

It should be stated that this was not the first time that NATO-Russia relations had been suspended. Conflict and reconciliation periods between NATO and Russia have not been an unusual situation since the end of the Cold War. During that period Russia maintained relations with NATO through institutional arrangements such as Partnership for Peace in 1994, the Founding Act in 1997 and the NATO-Russia Council in 2002. The U.S.

has not desired to see Russia either inside NATO or opposed to NATO. This position has been departed from at various international conjunctures. The Founding Act ceased to function after the intervention by NATO in Kosovo in 1999 and NATO-Russia relations were suspended. Relations were suspended once more due to Russia's military intervention in Georgia in August 2008. The tension between Russia and Georgia in August 2008 is but one example that illustrates Moscow's eagerness to maintain an active presence in the region at any cost. Russia's willingness to expand its power in the "near abroad" has clearly held back NATO's efforts in the region, because it cannot compete with Moscow's influence (Pertusot 2011: 29). The impact of the Ukraine crisis, however, has been more significant in terms of solidarity between the NATO members and the NATO policies.

NATO's Partnership Policy:

A Connection with the Russian Near Abroad

The post-Cold War era brought about a new international system requiring the reorganization and reconstruction of international institutions. NATO, being affected by this process, has attempted to alter its capabilities, interests and activities. This process has also provided a reason for the establishment of NATO partnerships: Partnership for Peace, Mediterranean Dialogue (MD), Istanbul Cooperation Initiative (ICI); in different geographic regions that underpin the changing security role that the Alliance has taken on beyond its treaty area. In addition to these formal partnership frameworks, NATO also cooperates individually with countries outside the Euro-Atlantic area who contribute to allied missions, such as Australia, Japan, the Republic of Korea and New Zealand which are not part of NATO's other partnership frameworks.

The New Strategic Concept raised the profile of partnerships by promoting cooperative security to the level of one of the Alliance's three "essential core tasks", alongside collective security and crisis management. Following up on the Lisbon decisions, Allied foreign ministers endorsed the new partnership policy at their meeting in Berlin on 15th April 2011. Allies also restated their goal of achieving cooperative security through partnerships during NATO's Chicago Summit in May 2012.

The partnership concept originated in bilateral contacts between the US and Soviet Union in 1990 during discussions on how to manage post-Cold War European security.³ The development of NATO partnerships is implicitly linked to the American grand strategy, with Washington seeking to extend its influence through a 'hub-and-spoke' system - the US acting as the 'hub' and NATO as the force multiplier (Rougé 2011: 25-30). Since the

³ See, for more information about the relationship between American national security objectives and the use of partnerships as a tool for managing the international security environment, (Kay 2011: 18-40).

early 1990's NATO has maintained multiple partnership frameworks which have over time served several functions. According to Moore (2010: 232-233), partnership initially constituted an essentially political means of integrating and democratizing Europe.

NATO's first partnership program, PfP, paved the way for practical cooperation between NATO and the states of Central and Eastern Europe, including former Warsaw Pact members. In this context NATO created a wide range of practical mechanisms, such as the Individual Partnership Action Plan (IPAP) and the Planning and Review Process (PARP), and activities to promote cooperation with partner countries. Within the expansion process, PfP served as an important instrument to foster security reform and prepared the partner countries for accession to the Alliance through these frameworks. PfP has been an important institution in non-NATO countries in Northern and Central Europe as well as being a mechanism for engagement at varying levels for countries of Eastern Europe, the Balkans, the Caucasus, and Central Asia. PfP was employed to prepare twelve states, which were incorporated as full members between 1999 and 2009: Albania, Bulgaria, Croatia, the Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia and Slovenia. The following 22 states are still members of PfP: Armenia, Austria, Azerbaijan, Belarus, Bosnia, Finland, Georgia, Ireland, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Macedonia, Malta, Moldova, Montenegro, Russia Federation, Serbia, Sweden, Switzerland, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine and Uzbekistan. Special cooperative links were also set up with two PfP countries: Russia and Ukraine.

During the PfP process, NATO set forth rules specifying conducts that are deemed acceptable in domestic and foreign operations of countries wanting to be members. NATO tried to keep its PfP program and partnership understanding dynamic by adding new mechanisms and members. PfP was considered as an initiative on the path to NATO membership particularly for Eastern and Central Europe. However, it has not had that kind of influence in Central Asia and the South Caucasus. This fact partly clarifies why concrete cooperation remains limited, even though all five Central Asian Republics (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan) and three South Caucasus countries (Armenia, Azerbaijan, and Georgia) take part in the PfP programme. The ISAF mission in Afghanistan largely defines NATO relations with these countries instead. Above mentioned ties established with these countries through the partnership policy facilitated NATO's presence in the region. Turkey also made significant contributions to cooperation in defence with regional countries under the framework of NATO's PfP program, and assumed the command of ISAF twice. Because of recent Russian actions, particularly its 2014 annexation of Crimea, promoting cooperation and contributions between NATO and Central Asian and South Caucasus countries will be more difficult.

Besides being an element of endorsing expansion policy, another contribution of the PfP programme to NATO is that PfP countries joined in the operations led by NATO. The contributions of these countries increase as their ability to cooperate with NATO countries increases. Fifteen percent of forces under NATO led operations in Afghanistan and the Balkans are composed of personnel from PfP countries.

With NATO's New Partnership policy, adopted in Berlin on 15th April 2011, while preserving the institutional partnership programs (PfP, MD, ICI), all partners are offered access to the whole spectrum of partnership activities NATO offers. It is clear that the new partnership policy envisages more political cooperation with partner countries. "Political Military Framework For Partner Involvement In NATO-Led Operations" is one of the documents of the Berlin package which provides for full consultation, cooperation, and transparency with operational partners and, as appropriate, potential operational partners, on all relevant aspects of the operation throughout its life-cycle (http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110415_110415-PMF.pdf). With its new partnership policy, NATO has focused more on developing its relations with global partners. In fact, this is directly related to both the change in the international conjuncture and the corresponding shift to the Asia Pacific in US foreign policy.

Since partners have different aims and interests, NATO's policy makers decided that NATO's new partnership policy must be flexible and variable. Yet, this objective also bears the risk that NATO may turn into a developed coalition of the willing led by more powerful states in the Alliance. For this reason NATO must be clearer about the aims of its partnerships and how they can contribute to Alliance as well as to partner interests. If the new partnership policy fails to achieve its objectives or acts as a mere developed coalition of the willing, NATO's necessity can be brought into question. To remain viable and relevant NATO must establish a consensus about what it wants to achieve with partners (Bağbaşıoğlu 2014-2015: 101).

Turkey's Role for NATO's Partnership Policy

NATO's transformation process, which brought about changes in NATO's structure, membership and functions, has directly influenced Turkey as it is located at the center of a geography in which NATO is engaged in constructive dialogues, comprehensive partnership mechanisms, as well as a number of other operations. Turkey has played a supportive role in this process and NATO's partnership policy is a remarkable example of this role – although Turkey was not the main decisive actor in the creation of this process.

As NATO shifted from a predominantly collective defence organization to a collective security organization in the 1990s, Turkey's key geopolitical location allows her to keep her significance for NATO. Turkey is bordering four security hotspots of concern for the alliance: the Balkans, the Caucasus,

and the Middle East and the Basra (Persian) Gulf. Particularly after 9/11 attacks, the change in the geography that poses threats for NATO and the idea that the potential of threats turning into action could be eliminated before the occurrence of any such attack changed and expanded NATO's fighting and intervention domain. Turkey, which is the only country in NATO that has cultural and historical links with the countries where out-of-area operations took place during this period, stood out with its capacity and ability to establish contact between regional countries and the Alliance.

Turkey, NATO's sole predominantly Muslim member, is an important contributor to various post-Cold War missions, from IFOR and SFOR in Bosnia, and its follow-on mission led by the European Union, to EUFOR Althea, Operations Essential Harvest, Amber Fox, Allied Harmony, Concordia and Proxima in Macedonia, KFOR in Kosovo and ISAF in Afghanistan.⁴ Turkey's military potential and its army's capability of civil-military cooperation in peace support operations allow Turkey to participate in these missions. Turkey has also contributed to counter-piracy operations in the Gulf of Aden and Operation Active Endeavor, which is a security and counterterrorism effort in the Mediterranean. Despite its initial reluctance Turkey also contributed to Operation Unified Protector in Libya. At this point, it is necessary to point out that Turkey emphasized NATO operations must be in line with UN resolutions in order to provide international legitimacy. All activities referred to above were carried out in line with UN Security Council resolutions. In that sense, it can be said that Turkey does not oppose out-of-area NATO operations in principle. Yet, the fact that NATO's out-of-area interventions were carried out in Muslim-populated regions compelled Turkey to act more carefully especially in the case of the interventions in Afghanistan and Libya. Some of the most notable examples were demonstrated in Afghanistan where Turkish troops refused to perform combat duties that would bring them in direct clashes with Taliban militia, and in Libya where Turkey tried to limit NATO's mission to supervising the sanctions. Even so, Turkey's geographical, historical and cultural familiarity with the regions where NATO intervenes, along with the advanced capacity

⁴ For more information about Turkey's contribution to peace support operations see, (http://www.tsk.tr/ing/4_international_relations/4_1_contribution_of_turkish_armed_forces_to_peace_support_operations/contribution_of_turkish_armed_forces_to_peace_support_operations.htm). Turkish Armed Forces has so far supported Kosovo in all fields and Turkish military personnel serving at the Turkish Representative in Kosovo. As 1 February 2015, Turkey contributes 372 of 4651 personnel in KFOR (http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_02/20150127_150201-kfor-placemat.pdf). As one of the countries that have actively contributed to ISAF operation from the very beginning, Turkey provided between 900 and 1400 personnel in the period between June 2002 and February 2013. During the period, Turkey ranked between 9th and 11th place among 50 countries contributing to ISAF. With the beginning of the transition process regarding the handover of security responsibilities in Afghanistan to Afghan security forces, Turkey and other allies began to withdraw their troops from Afghanistan.

and abilities of Turkish Armed Forces boost Turkey's role and contribution in NATO.

Turkey is consistently supportive of the Alliance's open door policy. It must be kept in mind that Turkey, which overall endorses NATO's expansion policies, has not come to this point without some discussion. NATO's first expansion invitation was made to Czech Republic, Poland and Hungary during the Madrid Summit held in July 1997. The essential concern of Ankara prior to this summit was that Turkey's advantage deriving from being a NATO member would diminish with the expansion of NATO; although this was not officially voiced. Ankara also tried to associate NATO's expansion with Turkey's EU membership at official levels. However, this attempt was not supported by material policies. As it is widely known, Turkey was not accepted into EU membership although it endorsed three NATO expansion policies during the post-Cold War era. Today, Turkey officially supports the idea of NATO enlargement as a means to expand the area of stability. Turkey's stance, however, varies depending on a specific candidacy. While favoring the accession of Macedonia, Ankara is skeptical about the case of Ukraine and Georgia whose accession would be seen as provocative in nature. Ankara is inclined to take into account the effect that their accession would have on NATO-Russian relations.

Turkey has contributed to NATO's partnership policy, which facilitates developing relations and cooperation with non-NATO countries, since the policy was proclaimed in 1994. Turkey endorsed the partnership policy without any hesitation. I believe that there are three underlying reasons for this unhesitant endorsement: The first one relates to Turkey's security concerns. NATO's desire to develop strategic relations with the countries in the geographies where Turkey stands in the centre (Eastern Europe, Balkans, Black Sea, Caucasus and Central Asia) was seen as a requirement to remove Turkey's security-based concerns. The second is that Turkey can more conveniently demonstrate its western identity in the above mentioned geographies through NATO. According to Oğuzlu (2013: 36), the obstruction in Turkey's EU accession process and strong reservations of some EU countries concerning Turkey's EU membership brought NATO into the forefront as a means to express Turkey's western identity. The third is the possibility of Turkey's developing better relations, with the participating countries, through PfP.

The most concrete contribution of Turkey to the PfP programme was achieved in training through the PfP Training Centre. The Turkish PfP Training Center was the first officially recognized center by NATO on 12 February 1999. Since its inception, this center has trained approximately 14.700 military personnel on several topics including crisis management, border security, civil-military cooperation in peace support operations, arms control, international law of armed conflict and combating human trafficking. The Turkish PfP Training Center has also contributed to NATO's

Iraq and Afghanistan Training Missions by accepting participants from these countries in the resident courses, conducting tailored courses and deploying mobile training teams (<http://www.bioem.tsk.tr/tr/katilim.htm>). This center has given an opportunity to Turkey to behave as the lead nation. It has also given NATO an opportunity to invest in Turkey through expanded training and exchange capacity without a large armed presence.

Turkey also hosts one of NATO's fifteen accredited Centers of Excellence, the COE for Defence Against Terrorism. Some of the courses conducted in the Center are also open to partner countries' personnel. Through these centers, Turkey exerts efforts to establish an understanding of security based on cooperation and collaboration, between NATO and personnel of the countries which participate in the partnership program.

Turkey's active participation in PfP activities has increased its significance for the Alliance. Turkey's embassies in Azerbaijan, Turkmenistan and Kyrgyzstan acted as NATO contact points in the period between 2007 and 2008. Ankara also decidedly supported involving Serbia, Montenegro and Bosnia and Herzegovina in the Partnership for Peace program. Further, it advocated launching an intensive dialogue with the two latter countries.

Turkey has not only provided support for PfP but also for other partnership programs of NATO and its relations with global partners. The fact that NATO expanded its fighting and intervention area following 9/11 attacks boosted the significance of the Alliance's partnerships with Middle Eastern, East Mediterranean and Asia Pacific countries. Turkey supported NATO's said policies in its immediate geography and has made efforts to manage these policies. The most important example of this fact is that ICI, which institutionalized cooperation with Gulf countries, was announced during the Istanbul Summit in 2004. The underlying reason for Turkey's endorsement of relations through NATO established with countries in its immediate surrounding is that such action will contribute to Turkey's security (Oğuzlu 2013: 30).

Overall, it would not be realistic to assert that Turkey's role was a key factor in creating strategic concepts of NATO adopted between 1991 and 1999 or that it had a significant contribution in the matter. Nevertheless, Turkey's contribution in executing these strategies is evident. In the Bosnian and Kosovo crisis where NATO was involved, Turkey contributed in both pre-intervention and post-intervention activities. Turkey, which endorses NATO's expansion and partnership policies, paid attention to improving relations particularly with new member countries before and after their membership processes. Decisions and practices adopted in the 2000's created a perception that Turkey's foreign policy axis had shifted and moved away from the West. Yet, Turkey's relations with NATO were maintained under the government of the Justice and Development Party. Finally, it is worth noting that Turkey's policies have been consistent and in line with NATO's partnership policy. Turkey has always supported the development

of NATO cooperation with non-NATO countries on an institutional basis. Turkey suggests that PFP should be kept dynamic and flexible in order to adapt new challenges.

The Effect of the Crisis in Ukraine on NATO's Approach for the Russian Near Abroad

Annexation of the Republic of Crimea and Sevastopol is the first annexation of 21st century. The annexation and Ukrainian crisis as a whole initiated a new phase in the relationship between NATO and Russia. The confrontation between Western European countries, NATO, and the West and Russia due to Ukrainian crisis has been labelled the "second nuclear duel" after the Cuba Crisis (Erol 2014: 3).

NATO's first official response to the developments in Crimea was shown after the meeting of the North Atlantic Council held on March 2, 2014. In the statement released after the meeting, serious concerns about the use of the armed forces of the Russian Federation in the territory of Ukraine were expressed. By emphasizing Ukraine's independence and territorial integrity, Russia was asked to honor its international commitments, including those set out in the Budapest Memorandum of 1994, the Treaty on Friendship and Cooperation between Russia and Ukraine of 1997 and to refrain from interference elsewhere in the Ukraine (http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_107681.htm?selectedLocale=en). On 4 March 2014, Poland called the Alliance for an extraordinary meeting to discuss the collective defence on the basis of Article Four of the North Atlantic Treaty. Article Four, which embodies the solidarity among NATO members, allows any ally to consult with others if it feels its security, territorial integrity or independence are under threat.⁵ At the meeting it was expressed that the developments in and around Ukraine were seen to constitute a threat to neighbouring Allied countries and having direct and serious implications for the security and stability of the Euro-Atlantic area. A strong solidarity of spirit between members was also emphasized at the meeting (http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_107716.htm?selectedLocale=en).

NATO's response to the referendum held in Crimea was hard. In the statement issued on March 17, NATO announced that the "so-called referendum" was contrary to the Ukrainian Constitution and international law and the results of referendum would not be recognized (http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_108030.htm?selectedLocale=en). On 1-2 April 2014 at the NATO Foreign Ministers meeting, the decision on suspending

⁵ NATO meetings under Article Four are rare. Only Turkey has used the option before, calling for consultations three times, once during the 2003 war in Iraq and twice, in 2012, over the Syrian conflict (<http://www.reuters.com/article/2014/03/03/us-ukraine-crisis-nato-meeting-idUSBREA221VS20140303>).

on-going cooperation with Russia in the fields of military and civilian was taken because of Russia's actions.

NATO has increased its military presence in the Baltic States, Poland and Romania, within the scope of the decision taken at the Foreign Ministers Meeting in June 2014 to improve the defence capacities of member states. NATO foreign ministers agreed on a Readiness Action Plan (RAP) and a higher frequency of maneuvers within the Connected Forces Initiative which aims to ensure the ability of member forces to be able to communicate and work with each other. These measures were officially passed at the Wales Summit in September 2014. In June, NATO maneuvers were carried out in Eastern Europe and in Baltic states (<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/06/03/fact-sheet-european-reassurance-initiative-and-other-us-efforts-support->). Russia responded by maneuvers in the Black Sea. These mutual military maneuvers and provocative rhetoric have increased tension. After the inauguration of Petro Poroshenko on June 7, Ukraine declared independence unilaterally under the OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe) umbrella in Eastern Ukraine and in Russia, and began talks with the representatives of Donetsk and Luhansk People's Republics. The most concrete result of the talks was the ceasefire agreement on September 5. One day before the declaration of ceasefire, the NATO Head of States and Governments Summit was held in Newport (Wales-United Kingdom).

The Wales Summit: An Important Step for Solidarity

It is obvious that NATO allies have achieved political unity, at least in the rhetoric used, since the crisis in Ukraine broke out and this was attitude maintained at the Summit. The allies reaffirmed NATO's support for Ukraine's sovereignty, independence and territorial integrity, and committed to furthering the NATO-Ukraine Distinctive Partnership. It is clearly seen in the summit that NATO leaders explicitly regard threats to the security and territorial integrity of individual allies as causes for possible collective action. It must be highlighted here that collective defence was reaffirmed as NATO's core mission in the Summit.

The true challenge that the Wales Summit had to overcome was to adequately reinvent the Alliance in a way that would deter further aggressive steps, maintain credibility and demonstrate its resolution without reverting to Cold War attitudes, while incurring minimal costs for states that are both war-weary and in economic disarray (Lasconjarias 2014: 5). In the light of decisions taken at the Summit, it is obvious that NATO leaders aimed to deter Russia (http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=en). Therefore, particularly the NATO Readiness Action Plan stands out as an important step, establishing a continuous rotation of air, land and maritime forces in Eastern Europe. The allies also agreed to establish a Very High Readiness Joint Task Force (VJTF) within

the NATO Response force as a spearhead unit, able to deploy at very short notice from the end of 2014 onwards, particularly at the periphery of NATO's territory.

The allies agreed that all NATO members whose current defence expenditure is below two percent commitment will aim to increase their defence expenditures in real terms as their gross domestic product (GDP) grows and move towards the two percent guideline within a decade. Likewise Allies who spend annually less than twenty percent of their defence budgets on major new equipment including research and development, will aim to increase their annual investments to twenty percent within a decade. These pledges are related to the burden sharing which is regarded as the one of the four principles of function that are necessary to keep NATO working in viable and effective ways.⁶ In addition to these steps, projection of additional measures, including continuous air, land, and maritime presence and meaningful military activity in European States, increasing the capabilities of High Readiness Corps in Poland, and increasing preparedness levels of some part of the NATO forces can be considered as appropriate measures.⁷

The Ukraine Crisis can be described as an apparent conflict of the Eurasian-based power struggle between the West and Russia. Russia's discomfort caused by EU and NATO expansion and desire to make clarify its border between its near-abroad and the West is a central dimension of the crisis. The tension created by the crisis has pushed the U.S. and Russia to the brink of a cold war. The continuation of tension between NATO and Russia can prevent the development of the relations between NATO and other countries in the Russian near abroad, which are dependent to Russia economically and cannot afford a conflict with Russia. NATO's partnership programs were developed while the NATO-Russia relations were on going. At a time when NATO-Russia relations have been suspended, it is possible for Russia to create a security dilemma in the immediate its vicinity for activities coordinated by NATO.

Conclusion

NATO's expansion and partnership policies have played a crucial role in achieving NATO's strategic aims in the early post-Cold War era. The expansion policy has aimed at accepting new members to provide stability and security in the Euro-Atlantic area. While the primary purpose of the partnership policy has been to develop relations with non-NATO countries. Turkey has greatly contributed to these two policies. These two main policies have provided an opportunity for NATO to enlarge its sphere of influ-

⁶ The other three principles are American leadership, intra-allied cohesion and trust, and credibility (Webber vd. 2014: 778-782).

⁷ For more information about NATO activities after the Wales Summit, see (Bingöl 2015).

ence. During the Post-Cold War era, NATO's connection to the Russian near abroad has grown with its official enlargement policy, partnership policy and operations carried out in the framework of NATO's mission of crisis management. To emphasize an important point, the geography of Afghanistan has prompted NATO to devote greater attention to the countries in Central Asia and the South Caucasus, all of which have provided various forms of assistance that are critical to NATO's ability to operate in Afghanistan. These include military bases, transit routes, and cooperation on border security. Ties established with these countries through the partnership policy facilitated NATO's presence in the region.

The Ukraine Crisis has added new dynamics to NATO's enlargement policy in the Russian near abroad. Georgia is even more committed to joining NATO and has made a greater effort to fulfill membership requirements. Ukraine is likely to revise its 2010 decision of nonalignment and will insist on NATO honoring its membership guarantee of 2008 - even without a definite accession date (Kamp 2014: 362-363). Clearly, it would be unrealistic to assert that NATO's expansion will continue without problems. This is also the same for sub-regions of Eurasia, Black Sea and Caucasus. Russia's strong counter-stance; the reluctance, except for the US, of other major NATO members toward enlarging NATO beyond Eastern Europe borders; instabilities in the region; the partial change of Washington's policy toward region; and, the lack of internal consolidated national efforts at candidate states have adversely influenced NATO enlargement in the Black Sea and Caucasus regions (Demir 2015: 18-19).

Although Alliance leaders again declared in the Wales Summit that NATO's door will remain open to all European democracies, allies have chosen once again to postpone the issue of Georgian and Ukrainian membership. Most allies are skeptical of the accession of Ukraine and Georgia, whose additions are seen to be as provocative to Russia in nature; several allies are inclined to take into account the effect that their accession would have on NATO-Russian relations. As Kufčák (2014: 10) has noted, the postponement of Georgian and Ukrainian membership obviously indicated the gap between NATO's open door rhetoric and its internal politics.

Given the withdrawal of NATO combat troops from Afghanistan and the ongoing suspension of NATO's cooperation with Russia caused by the crisis in Ukraine, we can say that there is, in effect, a need for NATO to redefine and refocus its relations with Central Asian and South Caucasus countries. Because of recent Russian actions, promoting cooperation and contributions between NATO and Central Asian and South Caucasus countries will be more difficult.

REFERENCES

- AYBET Gülnur (1999). "NATO's New Missions", *Perceptions*, IV(I): 65-75.
- BAĞBAŞLIOĞLU Arif (2014). "Beyond Afghanistan NATO's Partnership with Central Asia and South Caucasus: A tangled Partnership ?", *Journal of Eurasian Studies*, 5(1): 88-96.
- BAĞBAŞLIOĞLU Arif (2014-2015). "Turkey's Contributions to PfP", *Caucasus International*, 4(3-4): 95-102.
- BİNGÖL Oktay (2015). *NATO ve ABD'nin Baltık ve Doğu Avrupa'da Askeri Girişimleri: Yeni Soğuk Savaş Mı?*, Merkez Strateji Enstitüsü Rapor-008, http://merkezstrateji.com/wp-content/uploads/2015/02/150221_RP08_Yeni-SO%C4%9Fuk-Sava%C5%9F_s.1.pdf, 15.08.2015.
- DEMİR Sertif (2015). "Is End of a Dream? Reassessing the NATO Enlargement Policy Toward the Black Sea and Caucasus Regions", *Karadeniz Araştırmaları*, 12(46): 1-22.
- EROL M. Seyfettin (2014). "'Ukrayna-Kırım Krizi' ya da 'İkinci Yalta Süreci'", *Karadeniz Araştırmaları*, 11(41): 1-14.
- GLEASON Abbott (2010). "Eurasia: What Is It? Is It?", *Journal of Eurasian Studies*, 1(1): 26-32.
- KAMP Karl-Heinz (2014). "From Wales to Warsaw: NATO's Future beyond the Ukraine Crisis", *American Foreign Policy Interest*, (36): 361-365.
- KAY Sean (1998). *NATO and the Future of European Security*, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- KAY Sean (2011). "Partnerships and Power in American Grand Strategy", *NATO: The Power of the Partnerships*, Ed. Hakan Edström, Janne Haaland Matlary ve Magnus Petersson, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- KUFČÁK Jakup (2014). "NATO after the Wales Summit: Readyng the Alliance for the Future", The Web site of Association for International Affairs, Policy Paper 3/2014.
- LASCONJARIAS Guillaume (2014). "NATO's Posture after the Wales Summit", *IAI Working Papers* 14-15 November 2014.
- MEARSHEIMER John J. (2014), "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault", *Foreign Affairs*, 93(15): 77-89.
- MOORE Rebecca R. (2010a). *NATO's Partners in Afghanistan: Impact and Purpose*, UNISCI Discussion Papers, No: 22 (January / Enero 2010).
- MOORE Rebecca R. (2010b). "Partnership Goes Global: The Role of Non-member, Non-European Union States in the Evolution of NATO", *NATO in Search of a Vision* ed. Gülnur Aybet and Rebecca Moore, Washington: Georgetown University Press.
- NAZEMROAYA Mahdi Darius (2012), *The Globalization of NATO*, Atlanta: Clarity.
- Press, 2012) OĞUZ Şafak (2015). "NATO's Mistakes That Paved the Way for the Russia-Ukraine Crisis", *Karadeniz Araştırmaları*, 12(45): 1-12.

- OĞUZLU Tarık (2013). *NATO Ortaklıkları ve Türkiye: Barış İçin Ortaklık, Akdeniz Diyaloğu*, İstanbul İşbirliği Girişimi, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- PERTUSOT Vivien (2011). "NATO Partnerships: Shaking Hands or Shaking the System?", *Focus Stratégique*, 31: 29.
- ROUGÉ, Guillaume de (2011). "The Future of the Alliance: towards a Transatlantic "Hub", in Luís Nuno Rodrigues and Volodymyr Dubovyk, eds, *Perceptions of NATO and the New Strategic Concept*, Amsterdam: IOS Press, 2011), pp. 25–30.
- WEBBER Mark, Ellen Hallams and Martin A. Smith (2014). "Repairing NATO's Motors", *International Affairs*, 90(4): 773-793.
- Atlantic Council following meeting under article 4 of the Washington Treaty", 4 March 2014, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_107716.htm?selectedLocale=en, 01.07.2015.
- Contributions of Turkish Armed Forces to Peace Support Operations, http://www.tsk.tr/ing/4_international_relations/4_1_contribution_of_turkish_armed_forces_to_peace_support_operations/contribution_of_turkish_armed_forces_to_peace_support_operations.htm, 01.07.2015.
- Fact Sheet: European Reassurance Initiative and Other U.S. Efforts in Support of NATO Allies and Partners, 03 June 2014, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/06/03/fact-sheet-european-reassurance-initiative-and-other-us-efforts-support->, 01.07.2015.
- Katılım Durumu, <http://www.bioem.tsk.tr/tr/katilim.htm>, 25.06.2015.
- Kosovo Force: Key Facts and Figures, 01.02.2015, http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_02/20150127_150201-kfor-placemat.pdf, 15.04.2015.
- North Atlantic Council statement on the situation in Ukraine, 2 March 2014, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_107681.htm?selectedLocale=en, 01.07.2015.
- Poland Requests more NATO consultations over Russia, 03 March 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/03/03/us-ukraine-crisis-nato-meeting-idUSBREA221VS20140303>, 01.07.2015.
- Political Military Framework For Partner Involvement In NATO-Led Operations, 15 April 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110415_110415-PMF.pdf, 25.06.2015.
- Statement by NATO Foreign Ministers, 01 April 2014, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_108501.htm, 01.07.2015.
- Statement by the North Atlantic Council on the so-called referendum in Crimea, 17 March 2014, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_108030.htm?selectedLocale=en, 01.07.2015.
- Wales Summit Declaration, 05 September 2014, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=en, 01.07.2015.

ROLE AND POSITION OF TURKEY IN THE BLACK SEA REGION DURING THE PERIOD FROM 1946 TO 2012

Aslıhan ANLAR*

ABSTRACT

The Black Sea Region is one of the most significant regions since the security had been largely preserved during the period from 1918 till the last crisis in Ukraine. During the Cold War era and the post-Cold War years, policy makers in Ankara and in Moscow, played a crucial role in creating order and preserving stability and status-quo in the Region. Policies of these two actors towards the Black Sea Region are assumed to be one of the most important factors in preserving the relatively secure situation of the Region. Therefore, this essay attempts to explore policies of Turkey in order to display how Turkey's policies have overlapped with Russian policy in the Region and to understand how these policies towards the regional countries under the limitations of her relations with the USA have had a contributing effect to the security of the Black Sea Region.

Keywords: Turkey, the Russian Federation, the Black Sea Region, regional security, preservation of status-quo

ÖZET

Karadeniz Bölgesi 1918'den Ukrayna'da yaşanan son krize kadar güvenliğin göreceli olarak korunduğu nadir bölgelerden birisidir. Soğuk Savaş yıllarında ve Soğuk Savaş'tan sonra Ankara ve Moskova'daki yöneticiler bu bölgede istikrar ve statükonun korunmasında hayati önemde politikalar izlediler. Bu iki ülkenin statüko yanlısı politikaları bölgedeki göreceli güvenliğin korunmasında temel etken olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple, bu çalışmada Türkiye'nin politikaları incelenmektedir. Türkiye'nin çıkarlarının nasıl Rusya'ninkilerle örtüştüğü ve ABD ile ilişkilerinin gerektirdiği sınırlar içerisinde bölge ülkeleri olan ilişkilerinin Karadeniz Bölgesi güvenliğine yaptığı katkı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya Federasyonu, Karadeniz Bölgesi, bölgesel güvenlik, statükonun korunması

The Black Sea Region (BSR/the Region, here after) is one of the most significant regions since the security had been largely preserved during the

* Araş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kocaeli.
adoganlar@yahoo.com.

period from 1918 till the last crisis in Ukraine (in 2013/2014) which has a potential of creating tremendous instability in the Region. While the regional countries, except Turkey, were involved in the WWII, security was re-established in the new context of bipolar international system; and then after the Cold War a regional order was re-produced and has been sustained. Although instabilities have occurred from time to time following the system and regime change in the Region, these have not led to a major war with the capacity to destroy the existing security situation in the BSR. These instabilities have not been solved, but they, including the crises in 2008 and partly, the conflict in 2014 have been largely frozen.

During the Cold War era and the post-Cold War years, policy makers in Ankara and in Moscow, whether as the Soviet Union or as the Russian Federation, played a crucial role in creating order and preserving stability and status-quo in the Region. Policies of these two actors towards the BSR are assumed to be one of the most important factors, among others in preserving the relatively secure situation of the Region, as expressed above. To answer the question of how security is sustained in the Region, policies of these two countries should be explained. Therefore, this essay attempts to explore policies of Turkey, one of these two countries; due to page limitation and to understand how Turkey's policy has had a contributing effect to the security of the BSR.

For any region, security is related to the absence of aggression and military conflict. There may be instability in a region but to assess a region as secure, there should at least not be any on-going military conflict between the actors. There have not been any large scale military conflicts in the Black Sea Region despite the occurrence of intra-state wars in Georgia and Russia and the last crises in 2008 and 2013. How Turkey's policies on eve of these crises have had an effect on security of the BSR should be looked into.

In a region, even if there is no on-going military conflict, it is important to maintain or establish order, preserving the balance-of-interest in the region in order to sustain security. The security of a region may be destroyed in the event that regional states pursue revisionist policies and try to change all balances or a new great power may emerge and interfere with regional politics in a revisionist way. Upon this kind of development, efforts of regional countries to maintain the balance and status-quo are very important. Russia is one of the leading states which attach importance to preserving the status-quo and her policies have overlapped with Turkey's policies in the Region. At this point, why Turkey respected the regional order constituted by Russian superior relations with regional countries, whether or not there have been eras that Turkey challenges to the superior position of the Russian Federation and how she pursued a balancing policy among her traditional ally the USA and the new partner the Russian Federation after the end of the Cold War, are important issues related to the position and effect of Turkey, which will be answered in this study.

Given the focus of research and the arguments above, the following sections will present review of Turkey's policies towards the Region and regional countries since the end of the WWII with a special attention to the questions above. At the conclusion, effect of the Turkish foreign policy towards the BSR on security will be evaluated and conclusions will be drawn by consulting to the article of Randall Schweller (1994) which evaluates aim and efforts of the great powers to sustain or to change status-quo and its effect on security in a broader international system.

Role and Position of Turkey during the Cold War - Bloc Policy with the West

The role of Turkey during the Cold War should be examined in three parts in order to display her pro-status-quo foreign policy and her contribution to the enhancement of security in the Black Sea Region: her relations with the Soviet Union, her relations with Romania and Bulgaria, as these states were littoral states of the Black Sea Region and her position vis-à-vis the USA and the effects of their relationship.

At the end of WWII, Soviet-Turkish relations were shaped by the Soviet demands regarding the revision of the Moutreux Convention and territorial claims. Due to various reasons, such as Turkish strict resistance and the so-called Western support, the Soviet Union changed her policy and gave up her demands. According to Tellal, with this policy, the Soviet Union almost destroyed bilateral relations (2001a, 508). Because of Soviet demands, Turkish policymakers preferred to align with the Western Bloc within the bipolar international system, creating a discourse of "Soviet threat", which overlapped the containment policy of the USA (Türkeş 2004, 382-383). This process began with the announcement of the Truman Doctrine (1947) and the Marshal Plan (1948) and was completed in 1952 with Turkey's NATO membership.

After the end of the Stalin period in the Soviet Union, Khrushchev wanted to establish good relations with neighbours of the USSR and announced that they would totally give up their demands for the Turkish Straits and territory. However, relations did not improve because of Turkey's pro-Western policies such as allowing American bases in her land and taking part in joint exercises (1947-49), her role in establishing the Balkan Pact (1953) and the Baghdad Pact (1955), the Syria Crisis (1952) and Iraqi crisis (1958) and Jupiter missiles (1959-1963) and the U-2 issues (1960) while economic relations increased considerably.

During the period from 1960 to 1980, according to Baskın Oran, Turkish policy makers decided to make a change their firm pro-American line on account of the Cyprus issue, Johnson's letter of 1964 and a more proper

international environment (for pursuing an autonomous foreign policy).¹ The US arms embargo against Turkey from 1975 to 1978 intensified this process. During the Cyprus issue, leaders in Cyprus (the Greek Cypriot Administration) tried to establish relations with the Soviet Union. On this occasion, Turkey's minister of foreign affairs visited Moscow and persuaded Soviet leadership not to provide military equipment to the Makarios administration (Tellal 2001b, 776).

During the detente period, the Soviet-Turkish relations began to intensify while American-Turkish relations deteriorated because of the arms embargo. In the 15 year period following the Minister of Foreign Affairs Feridun Cemal Erkin's visit in 1964, 14 high level visits² took place between Turkey and the Soviet Union (Tellal 2001b, 776-783). During the same period, important agreements and documents were signed: the Economic and Technical Cooperation Agreement in March 1967, the Declaration of Principle of Good Neighbourhood in 1972, the second Economic and Technical Cooperation Agreement in 1975, the establishment of the Inter-governmental Joint Commission in 1976, the 1978 Agreement between the Republic of Turkey and the USSR concerning the delimitation of the continental shelf in the Black Sea and the Economic Agreement for supplying aids and credit to Turkey in 1979 (Tellal 2001b, 778-783).

During this period, economic and political relations significantly improved; however, there occurred four developments that affected relations negatively: the 1968 Soviet intervention in Czechoslovakia, Turkey's intervention in Cyprus in 1974 (the Soviet Union did not support the second intervention), the re-opening of American bases in Turkey and Soviet intervention in Afghanistan in 1979 (which Turkey strictly condemned since this invasion forced Turkey to accept thousands of refugees) (Tellal 2001b, 781).

In 1984, Turkey and the Soviet Union signed the Natural Gas agreement which was, according to Tellal, a turning point in their relations because this agreement provided new opportunities in trade and contractor services (2001c, 163-164). In the same year, Turkey and the Soviet Union agreed on a ten year Long Term Program for Promoting Economic Commercial Scientific and Technical Cooperation; the Agreement for Exchange of Goods for the period from 1986 to 1990 and the Cultural and Scientific Exchange Program (Tellal 2001c, 165). In 1988, they solved the 20 year problem by identifying the Black Sea FIR (Flight Information Region) line

¹ According to Oran, from 1960 to 1980, the Western countries were dealing with the oil crisis, the non-aligned movement was founded in 1961, and detente in Europe formed a more positive international environment for Turkey to pursue more autonomous foreign policy. (Oran 2001, p. 677).

² January 1965, May 1965, August 1965, December 1966, March 1967, September 1967, July 1968, November 1969, April 1972, December 1972, December 1975, in April 1976, March 1977 and June 1978 (Tellal 2001b, 776-783).

and the Soviet Union ripped the SS-20 missiles in accordance with the INF agreement (Tellal 2001c, 165). The last agreement that Turkey and the Soviet Union signed was the Treaty on Friendship, Good Neighbourhood and Cooperation in March 1991 (Tellal 2001c, 166).

Regarding her policies towards the Balkans, it could be claimed that during the Cold War, Turkey pursued pro-status-quo policies and supported stability and cooperation there. As a staunch ally of the US at the beginning of the Cold War, she became member of the Balkan Pact in 1953 and signed the Treaty on Cooperation and Friendship with Greece and Yugoslavia in 1954. While Turkey developed her relations with Greece and Yugoslavia, during the same period Bulgaria forced its Turkish minority to immigrate to Turkey in 1951 (Uzgel 2001a, 172).

From 1960s, Turkey tried to pursue a multi-dimensional foreign policy and to improve her relations with the Balkan countries, except Greece (Uzgel 2001a, 174). In 1978, the Bülent Ecevit government devised a new "National Security and Foreign Policy" doctrine (Uzgel 2001b, 674), according to which having good relations with all neighbours was prioritised in order to reduce military expenditures but at the same time enhance security (Uzgel 2001a, 175).

The real crisis and threat that Turkey faced in this Region was the name-changing campaign in Bulgaria (from 1984 to 1989). During that time, Bulgarian authorities argued that the Turks had, in fact, been Slav-Bulgarians who were forcibly converted to Islam during the Ottoman Empire (Demirtaş Çoşkun 2001, 27). During the campaign, people who insisted on speaking Turkish were punished, newspapers and publications in Turkish were banned and the cemeteries in Turkish villages were destroyed (Uzgel 2001a, 179). To deal with the issue, Turkey offered to sign an emigration agreement with Bulgaria, but they refused it. At the same time, she tried to internationalize the problem and attract other countries' interest in this problem. Neither Turkey's pressure nor isolation nor the possibility of losing the work force in agriculture sector (Armaoğlu 1983, 1152) changed these policies till the end of the Jivkov regime in 1989. Meanwhile, 350,000 people were deported from Bulgaria, (Demirtaş Çoşkun 2001, 28) later on 154,000 of them returned back. During this period, according to Türkeş, Turkey did not use this crisis to destabilize Bulgaria; instead she prevented its escalation which might lead to a regional destabilization (2004, 199). Additionally, Turkey underlined that she was not interested in territorial revision and pursued cautious policies in order to keep the balance established during and after the Lausanne Treaty of 1923 (Türkeş 2004, 199).

In the Black Sea Region, Turkey was the only country from the Western Bloc. During the Cold War period, it should be noted that Turkey had near to hierarchic relations with the US that is similar to the one between the Soviet Union and the states in her sphere of influence. It is claimed because after Turkey's entry into NATO, various NATO bases (25 bases) were con-

structed in the Turkish territory, there were different numbers of US military personnel in Turkey from 1950 to 1991. (Military Personnel Historical Report, Military Personnel Statistics) Turkey received military assistance from the USA (US Overseas Loans and Grants) and the USA was the leading military equipment supplier to Turkey (SIPRI, Generate Importer/exporter TIV Tables). From 1951 to 1980, Turkey signed both military agreements within the framework of NATO membership (Soysal 2000, vii) and bilateral military treaties. (US Treaties in Force) Besides military relations, the US gave economic assistance to Turkey, it also supported a certain type of development. To receive financial aid, Turkey signed the Economic Cooperation Agreement with the US and the ECA (Economic Cooperation Authority) Mission was opened in Turkey (The Economic Cooperation Authority). Turkey became a member of the IMF in March 1947 and signed her first agreement with the IMF in 1958.

Under US tutelage, Turkey pursued policies in compliance with Western Bloc politics and became a member of American-initiated regional organizations. Turkey could not refrain from opposing the Soviet Union in global terms within the framework of Bloc politics and the effect of her relations with the USA; however, she managed to keep the Region free from tension by not challenging the Soviet sphere in the Region or Soviet policies towards the regional countries. Indeed, Turkey refrained because the interference of the extra-regional actors in regional politics might destroy the existing status-quo. It was the main factor that led Turkey to cooperate with the USSR in the Region.

As seen in the survey of Turkish relations with her northern neighbors, interests of these regional countries were conflicting and they faced severe tension from time to time however Turkey always respected the territorial integrity of these countries and did not try to use the Turkish minority in Bulgaria or Greece and Turkic people in Caucasus as leverage for getting involved in the internal affairs of these countries. No effort was made to pursue revisionist policies or change the structure, which was also in harmony with Western Bloc policies because during that period the Western countries and the US challenged the supremacy of the Soviet Union and the expansion of the Communist ideology in many regions from the Middle East to the Far East, except the Eastern European countries which were accepted as the countries in the Soviet sphere of influence.

Turkey in the First Decade after the Cold War- Competition and Cooperation

Following the end of the Cold War, while the Russian Federation and the Trans-Caucasian countries were dealing with on-going instabilities, Turkey was attempting to establish a sphere of influence over those countries with which she had ethnic, linguistic, historical and religious ties. Until 1993, the Turkish president Turgut Özal and the prime minister Süleyman Demirel

dreamed of a Turkish world from the Adriatic to the Great Wall of China (Baran 2004, 269). Demirel, at that time, in his speeches expressed his vision of Turkey being transformed from a flank country during the Cold War into a core country located at the heart of a wide geography-Eurasia from Atlantic to Pacific and remarked that geography and history provided Turkey a golden opportunity (Turgut 2002, 87). According to Ali Faik Demir, Turkey was trying to gain influence in the Region with an aim of being a regional actor during the period from 1990 to 1993 (2006, 118). Turkey recognized the independence of these countries and set up embassies and initiated many aid and cooperation programs towards these countries. During the same period, relations between Azerbaijan and Turkey were intensified under the influence of President of Azerbaijan, Ebulfez Elchibey. It is years during which Turkey initiated to establish the Black Sea Economic Cooperation to ensure a platform to increase interaction and dialogue among twelve member states (Black Sea Economic Cooperation Web-site). The leaders of Central Asia countries and Azerbaijan met to discuss cooperation with Turkey concerning security, economy and energy transit issues and Turkic language summits were held in 1994 (Donaldson and Noguee 2005, 311). Turkey signed friendship and cooperation agreements with the Central Asian countries and military education, scientific and technical cooperation agreements with Azerbaijan, Georgia and Kazakhstan (Aydın 2001a, 387). Therefore, Russia was worried about Turkey's active foreign policy in her Near Abroad because Turkey had a capacity to affect states in the Caucasus through their ethnic and religious ties. Since Turkey had also been a NATO member country and a staunch ally of the USA, western influence might be extended to her Near Abroad countries via Turkey.

After this first period, according to Demir, Turkey started to follow a more realistic and balanced foreign policy during the 1993-1995 period (2006, 120-121). During this term, it can be noted that more actors (including the Russian Federation, Western countries, China, Korea and Iran) were attempting to be influential in the Region (Aydın 2001b, 393). Secondly, Turkey could not sustain her active policy. Therefore, the period after 1995 was defined by Demir as a competition in the Caucasus (2006, 122). In the end, Russia was able to reconstitute its dominant position within these countries.

This first period (1991-1993) can be defined as the years during which Turkey attempted to change the on-going situation in the Black Sea Region and challenged Russian supremacy over the post-Soviet countries. However, from 1992 onwards Russia began to consolidate its dominance over the post-Soviet states by signing the 1992 Treaty on Collective Security and initiating peace-keeping operations inside the CIS countries. In February 1993, Yeltsin used the "Near Abroad" term and claimed that post-Soviet republics were a special area of interest that located within the responsibility of Russia. In the 1993 Military Doctrine, Russia announced that she

would base her troops outside Russia in order to enhance security in the CIS countries (Tellal 2001d, 542). This was a clear message to Turkey, other regional players and the Western world to prevent any peace-keeping or humanitarian intervention in her sphere of influence.

After that date (1993), Russian anxiety regarding Turkey reduced as she had solved her domestic and external issues. According to Donaldson and Noguee, this was parallel to the intensification of her economic and security relations with Turkey (2005, 311). Her trade relations and military sales increased. Donaldson and Noguee also underlined the importance of military sales by Russia to Turkey (noting that the first ever Russian arms sale to a NATO member country) and a cooperation agreement on the development of defence industries in 1994 (2005, 311). While Duygu Bazoğlu Sezer was noting improvement in Russian Turkish relations, she attached importance to three high level visits and developments between two countries – the Turkish prime minister Süleyman Demirel’s visit to Moscow in 1992 (during which a Friendship and Cooperation Agreement was signed), the Russian prime minister Victor Chernomyrdin’s visit in 1997 and signing of the Blue Stream agreement and the Turkish prime minister Bülent Ecevit’s in 1999 and his demand for cooperation on counter-terrorism, following which Russian leaders refused to shelter the PKK leader and ousted him from Russia in 1998 (Bazoğlu Sezer 2002, 240-44).

However, during this term, an important contradiction emerged on the issue of Turkish regulations regarding the Straits. Upon the emergence of threats against the safety of Straits traffic originating from oil tanker passage from Russia, Turkey issued first the 1994 Regulations and then the 1998 Regulations to bring an order to the traffic. The 1994 Regulation included some limitations on many issues such as speed and the following distance for ships while they were passing through the Straits (Özersay 2001, 588). With this regulation, Turkey announced that in some emergency situations, she hereafter might temporarily stop the traffic flow in the Straits (Özersay 2001, 589). For large vessels, Turkey imposed an obligation to provide preliminary information and in some occasions, Turkey held her right to refuse passage (Özersay 2001, 589). For the nuclear-powered vessels or vessels carrying nuclear cargo or waste, Turkey ordered that they must take permission from the Under-Secretariat for Maritime Affairs or the Ministry of Environment to pass the Straits at the planning stage (Maritime Traffic Regulations for the Turkish Straits and the Marmara Region, 10). According to Article 42, *“When a large vessel with hazardous cargo enters the [İstanbul] Strait, a similar vessel may not enter the Strait until the previous vessel has exited”* and Article 52 specified a similar arrangement for the Çanakkale Straits: *“When a large vessel with hazardous cargo enters the Strait, a similar vessel approaching from the opposite direction may not enter the Strait until the previous vessel has*

exited." (Maritime Traffic Regulations for the Turkish Straits and the Marmara Region, 16).

The littoral states, led by the Russian Federation were strongly opposed to the application of these regulations and claimed that they were contradictory to the articles of the Moutreux Convention. According to the Russian leadership, Turkey's aim in issuing this Regulation was to prevent the transportation of Central Asian and Caspian petroleum by tankers through Straits. However, in this situation, Russia did not use her right to demand a conference to revise the Moutreux Convention. According to Article 28, any contracting partner had the right to denounce the Convention and thus demand a conference to conclude a new Convention (Soysal 1983, 519). Russia did not prefer this because the Moutreux Convention gave the littoral states a more advantageous position, especially regarding passage of war vessels. In the new regulations, it might not be possible to hold the military force of the Western countries out of the Black Sea.

In 1998, Turkey issued a new regulation, softened some limitations and hardened other provisions. Firstly, large vessels were redefined as follows: "*Large Vessel means a vessel having a length overall of 200 meters or more*" ("Maritime Traffic Regulations for the Turkish Straits", 3) instead of "150 meters or more" in the 1994 Regulations. Article 42 of the 1994 Regulation was softened and transformed into a new one (Article 25-d) foreseeing that "When a southbound vessel with dangerous cargo as prescribed in this Regulation enters from the north of Istanbul Strait, no northbound vessel is permitted with the same particulars until the southbound reaches the Istanbul Bogazi Bridge. When a northbound vessel with dangerous cargo as prescribed in this Regulation enters from the south of Istanbul Strait no southbound vessel is permitted with the same particulars, until the southbound reaches to the line joining Hamsi Burnu and Fil Burnu points. When a vessel with dangerous cargo enters the Çanakkale Straits, no vessel is permitted with the same particulars until the former one leaves the Nara Burnu point." ("Maritime Traffic Regulations for the Turkish Straits", 11).

On the other hand, the 1998 regulation made some passages harder. For example, according to Article 36, passage under restricted visibility may be suspended by Turkey for only one direction or both directions ("Maritime Traffic Regulations for the Turkish Straits", 14) and Article 43 foresaw that "*when the main current exceeds 6 knots, all vessels which are carrying hazardous cargo, large and deep draft, regardless of their speed, shall wait until the current speed drops to less than 6 knots.*" ("Maritime Traffic Regulations for the Turkish Straits", 16). The 1998 Regulation also exempted vessels of war, auxiliary vessels and state owned vessels from some articles ("Maritime Traffic Regulations for the Turkish Straits", 19). Regarding these regulations, it can be claimed that Turkey succeed to take Russian consent, by persuading Russia and other littoral countries that these changes were

not aimed at preventing oil transport but environmental disasters and their fatal effects in and around the Straits.

The second initiative by Turkey which challenged Russian supremacy concerned transit issue of Azerbaijani oil. After the Trans-Caucasus countries gained independence, they wanted to sell their petroleum over the Baku-Novorossisk or the Baku-Supsa pipeline and then they were brought to the world market with tankers via the İstanbul and Çanakkale straits. After deciding to construct a main export pipeline, Turkey demanded that this pipeline extend from Azerbaijan via Georgia to the Turkish port Ceyhan, bypassing Russia and the Straits. However, Russia rejected this plan and advised the Baku-Novorossisk pipeline; however, in the 1999 OSCE Istanbul Summit, Russia dropped its objection against the Baku-Ceyhan pipeline project (Yanık 2007, 354). During this summit, with Clinton's support and testimony, the leaders of Azerbaijan, Georgia, Turkey and Kazakhstan signed the Istanbul declaration on the construction of the pipeline (Baku Tiflisi Ceyhan Projesi [Project]). In 2002, BTC Co. and BTC Invest were established for its construction and finance, and no Russian company had even a symbolic share in these companies.³

Regarding Turkish-Georgian relations, Turkey recognized her independence in December 1991, and then the two countries signed the Friendship and Cooperation Agreement in July 1992 (Aydın 2001b, 416). After that, Turkey tried to help Georgia in her struggle to preserve territorial integrity under a multilateral framework such as sending five observers to the UNMIG (Aydın 2001b, 418). Turkish-Georgian trade also increased during these years. Additionally, Turkey gave military aid under the PfP Program and signed a military agreement in 1997 (Aydın 2001b, 420). They also cooperated on the transit issue of Caspian base natural resources. Turkey supported the Baku-Supsa pipeline and Georgia supported the BTC (Aydın 2001b, 421).

Concerning Turkey's relations with the North-western neighbour countries, in the previous term (1985-1991) the most important development was the Bulgarian political pressure campaign against the Turkish minority and great flow of immigrants from Bulgaria to Turkey. However, after the regime change, Bulgarian leader Mladenov stated that Bulgaria would respect the rights of the Muslim minority (Cumhuriyet, 16 December 1989 cited by Demirtaş Çoşkun, 2010, 115). After the transition to a democratic system, radical changes were seen in the rights of Turkish minorities and they were given the opportunity to establish a political party (Movement for Rights and Freedom) and enter political life in Bulgaria.

³ Shareholders of BTC co. are BP (UK) 30.10%, SOCAR (Azerbaijan) 25.00%, CHEVRON (USA) 8.90%, STATOIL (Netherlands) 8.71%, TPAO (Turkey) 6.53%, ENI (Italy) 5.00%, TOTAL (France) 5.00%, ITOCHU (Japan) 3.40%, INPEX (Japan) 2.50%, CONOCOPHILLIPS (USA) 2.50% and AMERADA HESS (USA) 2.36%. (BTC Projesi", Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü web-page, <http://www.btc.com.tr/proje.html>, (accessed on 05.02.2013)

During Zhelev's presidency, Turkey and Bulgaria normalized their relations. In June 1990, Bulgaria and Turkey signed an agreement on confidence building measures (Demirtaş Çoşkun 2010, 116). The leaders of the two countries signed the Sofia Pact in 1991 and the Treaty of Friendship, Good Neighbourhood and Security in 1992 (Uzgel 2002, 101). Turkey also supported Bulgarian and Romanian NATO membership. On a parallel with political relations, Turkish economic and trade relations with Bulgaria and Romania also improved. Despite improvements in economic and political relations, issues of PKK activities in Bulgaria and Romania and the fact that PKK members used these two countries as for transit to Europe were on Turkey's agenda. Bulgaria and Turkey signed an agreement on counter terrorism in 2001 (Demirtaş Çoşkun 2010, 120), but Bulgaria did not put the PKK on her terrorist organization list during the 1990s. In May 1998, Romania accepted the PKK as a terrorist organization (Uzgel 2001b, 507). Turkey's relations with these countries also intensified after the 1997 tri-lateral cooperation initiatives (Uzgel 2001b, 507).

Regarding Turkey's relations with the Balkan countries, it should be noted that Turkey also had important ties with them as with the Central Asian and Caucasian countries. There were also Turkish minorities in these countries, not only in Bulgaria. However, according to Türkeş, Turkey never used this population to destabilize these countries or in any way to intervene in these countries' domestic policies (2004, 199). Instead, Turkey encouraged them to integrate into their home country while keeping their cultural, linguistic and religious identities (Türkeş 2004, 199). Upon conflicts in Yugoslavia, Turkey did not use this instability to become a regional hegemonic power but tried to prevent any other single regional power from gaining this position (Türkeş 2004, 208) and was committed to multilateral action and legality, thus followed a legal-realistic policy despite strong domestic pressures (Türkeş 2004, 197 and 203).

After the end of the Cold War, Turkey was no longer the only US ally in the Region. After the collapse of the USSR, every country in the Region was trying to establish relations with the West. However, the US supremacy over Turkey was sustained because Turkey did not follow a policy which challenged the US supremacy. Within the context of important changes in the international system after the Cold War, despite the existence of divergence of interests of two countries on some issues such as Cyprus and human rights issues, bilateral relations between the US and Turkey remained strong (Sayari 2004, 92). According to Uzgel, alliance relations were transformed into an enhanced strategic partnership after the end of the Cold War (2001c, 253). Within this framework, the Turkish-American cooperation continued in many regional issues such as maintaining regional stability and operations in Bosnia Herzegovina and Kosovo in the Balkans, resolving the transit issue of Caspian energy resources, reducing the influence of Iran

in the Caucasus and Central Asia and indirectly controlling Russian influence in the post-Soviet area.

This term, for Turkey has been a period during which she re-produced her regional pro-status-quo policies within a new post-Cold War framework. Regarding her position in the Balkans and regional countries, Turkey kept her pro-status-quo line and supported Romanian and Bulgarian integration efforts into the Western system. In the Balkans, the Middle East and Caucasus Turkey cooperated with the US, who supported Turkey's active policy towards the Caucasus and Central Asia, her "Turkish model" discourse and the BTC pipeline initiative while she was pursuing the Russia-first policy. While Turkey insisted to pursue a pro-status-quo policy on security related issues for these nine years (1991-1999), she followed a challenging policy towards the Russian Federation by establishing close and partly dominant relations with the Caucasus and Central Asian countries until 1993. After that, Turkey preferred to cooperate with the Russian Federation, tried to pursue a balancing policy between her Western allies and Russia, such as engaging simultaneously in the Blue Stream pipeline and the Baku Tbilisi Ceyhan pipeline and she did not challenge her dominant position over the post-Soviet countries in the Region. Therefore, Turkey has had a contributing effect in sustaining structure, accordingly enhancing stability and security.

Turkey in the Second Decade after the Cold War - Cooperation instead of Competition

Turkey-Russian relations were shaped by discourses of "strategic partnership" and "cooperation instead of competition" during this period (Çelikpala 2013, 532). Improvements in relations started in 1999 with Turkish Prime Minister Bülent Ecevit's visit to Moscow, as noted in the previous section. In October 2000, Russian Prime Minister Mikhail Kasyanov visited Ankara. In November 2001, the ministers of Foreign Affairs (İsmail Cem and Igor Ivanov) signed the document called "Joint Action Plan for Cooperation in Eurasia from Bilateral Cooperation towards Multidimensional Partnership" and it was decided to expand cooperation in the Eurasian geography and a Joint Working Group was established (Ministry of Foreign Affairs Republic of Turkey, 2011). These high level official visits continued when Abdullah Gül (Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs) visited in February 2004 and the ministers of foreign affairs of two countries signed the "2004-2005 Consultations Programme between the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey and Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation" (Ministry of Foreign Affairs Republic of Turkey, 2011a). The President of the Russian Federation Putin paid an official visit to Turkey in December 2004, which was the "*first Presidential visit in the history of Turkish-Russian relations after that of the Chairman of the Presidium, Podgorny, in 1972.*" (Ministry of Foreign Affairs Republic of Turkey,

2011a). The Joint Declaration on the Intensification of Friendship and Multi-dimensional Partnership was signed by the Presidents of both countries (Ministry of Foreign Affairs Republic of Turkey, 2011a). After that, twelve high level visits took place during the period from 2005 to 2012 (Ministry of Foreign Affairs Republic of Turkey, 2011a).

The major focal points of the negotiations held during these visits were economic cooperation, trade, energy investment projects and consultations on regional developments. Within this framework, the usage of roubles and Turkish liras in bilateral trade was decided on (Çelikpala 2013, 540) and that invigorated trade volume between the two countries. The High Level Cooperation Council was established (2010), visa requirements for citizens of the two countries during their journeys of a month or less were lifted (2010), a cooperation agreement on the construction and operation of the Akkuyu Nuclear Power Plant was signed in 2010 and its construction process was started in 2010 by Rosatom's Akkuyu Power Plant *Electric Production* Company (Çelikpala 2013, 541 and 551). The Blue Stream Pipeline started to operate in November 2005, Turkey and Russia reached an agreement with Italy on the construction of an additional Samsun-Ceyhan pipeline in 2009 for oil transportation, but Transneft froze its implementation because of its economical ineffectiveness (Hale 2013, 209). Instead, Russia offered the South Stream pipeline from Russia to Eastern Europe, bypassing Ukraine and passing through Turkey's exclusive offshore economic zone (Hale 2013, 209). Turkey lifted its objection to this construction and gave approval with an agreement signed on 28 December 2011 (Gazprom Export Gas Market News, 2011) while she also signed the NABUCCO agreement in 2009 and a memorandum of understanding on Trans Anatolia Natural Gas Pipeline in 2011 (Çelikpala 2013, 547). In return for her approval of the South Stream pipeline, Turkey and Russia started to negotiate the price of natural gas but could not agree, then the 1984 contract was terminated after June 2012 (Çelikpala 2013, 547). In the same year, with the liberalization efforts of the Turkish government, BOTAŞ agreed to transfer part of her rights to import gas to private companies, and the Turkish Energy Market Regulatory Authority (EPDK) gave a license for this. Gazprom agreed and signed a contract with the Akfel Gaz, Bosphorus Gas, Kibar Enerji and Bati Hatti companies (Gazprom Export Gas Market News, 2012).

Besides the invigoration of economic and business relations between the two countries, Turkey and Russia had a similar position on some regional developments. Turkey's position during the Iraqi War in 2003 and the policy she pursued during the 2008 August war increased her prestige in Russia. As Trenin argued, during these two events Russia appreciated Turkey's rejection of US demands, especially in 2003, because the Russians do not like countries that let themselves be used by the US as a platform (Interview with Dmitry Trenin, Moscow, 6 September 2012). According to Bülent Aras, Ankara avoided taking sides in any "Russia versus West"

struggle, but instead suggested the establishment of a platform for regional problems such as the Caucasus Stability Platform (Aras 2009, 12). Sergey Markedonov and Natalya Ulchenko also reiterated Turkey's neutral position by stating that *"Turkey has pursued its own policies with regard to the disputed Abkhazia region in Georgia. (...) and distanced itself from a sharply critical campaign launched against Russia by other NATO allies and partners"* (2011). After the war, the US showed her support of Georgia and wanted to send humanitarian aid to Georgia via warships, but Turkey did not allow the passage of large American warships through the Straits, reasoning that the tonnage of these US warships (US war/hospital ships are over 70,000 tons) exceeded limitations designed by the Moutreux Convention for warships of the non-littoral states (Article 18-limitation was 30,000).⁴ Then the US administration sent three US warships – the guided missile destroyer USS McFaul (8,915 tons), the US Coast Guard cutter Dallas (3,250 tons) and the USS Mount Whitney (18,400 tons) – the aggregate tonnage of these warships slightly exceeding the 30,000 limitation (Morrison, 2008). According to the Convention, Turkey should inform other Black Sea countries about the passage of these warships and other countries, including Russia did not oppose their passage (Özersay 2013, 822). The US would have to obey the time limitation of the Convention (21 days)⁵ and the US sent these warships to the Black Sea, rotatory.

Turkey and Russia also had a common position when discourse about the need for change in the Moutreux Convention arose. According to the United States, neither the naval forces of the littoral states nor the mechanisms among these countries such as Blackseafor or Black Sea Harmony were efficient enough to provide security. The NATO forces needed to be based in the Black Sea and Operation Active Endeavour would be extended towards the Black Sea. Romania and Georgia supported the US presence in the Sea. However, Russia and Turkey developed a common position, arguing that the existing military mechanism was enough to operate OAE's mission on the Black Sea and insisted on preserving the Moutreux Convention, especially its limitation on non-Black Sea power military forces on the Sea. Indeed, neither Turkey nor Russia wanted to see NATO military forces on the Black Sea.

During this period, Turkish-Russian relations faced problems as well. They had preserved their different position on issues such as the independence of Kosovo, the Cyprus issue, the Karabakh dispute, the Arab Spring and possible military intervention into Syria and the basing of Patriot missiles

⁴ "Except as provided in the paragraph (b) below, the aggregate tonnage of the said [non-Black Sea] Powers shall not exceed 30,000 tons", (The Convention Regarding Regime of Straits, 20 July 1936, 6)

⁵ "Vessels of war belonging to non-Black Sea Powers shall not remain in the Black Sea more than twenty-one days, whatever be the object of their presence there." (Convention Regarding Regime of Straits, 20 July 1936, p. 7).

on Turkish territory in 2013. However, Trenin assessed these tensions as issues testing the depth and strength of the Russo-Turkish reconciliation, and he stated that *“so far, despite the occasional tensions, the new relationship has largely withstood those tests”* (Trenin 2013, 41).

Regarding relations with Georgia, Turkey continued to pursue a cautious and pro-status-quo policy. After Saakashvili came to power, he abolished the autonomous status of Ajaria. Although Article 6 of the 1921 Kars Agreement foresaw administrative autonomy for the Batumi region (Ivra) (Soysal 1983, 43), Turkey did not intervene in this issue and accepted that as an internal matter of Georgia (Aydın 2013, 487). As Hasan Karasar pointed out, at that time Turkey considered the reduced number of Muslim population in Adjara and Georgia to be more important than the autonomous status of that Region (Interview with Hasan Karasar, Ankara, 14 December 2012). On the Abkhazia issue, despite the existence of an Abkhaz population of nearly 300,000, Turkey again preferred to remain silent and did not establish direct relations with Abkhazia (Aydın 2013, 488). In addition, she tried to intensify her commercial, economic and political relations with Georgia and signed a visa-free agreement for touristic travels and started operating the Batumi Airport jointly in 2007 (Ministry of Foreign Affairs Republic of Turkey, 2011b). Agreements were signed for defence cooperation and the modernization of the Marneuli airbase in Tbilisi was completed in 2001 (Glogowska 2012). However, Turkey did not support Georgian NATO membership in Bucharest and the Sofia Summit and preferred to take Russian hesitation and reaction into consideration.

Relations between Bulgaria and Turkey, according to Demirtaş Çoşkun, improved rapidly after the end of the Cold War and they managed to solve their bilateral problem in a relatively short period of time despite the two countries having had different stances on the status of the Black Sea and the Straits and some potential problematic issues such as the issuance of transit visas for Turkish trucks by Bulgarian authorities (that was solved by signing new visa treaty), increasing Bulgarian nationalism and an increase in votes of extreme right-wing parties which had had anti-Turk discourse in the 2009 and 2013 elections, proposals on the recognition of the so-called Armenian genocide and their different stances during the Iraqi war in 2003 (Demirtaş Çoşkun 2010, 120-125).

Regarding Turkey's relations with the Western countries, their strong relations continued in the same form although Turkey was conflicting with US and EU interest on many occasions during this period, such as her position on the Cyprus issue, her deteriorating relations with Israel, her policy during the Iraqi war in 2003 and her autonomous position in the 2008 August war but these should be assessed as frictions rather than a split, a challenge or change of axis.

In the Region, within her relations with the West, Turkey continued to pursue her pro-status-quo foreign policy, did not challenge the Russian

position over the post-Soviet countries and cooperated with this country on the preservation of the Moutreux Convention. She gave importance to keeping non-littoral armed forces out of the Black Sea within the framework of the principle of regional ownership (Private Interview with a representative from the Ministry of Foreign Affairs, Republic of Turkey, Ankara, 22 January 2013). According to Turkey, regional conflicts should be resolved with this understanding and within this framework Turkey was attempting to establish security mechanisms encompassing all littoral countries for maritime security. She tried to conduct a balancing policy between the USA and the Russian Federation, as well. Therefore, it can be argued that Turkey has had a contributing effect in enhancing stability and security.

Conclusion

In the Region, Turkey did not pursue revisionist policies or attempt to change the structure, which was also in harmony with Western Bloc policies during the Cold War. After the end of the Cold War, Turkey at the beginning followed a challenging policy towards the Russian Federation by establishing close relations with the Caucasus and Central Asian countries until 1993. After that, Turkey preferred to cooperate with the Russian Federation and tried to pursue a balancing policy between her Western allies and Russia during the last twenty years. Thus, Turkey contributed to the reproduction of security of regional status-quo, particularly insisting on preservation of the Moutreux Convention.

While assessing effect of Turkey's role on security situation of the BSR, Randall Schweller's revision of balance of power theory is to be consulted. Schweller points out that the basic incentive behind alliances is "the compatibility of political goals, not imbalances of power or threat." (1994, 88). If a state is satisfied with the status-quo, she adopts a balance of power policy, while a state dissatisfied with the status-quo will bandwagon with a revisionist state even if she is powerful. While balancing is a costly choice, bandwagoning may offer benefits. Therefore, Schweller asserts that bandwagoning is more common (1994, 93). There are many states which are not satisfied with the status-quo and would like to expand. Therefore, he extends Neorealism by including revisionist states without excluding pro-status-quo ones.

After underlining the commonality and diversity of bandwagoning, Schweller proposes a new concept of "balance of interest." (1994, 99) At the unit level, "*balance of interest theory refers to costs [a state] is willing to pay to defend its values relative to the costs it is willing to pay to extend its values*" (Schweller 1994, 99). Thus, if the value of things that a state would like to get is more than what she already has – that is, if she is not satisfied with the status-quo – she has interest in bandwagoning. At the systemic level, as a result of balance of interest, Schweller points out determiner of safety of

international system, noting that “Distribution of capabilities, by itself, does not determine the stability of the system. (...) stability of the system depends on the balance of revisionist and conservative forces. When status-quo states are far more powerful than revisionist states, the system will be stable. When a revisionist state or coalition is stronger than the defenders of status-quo, the system will eventually undergo change; only the question of when, how and to whose advantage remain undecided” (Schweller, 1994, 104).

In the BSR, both the Russian Federation and Turkey are the pro-status-quo powers and security maximizers who pursue defensive policies when facing threats (Schweller 1994, 100-101). They are satisfied with what they have already had, that is status-quo. On regional level, stability and security of the regional system in the BSR could be preserved because as a status-quo powers, Russian Federation and Turkey are more powerful than dissatisfied groups of states and they cooperated on prevention of the interference of the extra-regional actors in regional politics. In the crises in 2008 and in 2013/2014 dissatisfied groups of states, demanding revision found a strong support by the USA and the EU to change the existing status-quo, however Russia did not allow this change, pursuing very extreme policies-recognizing break-away region and invading part of territory of another country. In 2008, expressed above, Turkey kept her silence and did not join the critical campaign launched against Russia by other NATO allies and partners. In the last Ukraine crisis, Turkey only announced that she did not recognize the independence of Crimea and its joining to the Russian Federation but did not join sanction and embargo due to overlapping of her interest with Russian ones. Indeed, this has been a historical policy pattern of Russia and Turkey to keep the Black Sea under their control, trying to prevent the effect of international dynamics, originating from non-littoral states if it is conflicting with their interest.

The Black Sea Region witnessed both a terminating and an enhancing effect of a great power on regional security such as Russian Federation policies in 2008 and 2013/2014; however Turkey has always supported to the preservation of security and stability there, even if she followed different policies towards the other regions due to the fact that she has not perceived a particular threat from the Region and has been highly satisfied with the regional order which provided supremacy and power of control over the Black Sea.

REFERENCES

- “Convention Regarding the Regime of Straits”, *The American Journal of International Law*, Vol. 31, No. 1, Supplement: Official Document, January 1937, pp. 1-18.
- “Historical Dollar Data Foreign Assistance 1946-2011”, US Overseas Loans and Grants (Greenbook), USAID Economic Analysis and Data Services, <http://gbk.eads.usaidallnet.gov/data/detailed.html> (28.01.2013).
- “Maritime Traffic Regulations for the Turkish Straits and the Marmara Region”, p. 10, http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TUR_1994_Regulations.pdf, (02.05.2013)
- “Maritime Traffic Regulations for the Turkish Straits”, *Official Gazette*, 06.11.1998, p. 3, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23515_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23515_1.pdf, (14.03.2013)
- ARAS, Bülent, *Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy*, SETA Policy Brief, No. 32, May 2009.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Kitabevi, İstanbul: 1983.
- AYDIN, Mustafa, “1990-2001 Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, edited by Baskın Oran, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001b, pp. 366-440.
- AYDIN, Mustafa, “Kafkasya ve Orta Asya’da Askeri İşbirliği Antlaşmaları”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, edited by Baskın Oran, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001a, pp. 387-387.
- AYDIN, Mustafa, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt III (2001-2012), edited by Baskın Oran, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: 2013, pp. 463-531.
- Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, “BTC Projesi”, <http://www.btc.com.tr/proje.html>, (05.02.2013)
- BARAN, Zeyno, “Turkey and the Caucasus”, *Turkish Foreign Policy in Post-Cold War Era*, edited by İdris Bal, BrownWalker Press, Florida: 2004, pp. 269-291.
- BAZOĞLU SEZER, Duygu, “Rusya: Jeopolitik Yarışma ile Ekonomik Ortaklığı Bağdaştırmanın Zorlukları”, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, edited by Barry Rubin and Kemal Kirişçi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul: 2002, pp. 229-259.
- Black Sea Economic Cooperation, “BSEC at a Glance”, <http://www.bsec-organization.org/Information/Pages/bsec.aspx>, (14.07.2015)
- ÇELİKPALA, Mitat, “Rusya Federasyonu’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt III (2001-2012), edited by Baskın Oran, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: 2013, pp. 532-560.

- DEMİR, Ali Faik, "Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Dış Politikasını Oluşturmasında Rol Oynayan Etkenler", *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, edited by Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan, Siyasal Kitabevi, Ankara: 2006, pp. 103-133.
- DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN, Birgül, "An Anatomy of Turkish- Bulgarian Relations (1990-2009): Opportunities, Challenges and Prospects", *Turkish-Bulgarian Relations Past and Present*, edited by Mustafa Türkes, Tasam Publication, İstanbul: 2010, pp. 115-133.
- DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN, Birgül, "Turkish-Bulgarian Relations in the Post-Cold War Era: The Exemplary Relationship in the Balkans", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol. 32, 2001, pp. 26-60.
- DONALDSON, Robert and NODGE, Joseph L., *The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests*, M.E.Sharpe, New York and London: 2005.
- Embassy of the United States in Turkey, "US Treaties in Force", http://turkey.usembassy.gov/treaty_websites.html (26.03.2013).
- Gazprom Export Gas Market News, "Turkey Allows Private Companies to Import Russian Gas via the Western Route", 29.11.2012, <http://www.gazpromexport.com/en/presscenter/news/760> (06.06.2013)
- Gazprom Export Gas Market News, "Turkish Government Permits the Construction of South Stream in its Economic Zone", 29.12.2011, <http://www.gazpromexport.com/en/presscenter/news/436/> (06.06.2013).
- George C. Marshall Foundation, "The Economic Cooperation Authority", http://www.marshallfoundation.org/library/doc_eca.html (08.04.2013)
- GLOGOWSKA, Justyna, "Turkey and Georgia: Strategic Connections", Wise Men Center For Strategic Studies (BILGESAM), 23.03.2012, http://www.bilgesam.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=497:turkey-and-geo (19.06.2013).
- HALE, William, *Turkish Foreign Policy since 1774*, 3rd Edition, Routledge, London and New York: 2013.
- Military Personnel Historical Report, available in the Military Personnel Statistics, Defense Manpower Data Center (DMDC) and Department of Defense, USA, <http://siadapp.dmdc.osd.mil/personnel/MILITARY/mil-top.htm>, (27.03.2012)
- Ministry of Foreign Affairs Republic of Turkey, "Turkey's Political Relations with the Russian Federation", 2011a, http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-political-relations-with-russian-federation.en.mfa, (06.06.2013).
- MORRISON, David, "Turkey Restricts US Access to the Black Sea", 18.10.2008, <http://www.david-morrison.org.uk/us/turkey-restricts-us-access.htm>, (07.06.2013)
- ORAN, Baskın, "1960-1980 Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, edited by Baskın Oran, Cilt I, İletişim Yayınlar, İstanbul: 2001, pp. 655-681.

- ÖZERSAY, Kudret, "1990-2001 Boğazlar Konusu", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, edited by Baskın Oran, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001, pp. 587-601.
- ÖZERSAY, Kudret, "Boğazlar Konusu," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt III (2001-2012), edited by Baskın Oran, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: 2013, pp. 819-823.
- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, "Relations between Turkey and Georgia", 2011b, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-georgia.en.mfa>, (19.06.2013)
- SAYARI, Sabri, "Turkish American Relations in the Post-Cold War Era: Issues of Convergence and Divergence", *Turkish American Relations Past, Present and Future*, edited by Mustafa Aydın and Çağrı Erhan, Routledge, London and New York: 2004, pp. 91-105.
- SCHWELLER, Randall L., "Bandwagoning for Profit Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, No. 1, Summer 1994, pp. 72-107.
- SCHWELLER, Randall L., "New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition", *The American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, December 1997, pp. 927-930.
- MARKEDONOV, Sergey and ULCHENKO, Natalya, "Turkey and Russia: An Evolving Relationship", Carnegie, 19 August 2011, <http://carnegie-endowment.org/2011/08/19/turkey-and-russia-evolving-relationship> (07.06.2013).
- SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1983.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)*, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 2000.
- Stockholm International Peace Research Institute, "Generate Importer/exporter TIV Tables", http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php, (25.01.2013).
- TELLAL, Erel, "1945-1960 Sovyetlerle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, edited by Baskın Oran, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001a, pp. 499-522.
- TELLAL, Erel, "1960-1980 Sovyetlerle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, edited by Baskın Oran, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001b, pp. 769-783.
- TELLAL, Erel, "1980- 1990 SSCB'yle İlişkiler" *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, edited by Baskın Oran, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001c, pp. 158-167.
- TELLAL, Erel, "Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası: 'Yakın Çevre' ve 'Askeri Doktrin'", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular*

- Belgeler Yorumlar*, edited by Baskın Oran, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001d, pp. 542- 542.
- TRENIN, Dmitry, "From Damascus to Kabul: Any Common Ground between Turkey and Russia?", *Insight Turkey*, Vol. 15, No. 1, 2013, pp. 37-49.
- TURGUT, Hulusi, *Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel Batı Yakası'nın Hikayesi*, II. Cilt, ABC Basın Ajansı, İstanbul: 2002.
- TÜRKEŞ, Mustafa, "NATO Bağlamında ABD-Türkiye İlişkilerinde Devamlılık ve Değişim", *Türk Dış Politikasının Analizi*, edited by Faruk Sönmezoglu, Der Yayınevi, İstanbul: 2004, pp. 379-405.
- TÜRKEŞ, Mustafa, "Turkish Foreign Policy towards the Balkans: Quest for Enduring Stability and Security", *Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era*, edited by İdris Bal, Brown Walker Press, Florida: 2004, pp. 198-209.
- UZGEL, İlhan, "1980-1990 Balkanlar'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, edited by Baskın Oran, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001a, p. 167-182.
- UZGEL, İlhan, "1990-2000 ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, edited by Baskın Oran, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001c, pp. 243-325.
- UZGEL, İlhan, "1990- 2001 Balkanlar'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne: Olgular Belgeler Yorumlar*, edited by Baskın Oran, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001b, pp. 481-524.
- UZGEL, İlhan, "Türkiye ve Balkanlar İstikrarın Sağlanmasında Türkiye'nin Rolü", *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, edited by Barry Rubin and Kemal Kirişçi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul: 2002, pp. 86-119.
- YANIK, Lerna, "Allies or Partners An Appraisal of Turkey's Ties to Russia 1991-2007", *East European Quarterly*, Vol. 41, No. 3, September 2007, pp. 349- 370.

19. YY. SONUNDA RUSYA'NIN OSMANLI DEVLETİ POLİTİKASI VE RUSYA KARADENİZ DONANMASI KAPTANI LEV BRUSİLOV'UN GÖZÜYLE RUSYA'NIN İSTANBUL BÜYÜKELÇİSİ A. İ. NELİDOV

İhsan ÇOMAK*

ÖZET

19. yy'ın son döneminde Rusya, Osmanlı Devleti'ne yönelik izleyeceği politikalarda Avrupa Uyum politikası çerçevesinde Avrupa güçleri ile ortak hareket ediyordu. Ancak, İngiltere'ye karşı duyulan güvensizlik İngiltere'nin Rusya'dan habersiz Boğazları ele geçirebileceği endişesini doğurdu. Bu kaygıyla hareket eden Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Nelidov, İstanbul'daki görevinin son yıllarında (1895-1897) Boğazların İngiltere'den önce ani bir saldırı ile ele geçirilmesine yönelik pek çok rapor yazdı. 1897 yılının sonunda 4 ay boyunca İstanbul'da bulunan Rus Donanması Kaptanı Lev Brusilov yazdığı mektuplarda Nelidov'un kişiliği ve olaylar hakkında ne düşündüğünü aktaran canlı bir şahit olarak arkasında çok değerli mektuplar bırakmıştır. Bu mektuplardan Nelidov'un psikolojisini değerlendirmek mümkün olmaktadır. Yaklaşan Uzakdoğu sorunları sebebiyle Rusya Boğazlara saldırmadı. Tam tersine Avusturya-Macaristan ile Anlaşarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası izledi.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Osmanlı Devleti, Nelidov, Brusilov, Boğazlar, Osmanlı Bankası Baskını, Avusturya-Macaristan, 1897 Rusya-Avusturya Macaristan Mutabakatı. Avrupa Uyum.

ABSTRACT

At the end of 19th century Russia, in accordance with the policy of Concert of Europe, was consulting her foreign policy towards the Ottoman Empire with European powers. But, as a result of distrust to England, Russia doubted about that England is planning to capture Bosphorus without consulting Russia. Nelidov, Russian ambassador in Istanbul, moving under the pressure of worries of British attack to Bosphorus, wrote many reports to St. Petersburg in the last years of his mission (1895-1897) recommending to capture Bosphorus before the British do it. Lev Brusilov, a captain of Russian fleet, who has been in Istanbul at the end of 1897, left very important letters which gives us valuable information about Nelidov's character and his view of events. We can understand the psychology of Nelidov through these letters. Russia did not attack Bosphorus due emerging problems in

* Yrd. Doç. Dr. İhsan Çomak, TOBB Üniversitesi Öğretim Üyesi, Ankara.
drihsancomak@hotmail.com

the Far East. On the contrary, she began to follow policy of preservation Ottoman territorial unity in negotiation with Austro-Hungary.

Keywords: Russia, Ottoman Empire, Nelidov, Brusilov, Straits. Raid to Ottoman Bank, Austro-Hungary, 1897 Austro-Russian Convention, European Concert.

19. yy. sonu Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerinde yoğun siyaset yürüttükleri bir dönemdir. Doğu Sorunu adı altında Avrupa diplomasisinin ana gündemlerinden birini oluşturan Osmanlı Devleti'nin durumu meselesi bu dönemde başta Rusya olmak üzere İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Fransa'nın yoğun gündemini işgal etmiştir. Bazen Osmanlı Devleti'ni yıkmaya bazen da toprak bütünlüğünü korumaya yönelik politikalar izleyen bu devletlerin İstanbul'da bulunan büyükelçileri pek çok durumda ülkelerinin politikalarının belirlenmesinde anahtar rol oynamışlardır. Bu büyükelçilerden biri de Rus elçisi A. İ. Nelidov'dur.

Makalede 19. yy'ın sonunda Avrupa Uyumu politikası çerçevesinde Avrupa güçlerinin Osmanlı Devletine yönelik politikaları ele alınarak, bu bağlamda Rusya'nın izlediği politikaların sebepleri ve Nelidov'un bu politikaların oluşumundaki rolü analiz edilecektir. Ayrıca, St. Petersburg'da bulunan Rus Devlet Askeri Deniz Arşivi'nde yaptığımız araştırmalar sırasında bulduğumuz Rusya Karadeniz Donanmasında bir savaş gemisinin komutanı olan Lev Aleksiyeviç Brusilov'un mektupları incelenerek, Brusilov'un gözlemlerinde Büyükelçi Nelidov'un şahsiyeti ve düşünceleri üzerinde durulacaktır. Bu şekilde Osmanlı-Rus ilişkilerinin önemli figürlerinden olan Nelidov'un yürüttüğü misyonun daha önce yayınlanmamış arşiv belgelerine dayanılarak anlaşılmasına çalışılacaktır.

19. yy Sonunda Avrupa Siyasetinin Genel Durumu ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Yönelik İzlediği Politika

Avrupa'da Napolyon Savaşları ile başlamış olan 19. Yy., 1815 Viyana Kongresi ile sonraki 100 yılı şekillendirecek bir süreci başlatmıştır. Bu sürecin Avrupa devletleri tarafından kabul edilen en temel parametresi Avrupa Uyumu politikası idi. Avrupa Uyumu 1815 Viyana Kongresi sonrası başlamış ve kesintilerle de olsa I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Bu zaman zarfında Rusya, İngiltere, Fransa ve Prusya (1871 sonrası Almanya İmparatorluğu olacaktır) kriz dönemlerinde bir araya gelerek Avrupa devletlerini ilgilendiren konularda kararlar alarak, sorunları savaş çıkmadan çözmeye çalışmışlardır. 1853-56 Kırım Savaşı sonrası zayıflamış olsa bile, 1890'larda Avrupa Uyumu politikası Avrupa devletleri arasında devam etmekteydi. 1890'ların ikinci yarısında özellikle Avusturya-Macaristan ve Rusya Yakın Doğu olarak niteledikleri Osmanlı Devleti ile ilgili konularda yakın diyalog içindeydiler.

Rusya, İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinin İngiltere'yi Boğazların özellikle Çanakkale Boğazı'nın kontrolüne yönelik bir harekâta

sürükleyeceği endişesini taşıyordu. Rus Dışişleri Bakanı Lubanov-Rostovski 30 Eylül 1895'de Alman İmparatoru II. Wilhelm ile yaptığı görüşmede fikirlerini aktarırken, İngiltere'nin Boğazlara yönelik bir hamlesinin Rusya'nın güvenliği için son derece tehlikeli olduğunu, Boğazların savaş gemileri için kapalı kalması prensibinin korunarak, İngiltere'ye Boğazları ele geçirmesi fırsatının verilmemesi gerektiğini ifade etmişti. Bir yıl sonra, Rusya'nın Londra Büyükelçisi Staal de, Lord Salisbury'ye "Rusya'nın politikası Osmanlı Devleti'nde statükonun desteklenmesidir. Bu bütün büyük devletlerin çıkarıdır" demektedir. 1894 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerinde Ermeni isyanları meydana geliyordu. Avrupa Uyum çerçevesinde Rusya, İngiltere ve Fransa birlikte hareket ederek Osmanlı Devleti'ne müdahale ediyorlardı. 1896'da Osmanlı Bankası baskını ve Ermenilerin İstanbul'da çıkardığı huzursuzluklar Rus hükümetinde ciddi endişelere sebep oldu. Bu endişe "dış güçlerin etkisiyle" İstanbul'da bir karışıklık çıktığında Rusya'nın oyun dışı kalması ihtimaline dayanıyordu (Yakubovskaya 2003, 34).

Ekim 1895'te güçlü bir İngiliz donanması Çanakkale açıklarında belirince Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Nelidov durumu Petersburg'a rapor etmiş ve İngilizlerin Boğazları işgal planının hazır olduğuna inandığını yazmıştı. Aynı tarihlerde Fransa ile beraber hareket etmeye gayret gösteren Rusya'nın Dışişleri Bakanı Lobanov-Rostovski Fransa hükümetine eğer "İngiltere Boğazları zorlar ve Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve belki de Mısır'ı nihayi olarak almak arzusuna kapılırsa nasıl davranacaklarını" soruyordu. Lobanov-Rostovski Fransa ile yürütülen gizli görüşmelerde şunu açıkça ifade etmişti: "Eğer yabancı donanmalar Çanakkale Boğazını zorlarsa, Rusya 24 saat içinde İstanbul'u işgal edecektir. Bunda da amacı orada kalıcı olmak değil, kendisine bazı şartları dikte etme imkânı kazandırmaktır" (İvanov 2002, 167).

Rusya'nın bu dönemde Fransa ile iyi ilişkiler kurması üzerinde durmak gerekiyor. 1887 yılında Rusya, Avusturya ve Almanya arasında Üç İmparatorlar Ligi çökmüştü. 1870'lerden itibaren Rusya'nın sanayileşmesi için gerekli finansı Fransız bankaları sağlıyordu. Fransız sermayesi Rus demiryollarının ve fabrikalarının finansmanı için krediler veriyordu. Rusya çıkardığı hazine bonolarını Paris borsasında satarak finansman sağlıyordu. İlk defa 1888'de Paris borsasında 500 milyon Franklık Rus hazine bonosu satıldı. 1889'da ise bu rakam 1.9 milyar Franka yükseldi. Siyasi ilişkiler de buna paralel olarak arttı. Petersburg'da sarayda ve saray dışında Fransa yanlısı bir elit kesim oluşmuştu. Bütün bunların sonucu olarak Ağustos 1892'de Rus-Fransız İttifak Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma temelde bu iki ülkenin Alman ve Avusturya-Macaristan tehdidine karşı aldıkları bir önlemdi (Troitski 1999: 353).

1894 yılında III. Aleksandr'ın yerine II. Nikola'nın geçmesi Rus-Fransız ilişkilerinde bir değişime sebep olmadı. II. Nikola 1896 yılında Avrupa başkentlerini kapsayan bir ziyarete çıktı. Bu ziyaretin en önemli basamağı,

Dışişleri Bakanı Lubanov-Rostovski'ye göre, Paris'e yapılan ziyaret. Bu şekilde iki ülke arasındaki ittifak anlaşmasının daha da güçlenmesi sağlanmıştı. II. Nikola'nın Londra ve Paris'te yaptığı görüşmelerde uyum politikasına devam edilmesine karar verilmişti ve bu da bu üç devletin yakınlaşmasına sebep olmuştu. Ancak, aynı yıl içinde İngiltere'nin Yakındoğu ve Orta-doğu politikalarında daha aktif hale gelmesi bu yakınlaşmayı sona erdirecektir. Öte yandan, 1896 yılının Ağustos ayında, Nikola ile birlikte Viyana'dan dönüş yolunda, sadece birbuçuk yıldır görevde olan Rus Dışişleri Bakanı A. B. Lubanov-Rostovski ölür ve yerine kararsız tavırları ile öne çıkacak olan A. İ. Şişkin geçer. II. Nikola ise yanında yetenekli bir Dışişleri Bakanı olmadan dış politikayı yürütebilecek kadar donanımlı bir Çar değildir (İgnatiyev 1997: 91).

Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin ani yıkılmasına karşı toprak paylaşımında hazırlıksız yakalanmak istemeyen ve bu yüzden İngiltere ve Fransa ile yukarıda sözü edilen uyum politikalarını izlemeye çalışan Rusya'da endişelere sebep oldu. Bu endişenin altında İngiltere'ye olan güvensizlik yatıyordu. Bu endişeyi gözünde en çok büyüten ve Petersburg'a sürekli agresif tavsiyeler içeren raporlar yazan kişi ise Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Nelidov idi. Nelidov'un raporlarında öne çıkan İstanbul Boğazı'nın en uygun fırsatta işgal edilmesine yönelik düşüncelerin asıl sebebi de İngiltere'ye duyulan güvensizlik ve bu işi İngiltere yapmadan önce yapmak arzusu idi (Yakubovskaya 2003: 34).

1890'lı yıllar bütün Avrupa devletleri tarafından Osmanlı Devletinin yakın bir gelecekte çöküşünün beklendiği, mirasının nasıl paylaşılacağına hesaplarının yapıldığı bir dönemdir. Avrupa devletleri gözlerini Osmanlı topraklarına çevirmiş, siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri gelişmeleri takip etmektedirler. Osmanlı'da yaşanan iç karışıklıklar ve azınlıklarla ilgili konular da takip edilen konular arasındadır. Osmanlı Devleti'nde görevli yabancı misyon mensupları ve Osmanlı topraklarına kısa süreli ziyaretlerde bulunan askeri ve sivil kişilerin raporları ve mektupları Avrupa başkentlerinde ve resmi makamlarda büyük ilgi uyandırmaktadır.

Rusya da Osmanlı Devleti'ni bu yıllarda yakından takip eden devletler arasındadır. İstanbul'da bulunan Rus büyükelçilerinin, askeri ataşelerin (çoğunlukla Askeri Deniz Ataşesi) ve diğer zevatin yazdığı mektuplar ve raporlar Rus Dışişleri ve Genelkurmayı için değerli birer bilgi kaynağı oluşturmaktaydı. St. Petersburg'da bulunan Rus Devlet Askeri Deniz Arşivinde, Rusya Karadeniz Donanmasında kaptan olan Lev Aleksiyeviç Brusilov tarafından Karadeniz Donanması Komutanı N. B. Kapıtov'a yazılmış mektuplar da bu bağlamda Osmanlı Devleti hakkında değerli birer belge niteliği taşımaktadır. Bu mektuplar Brusilov'un Akdeniz'deki bazı limanlarda ve İstanbul'da bulunduğu sıralarda yazılmıştır. Mektupların altısı İstanbul'dan gönderilmiştir. Bu mektupların önemi, Brusilov'un Rus elçisi Nelidov ile yaptığı görüşmelerini ve Nelidov'un o sırada Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen olaylar hakkındaki düşüncelerinin yanı sıra, kişiliği hakkında da ay-

rıntılı bilgiler veriyor olmasıdır. Mektuplar kişisel mektup özelliği taşımakta, bununla birlikte Türk-Rus ilişkilerinin kısa bir dönemi için, çok değerli bilgiler içermektedirler. Mektuplarda anlatılan temel konular Türk-Yunan ilişkilerinin gerginleşmesi, İstanbul'da meydana gelen Ermeni olayları ve Petersburg'da hükümet tarafından, Boğazların ele geçirilmesi ile ilgili yapılan tartışmalardır.

Lev Aleksiyeviç Brusilov Kimdir?

Mektupların yazarı Lev Aleksiyeviç Brusilov 1857-1909 yılları arasında yaşamış önemli bir donanma komutanıdır. 1875 yılında askeri okulu bitirdikten hemen sonra, Karadeniz donanmasında göreve başladı. On yıl boyunca Karadeniz donanmasının farklı gemilerinde görev yaptı. 1877-78 Türk-Rus Savaşında görev yaptı. Brusilov 7 Şubat 1884'de Psezuape adlı donanmaya bağlı yelkenli gemi ile gizli bir görev için geldiği İstanbul'da iken gemide meydana gelen bir ateşli silah kazasında sol incik kemiğinden yaralanır. Bu gizli görevin Osmanlı Devletinin Marmara, İstanbul Boğazı ve Karadeniz kıyılarının haritalarının çıkarılması, kıyılardaki yerleşim yerlerinin ve askeri birliklerin yerlerinin tesbit edilmesi olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü çalıştığı gemilerde Brusilov'un görevinin topografya haritaları çıkarmak olduğu bilinmektedir. Bu yaralanmanın sonrasında 1 Ocak 1886'da 3. Derece Aziz Stanislav madalyası aldı. 22 Ekim 1886'da ise Osmanlı Devleti tarafından 3. Derece Mecidiye madalyası verildi. (Dotsentko 1995: 76) Bu dönemde yabancı askeri gemilerin subaylarına bu tür iltifat amaçlı madalyaların verilmesi bir gelenek olmakla birlikte, Brusilov'un Osmanlı Devleti'nden böyle bir madalya alması Osmanlı hükümetinin Brusilov'un hangi amaçla İstanbul'da olduğunu bilmediği düşüncesini doğurmaktadır.

Brusilov daha sonra Akdeniz ve Kızıldeniz'deki bazı Rus gemilerinde görev aldı. Karadeniz'deki limanların konumlarını ve stratejik noktaların haritalarını çok büyük bir başarı ile çıkardı. 1891 yılında, Karadeniz Donanması komutanı Amiral Kapıto'v'a yaver olarak atandı. Brusilov, Kapıto'v'un bütün seyahatlerinde ona Bayrak Subayı olarak eşlik etti. 1896 yılında 2. Sınıf Kaptan rütbesine terfi etti. Önce "Çernomorets", daha sonra "Kalhida" gemilerinde kaptanlık yaptı. (Dotsentko 1995: 76) Yukarıda sözünü ettiğimiz mektuplar, Brusliov tarafından Kalhida gemisinin kaptanı iken yazıldı. İstanbul'da yazılan mektuplardan ilki 17 Ekim 1896, sonuncusu ise 17 Ocak 1897 tarihini taşımaktadır.

Lev Aleksiyeviç Brusilov 1898 yılında "Kaptan Saken" adlı mayın gemisine kaptan olarak atandı. Askeri-stratejik haritaların hazırlanması ve basılmasında çalıştı. Daha sonraki bütün çalışmaları da bu doğrultuda olmuştur. 1899'da, Büyük Okyanustaki Rus donanmasına Bayrak Gemisi Komutanı ünvanı ile atandı. 1902'de Baltık Filosuna gönderildi. Genel Kurmay Askeri Deniz Eğitim bölümünde çalıştı. Burada Japonya ile yapılan savaşın planlarının hazırlanmasında görev aldı. 1904-1905 Rus-Japon Savaşına katıldı. 1906 yılında Donama Komutanlığı 1. sekreteri oldu. 1909 yılında

amiral yardımcısı oldu. Ancak yoğun çalışma temposu sağlığını bozduğu için aynı yıl emekliye ayrıldı ve kısa süre sonrada 52 yaşında öldü. (Dotsentko 1995: 77).¹

Aleksandr İvanoviç Nelidov

Sözü geçen mektuplarda kendisinden sıkça sözü edilen Rus Büyükelçisi Aleksandr İvanoviç Nelidov hakkında kısa bilgi vermekte fayda var. Nelidov (1835–1910) bugün Moldova'nın başkenti olan Kişinev'de liseyi bitirdikten sonra St. Peterburg Doğu Dilleri Akademisi'ni ve St. Peterburg Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1855 yılında Rus Dışişleri Bakanlığı'nda Asya Bölümü'nde göreve başladı. 1864 yılından sonra Sofya ve Viyana Elçiliklerinde, 1874-77 yılları arasında ise İstanbul'daki Rus Elçiliği'nde çalıştı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda imzalanan Ayastefanos Ateşkes Anlaşmasını hazırladı ve dönemin İstanbul'daki Rus büyükelçisi olan N. P. İgnatiyev ile birlikte Türk tarafı ile yapılan müzakerelerde yer aldı. Nelidov 1882'de İstanbul'daki Rus elçiliğinde önce müsteşar, 1883 yılından itibaren görevden alınacağı 1897 yılına kadar da elçi olarak görev yaptı. İstanbul'daki görevi sırasında agresif raporları ile öne çıkan Nelidov, daha sonra İtalya ve Paris'te elçi olarak çalıştı. 1910 yılında bu görevi sırasında Paris'te öldü.

İstanbul'da görev yaptığı süre zarfına sürekli olarak Rus Dışişlerine İstanbul'un nasıl alınabileceğine dair raporlar yazdı. Örneğin daha 1887 yılında yazdığı bir raporda İstanbul ve Karadeniz Boğazı'nın ani bir baskınla ele geçirilmesi için şartların uygun olduğunu belirtiyordu. Bu şekilde Osmanlı Devleti Rusya'nın himayesi altına alacak, büyük devletleri sakinleştirmek için Selanik Avusturya -Macaristan'a ve Mısır da İngiltere'ye bırakılacaktı. Planın reel olmadığını ve Avrupa güçlerinin bu planı kabul etmeyeceğini gören Petersburg ise raporu tamamen red etmemekle beraber, daha uygun şartlar oluştuğunda uygulanmak üzere rafa kaldırılmıştır. (Kurat 1992: 133)

Brusilov'un Mektuplarında Nelidov

Brusilov mektuplarında Nelidov'un karakteri ve olaylara bakışı hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bu mektuplar, bizim tesbitlerimize göre, Nelidov'un hayatının bu yılları ile alakalı tek gayr-ı resmi kaynaktır. İlk defa okumakta olduğunuz makale ile gün ışığına çıkmıştır. Bu yüzden Brusilov'un öncelikle Nelidov hakkındaki bazı yorumlarına bakmakta fayda görmekteyiz.

¹ Brusilov'un hayatı ve donanmadaki faaliyetleri ile ilgili detaylı fon St. Petersburg'da bulunan Rus Devlet Askeri Donanma Arşivi'ndedir. Bkz. Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Voenno-Morskogo Flota (bundan sonra "RGAVMF" olarak gösterilecektir), Fon. 3, Opis 1, Dosya 121.

Brusilov, Nelidov ile ilk görüşmesini şöyle anlatıyor: “Birkaç gün önce Büyükdere’ye² geldim ve Nelidov ile görüştim. Tabii ki, kendisine Zat-ı Alilerinizin (Kapıto’v’un, İ. Ç.) selam ve hürmetlerini ilettim. Nelidov çok, çok teşekkür etti. Nelidov’un buradaki durum hakkında bana anlattıkları o kadar istisnai ve sıra dışı ki, bunları size anlatmak isterim. Ancak bu kadar zor bir meselenin aktarılması için kalemin o kadar zayıf ki, bu insicamsız anlatım için Zat-ı Alinizin hoşgörüsüne sığınıyor ve değerli zamanınızı su-i istimal ettiğim için şimdiden özür diliyorum. Nelidov’un yanına gittiğimde, bana Ermeni olaylarının olduğu dönemin (1896 yılı Ağustos, İ. Ç.) uzun yıllardan beri hazırlıklarını yürütmekte olduğumuz sefer için uygun bir zaman olduğunu söyledi. Bana kendinden emin bir şekilde şunu söyledi; ‘bu sırada herkes bizi kurtarıcıları olarak kollarını açarak karşılayacaktı ve hatta bizim aktif müdahalemizi dahi beklediler.’ Nelidov’un dediğine göre, bir yıldan fazla bir süredir burada durumun giderek daha da kötüleştiği yolunda raporlar yazıyor ve büyük karışıklıkların olabileceğini söylüyormuş. Böyle bir karışıklığı öngörerek kendisine bir telgraf emriyle Karadeniz donanmasını çağırma yetkisinin verilmesini talep ediyor. Böylece telgrafi alan donanma komutanı, bürokratik işlemlerle ve Peterburg’dan³ gelecek talimatları bekleyerek vakit kaybetmeden, her yönüyle hazırlanmış kuvvetlerle hemen buraya gelebilecek.”⁴

Burada “uygun zaman”dan kastedilen 1896 yılında İstanbul’da Ermeniler tarafından çıkarılan huzursuzluklardır. Ağustos ayının sonlarında, 20 kadar silahlı Ermeni Osmanlı Bankası’nı işgal ederler. Ermeni teröristleri Osmanlı Bankası’nı bastıklarında, Rus Büyükelçiliği tercümanı olan Maksimov ve bazı Avrupa devletlerinin baştercümanları Sultandan izin alarak teröristlerin yanına gitmiş ve onları alarak Osmanlı Bankasının müdürüne ait bir yatla yurtdışına çıkarmalarını sağlamıştı. Bu şekilde Maksimov kullandığı insiyatif ile olayları yatıştırmasını sağlamıştı.⁵

Ancak bu olayların başlangıcı 1894’e kadar uzanıyordu. 8 Ağustos 1894’te, İngiltere’nin Van konsolosu, Bitlis’in Sason ilçesine yaptığı bir gezi sırasında Ermenilere hitaben kullandığı bazı ifadeler, Ermeniler tarafından harekete geçmek için bir sinyal olarak algılandı. Hemen arkasından, Ermeniler bölgede ayaklanma çıkardılar. Çevredeki Müslümanlardan öldürülenler oldu. İsyan giderek büyüdü. İlk başlarda Osmanlı Hükümeti tarafından

² Büyükdere, İstanbul yakınlarında, Rus Büyükelçiliğinin bulunduğu bir köy. Şimdi Sarıyer ilçesinin sınırlarında kalmaktadır.

³ St. Petersburg Rusça metinlerde bazen sadece “Peterburg” olarak yazılmaktaydı. Brusilov’un mektuplarında da “Peterburg” şeklinde kullanılmaktadır.

⁴ RGAVMF, Fon:12, Opis:1, Dosya: 57, s. 17

⁵ Brusilov tarafından Karadeniz Donanması komutanı N. B. Kapıto’v’a yazılmış 14 Ocak 1897 tarihli mektupta Osmanlı Bankası’nın Maksimov’a bu olayın yatıştırılmasında gösterdiği faydadan dolayı 5000 Lira verdiğini ve Maksimov’un da bu parayı kabul ettiğini belirtmektedir. Brusilov’a göre Maksimov bu parayı kabul etmemeliydi. Bu davranış daima temiz kalması gerekli olan Rus imajını karalayan bir davranıştı.(RGAVMF, Fon:12, Opis:1, Dosya: 57, s. 23)

kararsızlık sergilenmesine rağmen, daha sonra isyan sert bir şekilde bastırıldı. On binlerce Ermeni Rusya'ya iltica etti. Daha sonraki yıllarda bu Ermenilerin bir kısmı geri dönmek istediler. Rusya da, topraklarındaki bu mülteci Ermenilerden rahatsızlık duydu. Çünkü Rusya kendi topraklarındaki Ermeniler arasında da bağımsızlık fikrinin yayılmasından endişe ediyordu. Bu yüzden Rusya, Osmanlı Devletine bu Ermenilerin geri kabul edilmesi için uzun süre baskı yaptı. Sonunda bunların pek çoğu geri döndü (Sarıay 2006: 135-136; Balcı 2014: 227-237).

Bu isyanı bir başarı olarak değerlendiren Ermeni Hınçak örgütü, bir sonraki yıl İstanbul'da da geniş olaylar organize etmek istedi. Amaçları büyük bir olay meydana getirmek, Batı kamuoyunun dikkatini çekmek ve Batının Ermeni meselesine müdahalesini sağlamaktı.

30 Eylül 1895'te kalabalık bir Ermeni topluluğu Ermeni Patrikhanesinin önünde toplandı. Hükümet aleyhtarı sloganlar atıyordu. Kalabalık taleplerini iletmek üzere hükümet binalarının bulunduğu Bab-ı Ali'ye doğru yürümek istedi. Sadrazam Ali Paşa içlerinden bir heyet seçip göndermelerini istedi. Ancak kalabalık durmadı ve taşkınlıklar yaparak hükümet binasına doğru ilerlemeye başladı. Bunun üzerine Sultan Abdülhamit ateş açılmasını emretti. Dağılan Ermeniler şehre yayılarak taşkınlıklarını devam ettirdiler. Sultan, asker ve polisin müdahale etmesi için emir vermedi. Bunun üzerine galeyana gelen halk Ermenilere saldırdı. Karışıklıklar 3 gün devam etti. Her iki taraftan da çok sayıda kayıp vardı. Olaylar bununla da kalmadı. Hemen ardından Nelidov'un Brusilov'a konuşmasında bahsettiği Osmanlı Bankası işgali olayı 26 Ağustos 1896'da gerçekleşti (Tosun 2004: 161).

Bilindiği gibi Nelidov, İstanbul'da Büyükelçilik görevi sırasında Petersburg'a Boğazların ele geçirilmesi, bunun için yapılacak hazırlıklar ve uygun fırsatlar hakkında pek çok rapor göndermişti.⁶ Bu raporların sonucunda Boğazları işgal planı Petersburg'ta Aralık 1896'da, henüz yedi ay önce tahta çıkmış olan 2. Nikola huzurunda tartışılır. Bu konunun gündeme gelmesine sebep olan olay ise Ağustos ve Eylül aylarında İstanbul'da yaşanan Ermeni olayları sırasında yaşanan karışıklığın Avrupa'ya farklı yansımaları sonucu, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'nin İngiliz donanmasını Çanakkale açıklarına göndermesidir. Ancak, Almanya ve Fransa'nın itirazları sonucu İngiliz donanması içeriye girmeye teşebbüs etmez. Bunun üzerine mesele Petersburg'ta Aralık ayında masaya yatırılır. Maliye Bakanı Graf Witte bu toplantıda Rusya'nın temel önceliğinin Boğazlar değil, Trans-Sibirya demir-

⁶ Nelidov'un Boğazları ele geçirme planları ve yazdığı raporlar hakkında Rus tarihçileri detaylı araştırmalar yapmışlardır. Bunlardan en kapsamlı sayılabilecek olanı için bkz. V. Hvos-tov, "Proyekt Zahvata Bosfora v 1896 g.", *Krasnyy Arhiv*, Sayı 4-5 (47-48), s 50-70, 1931. Makalede Nelidov'un raporlarının tam metninin yanında, Çar 2. Nikola'nın huzurunda Nelidov'un da katılımıyla yapılan toplantının belgesi ve diğer devlet görevlileri ile yapılan yazışmaların metinleri de aktarılmıştır.

yolunun bitirilmesi ve Uzakdoğu'da Japonya'ya karşı güçlenmesi olduğunu belirtir. Nelidov'un projesi tekrar rafa kaldırılır (Kurat 1992: 134).

Yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Ruslar, Boğazları kendilerinden önce İngilizlerin ele geçirmesinden endişe etmektedirler. Nelidov 6 Eylül 1896'da yazdığı bir raporda İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni yıkmaya yönelik planlar yaptığının hemen hemen kesin olduğunu yazıyordu (Hvostov 1931: 55). Bu yüzden "uygun fırsat", yani Osmanlı'nın başkentinde çıkacak bir karışıklıkta zaman kazanmak çok önemlidir. Nelidov uygun bir fırsat çıktığında, zaman kaybederek bu fırsatı kaçırmamak için kendisine bir emirle Karadeniz donanmasını çağırma yetkisi verilmesini defalarca istemiş ve en sonunda da almıştır. 11 Ocak 1897 tarihli bir emir ile Çar 2. Nikola, Nelidov'a bu yetkiyi vermişti. Karadeniz donanması komutanına gönderilen talimata göre; Karadeniz Donanması komutanı Nelidov'dan gelecek "Uzun süredir haber yok" içerikli telgrafi aldığı anda hemen Karadeniz limanlarında bulunan bütün sivil Rus gemilerini de seferber ederek, Hükümete dahi sormadan, en kısa sürede İstanbul Boğazına asker çıkarılacaktır.⁷

Nelidov ve bu dönemde Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğuna karşı tutumu hakkında bu ön bilgiden sonra, Brusilov'un mektuplarını incelemeye geçebiliriz. Brusilov tarafından yazılan ilk mektup 17 Eylül 1896 tarihini taşımaktadır ve onun İstanbul'a gelişinden sonra yazılmış olduğu için, diğerlerine göre daha uzundur ve Nelidov hakkında detaylı izlenimler yer almaktadır.

Nelidov'a göre bu olayları bir sebep olarak kullanmayarak; "... boğazların sahibi olmak için uygun zamanı" kaçırmışlardı. Hatta daha iyi bir fırsat düşünülemezdi; "ve benzer bir fırsatın tekrar oluşması da zayıf bir ihtimaldir." Ve ekliyor, "Karışıklığın başında İngiliz donanması uzaktaydı, biz çok daha önce burada olabilir ve beklenen misafirler olarak karşılanabilirdik."⁸

Doğrusu bu cümle Nelidov'un olayları nasıl gördüğünü, daha doğrusu ne kadar gerçek dışı gördüğünü ifade etmesi açısından önemlidir. Nelidov için Boğazların ele geçirilmesi bir saplantı haline gelmiştir ve bundan dolayı her olayı buna göre yorumlamaktadır. İstanbul'da bulunan diğer azınlıkların olaylara karışmadığını göz önünde bulundurursak, Rusları Boğazların girişinde sadece birkaç yüz Ermeni fanatiğin ve tabii mukavemete hazır bir Osmanlı Donanmasının karşılayacağı açıktır.

Brusilov mektubunda devam ediyor; "Nelidov uzun uzun ve hararetle bu kaçırılan fırsatı anlattı bana. Fakat fırsatın kaçmasında kendisinin suçlu olmadığını, bir yıldan fazladır Lobanov'a⁹ bunun hakkında yazdığını, ancak Lobanov'un kendisi hakkında olayları net göremeyen ve abartan biri olduğunu

⁷ Rossiyskiy Gosudarstvenniy İstoriçeskiy Arhiv (RGİA), Fon: 1626, Opis: 1, Dosya: 213, s. 10b.

⁸ RGAVMF, Fon:12, Opis:1, Dosya: 57, s. 17.

⁹ Lobanov-Rostovski; 1895-1896 yılları arasında Rus Dışişleri Bakanı.

nu düşündüğünü söyledi. Büyükelçiye göre Lobanov, onun raporlarına yeterince değer vermiyordu, çünkü ona güvenmiyordu".¹⁰

Nelidov'un düşüncesine göre, bir önemli şans kaçırılmıştı ama bu sonuncu şans değildi. Hâlihazırda "bir şeyler yapmak mümkündü, hatta zorunlu-
luydu."

"Şimdiki durum ve şartlar çerçevesinde Nelidov, İngilizlerle bir anlaşma-
ya gidilmesi gerektiğini düşünüyor. Aksi takdirde bunu en kötü şartlar altın-
da, İngilizler Çanakkale'yi alıp İstanbul'a geldiklerinde yapmak zorunda kala-
cağımızı düşünüyor."¹¹ Anlaşılan o ki, Nelidov, uygun bir fırsat çıktığında İngilizlerin Boğazları işgal planı olduğundan emindir ve bütün planlarının bunun üzerine yapmakta, Rus Dışişlerini de bu yönde etkilemeye çalışmak-
tadır.

Tekrar Brusilov'un mektubuna dönerek Nelidov'un planlarını detaylı olarak görelim: "Nelidov'un düşüncesine göre, ki bunu Peterburg'a da yazmış, bizim için anlaşmanın tek şekli, bize Üst Boğaz'ın (İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e yakın kısmı kastedilmektedir, İ. Ç.) verilmesi ile mümkün olur. Biz burada istediğimiz şekilde güçleniriz, daha sonra ise Çanakkale Boğazını kapatarak, buradan bütün dünya donanmalarına serbest geçiş verebiliriz. İşte, Neli-dov'un bana uzun uzun anlattıkları kısaca böyle. Bana söylediğine göre, bu fikirler hakkında size yazıp bir önceki gemi ile göndermiş. Bu yüzden, bu fikirlerin Zat-ı Alilerinize tanıdık olduğundan şüphe etmiyorum."¹²

Nelidov'un, Brusilov tarafından aktarılan düşüncelerinde bazı hususlar dikkati çekmektedir. Nelidov bu planlarında Türkiye'nin, Rusya'nın hareketlerine nasıl cevap vereceğini, ne şekilde karşı koyacağını hiç hesaba katmamaktadır. İngiltere ile anlaşıp Boğazın Karadeniz çıkışını aldıktan sonra, rahatlıkla Çanakkale Boğazını da Rusya'nın kontrol edebileceğini hayal etmektedir. Oysa, bütün zayıflığına ve iç karışıklıklara rağmen, Osmanlı Devleti'nin bir ordu ve donanmaya sahip olduğu adeta unutulmaktadır. Hesaba katılmayan bir başka nokta ise, Boğazların işgaline Avrupa devletlerinin vereceği tepkidir. 1853-56 Kırım savaşında Avrupa Devletlerinin Rusya'ya karşı nasıl bir koalisyon oluşturdukları unutulmuş gibidir. Daha yakın bir örnek Osmanlı Devleti'nin imzalamak zorunda kaldığı 1878 Ayastefanos Antlaşmasının, büyük devletlerce Berlin Kongresi'nde nasıl bozulduğudur.

Brusilov'un mektubuna dönerek, kaptanın Nelidov'un kişiliği hakkındaki yorumlarına bakalım: "Eskiden olduğu gibi şimdi de Nelidov, bütün cazibesi ile, bana öyle geliyor ki, kesin bir planı olmayan, hayali politik kombinasyonlara kendini çabuk kaptıran biri. Mesela, yukarıda bahsettiğim İngilizlerle ittifak fikrinde olduğu gibi, fikirler aklında birkaç saat içinde şekillenmekte. Öğrendiğime göre, daha önce tamamen farklı düşünüyormuş. Ancak,

¹⁰ RGAVMF, Fon:12, Opis:1, Dosya: 57, s. 17.

¹¹ RGAVMF, Fon:12, Opis:1, Dosya: 57, s. 18.

¹² RGAVMF, Fon:12, Opis:1, Dosya: 57, s. 18.

bizim Üst Boğazı alıp Çanakkale'yi yerle bir etmemiz düşüncesi bir gecede doğmuş, ertesi sabah bu taze düşünceyi Petersburg'a yazmaktan kendini alamamış. Elçilikte çalışan eski tanıdıklarından öğrendiğim kadarıyla Nelidov, çok sık kendi telgraf ve raporlarında yazdıklarıyla tenakuza düşüyor ve son anda edindiği izlenimi o kadar canlı ve tamamen benimsiyor ki, Bakanlıkta onun hakkında çok kabiliyetli fakat, herşeyi abartan ve boş şeylerden endişeye kapılan bir insan olduğu şeklinde bir fikir oluşmuş. Son karışıklıklar zamanında, durumu Lobanov'a telgrafladığında, ki o sırada kendisi Viyana'dan ayrılmak üzereymiş ve Kapnist¹³ de onunla birlikteymiş, Kapnist telgrafı getirdiğinde şunları söylemiş; 'Düşündüğüm ve söylediğim gibi çıktı. Nelidov her şeyi abartmış. Eğer durum o kadar ciddi olsaydı, bir kişi, yani Maksimov¹⁴, her şeye yatıştırıramazdı.'¹⁵

Görüldüğü gibi, Petersburg'da Nelidov hakkında İstanbul'daki durumu tam olarak değerlendiremeyen ve abartan biri olduğu yönünde bir izlenim oluşmuştu. Ancak Nelidov kendini daha farklı görmekte ve Rusya Dışişleri Bakanı olabileceğini düşünmektedir. Brusilov bunun hakkında şunları yazmaktadır: *"Nelidov'un kendisinin bana söylediğine göre, onun Bakan olarak atanması düşünülmüyormuş. Fakat o bunun olmayacağından emin. Bundaki en büyük engel ise, onun doğu sorununa bakışı ve bu meseleyi bu kadar canlı ve kalpten kabullenmesiymiş."*¹⁶

Gerçekten de Nelidov için Doğu Sorunu, daha doğrusu Boğazların ele geçirilmesi bir sabit fikir, hatta ömrü boyunca arkasından koştuğu bir ütopya olmuştur. Bundan dolayı kendisine bakış değişmiş ve Petersburg onun fikirlerine tam bir güvenle bakmamıştır.

Aynı şekilde, İstanbul'daki Rus Elçiliği çalışanları da kendi Elçilerine karşı tam bir güven duyamamakta ve bunun sonucu olarak bazı bilgiler Elçiye geç ulaşmaktadır. *"Nelidov'un kişiliği hakkında Petersburg'da oluşan izlenimi göz önüne aldığımızda şunu söylemek mümkün (hatta Nelidov da bana aynı şeyi söyledi) ki; eğer tekrar burada uygun bir fırsat çıkarsa, Petersburg'da geçen sefer ki gibi Nelidov gene abartıyor, boş şeylerden endişeye kapılıyor diyerek, ona inanmayacaklar. Geçen Ağustos'ta, uygun zamanın kaçırılmasına çok da mütesir olmasına rağmen, bunu Peterburg'a telgraflamamış, yani savaş gemilerini göndermek için uygun zamanın geldiğini telgraf çekmemiş. Bana birkaç defa "bunu yapamam" dedi. Neden yapamayacağını sebeplerini ise açıklamadı. Dikkate değer bir başka nokta, İngilizler Osmanlı Bankasının işgalini hemen birkaç dakika sonra haber almışlar. Huzursuzluklar ve cinayetler hakkındaki haberler Nelidov'a ancak 4 saat sonra, tamamen rastlantı yoluyla, "Kalhida" gemisinden bir subay vasıtasıyla, çok da*

¹³ A. P. Kapnist (1871-1918) bu sırada Rus Dışişleri Bakanlığı Asya Departmanı Bölümü direktörüydü. Daha sonra Sarayda Baş Yaver oldu.

¹⁴ Elçiliğin baş tercümanı.

¹⁵ RGAVMF, Fon:12, Opis:1, Dosya: 57, s. 18

¹⁶ RGAVMF, Fon:12, Opis:1, Dosya: 57, s. 19.

değiştirilmiş olarak, varmıştı. Elçilik mensuplarının bana dediğine göre, Nelidov hemen Avusturya Elçiliğine koşmuş. Bütün Elçilik sanki Avusturyalılarla bizim geleneksel bir dostluğumuz olduğunu düşünüyor.”¹⁷

Nelidov, Petersburg’a küsmüş ve Ağustos olaylarının uygun bir fırsat olduğunu haber vermemişti. Öte yandan, Avusturya-Macaristan ve Rusya arasındaki yakın ilişkilerin bir sonucu olarak İstanbul’da meydana gelen gelişmeleri Avusturya-Macaristan Büyükelçisi ile istişare etmektedir. Brusilov’un mektubunda Elçilik çalışanlarının düşüncelerine de yer verilmektedir. Elçilik mensupları da korku içindedirler. *“Bizim Elçiliğimizde, maalesef, İngiliz donanması buraya gelecek düşüncesi sağlam bir şekilde yerleşmiş. Hatta herkes bu düşünceye o kadar alışmış ki, bu düşünceyle mücadele etmek mümkün dahi değil. Zat-ı Alinize karşı iddia etme cüretinde bulunarak şunu söyleyebilirim ki, bütün elçilik çalışanları, Avrupalılara karşı beklenen bir katliam vuku bulduğunda kendilerini nasıl kurtaracaklarının derdine düşmüş. Eğer mümkün olsa, hepsi şimdi izne ayrılacaklar. Belki de haklılar. Biz uzun yıllar süren hazırlıklarımızla, cüretkâr ve beklenmedik bir şekilde bizim onlarca yıldır düşündüğümüzü bizden önce yapanların gerisinde kalacağız. Ermenilerin öldürülmesi olayından herkes öyle ürkmüş ki; sadece, söylediğim gibi, kendilerini tehdit eden tehlikeden kurtarmayı düşünüyorlar. Değil kendini tamamen feda etme düşüncesi, davanın başarıya ulaşması için gerektiğinde küçük bir risk alma düşüncesi dahi kimsenin aklına gelmiyor. Bu arada herkese aşikar ki, bu bulanık zamanda, az bir cesaretle her şeyi çözmek mümkün. Bu arada, Elçinin kendisi dahi gemiye¹⁸ kaçmayı düşünüyor.”¹⁹*

Sonuç

L. A. Brusilov tarafından yazılmış 17 Eylül 1896 tarihini taşıyan bu mektup, bize Rus Elçisi Nelidov’un kişiliği, dönemin olayları ile ilgili düşünceleri hakkında değerli bilgiler veriyor. Brusilov’un sıradan bir subay olmayıp, kariyeri parlak ve üstleri tarafından güvenilen bir kaptan olması, onun yorumlarına tarihi bir veri olarak güvenebileceğimizi gösteriyor. Bu arada, Nelidov’un, Rus hükümeti için Osmanlı Devletinde olup bitenler hakkında tek resmi bilgi kaynağı olduğunu göz önüne alarak, Nelidov’un yorumlarının ne denli subjektif ve isabetsiz olduğu konusunda bizlere bir fikir vermektedir.

Ancak, bu dönem aynı zamanda Rusya’nın Osmanlı politikasında çok köklü değişikliklerin meydana geldiği bir dönemdir. Gelişen şartlar Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu aleyhine genişlemesi değil, aksine Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü korumasına destek verme politikasının

¹⁷ RGAVMF, Fon:12, Opus:1, Dosya: 57, s. 19.

¹⁸ Rus Elçiliğinin hizmetinde iki adet küçük gemi vardı. İstasyoner adı verilen bu gemiler Büyükelçinin ve Elçilik mensuplarının seyahatı ve kimi zaman da bazı raporların gönderilmesi için kullanılırdı.

¹⁹ RGAVMF, Fon:12, Opus:1, Dosya: 57, s. 20.

izlenmesini zorunlu kılmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda, Dışişleri Bakanı Lamsdorf'un (1900-1906) açıkça ifade edeceği gibi:

"Bizim her şeyden önce, çeşitli sebeplerden dolayı, Osmanlı İmparatorluğunda statükoyu muhafaza ederek, mevcut sınırları muhafaza etmesini sağlamamız gerekmektedir. Başka bir deyişle, herhangi bir batılı güç tarafından Türk topraklarının ele geçirilmesine engel olmaktadır.

Bunun için Sultanın yeterli otorite ve güce sahip olması gerekmektedir. Bu anlamda, Yunan Savaşı ölmekte olan ve daha bir sene önce dağılmanın eşiğinde kabul edilen Osmanlı Devleti'ne gerekli olan hayati enerjiyi, hem de bize gerekli miktarda, arttırmıştır."²⁰

Gerçekten de bu yıllardan itibaren Rusya, Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünün korunması için oldukça çaba sarf edecektir. Rusya'nın Uzakdoğu'da Japonya ile sorunlar yaşamaya başlaması (ki bu sorunlar bir süre sonra 1904-05 Rus-Japon savaşını doğuracaktır), buna paralel olarak Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun kendi içindeki azınlıklarla olan problemleri sebebiyle, Avrupa'nın bu iki önemli devleti kendi aralarında anlaşarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması yönünde bir politika izlemeye başladılar. Nisan 1897'de Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz-Josef'in Petersburgu ziyareti sırasında 2. Nikola ve Franz Josef "Yakındoğu'da statükonun korunması" konusunda anlaştılar. Ziyaretten kısa süre sonra Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Agenor Maria Gołuhovski ve Rus Dışişleri Bakanı Mihail Muravyev karşılıklı diplomatik notalarla bu mutabakatı yazılı hale getirdiler. Bu şekilde iki devlet Balkanlarda statükonun dondurulması, Balkan devletlerinin toprak taleplerinin kabul edilmemesi, Boğazların bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı kalması prensibinin korunması ve Balkanlarda yeni bir sorun oluşması durumunda, aralarında anlaşmaya varılması konularında mutabık kaldılar (İğnatiyev 1997: 111).

Muravyev'den iki önceki Rus Dışişleri Bakanı Lobanov-Rostovski (öl. 1896) Avusturya-Macaristan ile uzlaşmaya giden yolu kendi döneminde şöyle ifade etmişti: "*Başkalarıyla olan daha acil sorunlarımızı halledesiyeye kadar, Balkanları cam bir fanus içine koymak zorundaydık*" (Popov, 1925: s.3). Bu anlaşma ile Rusya, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan yönünde etkisini arttırmasını bir ölçüde geciktirmiş oluyordu. Avusturya-Macaristan ise Rusya'nın Balkanlar, Kafkasya ve hatta Boğazlar istikametinde ani bir ilerleyiş içine girmeyeceğinden emin oluyordu. Bu şekilde Osmanlı Devleti takibeden bir 10 yıl bu iki devletin rahatsız edici politikalarından uzak bir dönem geçirecektir.

Avusturya-Macaristan ile varılan bu mutabakat sonucunda, Boğazların ele geçirilmesi için Petersburg'a yoğun tahşidat yapan Nelidov'un düşünceleri, merkezdeki politikayla çelişmeye başlayacaktır. Anlaşılan o ki, Neli-

²⁰ Arhiv Vneşney Politiki Rossiskoi İmperii (AVPRİ), Fon: Politarhiv, Opis: 482, Dosya: 2980, s. 5. Paris'te Elçi olan Knez Urusov'a Talimatname, 28.05.1898.

dov'un bu mutabakattan birkaç ay sonra Roma'ya tayin edilmesinde ve yerine daha ılımlı bir karaktere sahip A. İ. Zinovyev'in atanmasında, Avusturya ile yapılan anlaşma ile oluşan yeni Rus dış politikasına Nelidov'un bu agresif yaklaşımlarının uygun gelmemesi önemli bir rol oynamıştır.

KAYNAKLAR:

- BALCI Sezai (2014). "Tehcir Öncesi dönemde Türkiye'den Rusya'ya Ermeni Göçü (1876-1915)", *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, Cilt 7. ed. M. Metin Hülagü vd. TTK Yay. 205-244
- DOTSENKO Vitali D. (1995) *Morskoi Bibliografiçeski Slavar*, St.Petersburg, Logos.
- EROGLU Veysel (1976). *Ermeni Mezalimi*, İstanbul, Sebil Yay.
- HVOSTOV V. (1931). "Proyekt Zahvata Bosfora v 1896 g.", *Krasny Arhiv*, 4-5: 50-70,
- İGNATİYEV A. B. (1997). "Politika v Yevrope, na Blijnem Vostoke i Srednem Vostoke". *İstoriya Vneşney Politiki Rossii*, red. Yemets V. A., İgnatiyev A. V. ve diğerleri. Moskova, İzd. Mejdunarodniye Otonşeniya. Ss. 90-132.
- İVANOV İ. C. (2002). *Oçerki İstorii Ministrestvo İnastrannih Dyel*, T. 3. Olma Pres, Maskva.
- KURAT Y. T. (1992). "1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVI, 27: 133-143.
- POPOV A. (1925). "Diplomatiçeskaya Podgotofka Balkanskoi Voynı", *Krasny Arhiv*. 1: 3-48.
- SARINAY Yusuf (Proje Yön). 2006. *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri (1841-1898)*, 1. Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arsivi Daire Başkanlığı Yay.
- TOSUN R. (2004). "Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı Ve Mahiyeti", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14: 144-163.
- TROİTSKİ N. A. (1999). *Rossiya vı 19m Veke*. Moskova, İstoriya.
- VIŞİNSKİ A. Ya. (1948). *Lozonski S. A. Diplomatiçeski Slovar*. Moskova, Gos. İzd. Politçiçeskoj Literaturı.

Arşiv Belgeleri:

- Rossiyskiy Gosudarstvenniy İstoriçeskiy Arhiv (RGİA)*, Fon: 1626, Opis: 1, Dosya: 213, s. 10b.
- Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Voenna-Morskogo Flota (RGAVMF)*, Fon:12, Opis:1, Dosya: 57, s. 15-20
- Arhiv Vneşney Politiki Rossiyskoj İmperii (AVPRİ)*, Fon: Politarhiv, Opis: 482, Dosya: 2980, s. 5. Paris'te Elçi Knez Urusov'a Talimatname, 28.05.1898.

RUSSIA'S POLITICAL STEPS IN THE "ARMENIAN QUESTION" AND THE PACT ON 26 JANUARY (8 FEBRUARY) 1914 BETWEEN RUSSIA AND TURKEY

Ziyad AMRAHOV*

ABSTRACT

The main aim of this article is to research the role of Tsar Russia in spreading Armenian question which being artificial policy. It is noted that Tsar Russia had played important role political revive in the community of Armenian living in the Ottoman Empire. Additionally, it is studied Great Power's economic and political policy in the Armenian question.

Keywords: Tsar Russia, Ottoman Empire, Church of Echmiedzin, Great Powers, Russo-Armenian Relations.

ÖZET

Bu makalede, suni bir politika olan Ermeni Sorununun yayılmasında Çarlık Rusyası'nın rolü irdelenmiştir. Vurgulanıyor ki, Çarlık Rusyası XIX. asrın sonları-XX. Yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun düştüğü ağır durumdan faydalanarak imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Ermeni toplumundan politik canlanmalarda önemli rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusyası, Echmiedzin Kilisesi, Büyük Devletler, Rusya-Ermeni ilişkileri.

Expanding imperialistic aims between Great Power beginning from the middle of nineteenth century influenced to the Ottoman Empire, either. According to the Great Powers, the Ottoman Empire was a state to collapse. From this point of view, it is undeniable that Russia's policy in the area of his neighbour. According to Armenian historian V.A.Parsamyan, as a result of the rapid development of capitalist relations in Russia in the second half of the nineteenth century bourgeoisie played an active role, both domestic and foreign policy. Struggle for straits and the struggle for new markets was one of the main tasks of the foreign policy of the Tsarist regime (Parsamyan 1972: 267). As we can see from the notes of the author, Tsarist Russia's aggressive policy was clearly observed.

* PhD on History, Baku State University, Faculty of History, Department of Sources Studies, Historiography and Methods, Baku, Azerbaijan. E mail: zamrahov@gmail.com

It is known that the gradual strengthening of the Russian Empire in the region from the nineteenth century, in accordance with its historic interests Russia began to implement some plans to create a reliable support which in seized areas. Among such plans are "Christian solidarity" was the first place. In fact, there were secret opportunities behind of "safe ethno-social partnership". It is known from historical issues, Russians considered this partnership would be real chance for realizing its economic and political aims which this partnership has entered to the form of "open cooperation" during Peter the Great. In front of such economic and political interests both Iran and the Ottoman Empire was considered an impassable barrier by Russia. For fighting the "total force" (meant Iran and Ottoman Empire-Z.A.) Russia began to implement long-term programs which thinking of used it, and would be created from the ethno-social base in this direction (Qlinka 1995: 8).

Researching of Russian archival documents show that the tsarist government attached importance to the program called the "cooperation with Armenians" in the early twentieth century which tested as "successful policy" program in the early nineteenth century. For preventing of the escalating situation in the Caucasus in 1905, (meant Armenian-Moslem conflict between 1905 and 1906, -Z.A.) the tsarist government as returned as to the traditional policy with the restoration of Caucasus Governor by Nicholas II, also the newly appointed to Caucasus Vorontsov-Dashkov (Governor in the Caucasus in 1905-1915 years-Z.A.) restored the new political line with the Armenians as soon as his coming. Caucasus Governor I. Vorontsov-Dashkov's letter to Tsar Nicholas Romanov (Nicholas II) dated October 10, 1912 confirm our notions above mentioned: "...By appointed me to Caucasus Governor with the purpose of reassuring the flame of revolution in the provinces, Your Majesty, to my mind, would like to abolish the measures revoked displeasure among the Russian's Armenians. Despite comments of some state leaders condemning my policy to Armenians, this Governor post appointed by Your Majesty, gave me brave confidence to realize it, but I'm pleased to inform His Majesty has a lot of loyalty citizens in Russia, and as well as attracting Armenians in the Turkey to Yourself." (Krasniy Arxiv 1928: №1 (26). After these ideas the Governor puts forward a plan of loyalty to Turkey Armenians and indicates that one of the main objectives is to ensure the loyalty of Armenians of Russia: "To my mind, according to Berlin Treaty, Porta (the Ottoman Government) has a commitment to protect Armenians from Kurds and Circassians. In this issue we should be decisive, and not to give this question to other Powers. Now newspapers are written that Turkey's Armenians want to support from the government of Austria. If we can't get this question into our hands, it will be result in the loss of Russian influence among the Christians of Asia Minor and it can be interpreted as our silence among the Armenians in the current situation. In the end, I can't hide from Your Majesty that the project of diplomatic protection of Turkey's

Armenians by created me, intent to involve all Armenians under the tsarist Russia (Krasniy Arxiv 1928: №1 (26)."

We can see clearly Armenian which tsarist government realized his economic and political interests in the monograph called "Eastern Question in Russian's foreign policy. End of the 18th century and beginning of the 20th century." In this book private chapter is devoted to the Armenian Question. Chapter II, Section IV, is called "The crises in the Middle East in the 90s of the XIX century. In the work are interpreted as follows which had been in the 90s of nineteenth century in the Middle East: " In the mid 90s, the struggle for the strengthening of the Far East, at the same time a new conflict in the Middle East emerged from the policy pursued by the government of the Sultan. Abdulhamid II, who had lost control over significant areas of the Balkan Peninsula, was trying to do own compensation (recovery) the persecution and the dictatorship of strengthening over the peoples of the Ottoman Empire. Sultan's policy is caused to protest not only among the Christians, but also the Muslim population. French Consul General travelling the European provinces of Turkey noted the "bankruptcy, the terrible increase in the incidence of begging" among the Muslims and Christians. Consul General noted "this" and "the others" would like to change management (Kinyapina 1978: 259). Of course, would be an error to read something positive from this work written by the staff of the Russian authors. Therefore, in almost every sentence the authors justified expansionary policy of Russia in the region, and trying to explain it with the "Christian solidarity". Interestingly, in the work has been acknowledged betrayals of Armenians during the Russian-Turkish war. We can read there: "The reforms of Berlin Treaty about the Armenians were not realized. The people of Macedonia, Crete and Fessaliya were waiting to change their life impatiently. Oppression regime was the Sultan's moral norm for especially non-Muslim people. Armenian population of Turkey was particularly critical. The participation of Armenians on the side of Russia during Russian-Turkish war in 1877-1878 had been resulted repression of Sultan government against Armenians. Russia is trying to increase the rights of the Armenians and attained to put in Article XVI related to Armenians to the terms of the Treaty of San Stefano which intended to reform in Turkish Armenia without any delaying (Kinyapina 1978: 259).

One-sided approaching to the process and also in the form of distorted, subjectivism show itself while they respond to the internal policy of Ottoman Government in the work written by the authors. The book says: Non-regular cavalry detachments (Hamidiye) were created in 1891 in the territory of Asia Minor which consisting of Kurds and the Circassians and not under the control of local administration. Their definition was to organize the implementation of the rule-of-law while expressing any dissatisfaction "against the tyranny of the government in the provinces. Hamidiye demonstrated its cruelty against Armenians, and this was its main position. Also

was seeing real way to their physical destruction (Kinyapina 1978: 260).” The book says then: “Ottoman Government was trying to deprive Armenian communities which they had a little independence in religious and internal affairs. While formed provinces in the Western Armenia, the Sultan government was trying to divide provinces that it doesn’t dominate Armenian population in any of the provinces. Armenians asked to support from the government of Europe (Kinyapina 1978: 260).” Surprisingly, the authors writing these sentences don’t see to falsify the historical facts, I wonder...? However, these evidences were demonstrated itself in Russia.

On page 262, the authors basing to the documents of the French related to Russia's position on the Armenian question, writes: "The Russian government's policy on the Armenian question was complicated. In the French documents it was characterized as "the gentle and careful." Russia was continueng its traditional policy which intended to protect the Christians in the Eastern crises in the 90s and demanded from Sultan to reform necessity which meant in San Stefano and Berlin Treaty (Kinyapina 1978: 262).”

Also, it is noted joyfully that, Russia took part in together with France who did not want a new war in the East.

Of course, the thoughts which contrary to the truth, for example, the difficult economic situation of the Armenians, as well as Abdulhamid II, who using the differences of opinion between the European countries, tried new Armenian massacres, we can’t agree with such opinions. Because, Armenians were behaving as the main organizers of the killing of the innocent people. From this point of view, British Consul in Erzurum Everett in report dated on June 25, 1880: "The weapons and ammunition coming from abroad had been arisen the Armenian revolutionary groups to the rebellion. Almost the Armenian houses were weapon storage (William: 1956: 157).”

Thus, in the work which alleged "a peaceful demonstration of Armenians at the request of improving their lives lasted from September to Oct. 2 in 1895" is actually the "Armenian fanaticism" is something else.

Therefore, Russia’s policy in the Armenian question had been given by distorting of historical facts, Russia’s expansionist policy in the Middle East was analyzed as "Armenian fanaticism."

It is known that till 1890, not being any desires from the Ottoman government, (Note: replacing article 16 of the Treaty of San Stefano in the Article 61 of the Treaty of Berlin related to Ottoman Armenians, stated: " Ottoman Government undertakes to implement the reforms local needs in the provinces inhabited by Armenians without any delaying and to protect the Armenians form the Kurds and Circassians. All issues realizing on this problem would be notified to Great Powers controlling these reforms.") (SAPM: DUİT-74-2/2-10). Armenians began to revolt as "name of reform" from this time. The main goal of the Armenian Committees supporting by British and Russians was to found an autonomous Armenia and to achieve the intervention of the European states to Ottoman Empire. For this purpose, Armeni-

ans living in the various provinces of Ottoman Empire were killing of innocent Muslim-Turks, rebellion in many regions of Ottoman, such as Sasun, Zeytun, Mush, Bitlis, also trying to intervention of Great Powers as soon as possible. These revolts were ruled by Hncak Committee, Dashnaksutyun Party, as well as Caucasus Armenian religious leaders.

Researching of Russian archival documents show that rebellions during the years 1890-1896 in Turkey ruled by Caucasus Armenian religious leaders (RHSA: F. 821, Doc. 286, L. 7). These facts show the political interests of the Armenian Gregorian Church, struggle for secular power and the desire to maintain its position among the Armenians and also intention of a mission to create a state in the territory of the Ottoman Empire.

The facts show that in the 80s of the XIX century England, France and Russia was fighting with one another for control over the Ottoman Empire. There were a lot of reasons, such as natural resources, strategic and geographical position of Ottoman was a particular focus of attention. On the other hand, it should be noted that, in accordance with Article XVI of the Treaty of San Stefano, Russia had stepped a new policy related to Armenians which intended to remain within the empire not to the policy of resettlement of Armenians from Ottoman. These factors should be emphasized as the rebellion act of Armenians by ruled Armenian religious leaders against the Ottoman Empire.

However, Political and diplomatic victories of Russia over Ottoman was decreased with LXI Article of Berlin Congress later San Stefano Treaty. Now, England seized control over the Ottoman Empire. But tsarist Russia didn't take its intentions. Russia tried to realize all possible ways for its intentions. Of course, such a situation was considered as godsend by the Armenians resettled in the Caucasus from the beginning of the 19th century, as well as the Ottoman Armenians. They believed that they could found a state the both secret dealings with Russia and with rebellion in the Eastern territories of Ottoman, they could form a state.

The researching of Archive documents of Russia show that Vorontsov-Dashkov' views about Armenians benefiting from them to realize Russian policy in Russia, and also in the territory of Ottoman which inteded in his letter to Nicholas II dated October 10, 1912, coincided the implementation of the Czarist government's activity in this area. Published by the Ministry of Foreign Affairs in 1915, "Reforms in Armenia. November 26, 1912 - May 10, 1914 publication of diplomatic documents"(Sbornik 1915: 165) claryfies on this issue. Girs, Russian Ambassador to Turkey from Istanbul reported that in a letter dated 8 June 1913, the first secretary of the embassy with his direction initial project (Avant - project) have been prepared by Mandelstam. The text of the project was attached to the letter. According to the first paragraph of the article, the province was created consisting of Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakir, Harpoot and Sivas (with the exception of some parts of). Next paragraphs governor-general's appointment, rights and oth-

er issues were dealt with. Some changes were made to the project after a series of diplomatic bickering and finally, on January 26, 1914 (February 8) in Istanbul, between Turkey and Russia was signed an agreement on the reform of the Armenian (Sbornik 1915: 165).

It should be noted that the agreement was signed by Russian Empire Konstantin Gulkevich and by Ottoman Empire, Deputy Foreign Minister and the Grand Vizier Said Halim. A comparison of the changes with the project of Avant-Project allows us to follow the changes. We can see that from the text of the agreement, the two regions were created in the Eastern Anatolia: the first region was consisting of Erzurum, Trabzon and Sivas, the second region of Van, Bitlis, and Diyarbakir and Harpoot. To these regions was appointed 2 Inspector. Porta Majesty (Ottoman government) undertook the following commitments under Great Powers:

- ◆ In the management of two regions of the Eastern Anatolia should be 2 General Inspector by foreigners: first region combined Erzurum, Trabzon and Sivas, the second region of Van, Bitlis, and Diyarbakir, Harpoot;

- ◆ General Inspector had the rights judicial, police and administrative control;

- ◆ They had the rights on the appointment of senior officials of the government of the Sultan;

- ◆ Hamidiye forces were kept as a reserve force and their weapons should be given to military bases, which could only be used during mobilization ;

- ◆ Laws, decrees, administrative decisions were written in the local language of the region. If necessary, by the decree of General Inspector, every region had their rights to use their own language in the local administrative authorities and in the meetings of the courts. The resolutions of the court should be modified to Turkish language, if necessary, the parties could be modified to the parties' languages...

- ◆ The document was signed by Russian official Gulkevich and Said Halim by Ottoman official (Sbornik 1915: 165).

Conclusion

As can be seen from the facts, Russia and Turkey came to an agreement on the Armenian reform. It becomes clear that from the Russian-language publications on the problem, and the documents of Russian State Historical Archive, in accordance with its historic interests Russia began to implement some plans to create a reliable support which in seized areas. Among such plans are "Christian solidarity" was the first place. In fact, there were secret opportunities behind of "safe ethno-social partnership". It is known from historical issues, Russians considered this partnership would be real chance for realizing its economic and political aims which this partnership has entered to the form of "open cooperation" during Peter the Great. Of course,

the Armenians do not want to miss this opportunity, never, thought to establish a state on the eastern provinces of the Ottoman Empire. For this purpose, Armenians living in the various provinces of Ottoman Empire were killing of innocent Muslim-Turks, rebellion in many regions of Ottoman, such as Sasun, Zeytun, Mush, Bitlis, also trying to intervention of Great Powers as soon as possible. These revolts were ruled by Hncak Committee, Dashnaksutyun Party, as well as Caucasus Armenian religious leaders. They considered that, rebellions in the Ottoman Empire, the killing of innocent the Turkish - Muslim civilians is one of the most acceptable ways. However, with the start of the First World War the Armenians were "the de facto fighting nation" in the side of the Russian Empire and also have lowered the reform measures none.

REFERENCES

Archive documents:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA- SAPM), DUİT-74-2/2-10

Krasniy Arxiv. 1928, №1 (26)

Russian Historical State Archive (RDTA), F.821, l.7, doc.286

Book and articles:

LANGER William (1956), *The diplomacy of Imperialism*, New-York.

PARSAMYAN, V. A. (1972), *İstoriya Armyanskogo Naroda, 1801-1900 gg.*, Yerevan, İzdatelstvo Ayastan.

QLINKA, S. N. (1995), *Azərbaycan Ermenilerinin Rusiya Hüdudlarına Köçürülmesinin Tesviri*, Bakı: Azərbaycan Neşriyyatı.

Sbornik diplomaticheskix dokumentov. Reformı v Armenii (1915), Petersburg.

Vostochny Vopros vo Vneşney Politike Rossii: Konets XVIII-Naçalo XX Veka (1978), Pod.Red. N. S. KİNYAPİNA, Moskva, Nauk.

İSVEÇ VE ERMENİ MESELESİ (2010-2015)*

Evren Küçük**
Burak Kazan***

ÖZET

İsveç'teki Ermeni ve Süryani diasporalarının faaliyetleri neticesinde 11 Mart 2010 tarihinde İsveç Parlamentosu (Riksdag), Ermeni iddialarını kabul eden ilk İskandinav ülkesidir. Riksdag'ın bu kararı Türkiye-İsveç ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve Türkiye'nin bu karara tepkisi, Stockholm Büyükelçisini geri çekmek olmuştur. Riksdag, 2010 kararından önce 31 Mart 2000 tarihinde Ermeni iddialarını içeren bir raporu kabul etmiştir. İsveç Parlamentosu'nun Dış ilişkiler Komisyonu tarafından hazırlanan bu raporda 1915 yılında Ermenilere soykırım yapıldığı iddia edilmişti. Ayrıca raporun son cümlesinde soykırım iddialarının daha açık bir şekilde ele alınmasının Kafkasya'da istikrar ve gelişmeye büyük katkı sağlayacağına vurgu yapılmıştır! 31 Mart 2000 tarihinde alınan bu karar on yıl sonrası için önemli bir temel teşkil etmiştir. İsveç'teki çeşitli diasporaların faaliyetleri neticesinde Riksdag, 130'a karşı 131 oy ile "Ermeni, Süryani/Asuri/Keldani ve Pontus Rum soykırımını" kabul etmiştir. İsveç'teki Ermeni nüfusunun az olmasına rağmen, Ermeni diasporasının faaliyetleri 1. Dünya Savaşı sırasında başlamış ve 2010 yılında somut bir hal almıştır. Bu karar İsveç'te yaşayan (115.000) Türkiye kökenli insanları olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Ermeni Tehcirinin 2015 yılında yüzüncü yılına girmesi hasebiyle Ermeni ve Süryani diasporası da İsveç'teki faaliyetlerini hızlandırmış gerek basın-yayın yoluyla gerekse de siyasi propaganda ile Türkiye'ye sözde soykırım kararı kabul ettirilmek istenilmektedir. Bu çalışmada İsveç'teki diasporaların 2010 yılından 2015'e kadar faaliyetleri ele alınarak bu durumun Türkiye-İsveç ilişkilerine yansımaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İsveç, Türkiye, Süryani, Parlamento, Ermeni.

ABSTRACT

As a result of Armenian and Syrian diaspora activities in Sweden, Sweden parliament has been the first Skandinavian country that accepted the claims of Armenian genocide, 11th March 2000. This decision of Riksdag has affected negatively Turkey-Sweden relationship

* Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Müdürlüğü'nce 6-8 Mayıs 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilen "Sevk ve İskân Kanunu'nun 100. Yılında II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Okutman, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Karaman. kucukevren@gmail.com

*** Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum. burak_kazan1453@gmail.com

and Turkey has showed its reaction drawing back Stockholm ambassador. Before 2010 decision, Riksdag has accepted a report including Armenian claims on 31th March, 2000. In this report that prepared by Foreign Relationship Commission of Sweeden Parliament, The Genocide of Armenian in 1915 has been claimed. By the last sentence of this report, it is emphasized that considering genocide claims more clearly will provide a big contribution to development and stability in Caucasia. This decision, reached on 31th March, 2000 has constituted an important basis for next ten years. As a result of various diasporas' activities in Sweeden, Riksdag has accepted "The Genocide of Armenian/Syrian/Assyrian/Keldani/Pontus Rum" with 131-130 votes. Although Armenian residents in Sweden were little in number, Armenian diasporas' activities has started during World War I and has become concrete in 2010. This decision has effected negatively Turkey origin people (115.000) living in Sweeden. In 2015 because of hundreth anniversary, Armenian-Syrian diasporas have accelerated activities in Sweden and aimed to acceptance of Genocide decision bu Turkey through both press-broadcast and politic propagandas. In this study, the activities of diasporas in Sweeden from 2000 to 2015 and its reflection to Turkey-Sweeden relationships will be considered.

Keywords: Sweden, Turkey, Syrian, Parliament, Armenian.

İskandinav ülkeleri içinde İsveç önemli bir yer teşkil etmektedir. Gerek ekonomik yapısı ile gerekse de nüfus oranıyla diğer İskandinav ülkelerini geride bırakmaktadır. İsveç demokrasi ve insan hakları konularında da oldukça hassas bir politika izlemektedir. Ayrıca Napolyon Savaşları'ndan itibaren "geleneksel tarafsızlık politikasını" büyük bir hassasiyetle uygulamaktadır. İsveç'in demokratik ve özgürlükçü bir yapıya sahip olmasından dolayı ülkede yaşayan azınlıkların da rahat bir şekilde örgütlenmesini sağlamıştır. Nitekim İsveç'te yaşayan Ermeniler ve Süryaniler Türkiye karşıtı politikalar yürütmek konusunda oldukça rahat hareket etmişlerdir.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde Ermeni diasporası yaptığı çalışmalar ile ülke parlamentolarında 1915 olaylarını soykırım olarak kabul ettirme politikası yürütmüştür. Ermeni diasporasının -nüfusu az olmasına rağmen güçlü olduğu ülkelerden biri de İsveç'tir. 2014 verilerine göre İsveç nüfusu 9.573.466, İsveç'teki Ermeni nüfusu 5.000, (<http://worldpopulationreview.com/countries/sweden-population/>; www.armeniadiaspora.com/population.html) iken Türkiye kökenli göçmen nüfusu ise 115.000 civarındadır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-isvec-siyasi-iliskileri.tr.mfa>) Buradaki Ermeni nüfusunun büyük bir kısmını Ermenistan ve Ortadoğu'dan gelen Ermeniler oluşturmaktadır (Bozkuş 2011: 224).

İsveç Parlamentosu'nun (Riksdag), 29 Mart 2000¹ tarihinde kabul ettiği ve İsveç Dışişleri Komisyonu'nun hazırladığı raporda 1915 yılında "Ermenilere yapılan soykırımın tanınması ve resmi açıklamasının önemli ve ge-

¹ 29 Mart 2000 tarihinde kabul edilen kararın tam metni Bkz. Ek-4.

rekli olduğu” vurgulanmaktaydı. Rapor 1985'te BM'nin ve AP'nin Ermeni halkına karşı yapılan sözde soykırımı kabul ettiğini iddia etmekteydi. Ermeni diasporaları, parlamento kararlarında soykırım iddialarını güçlendirmek için Birleşmiş Milletlerin 1985 yılında sözde Ermeni soykırımını tanıdığını iddia etmektedir. 1985 yılında İngiliz hukukçu Benjamin Whitaker, Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması konusunda Birleşmiş Milletlerin, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu için hazırladığı raporda sözde Ermeni Soykırımı'na da yer vermişti. Whitaker Raporu'nun içinde sözde Ermeni soykırımından bir cümlede bahsedilmiş ardından da dipnotta: “en az bir milyon muhtemel Ermeni nüfusunun yarısından fazlası öldürülmüştür” ifadesine yer verilmiş ve başvuru için bazı kaynaklar referans olarak gösterilmişti. Alt komisyonda yapılan oylamada 14 lehte, 1 aleyhte ve 4 çekimser oyla rapor kabul edilmişti. Fakat Türkiye'nin itirazları üzerine Whitaker Raporu, BM Genel Kurulu'na gelmemiş ve işleme konulmayarak sadece “raporun not edildiği” belirtilmişti. Dolayısıyla BM'nin Ermeni soykırımını kabul ettiğini söylemek mümkün değildir. Ayrıca Alt Komisyon'da Whitaker'ın raporu Ermeni meselesi için oylanmamıştı. Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması ile ilgili genel bir rapor hazırlanmıştı. Nitekim diasporaların, raporun içinde geçen bir cümleyi adeta cımbızlayıp Türkleri soykırımla suçlaması ve BM'nin kararı kabul ettiğini iddia etmeleri gerçeği yansıtmamaktadır.² (Raporun tam metni için Bkz. <http://www.preventgenocide.org/prevent/UNdocs/whitaker/section2.htm>; Akçam: 2014; Ayın Tarihi, 30 Ağustos 1985).

İsveç Dışişleri Komisyonu kararın devamında Türkiye'nin açıkça bu ‘gerçeği’ kabul etmesiyle, Türkiye'nin demokratik kimliğinin güçleneceği görüşünü savunmuştu. Karar ayrıca Ermeni halkına karşı gerçekleşen soykırımın tarafsız ve bağımsız olarak uluslararası düzeyde araştırılmasının önemine değinmişti. Kararda 1915 olaylarının tarihsel anlamı ve bu olayların açıklığa kavuşmasının bundan sonra daha da artacağını ve bu gelişmelerin kabulünün Kafkasya'da ilerleme ve istikrar için önemli olacağını vurgulamaktaydı. Riksdag'daki Dışişleri Komisyonu'nda kararın çıkmasında Ermeni kökenli milletvekili Murad Artin'in aktif rolü olmuştu. (Laçiner 2013: 454, Karagül 2003: 188-189.) 29 Mart'ta alınan bu kararda sadece 1915 Ermeni olaylarına yer verilmiş fakat 2010 yılında bu karar genişletilerek diğer azınlıkları da kapsamıştı. Her ne kadar komisyon raporunda Kafkasya istikrarını ifade etse de aradan on yıl geçmesine rağmen Türk-Ermeni ilişkilerinde somut anlamda olumlu bir gelişme yaşanmamış aksine Kafkasya'da Ermenistan-Azerbaycan çatışması artmıştır.

² Avrupa Parlamentosu Siyasi Komisyonu, Brüksel'deki toplantıda, 'Ermeni meselesine siyasi çözüm' isimli, Belçikalı parlamenter Van de Meulebroucke tarafından hazırlanan raporu geri çevirmişti. Fakat daha sonra tekrar gündeme gelen rapor Avrupa Parlamentosu Siyasi Komisyonu'nda oylanarak 19'a karşı 20 oyla reddedilmişti. (Ayın Tarihi, 22 Ocak 1986, 26 Haziran 1986)

29 Mart 2000 tarihinde alınan karardan sonra İsveç'teki Ermeni iddiaları gün geçtikçe artmış bu durum Türkiye-İsveç ilişkilerine olumsuz yansımıştı. Örneğin Şubat 2002'de resmi bir kuruluş olan İsveç Enstitüsü'nün hazırladığı tanıtım kitapçığının İzmir'de İsveç İş Kültür Günü'nde dağıtılması ve ardından gelen tepkilerle Ermeni sorunu yeniden gündeme gelmişti. İsveç'i tanıtan ve önsözünü de İsveç Başbakanı Göran Persson'un yazmış olduğu "Sverige och Turkiet"³ adlı tanıtım kitapçığında Türkiye hakkında bilgilere yer verilmişti. Kitapçıkta Ermeni sorunu konusunda ise oldukça iddialı cümlelere bulunmaktaydı. Tanıtım kitapçığında vatana ihanet ve casuslukla suçlanan Ermenilerin Türkler ve Kürtler tarafından katledildikleri ve göçe zorlandıkları, toplam 1 ile 1,5 milyon Ermeni'nin çatışma ve toplu kıyım sırasında öldüğü iddia edilmekteydi. Kitapçıkta, 1915 olaylarından Türkiye'nin sorumlu tutulamayacağına dair İsveç Parlamentosunun açıklaması da yer almıştı. Her ne kadar İsveç Enstitüsü tarafından basılsa da kitapçıkta yer alan bilgiler İsveç İstanbul E. Başkonsolosu Kaj Falkman'a aitti. Aslında Falkman, daha önce (2001'de) "Türkiye/Uç Beyi" (Turkiet/Gränsfursten) adlı kitabında aynı bilgilere yer vermişti. Fakat aynı bilgi ve düşüncelere hazırlanmış olduğu "Sverige och Turkiet" adlı kitapçıkta da kullanınca gerek iş adamları gerekse basın tarafından sert bir dille eleştirilmişti. İsveç ile yaşanan bu krizden sonra gerginleşen ilişkiler, İsveç Parlamentosu'nun Dışişleri Komisyonunca 20-21 Mart 2002 tarihinde hazırlanan raporla başka bir sayfa açılmıştı. Bu raporun Türkiye bölümünde yer alan 1915-1918 yıllarında Ermenilerin soykırımı uğramadığına ilişkin kararı kabul etmesiyle yeni bir boyut kazanmıştı.

Bu anlamda 2000 yılında kabul edilen Ermenilerin soykırımı uğradığına ilişkin karar, 1985 BM kararına yapılan atfın yanlışlığını açıklamıştı. Ancak Dışişleri Komisyonu Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1948 BM Soykırım Sözleşmesi yürürlükte olsaydı, Ermenilerin başına gelenler muhtemelen bir soykırım olarak görülecekti değerlendirmesine de yer vermişti. (Sverige och Turkiet, 2002: 3-5; Falkman 2001: 58-75; Karagül:188-189; Milliyet: 02.02.2002.) Türkiye-İsveç ilişkileri 1915 olayları ile ilgili olarak inişli-çıkışlı bir yol izlemişti. Fakat İsveçli parlamenterlerin açıklamaları ve alınan kararlara rağmen Türk-İsveç siyasi ve ekonomik ilişkilerini olumsuz etkilememişti.⁴

A) Tasarının İsveç Parlamentosunda Ele Alınması

Ermeni iddiaları, 1965 yılından itibaren dünyanın çeşitli parlamentolarında tartışılmış ve Türkiye aleyhinde kararların çıkmasına neden olmuştu. Bu ülkelerden biri de İskandinavya'nın en demokratik ve güçlü devleti İsveç idi. Diasporaların iddiaları Mart 2010 tarihinde Riksdag'ın gündemine gelmişti. Karar öncesinde Sosyal Demokrat Parti, Sol Parti ve Çevre Partisinin

³ Kitapçık için Bkz. Ek-2.

⁴ Türkiye-İsveç ithalat-ihracat oranları için Bkz. Ek-1.

desteklediği öneriyle ilgili olarak açıklama yapan Türkiye'nin Stockholm Büyükelçisi Zergün Korutürk, "Bu öneri, İsveç Parlamentosunda bulunan ve çeşitli partilere mensup milletvekilleri tarafından 2008 yılında hazırlandı. Meclis iç tüzüklerine göre, yeni seçimden önce meclise sunulan bütün tasarı ve öneriler meclis genel kuruluna getiriliyor ve görüşülüyor. Bu tasarı da 2008 yılından bu yana bekleyen bir öneri" demişti. Hükümet ortağı sağ blok partilerinin öneriye karşı çıktığını hatırlatan Büyükelçi Korutürk, "Sol Partiler öneriye sahip çıkıyor ve destekliyorlar" diye konuşmuştu. Önerinin kabul edilmesi halinde iki ülke ilişkilerinin zarar göreceğini kaydeden Korutürk, önerinin Meclis genel kurulundan geçeceğini sanmadıklarını, ancak riskli bulunduğuna dikkat çekmişti (<http://www.avim.org.tr/yorumnotlarduyurular/tr/ermeni-iddialari-isvec-meclisinde/177>).

İsveç'teki Ermeni diasporası çalışmalarını uzun süre devam ettirmiş ve bu çalışmalarının meyvesini 2010 yılında somut bir şekilde almıştır. Riksdag, 1915 Olaylarını, soykırım olarak kabul eden karar tasarısını (2 Ekim 2008 tarihinde hazırlanmıştı) oylamaya sunmuştu. Sağ parti milletvekillerinden bazıları İsveç Meclisinin uluslararası bir mahkeme olmadığını kaydederek, öneriye karşı çıkmışlardı. Oylama öncesinde Çevre Partisi'nden milletvekili olan Mehmet Kaplan da Riksdag'da şu konuşmayı yapmıştı: "Önemli olan burada alacağımız karar, bu meseleyi nasıl etkileyecek, soruna çözüm getirecek mi? Olay olmuş ya da olmamış diye bakmak yerine sonrası ne olacak, ona bakmak önemli. Türkiye'de şu anda bir taş yuvarlanmaya başladı. Yavaş yavaş artık insanlar görüşlerini açıklayabiliyor. Cesaretle tartışabiliyor. Bu taşı çıkarmamalıyız. Türkiye'de bu gelişmeleri düşünmemiz gerekiyor. Türkiye'deki son gelişmeleri zorlaştırmayalım" diyerek tasarı aleyhinde oy kullanılmasını istemişti. İsveçli milletvekilleri oylama öncesi 6 saat süreyle tasarımı tartıştı. 11 Mart 2010⁵ tarihinde yapılan oylamaya 88 vekil katılmamış fakat 130 milletvekili aleyhte, 131 milletvekili lehte oy kullanmıştı. İsveç Parlamentosundaki 4 Türkiye kökenli milletvekilinden 3'ü kabul oyu verirken Mehmet Kaplan ise tepki amacıyla oylamaya katılmamıştı. Sosyal Demokrat Parti'nin Genel Sekreteri İbrahim Baylan ile aynı partiden Yılmaz Kerimo ve Halk Parti'den Gülan Avcı "soykırım tasarısı"na "evet" oyu kullananlardandı. Süryani kökenli Yılmaz Kerimo ve İbrahim Baylan ile Kürt kökenli Gülan Avcı önergeyi desteklemiş ve tanınması yönünde oy kullanmıştı. Türk kökenli Mehmet Kaplan tasarının meclisten geçmesi sonrasında şu açıklamayı yapmıştı: "Tasarıya başından beri karşı çıktım. Genel kuruldaki konuşmada da tepkimi dile getirdim. Çok üzgünüm." Tasarımı kesinlikle desteklemediğini vurgulayan Kaplan, "Kerimo, Baylan ve Avcı ise önergenin tanınmasını istediler. Sağ bloktan sol bloka geçenler oldu. Muhalefet blok halinde hareket ediyor. Ret oyu kullanmak isterdim ama blok kararı olduğu için oylamaya katılmadım" açıklamasını ilave etmişti. Riksdag'da

⁵ Kararın tam metni için Bkz. Ek-5.

kabul edilen karar üç sayfadan oluşmaktaydı. Metne konu olan maddeler şunlardı:

1- Parlamento, İsveç'in Ermeniler, Asuriler/Süryaniler/Keldaniler ve Pontus Rumları'nın uğradığı soykırımı kabul ettiğine ilişkin kararını hükümete bildirir.

2- Parlamento, Hükümete 1915'te Ermeniler, Asuriler/Süryaniler/Keldaniler ve Pontus Rumları'nın uğradığı soykırımın, AB ve BM çevrelerinde uluslararası alanda kabulü için gayret gösterme çağrısında bulunur.

3- Parlamento; Hükümeti, Türkiye'nin 1915'te Ermeniler, Asuriler/Süryaniler/Keldaniler ve Pontus Rumları'nın uğradığı soykırımı tanıması için girişimde bulunmaya davet eder. (http://www.genocidemuseum.am/eng/Sweden_Parliament_Resolution.php 11 Mart 2010; Ünal 2011: 316; Hazal Ateş 13.3.2010; Bugün 12 Mart 2010).

Riksdag'ın kabul ettiği tasarımı özetleyecek olursak: 1.500.000 Ermeni, 250,000 ile 500,000 Süryani/Asur/Keldani ve 350,000 Pontus Rum'unun öldüğü veya yok edildiği ve Mustafa Kemal önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile ülkede yaşayan azınlıkların binlerce yıldır yaşadıkları bölgelerden gönderildikleri iddia edilmişti. Kararda 1915 Olaylarının "İkinci Holocaust" olduğu bilgisine yer verilmiş ve diğer ülkelerin parlamento ve kuruluşlarının sözde soykırım kararları da referans olarak yer almıştı. Referans olarak I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'deki İsveçli görevlilerinin raporlarına ve anılarına yer verilerek soykırım tezi desteklenmeye çalışılmıştı. Görevliler, İsveç'in İstanbul'daki Elçisi Per Gustaf August Cosswa Anckarsvärd, İsveç Askeri Ataşesi Af Wirsén ve İsveçli misyonerlerin (Alma Johansson, Maria Anholm, Lars Erik Högborg, E. John Larson, Olga Moberg, Per Pehrsson) Ermeniler hakkındaki ifadelerine yer verilmişti. Ayrıca Hrant Dink cinayeti ve Türk Ceza Kanununun 301. maddesine de yer verilerek Türkiye antidemokratik olarak suçlanmıştı. (Swedish Parliament Resolution 11 Mart 2010) Her ne kadar İsveç Parlamentosu, Ermeni tasarısını kabul ederek Osmanlı Devleti'nin soykırım yaptığını belirtse de 1915 Olayları BM'nin Soykırım tanımına girmemekteydi. Ayrıca kararda sözde Pontus Rum soykırımına yer verilerek Rumların zorunlu göçe tabi tutulduğu bilgisine yer verilmişti. Fakat Türkiye ve Yunanistan aralarında yaptıkları anlaşma çerçevesinde karşılıklı olarak nüfus mübadelesi yapmıştı. Hatta söz konusu mübadele komisyonunda İsveçli diplomatlar da yer almıştı. Alınan kararda İsveçli diplomatların Ermeniler hakkında kullandıkları ifadelerin soykırım tezini güçlendirdiği bilgisine de yer verilmişti. Hâlbuki 1915 Olayları'nın soykırım olmadığı ünlü İsveçli Seyyah Sven Hedin, (Küçük 2014: 347-358) İsveçli Dragoman Johannes Kolmodin, İsveç İstanbul Elçisi Gustaf Wallenberg gibi görevliler raporlarında ve eserlerinde detaylı bir şekilde anlatmaktaydı.

İsveç Parlamentosu, diğer parlamento kararlarından farklı olarak Ermenilerden başka Asuri/Süryani/Keldani ve (Yunanistan'ın talebi olmamasına rağmen) Pontus Rumlarına da soykırım yapıldığına vurgu yapmıştı.

Hâlbuki İstanbul'da bulunan İsveçli Dragoman J. Kolmodin Batı Anadolu'da yapılan katliamlar için 23 Ekim 1921'de yazmış olduğu mektupta şu ifadelerle yer vermişti: *"Osmanlı Devleti'nin talebi üzerine Marmara Denizi'nin güneyinde Yunan işgali altında olan bölgeleri ziyaret eden, Türk yanlısı olmayan, Müttefik araştırma komisyonu ve onlara, (Uluslararası Kızıl Haç'dan eşlik eden bir delege Mr. Maurice Gebri), Yunan askeri otoritelerinin sistematik ve kasıtlı olarak Türkleri imha etmeye çalıştıkları sonucuna varmıştı. Eğer adil olmak gerekirse, Yunanlıların bu yaptıkları, Türklerin Ermenilerle ilgili suçlamalarından çok daha önemli bir durumdur. Türkler ülkelerini Ruslara karşı savunmuşlardır ve bu sırada belki, vatan sevgisi eksik olduğu ve ordunun arkasından düşmanla işbirliği yaptığı şüphelenilen, yurtsever olmayan bir ahali unsuruna karşı durumun gerektirdiğinden daha fazla şiddet kullanmış olabilirler."* Devamında yaşanan katliamları Ortaçağ'da yaşanan olaylara benzetmişti: *"Yunanlılar, yabancı bir toprağa fethedenler olarak gelmişler ve kendilerini, fetih ettikleri yerdeki halkı büyük ölçüde katletmeye izinli görmüşlerdir. Böylesine bir tuhaflığın benzeri ancak Ortaçağ Bizans tarihinde bulunabilir. Eğer kendilerini medeniyetin dışında bir yere yerleştirmiş bir halk varsa, diyebilirim ki onlar şu anda Yunanlılardır."* (Kahle, 2006: 54-55; Yurdusev 2007: 178),

İsveç Parlamentosu'nda sözde Ermeni soykırım kararının yanında kabul edilen bir diğer soykırım kararı da Seyfo'dur. (Süryanilerin 1920'lerdeki faaliyetleri için Bkz. Edmonds 1957: 387-434) İsveç'te yaklaşık 120.000 Süryani yaşamaktadır. Yurtdışında yaşayan Süryanileri bir arada tutmak için diaspora tarafından bir soykırım miti olan "Seyfo" inşa edilmeye çalışılmaktadır. Seyfo kelimesi Süryanice ve Arapçada "seyf" kelimesinden hareketle 'kılıç' anlamına gelmektedir. Süryani diasporası, Seyfo tabirini 1915 yılında Mardin-Midyat bölgesinde yaşandığı iddia edilen olaylar için kullanmaktadır. Bu tabire 1990'lardan sonra başta İsveç olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde yaşayan Süryani araştırmacıların çalışmalarında yer almıştı. Seyfo tabirini savunanlar: *"1914-1920 yılları arasında Kuzey Mezopotamya'daki Süryani nüfusu Osmanlı (Türk ve Kürt) birlikleri tarafından zorla göç ettirildi ve öldürüldüler. Toplam ölü sayısı konusunda eş zamanlı raporlarda 500.000 rakam yer almakla birlikte son tahminler 750.000 - 1.000.000 arasında olduğu belirtiliyor. Süryani/Arami Soykırımı Ermeni ve Yunan (Pontus) soykırımlarıyla benzer kontekst ve döneminde gerçekleştirildi. Süryani Soykırımı İttihat ve Terakki yönetimi tarafından uygulanan sistematik bir katliam ve soykırım'dır ve bu durum Osmanlı devletinin devamı olan Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmalıdır"* iddiasında bulunmaktadır.⁶ (Öz-

⁶ İsveç'te yaşayan en büyük Süryani toplumu, Türkiye -Mardin, Midyat ve çevre köyler-'den gelen Yakubilerden oluşmakta ve İsveç'in çeşitli bölgelerine dağılmışlardır. Fakat yoğun olarak Södertelje'de yaşamaktadırlar. Süryaniler, İsveç'te de eski toplumsal örgütlenmeleri de devam ettirmişlerdir. Fakat Süryanileri temsil eden Kilise ile Ulusal dernekler arasında bir mücadele ve anlaşmazlık da söz konusudur (Özdemir 2009: 112-167).

demir 2009: 112-167; <http://www.gundem.be/tr/belcika/suryani-aniti-meselesi>).

İsveç'teki Seyfo Center Başkanı Sabri Atman da aynı iddiaları taşımaktadır. Süryanilerden Mıtran Hazail Soumi, Sabri Atman'ın görüşlerine katılmamakta ve Süryanilere soykırım yapılmadığını özellikle (2007'de) vurgulamıştı. Fakat Seyfo Center yapmış olduğu çalışmalar ile Amerika'nın çeşitli eyaletlerinde, Ermenistan, Avustralya, Fransa ve Yunanistan'da 1915 Olaylarına atfen soykırım anıtlarının dikilmesini sağlamıştır. Özellikle Ermeni ve Rum diasporalarının da desteğini alan Seyfo Center, yapmış olduğu açıklamalarda amaçlarının Türkiye'de soykırım anıtı dikmek ve Türk Hükümeti'ne soykırım kararını kabul ettirmek olduğunu belirtmektedir. Süryaniler, İsveç'te güçlü bir diasporaya sahipti ve İsveç Parlamentosu'nda Süryani kökenli siyasetçiler yer almaktaydı. Bu da 2010 yılında sözde Ermeni soykırımı yanında Asur/Süryani/Keldani ve Pontus Rum soykırımlarının da kabul edilmesini sağlamıştı. Böylece İsveç, dünyada Süryani soykırımını tanıyan ilk devlet oldu. Ardından da Ermenistan, Hollanda ve Belçika Flaman Parlamentosu Süryani soykırımını tanımıştır. Ermeni soykırımı iddiaları yanında Süryani, Pontus Rum iddiaları da günden güne artmaktadır. Özellikle adı geçen diasporalar, Türkiye karşısında birlikte hareket ederek çeşitli parlamentolarda üçlü (Ermeni, Süryani ve Pontus Rum) soykırım kararının çıkması için yoğun faaliyet yürütmektedir. Diasporaların bu birlikteliği ve "başarısı" ilk olarak İsveç'te gerçekleşmiş ardından diğer parlamentolarda da somut bir şekil almaya başlamıştır.

B) İsveç Parlamentosu Kararı Sonrasında Türkiye'den Tepkiler

İsveç Parlamentosunda, 11 Mart 2010 tarihinde 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarının tanınmasını öngören tasarının bir oy farkla kabul edilmesinden sonra İsveç'in Ankara Büyükelçisi Christer Asp, Türk Dışişleri Bakanlığına çağrıldı. Büyükelçi Asp, Bakanlık çıkışında yaptığı açıklamada, görüşmede karara ilişkin İsveç Hükümeti'nin tutumunu anlattığını ve demokratik kurumların kendi kararlarını kendilerinin aldığını, ancak hükümet olarak şimdiye kadar izledikleri politikanın değişmediğini kaydetmiştir. Asp, *"Soykırım konusunda Türkiye'nin tezine katılıyoruz, son sözü tarihçilerin söylemesi gerektiğini düşünüyoruz. Parlamentolar, doğru değil, siyasi kararlar alıyorlar"* demişti. Tasarının kabul edilmesinin ardından Türkiye'nin İsveç Büyükelçisi Zergün Korutürk de istişarelerde bulunmak üzere Türkiye'ye çağrılmıştı. Korutürk, İsveç'in seçim atmosferine girdiğini belirterek, *"Bunun çok büyük bir hata olduğunun bilincindeyseler bunu telafi edecek yöntemleri de bulmaları da lazım"* açıklamasına yer vermişti. İsveç parlamentosunda kararın kabul edilmesi üzerine Türk devlet adamları ve sivil toplum kuruluşları art arda açıklama yaparak İsveç Parlamentosunun almış olduğu kararı kınamıştı. (Aydın Tarihi: 11-12 Mart 2010; Radikal: 11.3.2010; Radikal: 13.3.2010)

Başbakanlıktan yapılan Hükümet Açıklaması ise *“İsveç Parlamentosu’nda Osmanlı’nın son döneminde bazı halklara soykırım yapıldığına dair bir önerge kabul edilmiş olmasını esefle karşılıyoruz. Kararı şiddetle kınıyoruz. Büyük yanlışlarla malul bu kararı hükümetimiz reddetmektedir. Kararın İsveç’te 2010 Eylül ayında düzenlenecek seçimlere yönelik bazı siyasi çıkar hesapları yapılarak alındığı aşikârdır. Bu önerge, Türkiye-İsveç arasındaki yakın işbirliğine ve dostluğa yakışmamıştır”* ifadelerine yer verilmişti. (Milliyet: 12.3.2010)

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan kararı sert bir dille eleştirmiş ve tepkisini İsveç’e yapacağı ziyaret programını iptal ederek belirtmişti. Erdoğan açıklamasında şu sözlerle yer vermişti: *“Türkiye İsveç ilişkilerine maalesef gölge düşürmüştür. Bundan 95 yıl önce olmuş, mahiyeti, nedenleri, sonuçları hatta mağdurları dahi tam olarak aydınlığa kavuşmamış, tarihin ve tarihçilerin konusu olması gereken bu meselenin adeta bir tehdit gibi çeşitli ülkelerde Türkiye’nin karşısına çıkartılmasını son derece insafsız ve izansız bir girişim olarak görüyorum. Türkiye bu oldubittilere, bu art niyetli girişimlere, bu sorumsuz durumlara pabuç bırakmayacaktır. Türkiye, bu tehditlere boyun eğmeyecek kadar büyük bir ülkedir. Tarihi tarihçilere bırakmayanlara, arşiv belgelerinden kaçıp ayak oyunları ile Türkiye’yi rencide etmeye çalışanlara da asla prim vermeyeceğiz. Önümüzdeki salı ve çarşamba günü İsveç’e yapmayı planladığım ziyareti (Türkiye-İsveç Hükümetler arası Birinci Zirvesi) iptal ettim. Türkiye’ye yönelik bu tür art niyetli yaklaşımlar karşısında kararlılığımızdan taviz vermeyeceğimizi de ifade ediyorum. Bu ve benzeri gelişmeler bizim azmimizi, kararlılığımızı asla etkileyemez. Ne yaparlarsa yapsınlar. Türkiye büyüyecek. Türkiye barış için adalet için, demokrasi ve insan hakları için çarkını ısrarla sürdürecektir.”* (Milliyet: 13 Mart 2010)

Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de yaptığı açıklamada, *“Bu kararların nasıl alındığını biz çok iyi biliriz. Bizim nezdimizde hiçbir itibarı yok”* şeklinde tepki göstermişti. Gayri resmi Dışişleri Bakanları toplantısı için Finlandiya’nın Lapland bölgesinde bulunan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İsveç Parlamentosunda Ermeni tasarısının görüşülüp bir oy farkla kabul edilmesinin ardından İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt ile bir araya gelerek yaptığı açıklamada, *“Bu karar bizim açımızdan büyük bir hatadır, prensip olarak kabul etmemiz mümkün değildir”* ifadelerini kullanmıştı. Parlamentoların tarihi olaylarla ilgili bu tür kararlar almasını kabul edemeyeceklerini belirten Davutoğlu, *“Eğer parlamentolar böyle bir şey yapmaya kalkarsa, siyasi olduğu kadar entelektüel olarak da bir kaos ortaya çıkar. Tarihin bu şekilde siyasileştirilmesi, toplumlarımız için büyük sorunlara neden olur”* açıklamasını yapmıştı. Dönemin Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek ise *“Bizim tarihimizle bir sıkıntımız yok. Tarihimizle her zaman yüzleşmeye hazırız”* devamında *“izansız, hasmane, barış sürecine katkı vermek yerine barış sürecini tıkayan, normalleşmeyi engelleyen”* tasarıların çok doğru olmadığını belirtip, *“Bize düşen, olup biteni soğukkanlı bir şekilde düşündürmektir.”*

Tepkisel yaklaşımlar her zaman doğru sonuç çıkarmaz” sözlerini açıklamasına ilave etmiştir. (Aydın Tarihi: 13 Mart 2010; Aydın Tarihi: 12 Mart 2010)

Oylamadan sonra Türk Basını ise manşetlere şu şekilde yer vermiştir: Vatan – “Yine bir oy farkla,” Taraf – “İsveç 'soykırım' dedi, Erdoğan gitmeyecek,” Hürriyet – “Soykırıma 1 oy da İsveç'ten,” Sabah – “Hoppala! İsveç yeni soykırımlar icat etti,” Milliyet - 'Soykırım'a İsveç'ten de evet çıktı”, Habertürk – “Daha da İsveç'e gitmem,” Akşam – “Bu kez İsveç bir oy farkla 'soykırım' dedi.” Radikal – “İsveç 'soykırım' dedi”, Cumhuriyet – “İsveç de 1 oyla”, Zaman – “İsveç de Ermeni tasarısını kabul etti, elçi çağrıldı” (T24: 2010).

İsveç Parlamentosu'nun kararı üzerine Türkiye'deki siyasi partiler de sert tepki göstermişlerdi. Parti grupları adına söz alan milletvekilleri İsveç'in almış kararı şiddetle reddettiklerini ayrı ayrı ifade etmişti. Mehmet Şandır (MHP): *“Bu kararı Milliyetçi Hareket Partisi Grubu olarak şiddetle ve nefretle kınıyoruz. Soykırım, bir insanlık suçudur ve asla Türk milletine yakıştırılamaz. Bu suçlamayı bizim milletimize yapanlara bu suçu iade ediyoruz. Değerli milletvekilleri, bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak ortaya bir tepki, ortak bir tepki koymamız gerekiyor. Millet Meclisinde, milletimizin geçmişine, milletimize hakaret edilmesini geçiştiremeyiz. Bu konuda Hükümet Meclise bilgi vermelidir. Bunun arkasının geleceği görülmektedir. Bir genel görüşme açılarak bu çok önemli konuda Türkiye Büyük Millet Meclisinin ortak bir kararını tüm dünyaya ilan etmemiz gerekmektedir. Değerli milletvekilleri, Türk milletinin hukukunu, onurunu korumak hepimizin görevidir ama öncelikle milletin iradesinin emanet edildiği siyasi iktidarın görevidir. Bu sebeple, Hükümeti, dış politikasını sorgulamaya, değiştirmeye, gerçekten onurlu Türk milletine, Türkiye Cumhuriyeti devletine yakışır bir dış politika takip etmeye de davet ediyorum. Milliyetçi Hareket Partisi Grubu olarak Türk milletine hakaret mahiyeti taşıyan İsveç Parlamentosunun aldığı bu kararı tekrar şiddetle ve nefretle kınıyor, bu kararı alanlara bu insanlık suçunu iade ettiğimizi buradan yüksek sesle sizler adına da ifade ediyorum.”* Şandır, soykırımın bir insanlık suçu olduğuna fakat bu suçu Türk milletine yakıştırılamayacağını vurguladıktan sonra ana muhalefet partisi adına söz alan K. Kemal Anadol (CHP): *“İsveç Parlamentosu, seçimlerden önce aceleyle getirerek 2008'de hazırlanan ve Türkiye'yi Ermeni soykırımı suçuyla itham eden tasarımı 1 oy farkla kabul etmiş durumdadır. Türkiye'yi bu konuda kınamaya kimsenin hakkı yoktur, haddi de değildir ancak İsveç'in hiç yoktur. İkinci Dünya Savaşı'nda komşusu Norveç'i işgal etmesi için Hitler ordularına koridor açan İsveç'in ve onun Parlamentosunun böyle bir karar alma hakkı yoktur. Dolaylı biçimde İkinci Dünya Savaşı'ndaki Yahudi soykırımına ortak olan bir devlettir İsveç”* ifadelerine yer vermişti. Anadol, İsveç'in İkinci Dünya Savaşı'nda izlemiş olduğu Alman yanlısı politikasına vurgu yaparak Nazi soykırımında dolaylı da olsa rolü olduğunu ve Türkiye'yi soykırım ile suçlamaya hakkının olmayacağını ifade etmiştir. İktidar partisi adına söz alan Nurettin Canikli (AKP) ise : *“İsveç Parlamentosunun aldığı bu kararı lanetliyoruz, telin*

ediyoruz, reddediyoruz, kınıyoruz. Türk milleti bunu hak etmiyor. Bunu, hepimiz, bütün dünya esasında çok net olarak biliyor çünkü geçmişinde insanlık suçu konusunda en temiz sayfaya sahip olan milletlerden bir tanesi Türk milletidir... Türk milletinin mazisi tertemizdir bu konuda, hiç kimse aksini söyleyemez. Alınan kararlar siyasi kararlardır. Benzer kararlar geçmiş dönemlerde, farklı parlamentolar tarafından, farklı ülkelerin parlamentoları tarafından alındı ama bunların hiçbir geçerliliği yoktur; hiçbir hukuki geçerliliği yoktur, ahlaki geçerliliği yoktur; bilimsel geçerliliği yoktur. Hiç kimsenin morali bozulmasın..." ifadeleri ile İsveç parlamentosunun almış olduğu kararın siyasi bir karar olduğunu ve hukuki bir niteliği olmadığına da vurgu yapmıştı (TBMM Tutanak Dergisi 11 Mart 2010: 674-676). TBMM'de yer alan üç parti (AKP-CHP-MHP) İsveç Parlamentosu'nun almış olduğu kararı sadece Ermeni soykırımı olarak algılamıştı. Hâlbuki kararda farklı etnik gruplara (Ermeni, Süryani/Asuri/Keldani ve Pontus Rum) soykırım yapıldığına yer verilmişti. Fakat siyasi partiler, diğer etnik gruplarla ilgili açıklama yapılmayarak sadece Ermeni meselesine odaklanarak genel bir açıklama yapmış ve kabul edilen kararı siyasi olarak nitelendirmişlerdi.

Her ne kadar karar sonrasında Türkiye'den İsveç'e sert tepkiler verilse de İsveç Hükümeti'nin olumlu açıklamaları ve Başbakan Reinfeldt'in Türk tezini desteklemesi Türkiye-İsveç ilişkilerinin zarar görmesini önlemişti. Ermeni tasarısının İsveç'te kabulünün ardından Ankara'ya çağrılan Büyükelçi Korutürk de 18 gün sonra Stockholm'e geri dönmüştü. Korutürk, İsveç'e dönmeden önce basın mensuplarına şu açıklamayı yapmıştı: *"Türkiye'ye gelmem sonuç verdi. İsveç hükümeti tasarının arkasında olmadığını dile getirdi. 11 Mart'tan bu yana çok şey değişti. İsveç hükümeti gayet açık bir tavır koyarak bu karar tasarısının arkasında olmadığını dile getirdi. 11 Mart'ta sözde Ermeni soykırım tasarısı, parlamentodan geçti. Geçer geçmez aldığım talimat doğrultusunda derhal Ankara'ya geldim. İlk baştan itibaren İsveç hükümeti bu tasarının çok yanlış olduğunu zaten belirtmişti. Geçmemesi için de gayret göstermişlerdi. İsveç tarafından hakikaten bu konuda bizimle aynı görüşte olduklarını en iyi şekilde yansıtmaya çalıştılar. 11 Mart'tan bu yana çok şey değişti. İsveç hükümeti, gayet açık bir tavır koyarak bu tasarının arkasında olmadığını dile getirdi. Geri çağrılmam amacına ulaşmıştır. Geri çağrılma, diplomaside ciddi bir tepkidir. Geri çağrılma maksadına ulaşmıştır."* Korutürk, İsveç Anayasasının dış politika görevini hükümete bıraktığını ve dolayısıyla bu kararın tavsiye niteliğinde olduğunu vurgulamıştı (Sabah: 31.3.2010; Ayın Tarihi: 30 Mart 2010). Korutürk, İsveç'e dönmeden önce Konya'nın Kulu ilçesini de ziyaret ederek İsveç Hükümetine mesaj vermeye çalışmıştır. Çünkü İsveç'te yaşayan Türk nüfusunun önemli bir kısmı Kulu'dan İsveç'e göç eden ailelerden oluşmaktaydı. Kulu, İsveç siyasi partileri için oldukça önemliydi çünkü İsveç'teki Kululu nüfus yaklaşık 50.000 olarak tahmin edilmektedir. Bu rakam siyasi partiler için önemli bir oy potansiyeli demektir. Hatta 2009 yılında İsveç Başbakanı Fredrick Reinfeldt, 2014'te de İsveç Entegrasyon Bakanı Erik Ullenhag, Kulu'yu ziyaret etmişti. Bu ziyaret-

ler de açık bir şekilde İsveç'in siyasi hayatında Kulu'nun önemini göstermektedir.

C) İsveç Parlamentosu Kararı Sonrasında İsveç Hükümeti'nin Tutumu

1915 Olaylarıyla ilgili olarak İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt, Ermeni tasarısı parlamentoya gelmeden önce şu açıklamayı yapmıştı: *"Parlamentodan geçeceğini zannetmiyorum. Bu konuyu tarihçilerin halletmesi lazım. Ama onlar da anlamıyorlar"*. Tasarının geçmesi üzerine Carl Bildt, parlamentonun aldığı Ermeni soykırım iddialarının tanınmasına ilişkin kararı *"Tarih siyasileştirilemez"* sözleriyle eleştirerek kararın Türkiye ile Ermenistan arasındaki uzlaşma çabalarına zarar vermesinden kaygı duyduğunu söylemişti. İsveçli Bakan, soykırım iddialarının doğru olup olmadığı konusunda ise süregelen tartışmalara taraf olmak istemediğini belirterek Türkiye ve Ermenistan'ın konuyu araştırmak üzere tarihçilerden oluşan bir kurul üzerinde anlaştıklarını hatırlatmıştır (Aydın Tarihi: 18 Şubat 2010; <http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-2010-03-12-voa18-88922957/881747.html>).

Gelen tepkiler üzerine İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt 13 Mart 2010 tarihinde Dagens Nyheter gazetesinde bir makale yayınlarak İsveç Parlamentosu'nun hata yaptığını yazmıştı. Bildt yazısında şu ifadeler yer vermişti: *"İsveç parlamentosunun Osmanlı dağılırken yaşanan trajedileri soykırım olarak tanıması ülke içi siyasi çıkarların sonucu olsa da, Türkiye-Ermenistan ilişkileri üzerinde yaratacağı olumsuz etki göz ardı edilemez. Bu kararın İsveç toplumunda da gerginlik yaratmasından endişeliyim. Biz, Türkiye'yle Ermenistan arasında (bizim de güçlü destek verdiğimiz) normalleşme ve yakınlaşma sürecinin yanı sıra, Türkiye'de şu anda devam eden açık ve özgür tartışma ortamının bu meseleyi daha ileriye taşıyabileceğini umut ediyoruz."* (Radikal:18.3.2010. Tam metin için Bkz. Dagens Nyheter 13 Mart 2010).

Moderat Partisi'nden milletvekili Gustav Blix, *"Biz politikacılar tarih yazamayız. Oylama neticesinden büyük üzüntü duydum. Parlamenterler olarak pişmanız"* derken, Halk Partili Erik Ullenhack ise *"Soykırımı olduğuna inanıyorum ama bu konuda kararı verecek olanlar biz olmamalıydık"* şeklinde konuşmuştu (Radikal: 13.3.2010).

İsveç Başbakanı Reinfeldt, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ı arayarak, İsveç Parlamentosunda kabul edilen soykırım kararına ilişkin üzüntülerini bildirmiş ve Hükümet olarak kesinlikle paylaşmadıkları bu kararın, hiçbir yaptırım gücü olmayan, tümüyle iç politika hesaplarından kaynaklanan bir girişim olduğunu ifade etmiştir. Reinfeldt, *"Ancak İsveç-Türkiye ilişkilerini olumsuz yönde etkilemesine kesinlikle izin vermeyeceklerini, İsveç'in bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da başta AB üyelik süreci olmak üzere, Türkiye'yi her alanda desteklemeye devam edeceğini; bir oy farkla alınan bu mesnetsiz kararın bugüne kadar mükemmel seyreden ikili ilişkilerimize gölge düşürmemesi için gerekenleri yapmaya hükümet olarak"*

hazır olduklarını" ifade etmiştir. Başbakan Erdoğan da Reinfeldt'e İsveç hükümetinin kesinlikle katılmadığı bu kararı telafi edici adımlar atmasını beklediğini dile getirmiştir (Aydın Tarihi: 13 Mart 2010; Bugün:13 Mart 2010; <http://swedenabroad.com>).

Parlamentoda kabul edilen karardan sonra İsveç basınında çıkan ilk haberlerde, *"Türkiye ile İsveç arasında diplomatik kriz"* yorumları yer almıştı. Türkiye'nin Stockholm Büyükelçisi Zergün Korutürk'ün, İsveç'in aldığı kararı protesto etmek amacıyla Ankara'ya çağrıldığı, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın da İsveç gezisinin iptal edildiği son dakika bilgisi olarak verilmişti (T24 Haber: <http://t24.com.tr/haber/ermeni-basini-sirada-ingilte-re-var,72303>).

ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nde Ermeni tasarısının kabul edilmesinin, İsveçli milletvekillerini de etkilediğini belirten Çevre Partili Mehmet Kaplan *"milletvekilleri ABD'deki oylamadan etkilendi, ayrıca Eylül ayında yapılacak olan genel seçimlere yatırım yaptı"* yorumunu yapmıştır (NTV, <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25068293/#story> Continued).

İsveç Meclisi'nin Ermeni iddialarıyla ilgili kararı kabul etmesine tepki gösteren İsveç'te yaşayan Türkler de başkent Stockholm'de toplanarak protesto gösterisi düzenlemişti. Stockholm'ün Sergel Torg Meydanı'nda toplanan Türkler, *"Meclis mahkeme değil, Hocalı soykırımını tanı, meclisin kararını kabul etmiyoruz"* pankartları taşımıştı. İsveç Türk İşçi Dernekleri Federasyonu, İsveç Türk Gençlik Federasyonu, Türk Kadınlar Federasyonu ve Azerbaycan Federasyonu ile bu federasyonların üyesi derneklerin ortaklaşa düzenlediği protesto mitinginde ortak hazırlanan bir basın bildirisi de okunarak uluslararası hukuku ilgilendiren konularda meclisin karar vermesinin yanlış olduğu kaydedilmişti. Kararın düşmanlığa neden olabileceğine de dikkat çekilirken, okullarda, işyerlerinde, mahallelerde ayrımcılık yapılması ve tartışmalarının çıkmasına neden olabileceğine yer verilmişti. İsveç'in Göteborg kentinde yaşayan Türklerin de bir bölümü, Ermeni iddialarını içeren tasarının parlamentoda kabul edilmesine destek veren Sosyal Demokrat Parti'den istifa etmişti. Parti bünyesinde kurulan Göteborg Türk Sosyal Demokrat Derneği üyeleri, derneği feshettiklerini de açıklamışlardı. (Milliyet: 23.3.2010; Sabah: 21.3.2010) İsveç'te yaşayan Türkler, tepkilerini çeşitli platformlarda göstererek İsveç Parlamentosu'nun almış olduğu kararın yanlış olduğunu ve tarihin bir oy farkla yazılamayacağını dile getirmişlerdi. Fakat bu tepkilerin ne kadar etkili olduğu tartışma konusudur.

D) Tehcirin 100.Yılı ve İsveç

Tehcirin 100. yılına girerken dünyanın çeşitli ülkelerinde Ermeni ve Süryani diasporaları yoğun bir faaliyet içine girmişlerdi. Bu ülkelerden biri de İsveç'ti. Diasporalar soykırım iddialarını Türkiye'ye kabul ettirmek ve ders kitaplarına ekletmek için yoğun bir mesai harcamışlardı. Ocak 2015 tarihinde Stockholm'ün Norgsborg bölgesinde bulunan Karsby okulunda sözde

Ermeni ve Süryani soykırımı dersi eklenmişti. Ders planı bildirgesine Ermeni, Süryani/Asur/Keldani ve Pontus Rumların katledildiğine dair bilgilere yer verileceği belirtilmişti. (İsveç Gündemi: 2015) İsveç diasporaları bununla da yetinmeyip İsveç Başbakanı Stefan Löfven'in de 1915 Olayları için soykırım ifadesini kullanmasını istemişlerdi. Fakat Başbakan Löfven, gerek İsveç'te yaşayan Türk nüfusu gerekse de Türkiye ile ilişkileri bozmak istemediği için soykırım ifadesini 24 Nisan'da kullanmamıştı. Fakat İsveç Dışişleri Bakanı Margot Wallström, 24 Nisan 2015 tarihinde 1915 Olaylarıyla ilgili bir açıklama yaparak Ermeni halkına ve diğer azınlıklara karşı bir vahşetin yapıldığını, büyük ölçekte insan öldüğünü, çok sayıda insanın savaş sırasında kaybolduğunu ve yaşanan olayların Avrupa tarihinin en karanlık bölümlerinden birini teşkil ettiğini ifade etmişti (İsveç Dışişleri Bakanlığı <http://www.government.se/sb/d/19769/a/258166>: 1 Mayıs 2015).⁷

Ermeni diasporasının yanı sıra İsveç Süryani diasporası da yoğun bir faaliyet içine girmişti. İsveç'in büyük şehirlerinden Norrköping'de yaşayan 12 bin Süryani bir soykırım anıtının yapılması için yer talep etmişti. Norrköping Belediyesi ise Türklerin tepkilerine rağmen bu talebi 2015 yılında kabul etmişti. Norrköping Belediye Başkanı Lars Stjernkvist; İsveç Türk İşçi Dernekleri Federasyonu ve Azerbaycan Federasyonu yetkilileri ile yaptığı görüşmede soykırımın olup olmadığına yönelik tavırları olmadığını, sadece Norrköping'de 12 bin Süryani ve Asuri'nin isteği üzerine kendilerine belediye arazisi olan Halk Parkı'nda (Folkes Park) yer gösterdiklerini belirtmiştir. Türk heyeti tarafından yapılan açıklamada ise, anıtın bir provokasyon olduğu, İsveç'te yaşayan 100 bin Türk ve 35 bin Azerbaycan Türkü üzerinde rahatsızlığa neden olacağı ifade edilmişti. Belediye Başkanı Stjernkvist ise, ısrarla bu anıtın herhangi bir çatışmaya sebep olmayacağını, Süryani ve Asurilerin acılarını hafifleteceğini dile getirmesi üzerine Azerbaycan Federasyonu Başkanı Settrar Sevinin de konuyla ilgili olarak, "1915 yılında olan olaylar bir soykırım değil, tehcidir. Eğer bir soykırım anıtı isteniyorsa 1990 yılında Ermeniler'in yaptığı Dağlık Karabağ'da Hocalı katliamının anıtını yapın" ifadesini kullanmıştı. Belediyenin kararı üzerine sözde Süryani Soykırımı (Seyfo) anıtı konusu yargıya taşınmıştı. (Bugün: 23.4.2015) Belediyenin bu kararı yargıda devam ederken Süryaniler, İsveç'in Hallunda bölgesinde kendi kiliselerinin bahçesinde soykırım anıtını dikmişlerdir.

24 Nisan 2015 tarihinde İsveç'te yaşayan Ermeniler, Stockholm'de bir araya gelerek ellerinde Ermenistan bayrağı ile çeşitli sloganlar atarak Türk Büyükelçiliğine yürümüşlerdir. Ermeni grup, Türkiye'nin soykırım kararını kabul etmesini istemiş ayrıca soykırımı tanımayan devletlerin de suçlu olduklarına dair broşürler dağıtmışlardı. Ermenilerin yürüyüşü üzerine Türk ve Azeri dernekleri Türk Büyükelçiliğinin etrafında Türkiye ve Azerbaycan bayrakları ile Ermeni yürüyüşünü protesto etmişti. İsveç'te her hangi bir etnik gruba ve halka karşı yapılan en ufak kin ve nefret söylemi ve iması

⁷ İsveç Dışişleri Bakanı Margot Wallström'un açıklaması için Bkz. Ek-6.

yasak olmasına rağmen Nisan 2015 tarihinde Hallunda'da bulunan Süryani-
lere ait bir kilise duvarına iki uzun soykırım afişi asılarak, Osmanlı ve Türk-
ler, Nazi lideri Adolf Hitler'e benzetilmiştir. Afişlerde Osmanlıyı temsilen
fes, bıyık kılıç figürleri kullanılırken, Nazi lideri Adolf Hitler'in temsili resmi
kullanılmıştır.⁸ Hatta zamanla bu afişte İŞİD terör örgütünün temsili resme
de yer verilmişti (Harbi Gazete: 24 Nisan 2015; [http://www.isvecgun
demi.com/gundem/hallunda-kilise-duvarinda-turkiye-ye-cirkinbenzetme-
h1920.html](http://www.isvecgun
demi.com/gundem/hallunda-kilise-duvarinda-turkiye-ye-cirkinbenzetme-
h1920.html)).

İsveç Parlamentosu her ne kadar 11 Mart 2010 tarihinde 1915 Olayla-
rını soykırım olarak tanısa da İsveç Hükümeti tarafından kabul edilmemiş
ve yürürlüğe de konulmamıştı. İsveç Hükümeti, 29 Nisan 2015'te bir adım
atarak 1915 Olayları'yla ilgili parlamentonun 2010'da aldığı kararı rafa
kaldırdığını açıklamıştır. Soykırım kararını kendi parlamentosunda kabul
etmesine rağmen bu karardan geri adım atan ilk devlet İsveç Hükümeti
olmuştur. İsveç Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Erik Boman, 1915'teki olayların
bağımsız bir kurul tarafından araştırılmasından sonra çıkan sonuca göre
hareket edileceğini ve konuyla ilgili Dışişleri Bakanlığı'nın çalışma başlattı-
ğını açıklamıştır. Sözcü Boman devamında halklar arasında barışçıl bir çö-
züm bulunmasını istediklerini ve bu konuda yapılacak araştırma bitmeden
kimsenin bir beklentiye girmemesi gerektiğini de vurgulamıştır. 100 yıl
önce yaşanmış bir trajedi için araştırma yapılmadan parlamento kararı ile
bir ülkenin "soykırım uyguladığının ilan edilemeyeceğini" ifade eden Bo-
man, uzman tarihçilerin detaylı araştırmasından sonra karara varılacağını
kaydetmiştir. İsveç Hükümetinin 2010'da alınan parlamento kararını rafa
kaldırma kararı, ülkedeki Ermeni ve Süryani lobileri arasında hayal kırıklı-
ğına neden olmuştur. İsveç Devlet Televizyonu SVT'ye konuşan İsveç Sür-
yani Federasyonu Başkanı Afram Yakoub, Başbakan Stefan Löfven'in Eylül-
de yapılan seçimlerden önce söz vermesine rağmen konu hakkındaki geri
adımı ve 24 Nisan etkinliklerine katılmamasının kendilerini üzdüğünü be-
lirtmişti. (Anadolu Ajansı: 29 Nisan 2015; Aljazeera Turk: 29 Nisan 2015)
Gerek İsveç Hükümetinin gerekse de diasporaların yaptığı açıklamalar soy-
kırım iddialarının tamamen siyasi bir konuya dönüştüğünü göstermektedir.

Soykırım iddiaları özellikle Avrupa Parlamentolarında iç politikada
malzemesi haline geldiğini İsveç örneğinde görmek mümkündür. Özellikle
seçimlere yaklaşıldığı zamanlarda soykırım iddiaları siyasi partiler tarafın-
dan politik malzeme haline gelmektedir. Bu durum ilgili ülkeler ve Türkiye
ilişkilerini de olumsuz şekilde etkilemektedir. 1915 Olayları günümüzde
siyasi bir kimlik kazandığı için Türkiye-Ermenistan ilişkileri de diasporala-
rın etkisiyle zikzaklı bir yol izlemektedir.

⁸ Söz konusu afişler için Bkz. Ek-7 ve Ek-8.

SONUÇ

İsveç, insan haklarına ve evrensel değerlere büyük önem veren bir ülkedir. Buna rağmen gerek Ermeni ve Süryani diasporaların yoğun baskısı gerekse siyasi partilerin oy kaygısından ötürü İsveç Parlamentosu 1915 olaylarını soykırım olarak kabul etmiştir. İsveç'te yaşayan Ermeni ve Süryani azınlıkların oylarını hesaba katan siyasi partiler sadece Ermenileri değil diğer etnik grupları da dâhil ederek Süryani/Asuri/Keldani ve Pontus Rum soykırımını kabul etmişti. 11 Mart 2010 tarihinde alınan karar ile İsveç, Ermeni soykırımını iddialarını tanıyan yirminci ve Süryani soykırımını kabul eden ilk ülke olmuştur. Alınan karar hem Türkiye hem de İsveç için hukuki bir durum doğurmamaktaydı. Bu karar, diğer ülkelerde, 1915 yılında Ermenilerin soykırıma uğradıkları yolunda mevcut iddiaları daha da güçlendirmiştir. Nitekim alınan kararlarda daha önceki parlamentoların kararları (Uruguay, Fransa, Rusya, Hollanda, Yunanistan vd.) referans olarak gösterilmiştir. Kararda Ermeni, Süryani/Asuri/Keldani ve Pontus Rumların, Osmanlı İmparatorluğu tarafından soykırıma uğratıldığı ileri sürülmektedir. Hiçbir parlamento daha önce bu kadar etnik gruba soykırım uygulandığını iddia etmemiştir. Ayrıca kararda, Türkiye'nin soykırımını kabul etmesi için, İsveç Hükümeti'nin girişimde bulunması istenmektedir. Söz konusu etnik gruplara soykırım yapılmış olduğunu kabul etmesi için İsveç Hükümetinin AB ve BM'de girişimde bulunması istenmektedir. Kararda gerek İsveç hükümetinin Türkiye'ye baskı yapması gerekse AB ve BM'de girişimde bulunması istekleri daha önceki ülke parlamentolarında alınan kararlardan farklılık arz etmektedir. Fakat İsveç, 29 Nisan 2015'te 1915 Olayları'yla ilgili parlamentonun 2010'da aldığı kararı rafa kaldırdığını açıklamıştır. 100 yıl önce yaşanmış bir trajedi için araştırma yapılmadan parlamento kararı ile bir ülkenin soykırım uyguladığının ilan edilemeyeceği ifade edilerek uzman tarihçilerin detaylı araştırmasından sonra karara varılacağı belirtilmiştir. İsveç'teki Türk nüfusunun, Ermeni ve Süryani nüfusundan fazla olmasına rağmen örgütlenme ve bilinç konusunda etkili olduğunu söylemek güçtür. 1915 olayları İsveç'te özellikle seçim dönemlerinde yoğunluk kazanmaktadır. Bundan sonraki süreçlerde İsveç'te etkili olan Ermeni ve Süryani diasporasının Türkiye aleyhinde konuyu tekrar gündeme getirmesi muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Aljazeera Turk, 29 Nisan 2015.
Anadolu Ajansı, 29 Nisan 2015.
AKÇAM, Taner, "Birleşmiş Milletler 1985 Whitaker Raporu ", Taraf, 26 Haziran 2014.
ATEŞ, Hazal, "3 Evet 1 Çekimser", Sabah, 13.3.2010.
Ayn Tarihi, 30 Ağustos 1985.
Ayn Tarihi, 22 Ocak 198.
Ayn Tarihi, 26 Haziran 1986.
Ayn Tarihi, 11-12 Mart 2010.
Ayn Tarihi, 12 Mart 2010.
Ayn Tarihi, 13 Mart 2010.
Ayn Tarihi, 30 Mart 2010.
Ayn Tarihi, 18 Şubat 2010.
BOZKUŞ, Yıldız Deveci, (2011). *Parlamento Kararları Çerçevesinde Soykırım İddialarının Yabancı Basında Yeniden İnşası (1965-2007)*, A.Ü.TİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
Bugün, "Bütün Hıristiyanlar öldürüldü", 12 Mart 2010.
BM 1985 Raporu: <http://www.preventgenocide.org/prevent/UNdocs/whitaker/section2.htm> (2 Mayıs 2015)
EDMONDS, C.J. (1957), *Kurds, Turks and Arabs, Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq 1919-1925*, Oxford University Press, London
FALKMAN, Kaj, (2001). *Türkiye/Uç Beyi, İstanbul'daki İsveç Konağından Bakışlar*, Çev: Gülseren Ergün, Cem Yayınevi, İstanbul.
Harbi Gazete, 24 Nisan 2015.
<http://swedenabroad.com> Erişim Tarihi:1 Mayıs 2015.
<http://worldpopulationreview.com/countries/sweden-population/> (1 Mayıs 2015)
<http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-2010-03-12-voa18-88922957/881747.html> (1 Mayıs 2015)
<http://www.avim.org.tr/yorumnotlarduyurular/tr/ERMENI-IDDIALARI-ISVEC-MECLISINDE/177> (1 Mayıs 2015)
<http://www.genocide-museum.am/eng/states.php> (1 Mayıs 2015)
http://www.genocidemuseum.am/eng/Sweden_Parliament_Resolution.php (1 Mayıs 2015)
<http://www.government.se/sb/d/19769/a/258166> (1 Mayıs 2015)
<http://www.gundem.be/tr/belcika/suryani-aniti-meselesi> (1 Mayıs 2015)
<http://www.isvecgundemi.com/gundem/hallunda-kilise-duvarinda-turkiye-ye-cirkin-benzetme-h1920.html> (1 Mayıs 2015)
İsveç Gündemi, www.isvecgundemi.com (1 Mayıs 2015)
KAHLE, Sigrid, (2006). "Johannes Kolmodin: His Youth, Politikam Thinking and Life with the Turks Reflected in his Letters to His Parents", *The Last Dragoman Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar*,

- Activist, and Diplomat*, Swedish Research Institute in Istanbul, İstanbul: 7-70.
- KARAGÜL, Soner, "Avrupa Birliği ve Ermeni Sorunu", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 8, Kış 2003.
- KÜÇÜK, Evren, (2014). "İsveçli Yazar Sven Hedin'in 'Bagdad, Babylon, Nini-ve' Adlı Eserine Göre Ermeniler", *Atatürk Üniversitesi, I. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu Bildirileri*, Erzurum: 347-358.
- LAÇİNER, Sedat, (2013). *Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası*, USAK Yay., Ankara,
- Milliyet*, "Suç, sizi bu ülkeye çağıranda!" 02.02.2002.
- Milliyet*, 13 Mart 2010.
- NTV, <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25068293/#storyContinued> (1 Mayıs 2015)
- ÖZDEMİR, Bülent, (2009). *Süryanilerin Dünü Bugünü, 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, TTK Yay., Ankara.
- Radikal*, 11.3.2010
- Radikal*, 18.3.2010.
- Sabah*, 31.3.2010.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-isvec-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (1 Mayıs 2015)
- T24 Haber: <http://t24.com.tr/haber/ermeni-basini-sirada-ingiltere-var>, 72 303 (1 Mayıs 2015)
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem:23, C.63, Birleşim:72, 11 Mart 2010.
- The Swedish Institute, (2002). *Sverige och Turkiet, İsveç ve Türkiye*, İstanbul.
- ÜNAL, Şeref, (2011). *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, TTK Yay., Ankara.
- www.armeniadiaspora.com/population.html (1 Mayıs 2015)
- <http://www.ekonomi.gov.tr> (1 Mayıs 2015)
- YURDUSEV, Esin, (Nisan 2007) "İstanbul'dan Lozan'a İngiltere'nin Boğazlar Politikası 1915-1923" *Bellekten*, 260, Cilt: LXXI, Sayı: 260.

EKLER**EK-1** Türkiye-İsveç Ticareti (Milyon dolar)⁹

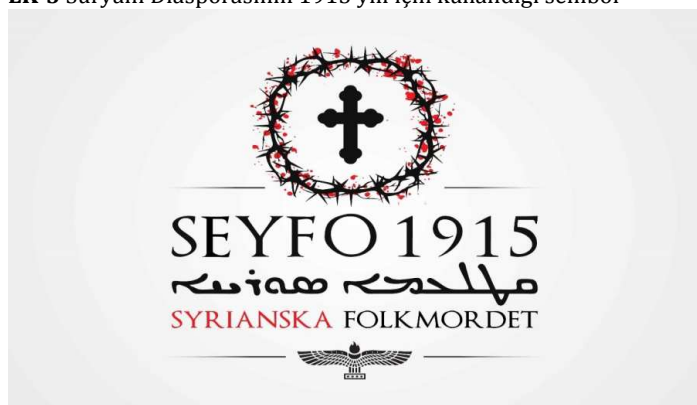
Yıl	İhracat	İthalat	Ticaret Dengesi	Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2000	200	1.440	-1.240	1.639	14
2001	214	544	-330	758	39
2002	296	535	-239	831	55
2003	457	822	-365	1.280	56
2004	561	1.118	-558	1.679	50
2005	661	1.427	-766	2.089	46
2006	787	1.488	-701	2.275	53
2007	883	1.716	-833	2.599	51
2008	919	1.909	-990	2.828	48
2009	748	1.891	-1.143	2.637	40
2010	947	1.922	-975	2.838	49
2011	1.183	2.284	-1101	3.467	52
2012	1.275	2.135	-860	3.410	60
2013	1.147	2.046	-899	3.194	56
2014	1.321	2.015	-694	3.336	65

EK-2 İsveç Araştırma Enstitüsü tarafından basılan bir kitapçık. Kitapçıkta Ermeni iddialarına da yer verilmiştir.

⁹ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jsp?contentId=UCM%23dDocName%3AEK->

EK-3 Süryani Diasporasının 1915 yılı için kullandığı sembol¹⁰

EK-4 Sweden Parliament Report March 29, 2000¹¹

The Foreign Ministry writes in its report:

"An official statement and recognition of the Genocide of the Armenians is important and necessary. In 1985 the UN and the European Parliament established the fact that the Ottoman Empire had committed genocide against the Armenian people in the beginning of the 20th century. The Standing Committee [on Foreign Affairs] is of the opinion that the greater openness Turkey demonstrates, the stronger Turkey's democratic identity will be. It is therefore important that unbiased independent and international research on the genocide committed against the Armenian people be carried out. It is of great importance that an increasing openness and historical understanding of the events of 1915 and thereafter be developed. An improvement in this respect would also be of importance for the stability and the development in the whole Caucasus region."

(Unofficial translation)

(İsveççe) Utrikesutskottet skriver i sitt betänkande att:

"Det är angeläget och nödvändigt med en officiell redovisning och erkännande av folkmordet på armenierna. 1985 fastslogs i FN och i Europaparlamentet att det ottomanska riket begått folkmord på det armeniska folket i början av detta sekel. Utskottet anser att ju större öppenhet Turkiet visar beträffande sitt förflutna desto mer bidrar det till att stärka Turkiets demokratiska identitet. Det är därför viktigt att det genomförs förutsättningslös oberoende internationell forskning om det folkmord som drabbat den armeniska befolkningen. Det vore av stor vikt om det kan utvecklas en ökad öppenhet och historisk förståelse för händelserna 1915 och därefter. En förbättring härvidlag torde även få betydelse för stabiliteten och utvecklingen i Kaukasusregionen i sin helhet."

¹⁰ SAUF Sverige.

¹¹ <http://www.genocide-museum.am/eng/states.php>

EK-5 Swedish Parliament Resolution March 11, 2010¹²

1 Proposal for Parliament Decision

1. The Parliament announces to the government its decision in reference to what is stated in the motion regarding Sweden recognizing the 1915 genocide against Armenians, Assyrians/Syrians/Chaldeans and Pontic Greeks.

2. The Parliament announces to the government its decision in reference to what is stated in the motion that Sweden should act within EU and UN for an international recognition of the 1915 genocide against Armenians, Assyrians/Syrians/Chaldeans and Pontic Greeks.

3. The Parliament announces to the government its decision in reference to what is stated in the motion that Sweden should act for Turkey to recognize the 1915 genocide against Armenians, Assyrians/Syrians/Chaldeans and Pontic Greeks.

2 Background

"Forum for living history is an authority which has the mission to – with basis in the Holocaust - work with issues which concern tolerance, democracy and human rights. By illuminating the darkest pieces of the human history we want to affect the future."

So reads the description of an agency which works on mission by order of the Swedish Government and educates, among others, about the 1915 genocide. The lesson of history is one of the cornerstones of the present-day democracies where we have learned of our mistakes and by preventing repetition of earlier errors we strive for a better future.

However, a prevention of future missteps, especially if these are known from the history, can not be implemented if one does not openly recognizes committed errors. Thus, history revisionism is a dangerous tool for facilitating repetition of the dark pages of the history.

The 1915 genocide foremost engulfed Armenians, Assyrians/Syrians/Chaldeans and Pontic Greeks, but later came to also affect other minorities. It was the dream of a large Turanic Empire, Great Turan, which caused the Turkish leaders wanting to ethnically homogenize the remains of the decaying Ottoman Empire at the turn of the 19th century. This was achieved under the cover of the ongoing world war, when the Armenian, Assyrian/Syrian/Chaldean and Pontic Greek population of the empire were, almost entirely, annihilated. Researchers estimate that about 1,500,000 Armenians, between 250,000 and 500,000 Assyrians/Syrians/Chaldeans and about 350,000 Pontic Greeks have been killed or disappeared.

During the short period following the Turkish defeat in 1918 until the time when the Turkish nationalistic movement, under the leadership of Mustafa Kemal, the genocide was discussed openly. Political and military leaders stood on trial, accused for "war crimes" and "committed crimes against humanity". Several of them were found guilty and sentenced to the death or prison. During these trials horrible details about the persecution of the minorities in the Ottoman Empire were revealed. Thus, Turkey went through the same phase as the one Germany experienced after the Second World War. However, the process was short-lived. The emergence of the Turkish nationalistic movement and the dissolution of the Sultanate resulted in the discontinuation of the trials and the majority of the accused were set free. Almost, the entire remaining Christian population - Armenians, Assyrians/Syrians/Chaldeans, and Pontic Greeks - were expelled from areas they had inhabited for over thousands of years.

¹² <http://www.genocide-museum.am/eng/states.php>

3 UN Genocide Convention 1948, the European Parliament and Official Recognitions

Raphael Lemkin, the Polish-Jewish lawyer who coined the term "genocide" during the 1940s and was the father of the UN Convention of Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, was fully aware of the 1915 genocide and the failure of the international community to intervene. His revision of the definition was adopted in the UN Convention which reads as follows:

Article 2) In the present Convention, genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such:

- Killing members of the group;
- Causing serious bodily or mental harm to members of the group;
- Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;
- Imposing measures intended to prevent births within the group;
- Forcibly transferring children of the group to another group.

Furthermore, it is established that the present-day UN Convention from 1948 is not a new legislation, but merely a ratification of existing international laws on "crimes against humanity" which were stated in the Sèvres Treaty, Article 230 (1920). Even more important is the fact that the UN Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity, adopted on November 26, 1968, in power since November 11, 1970, which ratifies its retroactive and non-prescriptive nature. Of this very reason, both massacres in the Ottoman Empire and the Holocaust are cases of genocide in accordance to the UN Convention, in spite the fact that both occurred before the Convention was established.

During the history of UN two larger studies/reports have been conducted on the crime of genocide. The first was the so-called Ruzhanyankiko Report, from 1978, and the second was the Whitaker Report, conducted by Benjamin Whitaker in 1985 (Economic and Social Council Commission on Human Rights, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Thirty-eighth session, Item 4 of the provisional agenda, E/CN.4/Sub.2/1985/6). The 1915 genocide is mentioned in several places in as an example of committed genocides during the 20th century. The report was voted on in the Subcommittee of the UN Committee for Human Rights with the voices 14 against 1 (4 abstentions) in August, 1985. On June 18, 1987, the European Parliament officially recognized the Armenian genocide. Since 1965, that is, the 50th anniversary of the genocide, several countries and organizations have officially recognized the 1915 genocide, among others Uruguay (1965), Cyprus (1982), Russia (1995), Greece (1996), Lebanon (1997), Belgium (1998), France (1998), Italy (2000), The Vatican (2000), Switzerland (2003), Argentina (2003), Canada (2004), Slovakia (2004), Netherlands (2004), Poland (2005), Venezuela (2005), Germany (2005), Lithuania (2005), and Chile (2007).

4 The Research on the 1915 Genocide and Swedish Knowledge

Second to the Holocaust, the 1915 genocide is regarded as the most studied case in the modern time. Today a broad and interdisciplinary consensus exists among an overwhelming majority of genocide scholars who regard the massacres in the Ottoman Empire during World War I as genocide and which is referred by the scholars as the "genocide prototype" (while the Holocaust is called the "genocide paradigm"). The International Association of Genocide Scholars (IAGS), an independent world leading and interdisciplinary authority within the area, has in several occasions ratified a consensus in this matter, namely: June 13, 1997, June 13, 2005, October 5, 2007 and April 23, 2008. The resolution from July 13, 2007 reads as follows:

WHEREAS the denial of genocide is widely recognized as the final stage of genocide, enshrining impunity for the perpetrators of genocide, and demonstrably paving the way for future genocides;

WHEREAS the Ottoman genocide against minority populations during and following the First World War is usually depicted as a genocide against Armenians alone, with little recognition of the qualitatively similar genocides against other Christian minorities of the Ottoman Empire;

BE IT RESOLVED that it is the conviction of the International Association of Genocide Scholars that the Ottoman campaign against Christian minorities of the Empire between 1914 and 1923 constituted a genocide against Armenians, Assyrians, and Pontian and Anatolian Greeks.

BE IT FURTHER RESOLVED that the Association calls upon the government of Turkey to acknowledge the genocides against these populations, to issue a formal apology, and to take prompt and meaningful steps toward restitution.

ON June 8, more than 60 world leading genocide experts signed an appeal directed to the members of the Parliament where they dismissed the claims about disunity among scholars regarding the 1915 genocide. The research must continue and both Turkey and the world must secure the possibilities for an open, independent and undisturbed atmosphere, among others by Turkey having to give full access to its archives as well as allowing similar discussions without scientist, authors, journalists and publishers risking prosecution for having commented on the reality of the genocide.

New research at Uppsala University witnesses also about a genuine Swedish knowledge of the 1915 genocide. Swedish Foreign Ministry and General Staff Head Quarters were fully informed about the ongoing annihilation through reports which the Swedish Ambassador Per Gustaf August Cosswa Anckarsvärd and the Swedish Military Attaché Einar af Wirsén (both stationed in Constantinople) sent to Stockholm. Among others one can read the following:

* Anckarsvärd, July 6, 1915: "Mr. Minister, The persecutions of the Armenians have reached hair-raising proportions and all points to the fact that the Young Turks want to seize the opportunity, since due to different reasons there are no effective external pressure to be feared, to once and for all put an end to the Armenian question. The means for this are quite simple and consist of the extermination of the Armenian nation."

* Anckarsvärd, July 22, 1915: "It is not only the Armenians, but also the Turkish subjects of Greek nationality who at the present are subjected to severe persecutions... According to Mr. Tsamados [Greek chargé d'affaires]it [the deportations] can not be any other issue than an annihilation war against the Greek nation in Turkey..."

* Anckarsvärd, September 2, 1915: "The six so-called Armenian vilayets seem to be totally cleansed from, at least, its Armenian-Catholic Armenians... It is obvious that the Turks are taking the opportunity to, now during the war, exterminate the Armenian nation so that when the peace comes no Armenian question longer exists."

* Wirsén, May 13, 1916: "The health situation in Iraq is horrifying. Typhus fever claims numerous victims. The Armenian persecutions have to a large degree contributed to the spreading of the disease, since the expelled [Armenians] in hundred thousands have died from hunger and deprivation along the roads."

* Anckarsvärd, January 5, 1917: "The situation would have been different if Turkey had followed the advice of the Central Powers in letting them organise the question of provisioning etc... Even worse than this is, however, the extermination of Armenians, which, perhaps, could have been prevented if German advisers had in time received authority over the civilian administration as the German officers actually practise over army and navy."

*Envoy Ahlgren, August 20, 1917: "The high prices continue to climb... There are several reasons:... and finally the strong decreasing of labour power, caused partly by the mobilisation but partly also by the extermination of the Armenian race".

In his memoirs "Memories from Peace and War" (1942), Wirsén dedicated an entire chapter to the genocide. In "The Murder of a Nation", Wirsén writes that:

"Officially, these [the deportations] had the goal to move the entire Armenian population to the steppe regions of Northern Mesopotamia and Syria, but in reality they aimed to exterminate the Armenians, whereby the pure Turkish element in Asia Minor would achieve a dominating position.... The annihilation of the Armenian nation in Asia Minor must upset all human feelings. The way in which the Armenian issue was solved was hair-raising."

In addition to these, there are numerous eyewitness accounts which missionaries and field workers such as Alma Johansson, Maria Anholm, Lars Erik Högberg, E. John Larson, Olga Moberg, Per Pehrsson and others published. Hjalmar Branting was the very first person, who long before Lemkin, used the term genocide ("folk-mord") when he, on March 26, 1917, called the persecutions against the Armenians as "an organized and systematic genocide, worse than what we ever have seen in Europe".

A recognition of the 1915 genocide is not only important in order to redress the affected ethnic groups and minorities which still live in Turkey, but also for the promotion of Turkey's development. Turkey can not become a better democracy if the truth about its past is denied.

The Armenian journalist Hrant Dink was murdered for having openly expressed himself regarding the genocide and several others have been prosecuted by the same infamous Paragraph 301. The latest changes of the law by the Turkish Government are purely cosmetic and do not imply any changes what so ever. It is said that history should be left to historians and we completely support that. However, it is the responsibility of the politicians to act in accordance to historic facts and historic research.

Furthermore, a Swedish recognition of the truth and a historic fact should not imply any hinder for either the reform work in Turkey or Turkey's EU negotiations. With basis in what we have stated above, we consider that Sweden should recognize the 1915 genocide against Armenians, Assyrians/Syrians/Chaldeans, and Pontic Greeks. This should the Parliament present as its consideration to the Government.

Furthermore, we do consider that Sweden should act internationally, within the framework for EU and UN, for an international recognition of the 1915 genocide against Armenians, Assyrians/Syrians/Chaldeans, and Pontic Greeks. This should the Parliament present as its consideration to the Government.

As long as countries such as Sweden does not confront Turkey with the truth and the facts which are at hand, Turkey can not go further on its path to an more open society, a better democracy and fully open up its possibilities for a membership in EU. Thus, Sweden should act for Turkey to recognize the 1915 genocide against Armenians, Assyrians/Syrians/Chaldeans, and Pontic Greeks. This should the Parliament present as its consideration to the Government.

Stockholm October 2, 2008

Alice Åström (Left) , Annelie Enochson (Christian Democrat) , Bodil Ceballos (Green), Christopher Ödmann (Green), Esabelle Dingizian (Green), Fredrik Malm (Liberal) , Hans Linde (Left) , Helena Leander (Green), Kalle Larsson (Left), Lars Ohly (Left), Lennart Sacrédeus (Christian Democrat), Mats Pertoft (Green), Max Andersson (Green), Nikos Papadopoulos (Social Democrat), Yilmaz Kerimo (Social Democrat)

[Unofficial Translation]

EK-6 İsveç Dışişleri Bakanı Margot Wallström'ün 24 Nisan 1915 Mesajı¹³

27.04.2015

Statement by Minister for Foreign Affairs Margot Wallström on the tragedy in 1915

Statement
Ministry for Foreign Affairs 24 April
2015
Margot Wallström, Minister for
Foreign Affairs

**Statement by Minister for Foreign Affairs
Margot Wallström on the tragedy in 1915**

Today we remember one of the very darkest chapters of our European history and show our respect for all of those who fell victim to the large-scale atrocities that took place against the Armenian people and other minorities in the crumbling Ottoman Empire during the First World War.

The accounts of what happened are horrendous. Both contemporary reports, such as those from the Swedish Embassy in Constantinople, and recent research testify to an unimaginably large number of people being murdered, deported or forced to flee from their homes. A considerable proportion of the Ottoman Empire's Christian population was lost.

It is crucial that painful historical events such as this are handled responsibly. The Government encourages an open analysis and digestion of important historical events so as to contribute to reconciliation and historical redress. We need a lively debate that is open to international research and free from censorship. The Government is now conducting a review of how to refer and relate to historical mass atrocities.

EK-7 Stockholm Hallunda'da bir Süryani Kilisesinin duvarına asılan afiş. Afişte Fes ve büyük Osmanlı Devletini temsil etmektedir. Verilmek istenen mesajda 1915 Tehciri, Hitler'in yaptığı Yahudi Soykırımı ile aynı olarak değerlendirilmektedir (Foto SAUF Sverige).

¹³ <http://www.government.se/sb/d/19769/a/258166>

EK-8 Stockholm Üniversitesi'nde bulunan bir Türkiye Haritası. Haritada Karadeniz bölgesi Pontus Dağları, Ağrı Dağı için Ararat ismi kullanılmış (Foto Evren Küçük).

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEM POLONYA EDEBİYATINDA PSİKOLOJİK ROMAN

Seyyal KÖRPE*

ÖZET

İki Dünya Savaşı Arası Dönem Polonya edebiyatında psikoloji biliminin ilkelerinden yararlanarak eser verme süreci, üç temel evrede gerçekleşmiştir. 1918-1932 yılları arasında kapsayan dönem, daha çok çocukluk ve gençlik yıllarının özyaşam öyküsel anlatımının yapıldığı bir süreç olarak bilinir. Yine 1918-1932 yılları arasında gerçekleşen "klasik psikolojik gerçekçilik" olarak adlandırılan evrede, psikolojik gerçekçi sanat anlayışı, klasik dönem yapıtlarıyla ilişki kurmak suretiyle köklü bir gelişim süreci içine girmiştir. 1932-1939 yılları arasında kapsayan son evre ise Polonya psikolojik romanının en olgun ürünlerini verdiği dönem olarak kabul edilir. Psikanaliz ile birlikte psikik süreçlerin incelenmesi girişimleri, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen ilk yıllarda da süregelmiştir. Bu dönem yapıtlarında sanatçıların savaş deneyimleri ve güncel sorunlara ilişkin yorumları işlenmiştir. Ancak, kısa süre içinde, edebiyatın insanın iç dünyasını tasvir etmektense, toplumsal yapıyı güçlendirecek ideolojik yükümlülüklere odaklanması gerektiği anlaşılmıştır. Bu düşünce doğrultusunda, roman karakterlerini oluşturmada derin yapıdan yüzeysel yapıya geçiş süreci başlamıştır. 1956 yılının ardından Polonya'da İki Dünya Savaşı Arası Dönem'in psikolojik roman anlayışı yerini özyaşamöyküsel ve parabol anlatıma bırakarak neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.

Anahtar kelimeler: Psikolojik, roman, karakter, özyaşam öyküsel, gerçekçilik

ABSTRACT

The process of making the work taking advantage of the principles of psychology in the Polish literature Between The Two World Wars Period took place in three main phases. The period from 1918 to 1932 is known more as a phase in which have been made the bio-graphical narrative of childhood and youth years. In the phase again from 1918 to 1932 which is named as "classic psychological realism" psychological realistic understanding of art has entered into a long-established development process by making relations with the classic period works. The final phase from 1932 to 1939 is known as a process in which the most mature products of the psychological novels have been obtained. Examination attempts of psychic processes with psychoanalysis have been continued after

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Leh Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
seyyal.korpe@gmail.com

arriving in the early years of the Second World War. In the works of this period have been disclosed the war experiences and the reviews on current issues of the artist. However, within a short period of time, it was understood that the literature should focus on ideological obligation to strengthen the social structure rather depict the inner life of people. Thence in forming the novel character began the process of transition from the deep structure to the surface structure. After the year of 1956, psychological novel understanding of The Period Between The Two World Wars in Poland giving place to the autobiographical and narrative parabola almost completely disappeared.

Keywords: psychological, novel, character, biographical, realism.

20. y.y. psikolojik romanı, felsefe, psikoloji ve psikiyatri alanlarında elde edilen başarılar, özellikle de Henri Bergson, Sigmund Freud, Alfred Adler ve Carl Gustav Jung gibi bilim adamları tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda bilinçaltı ve psikanalize ilişkin yeni bulgulara ulaşılmasıyla birlikte gelişim göstermiştir. Marcel Proust'un *À la recherche du temps perdu* (Kayıp Zamanın İzinde, 1913-1927) ve James Joyce'un *Ulysses* (1922) adlı yapıtları, söz konusu dönemde psikolojik roman türünde ortaya çıkmış ilk çalışmalar arasında yer alır.

İki Dünya Savaşı Arası Dönem'de, psikoloji ve pedagoji alanlarında görülen çağdaş yaklaşımların etkisiyle, sanatçılar dikkatleri çocuk kişiliğinin farklılığı ve çocuğun zihinsel ve psikik gelişiminin önemine çekmeye başlamışlardır. Söz konusu dönemde yazınsal çalışmalarda bu şekilde bir eğilimin ortaya çıkması, 1. Dünya Savaşının sona ermesi ve Polonya'nın bağımsızlığını yeniden kazanmasıyla birlikte, Polonya devlet yapısında gerçekleşen yeniden yapılanma süreci ile bağlantılıdır. Sosyal liberalizm, reform ihtiyacı, uzun süren bir savaşın ardından toplumun geneline egemen olan gevşeklik duygusu, eğitim alanında gerçekleşen sistem ve yöntem değişiklikleri ve benzeri gelişmeler, toplumsal bilinçte yetişkin bir bireyin çocukla olan iletişiminin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği konusunda bir farkındalığın oluşmasını sağlamıştır (Körpe 2012: 30).

1. Dünya Savaşının ardından, toplumsal yapının alt üst olduğu Polonya'da yaşlı, kadın, sakat ve çocuk sayısı oldukça fazla idi. Çocuk gücünün gelecekteki toplumun kalitesini belirlemede ne derece etkili olacağı anlaşılmıştı. Buna bağlı olarak, yazınsal çalışmalar kapsamında, çocuk figürünün merkezde olduğu yapıtlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Edebiyat araştırmacıları ve eleştirmenlere göre söz konusu dönemin yapıtlarında çocuk odaklı yaklaşımın yoğunlaşmasına Freud, Adler, Jung gibi bilim adamlarının öne sürdükleri düşünceler ve görüşler dayanak olmuştur. Polonyalı edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni Stanisław Burkot *Powtórka z psychoanalizy* (Psikanalizden Yansımalar) başlıklı yazısında şu ifadeye yer verir: "...20. yy'dan itibaren psikolojik görüngüleri açıklayan iki sistem, karşıt iki psikolojik anlayış birbirine paralel olarak ortaya çıkmıştır: davranışçılık ve psikanaliz..." (Lulkowska 2012; Körpe 2012: 30). Burkot, bu açıklamasıyla birlikte

çağdaş psikoloji sorunlarının İki Dünya Savaşı Arası Dönem yazarlarını büyük ölçüde etkilediğinin, aralarında Helena Boguszezwska, Jerzy Kornacki, Henryk Worcell, Zofia Nałkowska gibi önemli adların olduğu sanatçılara esin kaynağı olduğunun altını çizmiştir. Adı geçen yazarlar, edebiyatta davranışçı akımın temsilcileri olarak kabul edilir. Sözelimi, Burkot, Nałkowska'nın yapıtlarını insan karakterinin biçimlenmesinde bilinçaltının değil, çevrenin ve zihninde yaşayan anılarının büyük ölçüde etkisi olduğu düşüncesi doğrultusunda oluşturduğunu öne sürmüştür (Lulkowska 2012; Körpe 2012: 30).

İki Dünya Savaşı Arası Dönem'de davranışçılık tekniği, toplumsal edebiyatta karakteristik özellikte olup insana ilişkin gerçeklerin keşfedilmesinde etkin bir araç olarak kullanılmıştır. Sigmund Freud'un psikanaliz kuramı ise pek çok aşamadan geçmiş, zaman zaman coşkuyla karşılanmış, zaman zaman ise tümüyle yadsınmıştır. Bilindiği gibi, Freud insan yaşamının ilk yıllarından itibaren aktif olduğunu öne sürdüğü cinsellik olgusuna dikkat çekmiştir. Ayrıca, çocuğun oyunuyla yetişkin bir bireyin yaratıcılığı arasında da benzerlik kurmuştur (Körpe 2012: 31).

İki Dünya Savaşı Arası Dönem'de psikanalizin edebiyatın biçimlenmesi üzerinde büyük etkisi olmuştur. Psikanaliz kuramı pek çok edebi yapıtta önemli yer tutan özyaşamöyküsü, rüyalar, psikopatolojik durumlar, seksüel gelişim ve en önemlisi zihinsel düzeyde çocukluk yıllarına geri dönüş gibi tema ve motiflerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Burkot derinlik psikolojisine ait çok sayıda kavram ve sınıflandırmanın edebiyat alanında da benimsenmesinde Jung'un insan kişiliğine ilişkin görüşlerinin oldukça etkili olduğunu öne sürmüştür. Jung 20.y.y. insanının ruhunu analiz ederken, insanlığın 1. Dünya Savaşı sonunda yaşadığı şokun dikkate alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Söz konusu dönemde savaşın etkisiyle insan zihninde doğal bir değişim ve yenilenme süreci meydana gelmiştir. Savaş koşulları altında temel ahlaki değerlere duyulan inancın zedelenmesi ve bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelere olan ilgideki hızlı yükseliş, bu değişikliğe neden olan etkenlerin başında gelir. Savaşın ardından, güven duygusunu yitirmiş ve kendini hala tehdit altında hisseden insanlardan oluşan böylesi bir toplumda dengeyi sağlayacak yeni bir oluşuma ihtiyaç duyulmuştur. Bu şekilde bir toplumsal dengenin ise ancak zihinsel boyutta çocukluk yıllarına geri dönerek sağlanacağı anlaşılmıştır (Lulkowska 2012; Körpe 2012: 31-32).

Derinlik psikolojisi Polonya'da, 1939 yılına kadar, edebiyat kuramlarına dair çalışmalar kapsamında büyük ölçüde yer almamıştır. Dolayısıyla psikanaliz kuramının edebiyat tarihçilerinin somut araştırmaları üzerinde de ayırt edici bir etkisi olmamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dahi, gerek edebiyat yapıtlarını oluşturur, gerekse incelerken, ruh çözümlemesi yöntemi göz ardı edilmiştir. Ancak Freud tarafından öne sürülen, bireyin iç yaşantıları ve bu yaşantıların sosyal etkileşime yansımaları savlarının toplumsal bilinç düzeyine çıkmasıyla birlikte, psikolojik yaklaşım Polonya'da

yazın sanatında giderek daha çok kullanılmaya başlanmıştır (Speina 1998: 154).

Karol Irzykowski psikanalizin edebiyat yapıtlarına uygulanması alanındaki gelişmeleri yakından izleyen ve Freudcu düşüncenin yazın sanatına oldukça değerli katkılar sağlayacağını savunan Polonyalı yazarların en önde gelenlerinden biriydi. Irzykowski 1928 yılında, Polonya'da Freud düşüncesinin etkin yandaşlarından olan psikanaliz doktoru Gustaw Bychowski'nin görüşlerini destekleyerek, psikanalizin toplumsal kültürün ve düşüncenin gelişimine hafife alınmayacak ölçüde katkı sağlayacağını ileri sürmüştü, Polonya'da psikanaliz yönteminden yeterince yararlanılmıyor olmasını, ülkede Almanca'nın ileri düzeyde bilinen bir dil olmamasına bağlamıştır. Irzykowski geleneksel alışkanlıklar ve batıl inançlarla örtüşmeyen yapısıyla birlikte, ikiyüzlülüğe ve aşırı erdemlilik taslamaya karşı tutumunun, Freudcu psikanalizin Polonya'da çok rağbet görmemesinin nedenleri arasında olduğunu ileri sürmüştür (Speina, 1998: 154).

Bruno Schulz, psikanalizi, çıkış noktasını edebiyat yapıtına yansıtılmış olan hakikatten alan, ancak, iletileri yeterince açık ve net olmayan doğal uyaranların yüklenmiş oldukları anlamsal kodları daha iyi çözümleyebilmede yardımcı bir yöntem olarak tanımlamıştır. Schulz bu konudaki görüşünü en belirgin biçimde Kuncewiczowa'nın "Bilinçaltının İlhamı" diye tanımladığı *Cudzoziemka* (Yabancı Kadın) romanı hakkında yazmış olduğu makalesinde savunmuştur. Schulz bu makalesinde, *Cudzoziemka*'yı yorumlarken, edebi karakterleri oluşturmada, çağdaş yazarların kullandıkları yöntemlerden biri olarak son zamanlarda dikkat çeken psikanalizin, aslında yeni bir uygulama olmadığını vurgulamış ve "Psikanaliz iyi bilir" ifadesini kullanmıştır. Schulz psikanaliz deneyimlerinin edebiyat çalışmalarının konusu olup olamayacağı sorusuna ise: "*Henüz hayır*" yanıtını vermiş ve bu düşüncesini şu sözlerle desteklemiştir: "*Psikanalizcilerin vahiyleri gerçek olsa da, alışık olmayan zihinler için daha çok uzun süre ikna edemez nitelikte kalacaklardır. İç gözlemlerimiz psikanaliz yöntemleriyle bilinçaltının işleyiş mekanizmasını suçüstü yakalayacak düzeye ulaştığında, zihnimiz bu dalgaların işleyişiyle uysallaştığında –romanda psikanaliz zamanı gelmiş olacak.*" (Speina 1998: 161).

Polonya'da Freudcu düşüncenin savunucularından bir diğeri olan Józef Marian Świecicki, Oton Hewelk'in *Kornelia-Metella w Irydionie Krasińskiego* (Krasiński'nin Irydion'unda Cornelia Metella) adlı makalesinin, Polonya'da, 1918 yılı öncesinde psikanaliz yöntemini kullanarak bir edebiyat yapıtının incelenmiş olduğu ilk çalışma olduğunu ileri sürmüştür. Söz konusu çalışmada, kahramanın dinsel coşkusu, cinsel enerjiyle oluşmuş bir heyecanın mistik alana aktarılarak boşaltımının sağlanması uğraşısı olarak açıklayan libido yüceltmesi kuramı ele alınmıştır. Świecicki psikanaliz konusunda şu şekilde bir değerlendirme yapmıştır: "*Bilinçaltının insan yaşamına, özellikle de sanatçının ruhuna olan etkisi inkâr edilemez. Bireyin ruhsal yapısında saklı olan ve bir anlamda insani eylemlerinin bütünü üzerinde etkisi bulunan*

belirleyici durağan özellikleri ortaya çıkarma talebi, ruh çözümlemesi için metodolojik bir yaklaşımdır. Bu psikanaliz binasının bütün temellerinin eleştiri baskısı altında birbirlerine destek olup olmayacakları ise bir başka meseledir. İnsanın yaşam çizgisi üzerinde yalnızca birkaç varsayımla ilerlemek oldukça ilginç bir iş olabilir; ne var ki, sınırlar ve doktrinler kapsamında çok sayıda gerçeğin varlığı kabul edildiğinde, kuşkusuz olasılıksız bir iş olacaktır.” (Speina 1998: 154).

İnsan psikolojisinin irdelenmesi amacıyla, düzyazı yapıtlarında çocukluk ve gençlik yıllarının ele alınması, ilerleyen yıllar boyunca giderek daha sık kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Emil Erwin Zegadłowicz'in 1927-1929 yılları arasında ortaya çıkan *Żywot Mikołaja Srebrzempisanego* (Mikołaj Srebrzempisaney'nin Yaşamı), 1935 yılında yayımlanan *Zmory* (Kâbuslar) ve 1938 yılında yayımlanan *Motory* (Motorlar); Jerzy Bandrowski'nin 1929 yılında yayımlanan *Wieś mojej matki* (Annemin Köyü); Wańkiewicz'in 1934 yılında yayımlanan *Szczenięce lata* (Okul Yılları); Zygmunt Nowakowski'nin 1931 yılında yayımlanan *Przylądek Dobrej Nadziei* (İyi Umudun Kıyısında) ve 1935 yılında yayımlanan *Rubikon* (Rubikon); Józef Bieniasz'ın 1931 yılında yayımlanan *Edukacja Józia Barącz* (Józio Barącz'un Eğitimi), 1933 yılında yayımlanan *Maturanci* (Lise Mezunları) ve 1934 yılında yayımlanan *Korporanci* (Kardeşler); Michał Rusinek'in 1932 yılında yayımlanan *Burza nad brukiem* (Kaldırım Üzerindeki Fırtına) ve 1934 yılında yayımlanan *Człowiek z bramy* (Geçitteki Adam); Piotr Choynowski'nin 1933 yılında yayımlanan *W młodych oczach* (Genç Gözlerde) adlı yapıtları çocukluk ve gençlik yıllarının yansıtılmış olduğu diğer önemli çalışmalar arasında yer alır (Kwiatkowski 2003: 225-226).

Psikolojik gerçekçi akım Polonya edebiyatında 1932-1939 yılları arasındaki dönemde gerek eski, gerekse yeni kuşağın yazınsal ürünlerinde, toplumcu gerçekçilik akımıyla birlikte gelişim göstermiştir. Söz konusu dönem içinde psikolojik roman, edebiyata yeni bir bakış açısı olarak yerleşmiş, gelişim süreci içinde sıklıkla biçimsel değişimlere uğramıştır. Öte yandan, toplumcu gerçekçi sanat anlayışının baskısından kurtulma mücadelesi vermek zorunda da kalmıştır.

İki Dünya Savaşı Arası Dönem Polonya edebiyatında, psikoloji biliminin ilkelerinden yararlanarak eser verme süreci üç temel evrede gerçekleşmiştir. 1918-1932 yılları arasını kapsayan ve “psikolojik gerçekçilik” olarak adlandırılan ilk evre, daha çok çocukluk ve gençlik yıllarının özyaşamöyküsel anlatımının yapıldığı bir dönem olarak bilinir. Yine 1918-1932 yılları arasında gerçekleşerek “klasik psikolojik gerçekçilik” olarak adlandırılan evrede, psikolojik gerçekçi sanat anlayışı klasik dönem yapıtlarıyla ilişki kurmak suretiyle köklü bir gelişim süreci içine girmiştir. 1932-1939 yılları arasını kapsayan son evre ise Polonya psikolojik romanının en olgun ürünlerini verdiği dönem olarak kabul edilir.

Polonya'da 1920'li yıllarda ortaya çıkan klasik psikolojik gerçekçi akım, pek çok açıdan dışavurumcu sanata karşıt özellikler göstermiştir. Bu

akımın temsilcisi olan yazarlar, öncelikle, doğrulanabilir bir dünya kurgulama peşinde olmuşlardır. Bu nedenle, yapıtlarında sıradan insanları ve sıradan yaşantıları konu almış, günlük konuşma dili ve basit ifade biçimlerini kullanmışlardır. Psikolojik gerçekçi yazarlar, dışavurumcu akımın temsilcilerine karşıt olarak, yapıtlarında yumuşak estetik değerlere yer vermiş, ölçü ve biçimi korumaya özen göstermişlerdir. Genç Polonya Dönemi'nin geleneği ile bağlantıları tamamen kopmuştur. Buna karşın, klasik ve pozitivist gerçekçi akımlarının mirasından yararlanmayı sürdürmüşlerdir.

Polonya'da 1918-1932 yılları arasında ortaya çıkmış roman ve öykü koleksiyonlarının pek çoğu klasik psikolojik gerçekçilik kategorisinde incelenebilmektedir. Bunun nedeni, söz konusu dönem içinde düzyazı ürünlerinde psikolojinin temel ilkelerinden yararlanmanın neredeyse bir gelenek haline gelmiş olmasıdır. Klasik psikolojik gerçekçi akımın temsilcileri arasında olan yazarların yapıtları, basit üsluplarının yanı sıra, taşıdıkları yüksek sanatsal değerlerle de ayırt edilirler. Buna karşın, yapıtlarının öncelikle iletişimsel yanına önem veren sanatçılar da klasik psikolojik gerçekçi akımın temsilcileri arasında gösterilebilir. Piotr Choynowski, Jerzy Kossowski, Irena Krzywicka, Tadeusz Kudliński, Wanda Melcer, Zygmunt Nowakowski, Stanisław Rembek ve Włodzimierz Perzyński sanatsal çalışmalarını klasik psikolojik gerçekçi akım etkisinde gerçekleştiren seçkin yazarlar arasında yer alır. Ancak, derin felsefi sorunları inceleme, özgün bir yaratıcılık sergileme, özellikle de bilinçaltının keşfi doğrultusunda ruhsal çözümleme yönteminden yararlanma açısından bakıldığında, Polonya'da İki Dünya Savaşı Arası Dönem'de psikolojik gerçekçi sanat anlayışının başlıca temsilcilerinin Zofia Nałkowska, Maria Dąbrowska ve Jarosław Iwaszkiewicz olduğu söylenmelidir.

Nałkowska'nın roman sanatında psikolojik gerçekçi akım ilk olarak *Choucas* (Küçük Karga, 1927) adlı uluslararası romanla kendini göstermiştir. Romanın olay örgüsü İsviçre Alplerinde Avrupa'nın dört bir yanından verem hastalarının toplandığı bir kasabada geçer. Öyküde hastaların günlük yaşantısı anlatılırken, ulusalcılığın, yurtseverliğin ve hali hazırda uluslar arasında hüküm sürmekte olan, ancak, gerçekte hüküm sürmesi gereken ilişkilerin çözümü yapılr. Roman, gerçekten de uluslararası özelliğe sahip olup, Avrupa merkezli bir bakış açısıyla yazılmıştır.

Choucas serbest üslubu, epizodik anlatımı ve anı-söyleşi-röportaj türünde yazılmış olması bakımından, yazarın *Dom nad łąkami* (Çayırdaki Ev, 1925) adlı romanını anımsatır. Nałkowska'nın psikolojik roman bağlamında hedeflediği başarıyı yakalamış olduğunu gösteren ilk çalışması ise, kapalı anlatım biçimi ve güçlü kurgusal özellikleriyle 1928 yılında ortaya çıkarmış olduğu *Niedobra miłość* (Kötü aşk) adlı yapıtı olmuştur. Yazarın 1922 yılında yayımlanan *Charaktery* (Karakterler) adlı yapıtı ise, 17. ve 18. yüzyıl Fransız örneklerinden esinlenerek oluşturulmuş bir mikro portreler serisinden ibarettir.

Nałkowska'nın insan psikolojisine ilişkin tezi, insan kişiliğinin zamana ve olaylara bağlı olarak değişebilirlik özelliğine dayanır. Yazara göre, diğer kişilerle gerçekleşen etkileşimler ve toplumsal rol kalıplarının dayatması sonucunda, insan kişiliği özgünlük ve bağımsızlıktan yoksun olmaya mahkûmdur. Polonya edebiyatındaki bu yenilikçi ve psikolojizm kaynaklı bakış açısı, bireyin, doğumunun ardından istem dışı olarak kendini içinde bulduğu toplumla ilişkileri doğrultusunda biçimlendiğini savunan Gombrowicz düşüncesiyle de örtüşmektedir (Nowak 2000: 42-45).

Yazar bu yapıtında olayları kendi ağzından aktarmaktadır. Ancak, söz konusu olaylara doğrudan tanıklık etmemiş, yalnızca duyumlara dayanarak haberdar olmuş olması önemlidir. Şöyle ki, olay örgüsü herkesin birbirini tanıdığı ufak bir kasabada geçmektedir. Bu bağlamda, deney ve gözlemden çok, dedikodu ve yorumlara dayanan bir anlatım tarzı benimsenmiştir.

Nałkowska'nın 1935 yılında yayımlanan *Granica* (Sınır) ve ardından 1939 yılında yayımlanan *Niecierpliwı* (Sabırsızlar) adlı yapıtları dönemin edebiyatında psikolojik roman türünün en seçkin örnekleri olarak kabul edilir. *Granica*'da büyük ölçüde toplumcu gerçekçiliğin etkisi hissedilir. *Niecierpliwı* ise, tamamen yeni ve özgün biçimler arama çabasıyla oluşturulmuş bir çalışma olarak dikkat çeker. *Granica*'da toplumsal sınıf farkından doğan sorunlarla bağlantılı olarak siyasi girişimleri felaketle sonlanan bir valinin yaşam öyküsü konu alınır. *Niecierpliwı*'de toplumsal uyumsuzluklara ilişkin sorunlar irdelenmez. Romana karamsar bir hava hâkimdir. Varoluşa yönelik kasvetli, hüznü, sıkıcı ve ümitsiz bir algılayış duyumsanır. Yapıtta ilk etapta *Czarna godzina* (Kara Saat) adının verilmiş olmasının nedeni de budur. Bunun yanı sıra, aşk, ölüm, ihanet ve suçluluk duyguları Nałkowska'nın yapıtlarında sıkça işlenen temalar arasındadır.

Nałkowska psikolojik gerekirciliğin yazarıdır. *Granica*'da bu gerekircilik toplumsal-sınıfsal, *Niecierpliwı*'de ise toplumsal-ruhsal boyutta ele alınır. Sözgelimi *Niecierpliwı*'de bir ailenin farklı kuşaklara ait üyelerinde sıkça rastlanılan intihar eğilimine dikkat çekilmiştir. Böylece genetik araştırmalar doğrultusunda akıl hastalıklarında soyaçekim yasası öyküsel düzlemde kanıtlanmış olur. Ancak, bu noktada altı çizilmesi gereken unsur, yazarın çevresel etmenlerin biyolojik yasalara olan kaçınılmaz etkisi savını desteklemiş olmasıdır. Şöyle ki, başkahraman öykü içinde intihar eğilimini biyolojik katmandan kültürel katmana taşıma cesareti göstermiştir. Bu bağlamda bireyin kişiliğinin oluşumu ve yaşam kalitesinin belirlenmesinde diğer insanların kaçınılmaz rolü üzerinde durmuştur.

Niecierpliwı'de Freud'un insanın bilinçaltında bulunduğunu öne sürdüğü öldürme ve yıkıcılık içgüdüsünü destekleyen çıkarımlara rastlanır. Freud'un libido kuramının yankılarının duyulduğu bir dönemde, düşünürün diğer savlarından esinlenerek oluşturulmuş olan bu yapıt, büyük bir ilgi odağı haline gelmiştir. *Niecierpliwı* romanda türsel yapının yeniden şekillendirilmiş olması bakımından da önemli bir role sahiptir. Dönemin psikolojik roman türüne sıkça yansımış olan karamsarlık ve yakın gelecekte ya-

şanacak kaçınılmaz felakete ilişkin göndermeler, öykünün içinde kolayca fark edilen unsurlar arasında yer alır.

Nałkowska'nın 1928 yılında yayımlanmış olduğu *Niedobra miłość* (Kötü Aşk) adlı romanında gözler önüne serilen Polonya toplumsal yapısı, söz konusu dönemde, özellikle de Mayıs darbesi ile bağlantılı siyasi sorunların varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Ancak, yapıtın psikolojik tabanının, yazarın yakın dönemlerde ortaya çıkarmış olduğu *Romans Teresy Henert* (1924) ve *Granica* (1935) adlı romanlarından çok daha güçlü olduğu söylenmelidir.

Nałkowska'nın 1931 yılında yayımlanmış *Ściany świata* (Dünyanın Duvarları) adlı yapıtı istikrara, geleneğe ve edebi röportaj türüne dönüş niteliğini taşımaktadır. Nałkowska *Ściany świata*'da, katillerin ve tüm diğer suçluların yaşantısını kaleme almıştır. Yazar, bu çalışmasında da, tıpkı *Choucas*'da olduğu gibi, eşi Jur Gorzechowski ile birlikte İsviçre yıllarında edindiği izlenimlerden ve Grodno'da "Mahkûmları Koruma Derneği" çatısı altında sürdürdüğü etkinlikler sırasında kazandığı deneyimlerden yararlanmıştır.

Nałkowska'nın her insanın davranış ve tutumlarının ardında yatan bazı nedenler olduğu, bu nedenle her insanı savunmanın ve haklı çıkarmanın mümkün olduğu şeklindeki düşüncesi Dostoyevsky felsefesine olan tutkunuğu ile ilişkilendirilir. Sanatçı, "suçlular" olarak nitelendirilen insan topluluğunun "kötülüğü" bir sosyal sorumluluk olarak seçmek zorunda kalmış olduğuna ilişkin sıradışı bir saptamada bulunmuştur.

Nałkowska gerek yazar, gerek edebiyat eleştirmeni, gerekse aydın kimliğiyle dönemin genç kuşak yazarları üzerinde güçlü bir etki uyandırmıştır. Tadeusz Breza'nın 1936 yılında yayımlanan *Adam Grywałd* (Adam Grywald) arasındadır adlı yapıtı bu etkinin yoğun bir biçimde duyumsandığı romanlar.

Adam Grywałd söz konusu dönem Polonya edebiyatında farklı bir psikolojik roman türünün temsilcisi olarak kabul edilir. Breza, bu yapıtında, insana ilişkin gerçeğe yanlı bir psikanaliz yöntemi yerine, kahramanın davranış ve sözlerinin kaydedilerek incelenmesi şeklinde, davranışsal yöntemi uygulayarak ulaşmayı hedeflemiştir.

Nałkowska'nın düzyazı ürünleri, İki Dünya Savaşı Arası Dönem'e eşit ölçüde yayılmıştır. Dąbrowska'nın sanatsal gelişim süreci ise farklı bir yol izlemiştir. Şöyle ki, yazarın başyapıtları olarak bilinen, *Ludzie stamtąd* (Topraksızlar) ve *Noce i Dnie* (Geceler ve Günler) 1924-1934 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Yayınlanması 1938 yılını bulan *Znaki Zycia* (Yaşam Belirtileri) adlı öykü koleksiyonu da bu dönemin ürünüdür. Ancak, Dąbrowska, *Noce i Dnie*'nin ardından roman yazarı olarak uzun süre sessiz kalmış, zaten bir daha, bu iki büyük eseri ölçüsünde bir çalışma yapmamıştır.

Maria Dąbrowska *Noce i Dnie* adlı romanında, başkahramanları "Bayan Barbara" ve "Bogumił" aracılığıyla, dış dünyayı birbirinden oldukça farklı biçimde algılayan bir kadın ve bir erkeğin, evlilik kurumu altında sürdür-

dükleri yaşam öykülerini anlatmıştır. Yapıt, bu bağlamda, bireyi nesnel ve öznel bakımdan diğerlerinden ayıran, duygu, düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin tümünü kapsayan kişilik olgusuna dikkat çekmiştir (Körpe 2012: 74).

Noce i Dnie nehir roman tarzında dört ciltli bir yapıttır. Türsel olarak Thomas Mann'ın 1901 yılında yayımlanan *Buddenbrooks* (Buddenbrok Ailesi)'una benzemektedir. Romanın prolog bölümler halinde, 1863 ayaklanmasına dek uzanan olay örgüsü 1884 yılında başlar. Birinci Dünya Savaşının patlak verdiği dönemde ise sona erer. Dąbrowska Noce i Dnie'de, toprak soylusu sınıfın düşüş sürecini, sıradan insanların yaşantıları üzerinden kaleme almıştır.

Noce i Dnie'nin olay örgüsü 1884-1914 yılları arasındaki dönem üzerine kurulmuştur. Ancak, öykü içinde başkahraman Bogumił Niechcic'in de katılmış olduğu Ocak Ayaklanması gibi, söz konusu dönemden önce gerçekleşmiş önemli olaylarla da bağlantı kurulmuştur. Sözgelimi, Bogumił Niechcic'in 1863 yılında gerçekleşen Ocak Ayaklanmasına katılmış olmasının başkahramanın geriye kalan yaşantısı ve ruhsal yapısı üzerinde yarattığı etkiler ele alınmıştır.

Noce i Dnie her şeyden önce iki insanın, iki yüreğin öyküsüdür. Kahramanlar eski soylu ailelere ait uzun bir soyağacı öyküsünün zemini üzerine yerleştirilmiştir. Yapıtın içeriğinde, yabancı mülkiyetinde olan toprakların ve gayrimenkullerin idaresine bağlı olarak toplumsal ilişkilerde ve yaşam koşullarında gerçekleşen değişikliklerin insan psikolojisine etkileri gözlemlenir. Tüm bunların sonucunda ortaya çıkan yeni tutumlar ve yeni anlaşmazlıklar yaşam döngüsünde insanın geçirdiği evrelerin felsefi ve psikolojik bakımdan açıklanabilmesi amacıyla kullanılmıştır. *Noce i Dnie* tüm bunların yanı sıra iki uyumsuz karakterin sürdürmüş olduğu bir evliliği kaleme almıştır (Drewnowski 1981: 179).

Tarihsel olayların psikolojik sorunlar ile etkileşimi *Noce i Dnie*'de ele alınmış temel konulardan biridir. Romanda bir toplumun tarihsel gelişim süreci boyunca vuku bulan kitlesel sorunlar, bu sorunların günlük sıradan olgular ve psikolojik bakış açılarına yansımaları ve tüm bunlara bireylerin verdiği tepkiler karşılıklı bir döngü halinde sunulmuştur. Öykü içerisinde toplumsal hareketler sonucunda oluşmuş yaşam düzenlerine verilen bireysel tepkilerin birbirinden farklı olduğu gerçeğinin altı çizilmiştir. Bununla yanı sıra, bireylerin olaylar ve durumlar karşısında gösterecekleri tavır ve tutumlarının, bu olaylar ve durumların alacakları yeni şekilleri belirlemedeki etkisi vurgulanmıştır. Şöyle ki, yaşamsal durumlar bireylerin psikolojik yapılarına bağlı olarak oldukları gibi kabul edilebilir, kısmen benimsenebilir ya da asi bir tutum içinde tümüyle yadsınabilmektedir.

Pola Gojawiczyńska'nın *Dziewczętach z Nowolipek* (Nowolipki'li Kızlar, 1935) ve *Rajski jabłoń* (Cennetin Elma Ağacı, 1937) adlı yapıtları bu dönemde ortaya çıkmış, üzerinde toplumcu gerçekçi akımın baskısının açıkça gözlemlenebileceği seçkin psikolojik romanlar arasında bulunur. Gojawi-

czyńska karamsar bakış açısını yerleştirmiş olduğu bu yapıtlarında mutsuz kadın yaşantıları üzerinde varoluş sorununu incelemiştir. Erkelere bağımlı yaşamak zorunda olan kadın kahramanlarının öykü içindeki rollerini kur-gularken, toplumsal koşullanmanın etkileri ve soyaçekim kanunlarından yararlanmıştır.

Michał Choromański'nin 1932 yılında yayımlanmış, kıskançlık duygu-sunun irdelendiği *Zazdrość i medycyna* (Kıskançlık ve Tıp) adlı yapıtı ile Adolf Rudnicki'nin 1937 yılında yayımlanmış, karşılıksız aşk konusunun iş-lendiği *Niekochana* (Sevilmemiş Kadın) adlı yapıtı, İki Dünya Savaşı Arası Dönem'de psikolojik roman türünün başarılı örnekleri arasında yer alır.

1936 yılında ortaya çıkan Tadeusz Peiper'in *Ma lat 22* (Yirmi İki Yaşın-da) ve Jan Parandowski'nin *Niebo w płomieniach* (Alevler İçindeki Gökyüzü) adlı romanları ise dönemin salt psikolojik yaklaşımla oluşturulmuş yapıtları olarak bilinir. Peiper'in romanı cinsel gelişim sürecinin detaylı şekilde ana-liz edilmiş olması ve erotik rüyalar unsurları ile donatılmış olması bakımın-dan gerek biçimsel gerekse psikolojik açıdan çok daha iddialı bir çalışmadır. Her iki yazar da, aklın duyguya egemen olduğu doğal yansımalar ve bireyin kendi ruhsal çözümlemesini yapabileceği gerçeği üzerinde çalışmıştır.

Adam Ważyk 1938 yılında yayımlanmış *Mity rodzinne* (Aile Efsaneleri) yapıtında, Albin adındaki başkahramanın gelişim süreci içinde değişime uğrayan düşünsel yansımalarına yer vermiştir. Albin çocukluktan çıkıp ye-tişkinler dünyasına adım attığı ergenlik dönemimde, yaşadığı toplumda kent soylular ile emekçi sınıf arasında kolayca gözlemlenen kültürel farklı-lığın nedenleri üzerinde düşünmeye odaklanmıştır. *Mity Rodzinne* bu ba-kımdan toplumsal gerçekçiliğin psikolojik gerçekçilikle yoğrulmuş olduğu bir çalışma olarak kabul edilmiştir.

Bu dönemde yazınsal anlamda yeni bir gelişim sürecinin başlamasını sağlayan psikolojik çalışmaların yanı sıra, kadın ruhunun derinlemesine çözümlemesini gerçekleştirme çabasında olan üç seçkin yapıt ortaya çıkmıştır. Psikolojik gerçekçilik akımının doruk noktasına ulaşmasını sağlayan bu yapıtlardan ilki Aniela Gruszecka'nın *Przygoda w nieznanym kraju* (Bi-linmeyen Ülkede Bir Macera, 1933) adlı romanıdır. Gruszecka bu yapıtında, Krakow'un entelektüel çevrelerinden ressam bir kadın üzerinde psikanaliz çalışması uygulamak suretiyle kahramanın eşcinsel eğilimlerini konu alınmıştır. Yapıtta bilinçaltında renk sembolleri ile düşünen bir kadının iç dün-yası anlatılır. Ressam kahramanın gözüyle dış dünyanın betimi, romanın diğer katmanını oluşturur. Gruszecka bu romanında okuyucusunu sanatsal yaratıcılık psikolojisi ile tanıştırmak istemiştir. Diğer yanda, varoluş soru-nun temel unsurlarından biri olan bireysel sınırları aşmak düşüncesini or-taya atmıştır.

Psikolojik gerçekçi akımın bir diğer temsilcisi Helena Boguszezwska *Cale życie Sabiny* (Sabina'nın Tüm Yaşamı, 1934) başlıklı romanında, yaka-landığı amansız hastalık nedeniyle an be an yaklaşan ölümünün bilincinde olan Sabina'nın, yaşamının son günlerinde geçmişte kalmış anılarını yeni-

den değerlendirmesini, başarılı bir aile kuramamasından duyduğu acıyı ve tüm bunların sonucunda içine düşmüş olduğu ruhsal çöküntüyü kaleme almıştır.

Maria Kuncewiczowa'nın 1936 yılında yayımlanan *Cudzoziemka* (Yabancı Kadın) adlı romanında ise, gerek etnik kökeninden doğan sorunlar gerekse ilk gençliğinde yaşadığı mutsuz aşk deneyiminin etkisiyle ağır bir nevrozun pençesine düşen talihsiz bir kadının yaşam öyküsü kaleme alınmıştır.

Cudzoziemka'nın, kahramanın oldukça başarılı bir şekilde çizilmiş psikolojik tablosu üzerinde yapılmış detaylı psikanaliz çalışması ile yukarıda adı geçen üç roman arasında doruk noktaya ulaşmış olduğu belirtilmelidir.

Cudzoziemka'da müzik unsuru ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Romanın başkahramanı Róża bilinçsiz bir şekilde, müziği bilinçaltının derinliklerine ulaşmak, ruhsal karmaşasını çözümleyebilmek için bir araç olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda, müzik öyküde varoluşun sırrını açıklamaya yönelik bir araç olarak kullanılmıştır.

Nispeten daha genç bir kuşağa ait olan Iwaszkiewicz psikolojik gerçekçi bakış açısını olgunluk döneminde ortaya çıkardığı yapıtlarına yerleştirmiştir. Yazarın klasik basit üsluba yönelme süreci ise, 1923 yılında yayımlanan *Hilary, syn buchaltera* (Hiary, muhasebecinin oğlu) ve 1925 yılında yayımlanan *Księżyc wschodzi* (Ay doğuyor) adlı yapıtlarıyla başlamıştır. *Hilary, syn buchaltera* kent yaşantısını keşfetmek için başkente gelmiş taşralı bir şairin portresinin yerleştirilmiş olduğu bir çalışmadır. Öyküde, kendi doğrularını ve gençlik ideallerini kaybetmek pahasına kariyerinde hızla ilerleyen bir gencin görünürdeki başarısı ancak gerçekteki felaketi anlatılır.

Iwaszkiewicz İki Savaş Arası Dönem'in son yedi yılında psikolojik gerçekçi yaklaşımla oluşturduğu *Panny z Wilka* (Wilko'lu Kızlar, 1933), *Młyn nad Utratą* (Lutynia Üzerindeki Değirmen, 1936) ve *Dwa opowiadania* (İki Öykü, 1938) başlıklı üç öykü cildini ve *Czerwone tarcze* (Kırmızı Kalkanlar, 1934) ve *Pasje błędnierskie* (Błędniers Tutkuları, 1938) adlı iki romanını yayımlamıştır.

Panny z Wilka gençliğini, umutlarını, hayallerini yitirmiş ve tüm bunların verdiği acıdan kaçmaya çalışan bir insanın öyküsüdür. Zamanın, gençliğin, kısacası varoluşa dair her şeyin kaçınılmaz bir geçiş halinde olduğu gerçeği üzerine odaklanmıştır.

Iwaszkiewicz'in, ardından gelen *Brzezina* (Huş Ağacı Korusu) adlı öyküsüne ise daha karamsar ve daha trajik bir hava egemendir. Yazar bu romanında, erken ve ani ölümleri yaşamın içinde sıklıkla karşılaşılan doğal bir olgu olarak öne çıkarmıştır. Amansız bir hastalığa yakalanması sonucunda huzur içinde ölebilmek için sanatoryumu terk ederek erkek kardeşinin orman evine gelen başkahramanın son günlerinde yaşadığı trajik aşkı konu ederken, ölüm ile aşk arasında var olan gizemli ve acımasız ilişki üzerinde düşünmeye yönlendirir. Dahası, öyküde aşk ile ölüm birbiriyle iç içe geçmiş bölünmez bir bütün olarak gösterilmiştir. Yeryüzünde mutluluk peşinde

koşmanın anlamsız bir çaba olduğunu ima etmiş, kutsanmış ve günahsız olmanın olanaksızlığına değinmiştir.

İki Dünya Savaşı Arası Dönem'de psikolojik roman türünde seçkin örnekler vermiş bir diğer sanatçı Kazimierz Wierzyński'dir. Yapıtlarında insan ruhunun karanlık bölgelerine doğru bir keşif yolculuğu yapan Wierzyński, yaşama arzusunun gücünü ölümün varlığından aldığı öne sürerek, doğal dengelerin çelişki unsuru üzerine kurulmuş olduğuna dikkat çekmiştir. Wierzyński, felsefesiyle Iwaszkiewicz'i andırır. Sanatçı, dünyaya egemen olduğuna inandığı absurd mantık zincirini insanın mutsuzluğunun tek nedeni olarak göstermiştir. Daha çok şair kimliğiyle tanınan Wierzyński'nin *Granice światła* (Dünyanın Sınırları, 1939) başlıklı öykü koleksiyonu dönemin seçkin psikolojik gerçekçi yapıtlarından biri olarak kabul edilir.

Psikanaliz ile birlikte psişik süreçlerin incelenmesi girişimleri, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen ilk yıllarda, Jerzy Andrzejewski, Tadeusz Breza, Kazimierz Brandys ve Stanisław Dygat'ın yapıtlarında da ortaya çıkmaktadır. Adı geçen sanatçılar bu yapıtlarında savaş deneyimlerini dile getirirken, güncel sorunlar karşısında bireysel duruşlarını sergilemişlerdir. Ancak, kısa süre içinde, edebiyatın ideolojik yükünlükleri sanatçıların insanın iç dünyasını betimlemeyi sürdürmesine ket vurmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, toplumcu gerçekçilik anlayışı çerçevesinde, romanın psikolojik katmanı, düşünsel ve didaktik unsurların hâkimiyeti altına girmiştir. Tüm bunlar roman karakterlerini oluşturmada derin yapıdan yüzeysel yapıya geçiş sürecinin başlamasıyla sonuçlanmıştır. Bunlara paralel olarak, 1956 yılının ardından Polonya'da İki Dünya Savaşı Arası Dönem'in psikolojik roman anlayışı, yerini özyaşamöyküsel ve parabol anlatıma bırakarak, neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.

KAYNAKÇA

- DREWNOWSKI, Tadeusz, *Rzecz russowska, O pisarstwie Marii Dąbrowskiej*, Wydawnictwo Literackie, Krakov, 1981.
- IHNATOWICZ, Ewa, *Literatura Polska Drugiej Polowy XIX. Wieku (1864-1914)*, Wydawnictwo TRIO, Varşova, 2000.
- KANIEWSKA, Bogumiła, *Legeżyńska Anna, Śliwiński Piotr, Literatura Polska XX. wieku*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, 2005.
- KÖRPE, Seyyal, *İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Polonya Düzyazısının Psikolojik Gerçekçilik Perspektifinden İncelenmesi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2012.
- KWIATKOWSKI, Jerzy, *Dwudziestolecie Miğdzy Wojenne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Varşova, 2003.
- NASIŁOWSKA, Anna, *Trzydziestolecie 1914-1944*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Varşova, 2008.
- NOWAK, Leszek, *Człowiek wobec ludzi. Modele z Gombrowicza*, Wydawnictwo Wydawca: Prószyński i S-ka, Varşova, 2000.
- SPEINA, Jerzy, *Literatura w Perspektywie Psychologii*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 1998.
- TURKIEWICZ, Hanna, *Cudzoziemka jako powieść nie tylko psychologiczna, O twórczości Marii Kuncewiczowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie, Skłodowskiej, 1997.

İnternet kaynakları:

- LULKOWSKA, Aldona, Dziecko i dzieciństwo w prozie dwudziestolecia międzywojennego, [http://www.profesor.pl/publikacja,2928,Artykuly, Dziecko-i-dziecinstwo-w-prozie-dwudziestolecia-miedzywojennego](http://www.profesor.pl/publikacja,2928,Artykuly,Dziecko-i-dziecinstwo-w-prozie-dwudziestolecia-miedzywojennego) 07.07.2012.

GÜRCÜ DİLİ ÇALIŞMALARI VE GÜRCİSTAN'IN DİL POLİTİKASI

Harun ÇİMKE*

ÖZET

Dünyadaki 14 alfabeden ve en eski dillerinden olan Gürcü dili, Gürcistan'ın resmi dili olmasının yanı sıra Gürcüler için eskiden beri devlet olmanın temel taşı olma özelliğine sahip olmuştur. Gürcülerin ortak dil ve etnik yapılarının temelinde Gürcü dili ve kültürü yatmaktadır. Jeopolitik konumu ve kültürel değişimlerinden dolayı Hint-Avrupa ve Ural-Altay dil ailesinden birçok kelime alan Gürcüce, haberleşme, eğitim, kültür ve bilim alanında çok hızlı bir şekilde gelişmektedir. Statüsü Gürcistan anayasası tarafından belirlenen Gürcücenin fonksiyonlarının devletsel yönü Gürcistan Devlet Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren dil komisyonu tarafından belirlenmektedir. Dünyanın birçok yerinde Gürcü dili üzerine araştırmalar yapılmakta, bunlar arasında Kartveloje merkezlerinden en önemlileri ise İtalya ve Almanya'da faaliyet göstermektedirler. Son iki yüzyıldır dillerine özen gösteren Gürcülerin bu çabalarını, Gürcüceyi diğer dillerin etkisinden kurtarma gayreti olarak yorumlamak mümkündür. Gürcistan, azınlıkların Gürcüceyi öğrenmesi adına değişik adımlar atmış ve atmaktadır. Bununla bağlantılı olarak azınlık temsilcilerine üniversitelerde bir yıl ücretsiz Gürcüce eğitim olanağı tanınmıştır. Amaç ise devlet dili olarak Gürcücenin bütün kurumlarda hâkimiyetinin pekişmesi ve Gürcistan'da yaşayan bütün toplumların etkileşiminin Gürcüce üzerinden sağlanarak uyumsuzlukların ortadan kaldırılması gösterilebilir. Gürcücenin gerçek manada devlet dili olması adına son dönemlerde gerçekleştirilen politikaların kısmen de olsa başarıya ulaştığı söylenebilir, zaman içerisinde elde edilecek bilgiler ve tecrübeler doğrultusunda daha önemli adımların atılacağı öngörülebilir.

Anahtar Kelimeler: Gürcü dili, eğitim, fonksiyonlar, etnik, milletler.

ABSTRACT

Georgian language, one of the oldest languages and 14 original alphabets in the world, is the official language of Georgia. Besides, it has the feature of being a cornerstone for the Georgians from past to now, to have a state. Georgian language and culture is base of Georgian ethnic entity. Georgian, borrowing a lot of vocabularies from Ural-Altai and Indo-European languages because of its geopolitical position and cultural exchanges, has been improving very rapid range in the fields of science, culture, education and modern intercommunication. The status of Georgian language has been determined as the formal lan-

* Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, harun.cimke@erdogan.edu.tr

guage of the country by the Georgian Constitution. Official functions of the language have been determined by a language committee running under the Georgian presidency. Many researches have been done on Georgian language in various countries; the most important Cartveology centers being in Italy and Germany. The sensitivity of Georgians, who have tried much to develop their language for the last two centuries, can be commented as a strive to save Georgian from effects of other languages. Georgia has taken concrete steps in favor of the minorities' learning Georgian. That representatives of the minorities are given opportunity to study one year of free Georgian education can be given as an example for that policy. The authority of Georgian language as the official language of the country is reinforced within all institutions. Conflicts are resolved through Georgian language and by doing so an interaction is provided among the ethnical communities in the country. It is observed that the recent policies performed to make the Georgian language a genuine language of the state in real sense are partially successful; it can be foreseen, however, that much more serious steps will be taken under the light of the ongoing experiences and practices.

Keywords: Georgian language, education, ethnicity, nations, communities.

I. Gürcücenin Oluşum Tarihine Genel Bir bakış

Tarih boyunca Güney Kafkasya, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında bulunan bölgede yaşayan Gürcü halkı, değişik millet ve topluluklar adı altında anılmıştır. İberî, Kolhi, Zani, Cani, Lazi, Svani, Kartli, Heri, Taohi ve Meshi bunlardan bazılarıdır. Kimi tarihi ve arkeolojik verilere göre, Gürcüler söz konusu bölgede yaşayan ilk insanlar olarak kabul edilmektedir. Böylelikle Gürcü tarihi ve Gürcülerin ulusal bilinç ve kültürü de söz konusu mekânlar da oluşmuştur(Arabuli 2006: 269).

Gürcü topluluklarını birleştirici özelliğe sahip Kartveli (Gürcü) kavramı ilk olarak XI. yüzyıldan itibaren tarih sahnesine çıkmıştır. Söz konusu kavramın kökünde Doğu Gürcistan'ın merkezi ovası manasına gelen "*Kartli*" bulunmaktadır. Bölgenin devletsel ve kültürel açıdan hemogonya fonksiyonu ülkenin ismini belirten kelimenin "*de*" köküne girerek belirleyici rol üstlenmiştir.

Bu dönem sonrası birçok fetih ve dağılma hareketleri ile karşı karşıya kalan Gürcistan'da "*Kartveli-Gürcü*" kelimesinin birleştirici özelliği hiç bir zaman önemini yitirmemiştir (2006: 269). Gürcüce, Gürcüler-Svanlar, Megrel-Lazlar dâhil olmak üzere içinde 30 kadar Kafkas Dil Ailesini barındıran İberya-Kafkas grubuna girmektedir. Bu gruba, Gürcücenin kendisi, Megrel-Lazca ve Svanca gibi diller girer. Gürcüce dışındaki diğer dillerin yazısı gelişmemiştir (Gamkrelidze vd. 2008: 622). Gürcüce; Kartli, Kahi, Hevsuri, Pşavi, Tuşi, Moxevi, Mtiul-Gudamakari gibi lehçelerden oluşmaktadır (Üstünyer 2010: 19).

İberya-Kafkas dilleri arasında Gürcüce en çok konuşulan dil olma özelliğine sahiptir. Tarihî kaynaklara göre, Gürcistan'ın altın yıllarını yaşadığı

dönemlerde Gürcüce konuşan insan sayısı 12 milyona ulaşmaktaydı. Günümüzde ise yapılan bir araştırmaya göre, Gürcüce konuşan insan sayısı 4 milyonu Gürcistan sınırları içerisinde olmak üzere toplamda 5 milyonu bulmaktadır (Arabuli 2006: 270).

İberya-Kafkas dilleri arasında Gürcücenin tek alfabeye sahip dil olması ve günümüze kadar gelen eserlerin sadece Gürcüce olması, Gürcüceyi önemli kılan özelliklerin başında gelmektedir. Kafkas dilleri arasında yer alan Alban dil alfabesi günümüze kadar gelmeyi başaramamıştır (Arabuli 2006: 270).

II. Gürcü Alfabesi

Dünyanın aktif 14 alfabesinden birisi olan Gürcüce alfabesini, tarih sahnesine çıkışından itibaren: İki çizgili sistemden oluşan ve çizimlerin yuvarlak yapıya sahip olduğu Asoomtavruli veya Mrglovani (yuvarlak) Alfabesi (5-9 y.y); dört çizimli yazılışı ve köşeli çizimiyle dikkat çeken Nushuri Alfabesi (9-11 y.y) ve iki alfabenin geliştirilmiş türü olan ve 11. yüzyıldan günümüze kadar kullanıla gelen Mkhedruli (askeri) Alfabesi olmak üzere 3 ayrı devreye ayırmak mümkündür (Arabuli 2006: 270).

Bugün yaygın olarak kullanılan Gürcücenin fonetik sistemi 5 sesli 28 sessiz olmak üzere 33 göstergeden oluşmaktadır. 6 ünlü, 32 ünsüzden oluşan eski Gürcücedeki kilise alfabesi günümüzde kullanılmamaktadır. Gürcücede büyük küçük harf ayrımı görülmez. Bugünkü Gürcücede: a, e, i, o, u olmak üzere 5 sesli harf vardır (Üstünyer 2010: 19).

Diğer Kuzey Kafkasya dillerinde olduğu gibi artikülasyon özelliklerine göre Gürcücede sesliler, dudak-dış ön dilliler ve dudak-dudaklılar arka damaklılar olmak üzere 3 tip ünsüz grubu bulunmaktadır.

Gürcü alfabesinin doğuşu ile ilgili birçok varsayım söz konusudur. Gürcü Alfabesinin köken sorununu ilk olarak 11. yüzyılda Gürcü tarihçi Leontiy Mroveli ortaya atmıştır. Mroveli, Gürcü alfabesinin oluşumunun Hıristiyanlık öncesi döneme ait olduğunu ileri sürmektedir (1955: 26).

Bu konuda bilim çevrelerinde önem gören iki tez söz konusudur: Birinci görüşe göre alfabenin M.Ö. III yüzyılda Kral Parnavaz dönemine ait olduğu savunmaktadır (Aktaran: Machavariani, 2008, s. 2); ikinci görüş sahipleri ise, Gürcülerin Hıristiyanlığı kabul etmeye başladığı dönemlerle ilişkilendirirler (Aktaran: Machavariani, 2008, s. 3). Alfabenin ortaya çıkışıyla ilgili bilim adamlarının arasındaki fikir ayrılığının sebepleri arasında tarihi veriler ve yapılan araştırmalardaki bazı sonuçlarda ortak fikir birliğinin bulunmaması yatmaktadır. Gürcü Alfabesi'nin günümüze ulaşan örnekleri arasında Hıristiyanlık öncesi döneme ait hiçbir bulguya rastlanmamasına rağmen Filistin topraklarında yer alan Cvari (Haç) ve Bolnisi tapınaklarında yer alan eski dönemlere ait kitabelerde yuvarlak yazı sistemine rastlanması ilk tezi savunan bilim adamlarının kullandıkları en büyük arguman olarak göze çarpmaktadır (Arabuli 2006: 269-270).

Devrelerine Göre Gürcü Alfabeti

#	I	II	III	IV	V	VI	#	I	II	III	IV	V	VI
1	Ⴀ	Ⴁ	Ⴂ	an	1	a	20	Ⴀ	Ⴁ	Ⴂ	san	200	s
2	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	ban	2	b	21	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	tar	300	t'
3	Ⴆ	Ⴇ	Ⴈ	gan	3	g	22	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	wie		
4	Ⴉ	Ⴊ	Ⴋ	don	4	d	23	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	un	400	u
5	Ⴌ	Ⴍ	Ⴎ	en	5	e	24	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	phar	500	p
6	Ⴏ	Ⴐ	Ⴑ	vin	6	v	25	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	khar	600	k
7	Ⴒ	Ⴓ	Ⴔ	zen	7	z	26	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	ghan	700	gh
8	Ⴕ	Ⴖ	Ⴗ	he	8		27	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	qar	800	q'
9	Ⴘ	Ⴙ	Ⴚ	tan	9	t	28	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	shin	900	sh
10	Ⴛ	Ⴜ	Ⴝ	in	10	i	29	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	chin	1000	ch
11	Ⴞ	Ⴟ	Ⴀ	kan	20	k'	30	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	can	2000	ts
12	Ⴁ	Ⴂ	Ⴃ	las	30	l	31	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	jil	3000	dz
13	Ⴄ	Ⴅ	Ⴆ	man	40	m	32	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	cil	4000	ts'
14	Ⴇ	Ⴈ	Ⴉ	nar	50	n	33	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	char	5000	ch'
15	Ⴋ	Ⴌ	Ⴍ	je	60		34	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	xan	6000	kh
16	Ⴎ	Ⴏ	Ⴐ	on	70	o	35	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	xar	7000	
17	Ⴔ	Ⴕ	Ⴖ	par	80	p'	36	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	jhan	8000	j
18	Ⴙ	Ⴚ	Ⴛ	zhar	90	zh	37	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	hae	9000	h
19	Ⴟ	Ⴀ	Ⴁ	rae	100	r	38	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	oh	10000	

I: Asomtavruli (“büyük”) veya mrgvlovani (yuvarlak): en eski alfabe.

II: Nuskhuri (“küçük”) veya Kutkhovani (“köşeli”), ayrıca Khutsuri (“kilise yazısı”).

III: Mkhedruli (“seküler veya askeri yazı”): günümüz alfabeti.

IV: Harflerin adları. **V:** Harflerin numara değerleri.

VI: Latin harfleri ile transkripsiyonu (Aktaran: Üstünyer 2010: 220)

Gürcüce kendi içinde birkaç alfabe değiştirmiş olmasına rağmen 15. hatta 13. yy'da yazılan Gürcüce metni bugün bir üniversite öğrencisi kolayca anlayabilmektedir. Bu durum Gürcü dilinin ortografik uyumunda ve özelliklerinde köklü bir değişim olmamasıyla açıklanmaktadır. Büyük harflerin bulunmadığı Gürcü alfabesinde harflerin yazıldığı gibi okunması ve okunduğu gibi yazılması bu tezi desteklemektedir. Ayrıca kelime oluşumunda fonetik bir düzenin mevcut olması ve diftongların (ikili ünlü) ve türemiş harflerin

kullanılıyor olması önemlidir. Son olarak da dildeki ton ve aksanların tarihi kırılmalara uğramamış bir sisteme sahip olması bu tarihi sürekliliği sağlayan unsurlar arasında yer alır (Üstünyer 2010: 15-16).

Gürcücenin kökenine ait onlarca teori geliştirilmiştir. Bunlar daha ziyade Batılı dilbilimcilerin hipotezleridir. Alman Doğubilimci Bayer, Gürcüce ile eski Mısır dili arasında benzerlik kurar. Buna itiraz eden Alman Filozof Leibniz, Gürcüceyi Avrupa kökenli diller kategorisine dâhil eder. Aynı düşüncüyü Kartvelolog Mari Brosse de paylaşır. Hipotezinin destekleyici örneklerini 1965'te Poalini'ye yazdığı mektupta sıralar. Ayrıca 1710'da yazdığı bir makalede Gürcüce, Ermenice ve Farsçanın aynı dillerden türediğini ileri sürer. Lorentso Yervas ise 1784'te yayınlanan Diller Kataloğu'nda Gürcüce ile Bas dili arasındaki benzerliğe dikkat çeker. Gürcücenin kökenine ilişkin teoriler arasında onun Hitit ve Urartu dilleriyle akraba olduğuna dair teoriler de bulunmaktadır. Ayrıca, Gürcücenin Kafkas dilleriyle ilişkisi çok tartışılmış bu konuda değişik teoriler ileri sürülmüştür. Bazı dilbilimcilere göre, Gürcü alfabesi V. yüzyılda Ermeni alfabesi ile birlikte Aziz Mezrob (350-439) tarafından icat edilmiştir. Ancak bazı araştırmacılar, V. yüzyılda gelişmiş bir alfabenin varlığına işaret ederek, Gürcü alfabesinin Gürcü kralı Parnavaz tarafından MÖ. 3. yy'da bulunmuş olma olasılığının yüksek olduğunu kabul etmektedirler (Aktaran: Üstünyer, 2010, s. 19-20).

III. Gürcücenin Şiveleri

Zaman içerisinde değişik süreçlerden geçen Gürcüce, Kartluri, Kiziguri, İngilizi'nin içinde bulunduğu Doğu şivesi, İmeruli, Leçhumuri'nin içinde bulunduğu Batı şivesi, Meshuri, Cavahuri, İmerheuli'nin içinde bulunduğu Güney şivesi ve Raculi, Mokeuri, Mtiulur-Gudamagruli, Pşauri, Hevsuruli, Tuşuri'nin bulunduğu Kuzey şivelerinden oluşmaktadır. Diğer bir şive de XVII yy'da İran'a göç eden Gürcüler tarafından oluşturulan Perindeuli şivesidir (Arabuli 2010: 274). Merkezi şiveler üzerine oluşan Gürcü edebî dili söz konusu süreci dengeli bir şekilde yürütmüş, doğal olarak merkeze uzak şivelere nazaran istikrarını muhafaza etmeyi başarmıştır. Ekonomik ve politik açıdan Gürcistan'ın başkentliğini yapan Tiflis ve Mtsheta'yı içinde bulunduran Kartli bölgesi şiveleri edebî Gürcücenin temellerini oluşturmaktadır (Arabuli 2010: 277).

Gürcü edebî dilinin gelişmesi adına ünlü Gürcü yazarı ve devlet adamı İlya Cavcavadze'nin çalışmalarının önemi büyüktür. İlya Cavcavadze ve çağdaşı çalışma arkadaşları söz konusu gelenekleri devam ettirmiş ve genel manada edebî dilin demokratikleşme sürecini Şota Rustaveli'nin *Kaplan Postlu Şovalye* adlı eserine aynı zamanda Sulhan Saba Orbeliani ve Davit Guramişvili'nin dil gelenekleri üzerine inşa etmişlerdir (Arabuli 2006: 274).

IV. Kurumlarda Gürcü Dili

Yeni edebî dilin oluşumu ve fonksiyonlarının genişlemesi adına 1918 yılında kurulan Tiflis İvane Cavahişvili Devlet Üniversitesi'nin önemi büyüktür.

Kısa süre içerisinde eğitim ve bilimin değişik dallarında merkez konumuna gelen devlet üniversitesi, edebî dilin çağdaş seviyede gelişmesi adına büyük katkılar sağlamıştır (Gogolaşvili 2009: 76). Tiflis dışında, Kutaisi Akaki Tsereteli, Batum Şota Rustaveli, Telavi İakop Gogebaşvili, Gori, Suhumi, Ahaltsihe vs. devlet üniversiteleri de Gürcü Dili ve Edebiyatı bölümünün gelişmesi adına önemli katkılar sağlamışlar ve günümüzde de söz konusu fonksiyonu yerine getirmeye devam etmektedirler.

Devlet üniversiteleri dışında 90'lı yılların sonlarından 2004 yılına kadar kısa bir süre faaliyet gösteren Gürcü Dil Kurumunun (Enis Sakhelmtsipo Palata) Gürcü dilinin korunması ve etnik grupların yaşadığı bölgelerde görev yapan eğitimcilerin yetiştirilmesi adına yapmış olduğu çalışmalar dikkate değerdir.

V. Gürcücenin Diğer Dillerle Etkileşimi

Gürcüce, ülkenin gerek jeopolitik konumu gerekse geçirmiş olduğu zorunlu kültürel değişimlerden dolayı Hint-Avrupa dil ailelerine ait dillerin (Rusça, Farsça, Latince, Yunanca...), yanı sıra Ural-Altay dil ailesinden Türkçe ile de girmiş olduğu kültürel ilişkiler neticesinde bu dillerden birçok kelime almıştır. 1950'lerden başlayıp bu güne kadar Gürcüceye eklenen yeni kelime ve kavramları içeren Açıklamalı Gürcüce Sözlük (Kartuli Enis Ganmartebiti Leksikoni) incelendiğinde yabancı dillerden Gürcüceye geçmiş binlerce yabancı kelimeyi görmek mümkündür. Kartuli Enis Ganmartebiti Leksikonı'nda 12.949 sözcük bulunmaktadır. Bu sayı, sözlüğün yazıldığı 18. yüzyılda Gürcücenin sözcük hazinesi açısından dünyanın zengin dillerinden biri olduğunun da göstergesidir (Üstünyer 2010: 23-24).

VI. Edebî Metinler ve Dil İlişkisi

Gürcü dilinin edebî metinleri üzerindeki en büyük koruyucu etkiyi Şota Rustaveli'nin Vephis Tkaosani (Kaplan Postlu Şovalye) adlı eseri yapmıştır. Bunun en büyük delili ise Moğolların 13. yüzyılın ilk çeyreğindeki Gürcistan seferlerinde her tarafı talan etmelerine rağmen bu eserin bazı kısımlarının halk arasında dilden dile nakledilmesi, anlatı geleneği ile her evde paylaşılması sayesinde Moğol akınının Gürcü diline zarar vermemiş olmasıdır. Yaklaşık 300 yıl boyunca Gürcü dilinin muhafızlığını bu eserin yaptığını ileri sürmek mümkündür (Üstünyer 2010: 27). *Kaplan Postlu Şovalye*, bir taraftan bünyesinde eski Gürcücenin kendine has özelliklerini yansıtırken, diğer taraftan tarihi süreç içerisinde değişik nedenler sonucunda değişime uğrayan yeni dile ait unsurlarında göz önüne sermektedir (Arabuli 2006: 274).

VII. Dünyada ve Türkiye'de Gürcüce Çalışmaları

Zengin içeriğe sahip Gürcüce, çağdaş haberleşme, eğitim, kültür ve bilim alanında çok hızlı bir şekilde gelişmektedir. Gürcü dilinin zengin tarihi kaynakları, gramatikal özellikleri hususunda araştırmalar Gürcistan Bilimler Akademisine bağlı dil bilimler enstitüsünde, devlet üniversitelerinde ve

değişik enstitülerde yürütülmektedir. Yurt dışında bulunan Kartveloloji merkezlerinin antik çağlardan itibaren bu alanda faaliyet gösterdikleri dikkat çekici bir durumdur. Gürcistan hakkında ilk belgeler eski Yunan ve Romalı tarihçiler (Herodot, Aristotel, Strabon, Plinius, Tacitus, Apiales...) tarafından kaleme alınmıştır. Bu açıdan IV.-XV. yüzyıllarda çalışmalarda bulunan Bizanslı tarihçilerin belgeleri ve XIII.-XV. yüzyıllarda batılı gezginlerin Gürcistan'ın muhteşem doğasıyla birlikte coğrafi özelliklerini, gelenek ve göreneklerini, zengin kültürel öğelerini de belirttikleri notları da çok büyük öneme sahiptir (Sağınadze vd. 2015: 42). Bu dönemden sonra yurt dışındaki Kartveloloji merkezlerindeki Gürcüce öğretimi ciddi anlamda gelişme göstermiştir.

Gürcü dili üzerine yapılan araştırmalar Gürcistan dışında: Almanya, Amerika, Rusya, Fransa, İtalya, İngiltere, İspanya, İsveç, Norveç, Belçika, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Çin ve Japonya gibi ülkelerde de sürdürülmektedir (Peikrişvili 2006: 117).

Yukarıda bahsi geçen Kartveloloji merkezlerinden en önemlileri İtalya ve Almanya'da faaliyet göstermektedirler. Yurtdışındaki çağdaş Kartveloloji merkezlerinden en uzun ve zengin geleneklere sahip olanları İtalya'daki kurumlar gösterilmektedir. Bilinen kaynaklara göre Avrupa ülkelerinden Gürcü dili, edebiyatı, alfabesi ve kültürü ile ilgilenen ilk ülke İtalya'dır. İtalyan misyonerlerin Gürcistan'a gelmesiyle önem kazanan çalışmalar XVII. yüzyılın ilk dönemlerine rastlamaktadır (Peikrişvili 2006: 117).

Almanya'da faaliyet gösteren Kartveloloji merkezleri yapmış oldukları çok yönlü faaliyetlerle ön plana çıkmaktadır. Almanya'da Gürcüce üzerine yapılan çalışmalar 17. yüzyılın ortalarına kadar inmektedir. Günümüzde de çok büyük öneme sahip merkezleriyle Almanya bu alanda yaptığı çalışmalarla ön plana çıkmaktadır. Gürcistan'da kendi alanında önemli konuma sahip bilim adamlarıyla sürekli ortak projeler yapan Almanya Kartveloloji merkezleri söz konusu projelere finansal katkı sağlamakta, Gürcü bilim adamlarını Almanya'da çalışmalar yapmaları hususunda desteklemektedir (Peikrişvili 2006: 120-121).

Sovyetler döneminde basılan süreli yayınlardan diğer yayın türlerine kadar birçok yayın türünde, Gürcücenin diğer cumhuriyetlerin dillerinden ayrıcalıklı bir konumda olduğu rakamlarla da ortaya konulmaktadır. 1984'te Sovyetlerde 225.915.800 miktarındaki toplam tirajda 15.149 kitap basılmıştır. 15.149 kitaptan 1714'ü Gürcücedir. 15 Sovyet cumhuriyeti içinde Gürcistan'ın payına düşen oran diğer cumhuriyetlerle kıyaslandığında yaklaşık iki kattır (Aktaran: Üstünyer, 2010, s. 28).

Türkiye'deki Gürcüce üzerine yapılan akademik çalışmalar üniversite bağlamında 2006 yılında Kars Kafkas Üniversitesinde açılan Kafkas Dilleri Bölümüyle başlamıştır. Kafkas Üniversitesini, Ardahan, Rize Recep Tayyip Erdoğan, Artvin ve Düzce üniversiteleri takip etmiştir. Günümüz itibarıyla Kars Kafkas, Artvin ve ek kontenjanla öğrenci alan Düzce Üniversiteleri aktif olarak Gürcüce öğretimini sürdüren kurumlardır. Söz konusu üniversite-

telerde Gürcü Dili ve Edebiyatı alanında eğitim alan öğrencilerin toplam sayısı 60 civarındadır. Türkiye’de bu alanda çalışan yeterli sayıda akademik personel bulunmamaktadır. Türkiye’deki Üniversitelerin Gürcüce ile ilgili bölümlerinde çalışan akademik personel daha çok Gürcistan vatandaşlarından oluşmaktadır. Bu ise söz konusu alanın gelişmesinin önündeki ana sorunlardan birisini oluşturmaktadır.

VIII. Gürcülerde Dil Hassasiyeti

Gürcüler son iki yüzyıldır dillerine aşırı önem vermektedirler. Gürcülerin bu özeni, Gürcüceyi diğer dillerin “*sultasından*” kurtarma gayreti şeklinde yorumlanmakta ve kimlik oluşumunda dilin yadsınma önemi canlı tutulmaktadır. Bir yabancıncın Gürcüce bilmesi Gürcü kültürüne verdiği değer olarak algılanmaktadır (Üstünyer 2010: 27).

XIX. yüzyıl Gürcü aydınlanmacılardan İlyaCavcavadze (1837-1907) için de üç şey çok önemlidir: “*Gürcüler ecdatlarından aldıkları üç şeyi korumuşlardır. Bunlar: dil, anavatan ve din’dir*” (Üstünyer 2010: 30). Gürcücenin kutsallık sıralamasındaki yeri en başa yakındır. Bunu en iyi açıklayanda “*İkinci Geliş Miti*”dir. 10 yüzyılda yazılan ‘*Şeref ve Övgü Gürcü Diline*’ adlı el yazması Gürcücenin özel konumundan bahseder. Bu mite göre Hz. İsa ‘İkinci Geliş’ini Gürcistan’da Gürcüce ilan edecektir.

Dillerine sahip çıkan her hareket ve kişiyi de hafızalarda yaşatan Gürcüler “*DedaEna*” (Anadil) kitabının yazarı İakop Gogebaşvili’nin adının ülkenin değişik şehirlerindeki orta dereceli okullara (Haşuri’de 2 Nolu Okul), üniversitelere (Telavi’deki Devlet Üniversitesi’ne) vermişlerdir. Onun eserleriyle aynı adı taşıyan bir parkı da (DedaEna Parkı) başkent Tiflis’teki Kür/Kura nehrinin yanında açmışlar ve parkın girişine de Gürcücenin anısına bir heykel dikmişlerdir (Üstünyer 2010: 27).

Gürcüler dili koruma konusundaki hassasiyetlerini değişik oranlarda her devir ve şartlarda ortaya koymuşlardır. Bunun en güzel örneğini, 14 Nisan 1978’de Sovyetler zamanında vermişlerdir. Kremlin Sarayı anayasada Gürcü dilinin devlet dili olma statüsü üzerinde bir değişiklik yapmak istediğinde, Gürcüler yaşlısıyla genciyle sokağa dökülerek tepkilerini ortaya koymuşlar ve Sovyet Birliği’ne karşı verilen dil mücadelesi kanlı bitmiştir. Bu mücadelenin verildiği 14 Nisan tarihi Gürcistan Ana Dili Günü olarak ilan edilmiştir (Arabuli 2006: 275). 14 Nisan Ana Dili günü bugün de devletin bütün dairelerinde, özellikle eğitim müesseselerinde değişik faaliyetlerle kutlanmaktadır.

Sovyetler yıkılmadan önce Gürcistan’da iktidara gelen Zviad Gamsahurdia’nın “*dilin bir milletin tekilliğinin en derin ifadesi olduğu*” gerçeğinden hareketle Temmuz 1991’de çıkardığı Gürcü vatandaşlığına ilişkin kânun, zorunlu Gürcüce bilgisini öngörmekteydi. Bunun yanında Gamsahurdiya’nın Gürcü kızlarının yabancılarla evlenmelerini ‘*hoş görmeyen yaklaşımı*’ ve millet idrakinin mihenk taşı olarak Gürcüceyi öne sürmesi, dilin sosyal hayattaki millet bilinci oluşturmada zaten var olan önemini daha da artır-

mıştır. Bu dönemdeki dil olgusu, Gürcüler arasında kültürel birikimin taşıyıcısı olma konumunu güçlendirmiştir. Bu bilinç sayesinde Gürcüler diğer cumhuriyetlerden önce davranarak, Sovyetlerin dağılmasıyla millettaşlarının eğitimi için 1991'de Moskova'da bir Gürcü okulu açmışlardır (Üstünyer 2010: 28).

Sovyetler Gürcistan'ında resmî belgelerde egemen olan Rusça, 1991'de iktidara gelen Zviad Gamsahurdiya'nın dil-milliyetçilik telmihlerinin de etkisiyle büyük oranda yerini Gürcüceye bırakmıştır. Gürcüce, bundan sonra 'millet' dili olmuştur. Politik mahreçli dil-millet özdeşliğini kısa sürede benimseyen Gürcü halkı, Gürcüceyi birinci dil olarak günlük hayatta konuşmaya, resmi belgelerde onu kullanmaya başlamıştır. 1993'te Gürcücenin çok uluslu Gürcistan'da kullanım oranını kimi kaynaklar %71 olarak verirken; Rusça % 9, Ermenice % 7, Azerice % 6 oranında konuşma payına sahip diller olarak sıralandırılmıştır. Sovyet sonrası cumhuriyetlerin bazılarında hala aktif olarak kullanılan Rusça levhaların, cadde isimlerinin oranı bağımsızlık sonrası Gürcistan'da hızla düşmüştür. Bu durum Ağustos 2008'deki savaş sonrası neredeyse sıfıra yaklaşmış, üniversitelerin Rus Dili ve Edebiyatı bölümlerindeki öğrencilerin sayısı ciddi şekilde azalmıştır (Üstünyer 2010: 32). Ancak Ekim 2012'den sonra Rusça lehine bir artış gözlemlenmektedir.

IX. Gürcistan'da Dil Politikaları

Dil politikaları, ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal gelişimleri adına önemli bir statüye sahiptir. Bundan dolayıdır ki bütün ülkeler kendi dil politikalarını doğru eksenli seçip uygulamak isterler. Eski Sovyet geleneklerini kısmen de olsa devam ettiren Gürcistan'da Gürcüler dışında yaşayan milletlerin kendi dillerinde eğitim aldığı okullar bulunmaktadır. Söz konusu okullarda eğitim genel olarak kendi dillerinde yapılmaktadır (Gabunia vd. 2008: 3). Ana dillerinde eğitim, onlara kendi dillerinde eğitim almaları açısından faydalı gibi gözükse de yaşadıkları ülke insanıyla ortak bir dilde yetkin olmayışları nedeniyle toplumla adaptasyon sorunu yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu da azınlık unsurlarının devlet kurumlarındaki oranlarını düşürmektedir. Ortak bir dilin olmaması çoğu zaman aralarında yaşanan problemlerin ana kaynağını oluşturmaktadır. Merkezi şehirlerden uzakta, özellikle çoğunluğunu Azeri, Ermeni vs. vatandaşların yaşadığı bölgelerde liseyi bitiren öğrenciler, ilkokul birinci sınıftan itibaren Gürcüce eğitim almalarına rağmen Gürcüceye konuşma dili seviyesinde bile sahip olamamakta, üniversite eğitimlerini alabilmek için Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye vs. ülkelere gitmektedirler.

Gürcistan, azınlıkların Gürcüceyi öğrenmesi adına değişik adımlar atmış ve atmaktadır. "*Gül Devrimi*" sonrası süreçte azınlık temsilcilerine üniversitelerde bir yıl ücretsiz Gürcüce eğitim olanağı tanınmıştır. Yürütülen çalışmalarda, devlet dili olarak Gürcücenin bütün kurumlarda hâkimiyetinin pekişmesi ve Gürcistan'da yaşayan bütün toplumların etkileşiminin

Gürcüce üzerinden sağlanarak uyuşmazlıkların ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.

Bu açıdan Gürcistan'ın dil politikalarını, devlet dilinin statüsünün güçlendirilmesi ve etnik grupların konuştuğu dillerin korunması çalışmaları olarak başlık altında ele almamız mümkündür.

Değişik dönemlerde kabul edilen kanun maddeleri de Gürcücenin etkisinin artırılması ve toplumda kabul görmesini öngörmektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Gürcistan anayasasının 8. maddesine göre Gürcistan'ın devlet dili Gürcücedir. 85. maddenin ikinci noktasına göre ise devlet dairelerinde geçerli olan tek dil Gürcücedir ve Gürcüce bilmeyen şahıslara tercüman tahsis edilir. Devlet dairelerinde önceden çalışmaya başlayıp da anayasanın değişimi sonrası Gürcüce bilmeyenler devlet dairelerinde çalışma haklarını kaybetmektedirler. Aynı şekilde yasalar Gürcü televizyonlarındaki reklamların Gürcüce olmasını düzenlemektedir.

Etnik grupların konuştuğu dillerin korunması: Anayasanın 38. maddesi doğrultusunda Gürcistan'da yaşayan bütün etnik gruplar uluslararası kabul görmüş prensipler ve normlara göre her türlü baskıdan uzak, tamamen bağımsız olarak kültürünü geliştirebilir, özel ve sosyal yaşamda ana dilini kullanabilir. Gürcistan anayasasının birçok maddesiyle söz konusu toplulukların hakları devlet garantisi altına alınmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1. Mahkeme sürecinde davacı veya davalıların Gürcüceyi bilmemesi durumunda anayasasının 17. ve 94. maddeleri gereğince mahkeme tercüman atar ve bütün masraflarını karşılar, Gürcistan anayasasının 297. maddesi uyarınca devlet yetkililerinin suçlunun veya şüphelinin devlet dilini bilmediğini tespit etmesi üzerine soruşturmayı tercüman vasıtasıyla yürütür ve belgelerin hepsinin şahsın ana diline çevrilerek ona verilmesi sağlanır; 2. Etnik gruplarla ilgili kanun maddesi gereğince ilköğretimden başlayarak üniversite dâhil özel eğitim müessesesi açma hakkına sahiptirler; 3. Devlet televizyonunda Azerice, Ermenice, Rusça vb. dillerde yayınlar yapılıyor olmasına rağmen, etnik grupların yaşadığı bölgelerle sınırlı kalmak şartıyla kendi dillerinde yayın yapabilecekleri televizyon ve radyo kanalı açma hakkına sahiptirler; 4. 2003 yılında yapılan seçim kanununun 53. maddesine göre ise seçim bültenleri yöre halkının anlayacakları dillerde yapılabilmekte ve 2006 yılının seçim kanununda yapılan değişiklik sonucunda 1293. maddenin 51. fıkrası doğrultusunda seçim listeleri yöre halkının kullandığı dilde hazırlanabilmektedir (Gabunia vd. 2008: 16-32).

Gürcücenin bütün okullarda zorunlu dil olarak okutulması ve üniversitelere giriş sınavının sadece Gürcüce olmasına ilişkin kanun, Kasım 1988'de ve Ağustos 1999'da çıkarılmıştır. Bu yasayla beraber Gürcistan içindeki azınlıkların dil bağlamında memnuniyetsizlikleri ortaya çıkmışsa da bu sorun sonradan çıkarılan çok dilli giriş sınav yönetmelikleriyle giderilmiştir (Aktaran: Üstünyer, 2010, s. 29).

Gürcistan'da son yıllarda gerçekleştirilen dil politikaları, değişik etnik grupların daha fazla yabancılaşmaması ve onlarla yaşanan değişik problemler-

lerin ortadan kaldırılmasına ve iletişimin sağlanmasına hizmet etmektedir. Yukarıda bahsi geçen dil politikalar dışında 2009 yılından itibaren Gürcistan hükümeti tarafından seçilen 40 pilot okulda yaygınlaştırılmaya çalışılan çok dilli eğitime büyük önem verilmektedir. Böylelikle eğitim çağındaki gençlerin hem becerilerinin geliştirerek, Gürcü toplumuyla iletişimlerini sağlamak hem de söz konusu etnik grupların kültür ve dillerini unutarak asimile olma korkusunu ortadan kaldırmak hedeflenmektedir (Şubitidze 2011: 18-28).

Çok dilli eğitimin olumlu yanları gibi olumsuz yanlarının da olabileceğine dikkat çeken Gürcü uzmanlar, istenilen optimâl hedefe ulaşılması için bazı faktörlerin göz ardı edilmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadırlar. Bunlardan bazıları: Çok dilli eğitimin yaygınlaştırılmasının düşünüldüğü bölgelerde söz konusu etnik toplulukların gelenek-görenek, yaşam tarzları ve değişik özellikleri; ülkenin içinde bulunduğu sosyo-politik faktörler; somut bölge ve okulların ihtiyaçları; Çocukların psikolojik durumları ve yaşları; maddi ve teknik imkânların hazırlanması gibi faktörler olarak sıralanabilir (Gabunia 2006: 44).

Ayrıca, Gürcistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı söz konusu sorunların ortadan kaldırılması adına birçok önemli çalışmaya imza atmıştır, bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Ana dil ve yabancı dil olarak Gürcücenin daha iyi öğretilmesi adına yeni standartlar belirlenmiştir.

2. Etnik topluluklar için yeni kitapları hazırlanarak devlet dilinin öğretilmesini amaçlayan program yürürlüğe konulmuş ve bu çalışmaların ilk verimi 5 setten oluşan "Tavtavi" hazırlanmıştır.

3. BM'nin katkılarıyla bölgede görev yapan Gürcü Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine gelişim seminerleri düzenlenmiştir.

4. Gürcü Dili ve Edebiyatı öğretmenleri için eğitim metodolojisini içeren kitaplar basılarak ücretsiz dağıtılmıştır.

Liseyi bitirerek üniversitede okumak isteyen öğrencilerin üniversite sınavını kazanmaları için özel programlar hazırlanmıştır. Bunlar arasında üniversite eğitimini Gürcistan'da almak isteyen öğrencilere sınav muafiyeti getirilmiştir. Söz konusu öğrenciler bir yıllık Gürcüce hazırlık sonrası önceden belirlenmiş bölümlerde eğitimlerine ücretsiz olarak devam edebilmektedirler. Bu çalışmayla Gürcistan sınırları dışında yaşayan Gürcü asıllı insanların Gürcistan'a gelerek sınavsız ve ücretsiz olarak eğitim almaları hedeflenmiştir (Gabunia 2006: 44-45).

Gürcücenin gerçek manada devlet dili olması adına son dönemlerde gerçekleştirilen politikaların kısmen de olsa başarıya ulaştığı söylenebilir. Yapılan kamuoyu yoklamalarında Gürcüler dışında Gürcistan'da yaşayan milletlerin Gürcüceyi öğrenme oranlarının önceki yıllara oranla arttığı ortaya çıkmaktadır. Bu alanda birçok çalışma yapılmakta ve zaman içerisinde elde edilecek bilgiler ve tecrübeler doğrultusunda bazı yeni adımların atılması da beklenebilir.

KAYNAKÇA

- ARABULİ Avtandil (2006). *Gürcü Dili (Tarihi ve Bugünü)*, Gürcistan Kültürü (Çeviren: Harun Çimke), Tiflis: GİEV Yayınları.
- GABUNIA Kakha (2006). *Teaching Georgian as a Second Language in the Area of Compact National Minority Settlements in Georgia*, Tbilisi.
- GABUNIA Kakha – Odzeli Marika – Tabatadze Şalva (2008) *Rekomendatsiebi (Enobrivi Umtsiresobata Datsvis Mimartulebit Enobrivi Politikis Şemuşavebisatvis)*, Tbilisi.
- GAMKRELİDZE Tamaz – Kiknadze Zurab – Şaduri İvane – Şengelia Nodar (2003), *Teoriuli Enatmecnierebis Kursi (A Course İn Theoretical Linguistics)*, Tbilisi: Tbilisi University Press,
- GOGOLAŞVİLİ Gogi (2009). *İberiu-Kavkasiuri Enatmetsniereba, Kartuli Rogorts Sakhelmwipo Ena*, Tbilisi.
- MACHAVARIANI Elene (2008). *Kartuli Damtserloba*, Tbilisi: Arete Yayınları
- MROVELİ Leontiy (1955). *Tskhovreba Kartvel Mepeta: Kartlis Tskhovreba*, Tbilisi.
- PEİKRIŞVİLİ Jujuna (2006). *Kartuli Enis İstoria*, Kutaisi: Gamomtsemloba Kutaisis Sakhelmtsipo Universiteti
- SAGİNADZE Rusudan – Peikrişvili Jujuna – Çimke Harun (2015). *Gürcü Dili (Sesbilgisi-Biçimbilimi)*, Rize: STS Yayınları.
- ŞUBİTİDZE İrine (2011). *Bilingvuri Ganatleba (Bilingual Education)*, *Enobrivi Politika Sakartveloshi da Sakhelmwipo Enis Swavlebis Protseshi Arsebuli Sirtuleebi, Samecniero-Saganmanatleblo Jurnalı, No: 6*, Tbilisi.
- ÜSTÜNYER İlyas (2010). *Gürcü Dili ve Edebiyatı Üzerine Okumalar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

YEREL SEÇİM SONUÇLARI TEMELİNDE ÜSKÜDAR'IN SİYASİ YAPISININ SOSYOLOJİK ANALİZİ*

D. Ali ARSLAN**

ÖZET

Son derece köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Üsküdar, İstanbul'un en önemli ilçelerinden biridir. Sosyo-kültürel açıdan çok köklü bir tarihi geçmişi bünyesinde barındıran Üsküdar, daha önceleri il statüsünde iken, 1926 yılında ilçe statüsü kazanmıştır. İstanbul Boğazı kıyılarının güneydoğusunda yer alan ilçe toprakları, kuzey-güney doğrultusunda uzanır. 1960'lı yılların ortasında 135.000 civarında nüfusa sahip olan Üsküdar'ın nüfusu hızlı bir artış sergilemiş ve günümüze geldiğinde 535.000'e yaklaşmıştır. TÜİK 2014 yılı ADNKS verilerine göre ilçede 534.636 kişi yaşamaktadır. Bu çalışmada, siyaset sosyolojisinin yöntem ve teknikleri kullanılarak, yapısal-işlevselci bir bakış açısından hareketle, İstanbul'un en kadim ve en önemli ilçelerinden biri olan Üsküdar'ın siyasi yapısı ve bu siyasi yapının Türkiye'nin genel siyasi yapısı içindeki yerinin incelenmesi hedeflendi. Bir başka anlamıyla bu çalışmada, yerel seçim sonuçları temel alınarak Üsküdar'da siyasi iktidarın oluşumu, şekillenmesi, işleyiş ve değişim düzenlilikleri araştırıldı. Bu amacı gerçekleştirmek için temel veri kaynağı olarak yerel seçimler kullanıldı. Bilindiği gibi yerel seçimler, yerel siyasi yapının şekillenmesinde belirleyici rol oynar. Bu bağlamda, yine tarihsel bir perspektiften yola çıkılarak, siyaset sosyolojisinin yöntem ve teknikleri kullanılıp, ilk aşamada 1960'lı yılların başından günümüze, Üsküdar'da ve Türkiye'de siyaset yapma geleneğine ve siyasi yapının oluşumuna; ikinci safhada ise zaman içinde yaşanan değişime ışık tutmak hedeflendi. Daha net bir ifadeyle, incelenen zaman diliminde gerçekleşen yerel seçimlerin sonuçları incelenerek, Üsküdar'ın siyasi yapısının daha net bir şekilde ortaya konması hedeflendi.

Anahtar Sözcükler:

Üsküdar, Üsküdar'ın Siyasi Yapısı, İstanbul, Yerel Seçimler, Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Üsküdar'ın Siyasi Yapısı.

ABSTRACT

Üsküdar, with a rooted history is one of the most important districts of İstanbul. Üsküdar was a province until 1926. It was became a district of İstanbul. It is located in the southeast of İstanbul Bosphorus coast. According to the 2014 data of TSI, its population is approximately

* Bu makale, 21- 23 Kasım 2014 tarihinde İstanbul'da, Üsküdar Belediyesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen, 8. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu'nda sunulan "Genel ve Yerel Seçim Sonuçları Temelinde, Üsküdar'ın Siyasi Yapısının Sosyolojik Analizi" konulu bildiri temel alınarak hazırlanmıştır.

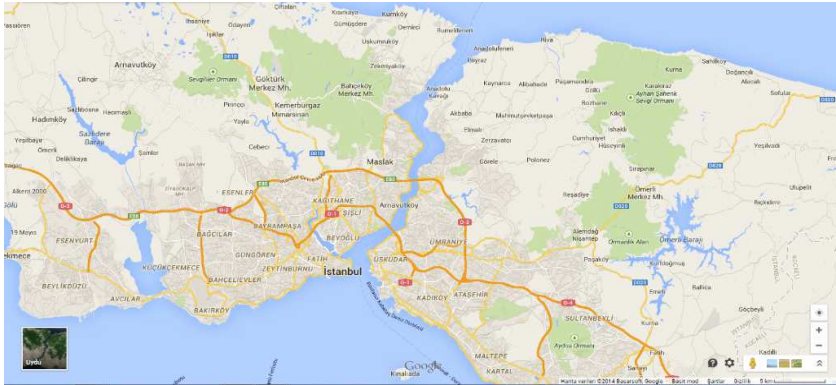
** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümü öğretim üyesi.

535.000. It was aimed to analyse the political structure of Üsküdar by using methods and techniques of political Sociology. The results of the local elections were used to realise the aim. In the other words the formation of political power in Üsküdar and the overall operation and changing regularities were investigated. The evaluation of socio-political structure of Üsküdar in relation with the political structure of the Turkish society from the early 1960's up to the present time was researched in this paper. The results of the Turkish local elections and general election in last 50 years were examined to realise the aims by using a structural-functionalist approach. According to the findings, there is an overwhelming superiority of the right wing across the Üsküdar. Although some seasonal differences in the proportional sense from past to present, the right political culture has been more effective in the political structure of the province.

Keywords: Üsküdar, Political Structure of Üsküdar, İstanbul, Local Elections, Political Structure of Üsküdar on the Basic Local Election Results.

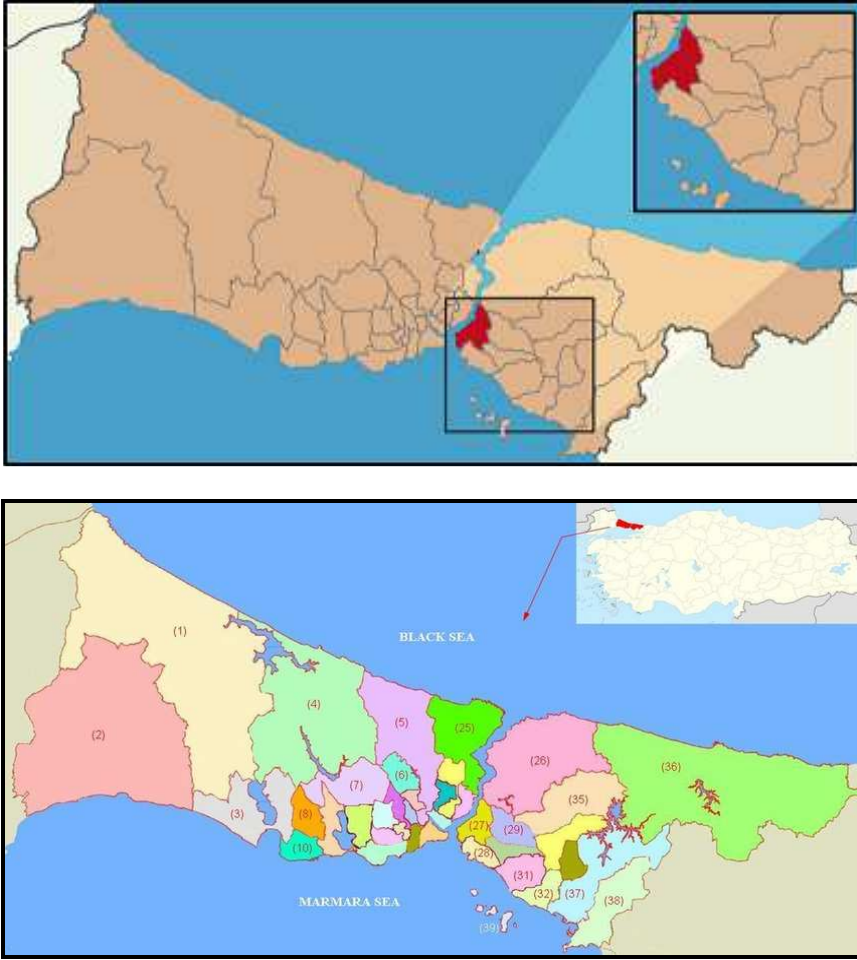
Bu çalışmada, yalnızca kıtaları değil, kültürleri ve medeniyetleri birbirine bağlayan güzide şehrimiz İstanbul'un bir ilçesi araştırma konusu edildi: Üsküdar. İstanbul'un Anadolu yakasında yer alan bu müstesna ilçemiz, sadece sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik öneminden dolayı değil, bünyesinde yaşattığı binlerce yıllık maddi ve manevi eşsiz kültür mirasıyla da, hem İstanbul ve hem de Türkiye açısından ayrı bir değere sahiptir.

Harita 1: İstanbul ve Üsküdar

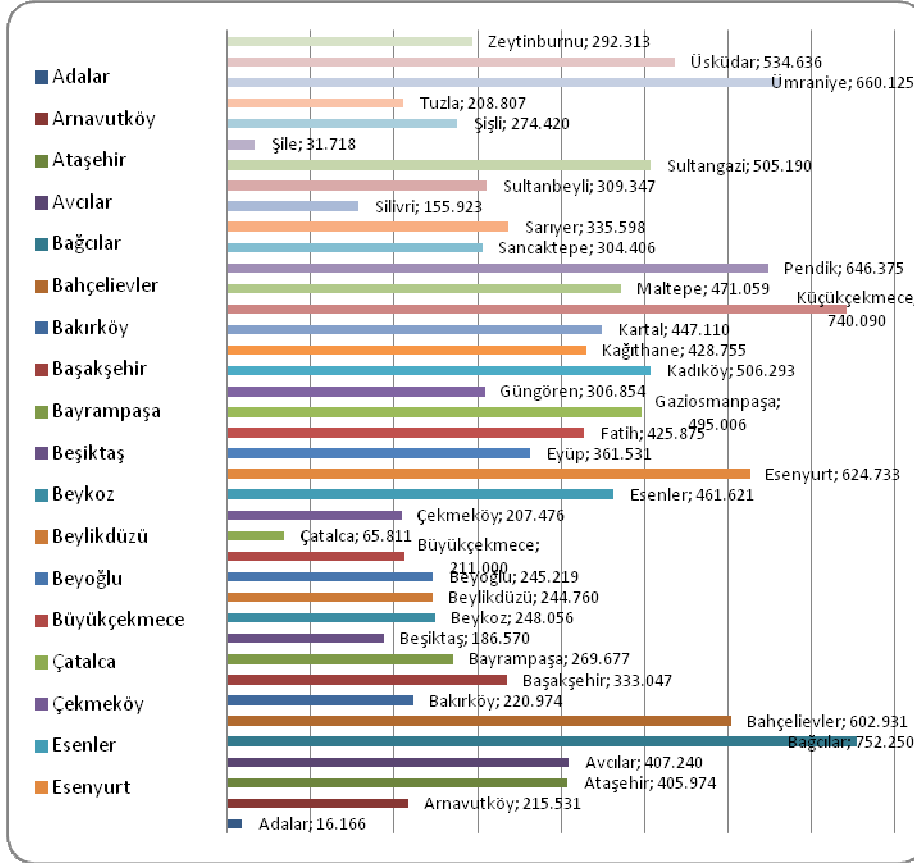
Daha öncesinde il statüsünde olan bu kadim ilçemiz, 1926 yılında yapılan idari düzenlemeler ile İstanbul'un bir ilçesine dönüşmüştür. Kadıköy ve Beykoz daha önceleri Üsküdar'a bağlı iken 1930 yılında İstanbul'un ilçeleri haline gelmiştir. Ümraniye ise 1987 yılında Üsküdar'dan ayrılarak ilçe olmuştur. Son olarak 2008 yılında yapılan düzenlemelerle de Örnek, Esat Paşa ve Fetih mahalleleri Üsküdar'dan ayrılarak Ataşehir ilçesine bağlanmış ve Üsküdar'ın bugünkü ilçe sınırları ortaya çıkmıştır (Wikipedia, 2014).

Harita 2: İstanbul ve Üsküdar

Kaynak: Türkiye Rehberi (2014) ve Magnificentturkey (2014).

Üsküdar ilçesinin kuzeyinde Beykoz, kuzeydoğuda Ümraniye, doğusunda Ataşehir, güneyinde Kadıköy ilçeleri ve batısında İstanbul Boğazı yer alır. 2014 yılı verilerine göre Üsküdar'da toplam 534.636 kişi yaşamaktadır. Bunlardan 263.365'i erkek, 271.271'i kadındır (TÜİK, 2014). Son 50 yıllık süreç içinde ilçenin nüfusu, yaklaşık yüzde 297 oranında artış göstermiştir. Bir başka tabirle ilçenin 1965 yılındaki nüfusuna, yarım asırda üç katı kadar nüfus daha eklenmiştir. 2008 yılında ilçe nüfusunda bir azalma yaşanmış gibi görünse de bu azalma demografik sebeplerden değil, idari düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Daha net bir tabirle 2008 yılında Üsküdar'ın nüfusundaki azalmanın sebebi, bazı mahallelerin bu ilçeden ayrılarak Ataşehir'e bağlanmış olmasıdır.

Grafik 1: İstanbul'un ilçelerinin toplam nüfusları (2013 Yılı)

Kaynak: TÜİK (2014) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/>

İlçenin ekonomik hayatının belkemiğini ticaret ve hizmetler sektörü oluşturur. Tarımsal üretim ve sanayi kuruluşu yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte, ülkenin önemli sanayi ve ticari kuruluşlarının yönetim merkezleri bu ilçe sınırları içinde yer alır. İstanbul'un önemli eğitim ve kültür kurumlarının bir bölümü Üsküdar ilçesinde hizmet vermektedir. Bunlar arasında Marmara Üniversitesi'nin bazı birimleri, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 29 Mayıs Üniversitesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi ve Özyeğin Üniversitesi, Üsküdar Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'ne bağlı Kandilli Rasathanesi sayılabilir.

Üsküdar ilçesi, nüfus büyüklüğü bakımından İstanbul'un en büyük ilçeleri arasında yere alır. Daha net bir ifadeyle Grafik 1'de de görüldüğü gibi, bünyesinde yaşadığı nüfus büyüklüğü bakımından Dünya megalopolü İstanbul'un yedinci ilçesi konumundadır.

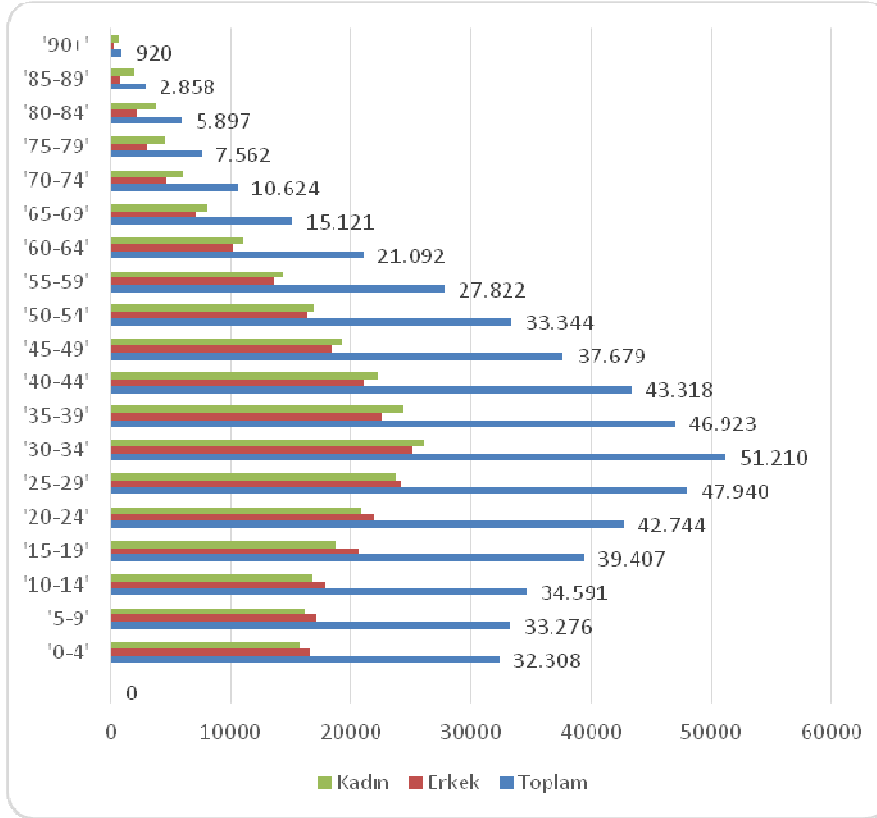
Tablo 1: Üsküdar Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2013)

Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
'0-4'	32.308	16.577	15.731
'5-9'	33.276	17.103	16.173
'10-14'	34.591	17.845	16.746
'15-19'	39.407	20.625	18.782
'20-24'	42.744	21.858	20.886
'25-29'	47.940	24.164	23.776
'30-34'	51.210	25.109	26.101
'35-39'	46.923	22.596	24.327
'40-44'	43.318	21.045	22.273
'45-49'	37.679	18.361	19.318
'50-54'	33.344	16.424	16.920
'55-59'	27.822	13.551	14.271
'60-64'	21.092	10.143	10.949
'65-69'	15.121	7.078	8.043
'70-74'	10.624	4.622	6.002
'75-79'	7.562	3.038	4.524
'80-84'	5.897	2.167	3.730
'85-89'	2.858	837	2.021
'90+'	920	222	698
Toplam	534.636	263.365	271.271

Kaynak: TÜİK (2014) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/>

İlçe nüfusunun yaş gruplarına dağılımı incelendiğinde, son derece önemli bulgularla karşılaşılır. Tablo 1 ve Grafik 2'de de görüldüğü gibi, ilçede yaşayan 30 yaş ve üzeri bireyler arasında kadınlar çoğunluğu oluşturmaktadır. 30 yaş ve üzeri her yaş grubu için bu genelleme geçerlidir. Buna karşın, 30 yaş altındaki nüfus gruplarının tamamında ise ağırlık erkeklerdedir.

Öte yandan nüfus grupları içinde en büyük oranı, 30-34 yaş grubu arasındaki bireyler oluşturmaktadır. Bunları sırasıyla 25-29 yaş grubu ve 35-39 yaş grubu izler. Özellikle 20-44 yaş grubunu oluşturan bireylerin, Üsküdar nüfusu içindeki toplam sayısı 232.135 kişidir. Daha net bir ifadeyle, 2013 yılı itibarıyla, 20-44 yaş grubundan bireyler, Üsküdar ilçe nüfusu içinde yüzde 43'ten daha yüksek bir oran teşkil etmektedir.

Grafik 2: Üsküdar'ın Nüfus Piramidi (2013 Yılı)

Kaynak: TÜİK (2014) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/>

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmada, yalnızca Türkiye'nin değil dünyanın en büyük ve en stratejik öneme sahip olan kentlerinden biri olan İstanbul'un, en önemli ilçelerinden biri olan Üsküdar'ın siyasi yapısı ve bu siyasi yapının Türkiye'nin genel siyasi yapısı içindeki yerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Yapısal-işlevselci bir sosyolojik bakış açısı ile gerçekleştirilen çalışmada, ağırlıklı siyaset sosyolojisinin (Sarıbay, 2008; Kışlalı, 2003) yöntem ve teknikleri (Altunışık, 2004; Gilbert, 1994) kullanılmıştır. Araştırma ağırlıklı olarak betimleyici bir sosyolojik araştırma özelliği taşıyor olsa da, araştırma da zaman zaman karşılaştırmalı sosyolojik analizlere de yer verilecektir. Daha net bir ifadeyle çalışmada, geçmişten geleceğe Üsküdar'da, siyasi yapının oluşumu, siyasi yelpazenin şekillenmesi, siyasi iktidarın siyasi partiler arasındaki dağılımı ve siyasi yapının değişim düzenliliklerinin araştırılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kentsel mekânlarda siyasi yapının oluşum, işleyiş ve değişim dinamiklerinin incelendiği bu araştırmada, çalışma evreni olarak Üsküdar seçildi. Ağır-

lıklı olarak betimleyici türden bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada örnekleme zaman boyutunda yapıldı. Bir başka ifadeyle, 1963-2014 yılları arasında gerçekleşen yerel seçimlerin sonuçları araştırma kapsamına dâhil edildi.

Temel veri toplama tekniği olarak arşiv taraması ve ikincil veri analizi tekniğinin kullanıldığı çalışmada, temel veri kaynağı olarak TÜİK (2014), TODAİE-YerelNet (2014) ve YSK (2014)'nin veri tabanlarından faydalanıldı. Bu veri kaynaklarında yer alan seçim sonuçları, daha net bir anlatımla, 1960 ihtilali sonrası yürürlüğe konulan yeni anayasanın esasları temelinde yapılan ilk yerel seçimlerden günümüze Türkiye'de gerçekleştirilen yerel seçimlerin sonuçları, Türkiye geneli ve Üsküdar özelinde ayrı ayrı incelenerek ana veri seti oluşturuldu. Oluşturulan veri seti, ikincil veri analizi tekniği (Arslan, 2014) kullanılarak analiz edildi.

3. DÜNDEN BUGÜNE ÜSKÜDAR'DA SİYASİ KATILIM

Hem genel ve hem de yerel seçimler, Türkiye'de demokratik hayatın en temel unsurlarını teşkil eder. Bu husus 1961 ve 1982 anayasalarında da açık bir şekilde teyit ve tespit edilmiştir. 1961 Anayasası'nın 112. maddesinde ve 1982 Anayasası'nın 123. maddesinde, ülkede yönetimin merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayandığı açıkça belirtilir. Özellikle yerel seçimler demokrasinin, yerel yönetimler de demokratik hayatın da vazgeçilmez bileşenlerindedir. Batı toplumlarında yerel yönetimler, kapitalist devletin bileşenleri olarak toplum hayatında var olmaya başlamıştır (Güler, 2006).

Mill ve Tocqueville gibi düşünürler yerel yönetimleri, "demokrasinin okulu" olarak nitelendirirler. Yerinden yönetim ilkesi temelinde yapılandırılan yerel yönetimler, kamu yönetiminin ayrılmaz bir parçasını oluşturur (Henden, 2005). Yine Henden (2005)'in de belirttiği gibi, 1982 Anayasası'na göre yerel yönetimlerin üç temel amacı şöylece özetlenebilir: İnsanların temel haklarını kullanmalarına olanak yaratmak, üretim - tüketimde etkinlik ve demokrasi. Yerel yönetimlerin yapısı ve işleyişi ile ilgili temel esaslar Anayasamızın 127. Maddesinde belirtilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, 1999).

Türkiye'de yerel yönetimlerin toplumsal yapı içindeki yeri anayasa ve yasalarla belirlenmiştir. Yerel yönetimlerin Türkiye'nin siyasi yapısı içindeki hukuki dayanağını, 1961 Anayasası'nın 112. Maddesinde, 1982 Anayasası'nın 123. Maddesinde ve 5393 sayılı Belediye Yasası'nda bulmak mümkündür. 5393 sayılı Belediye Yasası'nın 3. maddesinde de belediye, "belde sakinlerinin mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi" şeklinde tanımlanır (Keleş 2006: 219-220). Seçimlere katılarak oylarını kullanan seçmenler yalnızca siyasal yapıyı şekillendirmede aktif rol oynamakla kalmayıp, erkin siyasi partiler arasında dağılımını ve yerel siyasi elitleri (Arslan, 2011-a; Arslan, 2011-b;

Arslan, 2011-c) de belirlemektedirler. Yerel seçimlerle ise yerel siyasi yapı şekillendirilmekte ve yerel siyasi elitler seçilmektedir (Arslan, 2012-b).

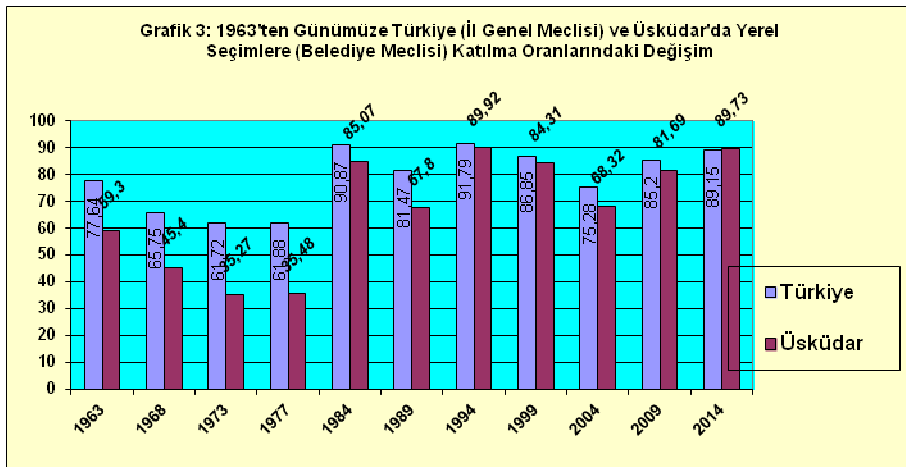
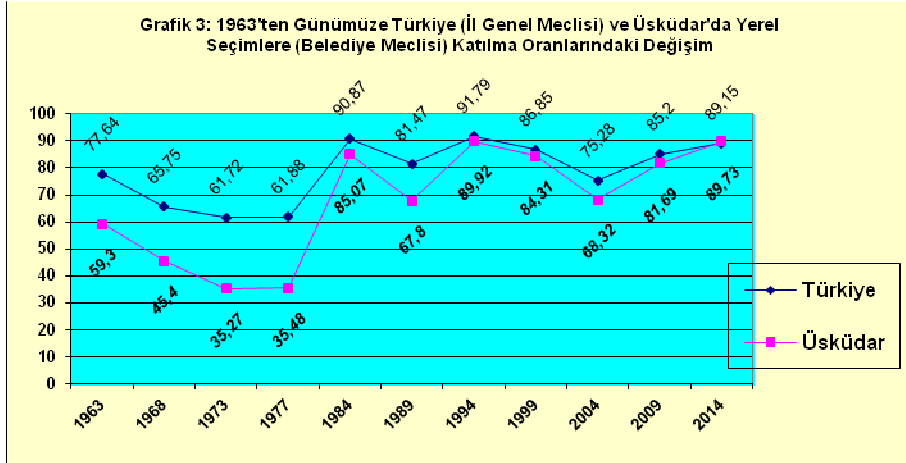
Bu bağlamda seçimlere ilgi ve katılım hayati önem arz etmektedir. Yurttaşların kolektif karar alma sürecine katılımı seçimlerle sınırlı olmasa (Sarıbay, 2008: 112) da, bireylerin seçimlere katılımı, demokratik yapının inşası ve devamı açısından yadsınamaz derecede öneme haizdir. Ancak bireylerin siyasete olan ilgisi her zaman ve her toplumda aynı düzeyde olmayabilmektedir. Seçimlere katılım toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Hatta bu ilgi toplumun farklı kesimlerinde farklı oranlarda tezahür edebilmektedir. Hatta dünya, toplum ve yereldeki faktörlere bağlı olarak aynı toplumda ya da aynı seçim bölgesinde zaman içinde seçimlere katılım hususunda ciddi farklılıklar ortaya çıkabilmektedir.

Öte yandan, bireylerin seçimlerdeki siyasi davranışları, siyasi gücün dağılımı ve iktidarın şekillenmesi üzerinde belirleyici etkiye sahip olmakla birlikte, siyasi partilerin siyasi güçten aldıkları pay, seçimlerde aldıkları oyla paralel oranlarda olmayabilmektedir. Bu orantısızlık, büyük ölçüde seçim sisteminden (Golder, 2005: 103-121) kaynaklanmaktadır. Seçimler konusunda vurgulanması gereken bir başka husus da, dünyada uygulanan seçim sistemlerinin (Yuval & Herne, 2005) oldukça çok ve çeşitli olduğu gerçeğidir. Ülkedeki siyasi rejimin türü, demokratik ya da antidemokratik siyasal sistemin hüküm sürüyor olması, ya da demokratik sistemin türü, örneğin başkanlık sistemi, parlamenter sistemin ya da karma sistemin uygulanıyor olması gibi etkenler, siyasi yapının şekillenmesinde önemli rol oynayan faktörlerdendir.

1961 Anayasası'nın uygulamaya konulduğu sürecin önemli ürünlerinden biri de mahalli idareler ile ilgili olanıdır. Bu sebeple yerel siyasi yapı ve mahalli idareler ile ilgili araştırmaların, 1963 yılı yerel seçimleri başlanması büyük önem arz eder. 1963 yerel seçimlerinden itibaren ülkemizde gerçekleştirilmiş olan yerel seçimlerin sonuçlarının, dönemler bazında incelemeye geçmeden evvel, yerel seçimlere katılım oranlarını incelemek faydalı olacaktır.

Ele alınan dönem, Türkiye yerel seçimlerine katılım oranları incelendiğinde, oldukça önemli bulgularla karşılaşılır. İncelenen dönemde gerçekleşen 11 yerel seçimde, Türkiye genelinde seçimlere katılım oranı ortalama yüzde 78,87 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 1 ve Grafik 3'te de görüldüğü gibi, il genel meclisi seçimlerine en düşük katılım oranı, yüzde 61.72 ile 1973 yerel seçimlerinde olmuştur. Seçimlere seçmen ilgisinin zirvede olduğu seçimler ise, 1994 yerel seçimleridir. Bu seçimlerde, seçimlere katılım oranı yüzde Türkiye genelinde 91.79 olarak gerçekleşmiştir. 1980 askeri darbesinden sonra gerçekleştirilen ilk yerel seçimlerine seçmen ilgisi de, yine oldukça yüksek ve 1994 seçimlerindeki yakını seviyelerde olmuştur.

Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Üsküdar'ın Siyasi Yapısı

Seçilen dönemde, seçimlere katılım oranları Üsküdar özelinde incelendiğinde ise, ilçenin siyasi yapısına ve Türkiye'nin genel siyasi yapısı içindeki yerine dair önemli ipuçları ile karşılaşılır. Grafik 3 ve 4'te de görüldüğü gibi, 1994 genel seçimlerde, Üsküdarlı seçmenlerin seçimlere ilgisi en üst seviyelerde olmuştur. Aynı katılım oranına ancak 20 yıl sonra, 2014 yerel seçimlerinde ulaşılabilmiştir. Tablo ve Grafiklerde sergilenen bulgular dikkatlice incelendiğinde, Üsküdarlı seçmenlerin seçimlere katılımının, hemen her zaman Türkiye geneli ortalamasının altında olduğu hakikati gözler önüne serilir. Bu trend sadece son yerel seçimlerde bozulmuş ve Üsküdar'da seçimlere katılım, Türkiye ortalamasının biraz üzerinde vuku bulmuştur.

Bütün dönemler bazında Üsküdar'da ortalama seçmen ilgisi yüzde 67 civarında olmuştur. Oysa Türkiye genelinde bu oran yüzde 78,87'dir. Bir başka tabirle Üsküdar'da seçimlere katılım oranı, Türkiye ortalamasından yüzde 14,4 daha düşüktür. Özellikle 1973 ve 1977 yerel seçimleri, Üskü-

dar'da seçimlere ilginin dip seviyelerde olduğu seçimler olarak tarihe geçmiştir. 1980 askeri müdahalesinden (Arslan, 2003-b) sonra Türkiye genelinde olduğu gibi Üsküdar'da da, yerel seçimlere katılım oranlarında çok hızlı bir artış gözlemlenmiştir. Daha net bir ifadeyle, darbe sonrası ilk yerel seçimlerde Üsküdar'da seçimlere katılım oranı, yaklaşık yüzde 139,77'lik bir artış göstermiştir. İki binli yılların başından itibaren günümüze kadar geçen süreçte ise Üsküdarlı seçmenlerin siyasi ilgilerinde sürekli bir artış dikkat çekmektedir.

4. YEREL SEÇİM SONUÇLARI TEMELİNDE DÜNDEN BUGÜNE ÜSKÜDAR

Araştırmada çalışma evreni olarak Üsküdar seçildi. Zaman boylamında ise araştırma dönemi olarak, 27 Mayıs 1960 İhtilalinden günümüzde kadar geçen yaklaşık 55 yıllık süreç seçildi. Bu tercih yapılırken, 1960 darbesi ve akabinde oluşturulan 1961 Anayasası'nın, Türkiye'nin toplum ve siyaset hayatında yeni süreçler ve yeni yapılanmalar başlatmış olduğu gerçeği dikkate alındı. Yerel seçimler bazında 1963 yerel seçimleri de, bu yeni süreçte yapılan ilk yerel seçimler olması bakımından nirengi noktası olma özelliği arz eder.

Yerel seçimler bazında ise araştırma dönemi 11 yerel seçim ile sınırlandırıldı. Daha net bir anlatımla, 17 Kasım 1963'te yapılan ilk mahalli idareler seçimlerinden, 2014 yerel seçimlerine kadar geçen yarım asırlık süreçte gerçekleştirilmiş olan yerel seçimler araştırma kapsamına dâhil edildi. Yerel seçimler incelenirken de konuya bütüncül bir boyut katmak maksadıyla önce Türkiye genelinde seçimlere katılım ve seçimlerin sonuçları da irdelendi. Ardından da Üsküdar özelinde yerel seçimlere seçmenlerin ilgi ve katılımları araştırıldı. Bununla ilintili olarak da seçmenin siyasi tutum ve davranışlarında, dönemler bazında bir farklılaşma olup olmadığı, varsa nasıl bir farklılaşmanın olduğu incelendi.

4.1. 1963 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

İncelenen süreçte ele alından ilk yerel seçimler 1963 yerel seçimleridir. 1961 Anayasası'nın başlattığı sürecin ürünü olan 17 Kasım 1963 tarihinde gerçekleştirildi. Bu seçimlerde, Türkiye genelinde, AP, CHP, CKMP, MP, TİP ve YTP'nin iktidar mücadelesi vermiştir (Arslan & Baştürk, 2014; Arslan, 2012-a: 926). Seçimlerin Türkiye genelindeki galibi, ihtilal sonrası dönemde kapatılan Demokrat Parti'nin oylarına talip olan Adalet Partisi olmuştur. Hem gerçekleştirildiği toplumsal ve siyasal atmosfer ve hem de sonuçları bakımından bu yerel seçimler, Türk siyasi hayatında, genel seçim havası estirmiştir. Öyle ki, seçim sonuçları, merkezi hükümetin istifa etmesine yol açmıştır (Akbulut, 2006-a).

Türkiye genelinde seçimlerin galibi Adalet Partisi'dir. Üsküdar'da da bu gelenek bozulmamış, yerel iktidar mücadelesi AP ile CHP arasında geçmiştir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi hem belediye başkanlığı ve hem de belediye meclisi seçimlerinde, Üsküdar seçimlerinin galibi Adalet Parti-

si'dir. Bununla birlikte CHP'nin Üsküdar'da ulaştığı seçmen desteği Türkiye ortalamasından daha yüksektir.

Tablo 1: 1963 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
AP	39.16	44.39
CHP	38.17	39.43
CKMP	-	3.30
MP	4.35	5.83
TIP	1.78	2.94
YTP	3.42	3.79
BAGIMSIZ	13.12	0.33

Kaynak: YerelNET (2014).

Tablo 2: 1963 Yılı Yerel Seçimlerinde Belediye Başkanlarının Partilere Göre Dağılımı

		Belediye Başkanları	
		Sayı	(%)
1963	Sağ Partiler Toplamı	561	53.68
	Sol Partiler Toplamı	337	32.25
	Diğerleri	147	14.07
Toplam		1045	100

Kaynak: Araştırmacının 2007–2012 yıllarında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde ise Türkiye genelinde seçimlerin galibinin sağ partiler olduğu net bir şekilde görülür. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nde hedeflenenin aksine, Adnan Menderes ismi Türk siyasi tarihinden silinememiş, tersine tarihe kalıcı bir şekilde kazanmıştır. Tablo 2'de de görüldüğü gibi, Türkiye genelinde belediye başkanlıklarının ve oyların yarıdan fazlasını, Demokrat Parti'nin varisi durumundaki sağ partiler kazanmıştır.

Tablo 3: 1963 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1963	Sağ Partiler Toplamı	57,3	46,93
	Sol Partiler Toplamı	42,37	39,95
	Diğerleri	0.33	13.12
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Üsküdar'daki sandıklardan da, Türkiye genelindeki duruma son derece benzer bir sonuç çıkmıştır. Bir ifadeyle Üsküdar'da da 1963 yerel seçimlerinin galibi sağ siyaset geleneğidir. Bu seçimlerde, özellikle belediye meclisi

seçimlerinde, sağ siyasi partilerin Üsküdar'daki toplam seçmen desteği yüzde 57 civarındadır (Tablo 3). Bu sonuç bir bakıma, halk tarafından darbeci zihniyete verilmiş sert ve net bir cevap niteliğindedir. Bu sonuçlar aynı zamanda, haksız yere idam edilen efsanevi başbakan Adnan Menderes'in siyasi mirasını halkın baş tacı etmesi olarak da değerlendirilebilir.

4.2. 1968 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1968 yerel seçimleri 2 Haziran 1968 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimlere seçmen katılımı, Türkiye genelinde olduğu gibi Üsküdar özelinde de, önceki seçimlere kıyasla son derece düşük seviyelerde olmuştur. Seçimlere Adalet Partisi (AP), Birlik Partisi (BP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Güven Partisi (GP), Millet Partisi (MP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Bağımsız adaylar katıldı (Akbulut, 2006-b).

Tablo 4: 1968 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
AP	53.74	50.61
BP	1.14	1.56
CHP	32.28	32.39
CKMP	1.49	1.68
GP	3.65	4.36
MP	2.63	3.77
TİP	5.07	5.62

Kaynak: YerelNET (2014)

Türkiye genelinde, bir önceki seçimlerde olduğu gibi bu seçimlerin galibi de, Demokrat Parti ve Adnan Menderes'in mirasına sahip çıkan Adalet Partisi olmuştur. Üsküdarlıların AP'ye desteği ise Türkiye ortalamasının üzerinde olmuştur. Tablo 4'te de görüldüğü gibi, Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde sağ siyaset geleneği hızlı bir şekilde yükselişe geçmiştir. Hem belediye meclisi ve hem de belediye başkanlığı seçimlerinin Üsküdar'daki galibi AP'dir.

Tablo 5: 1968 Yılı Yerel Seçimlerinde Belediye Başkanları

		Türkiye Genelinde Belediye Başkanlarının Partilere Dağılımı	
		Sayı	(%)
1968	Sağ Partiler Toplamı	702	56.07
	Sol Partiler Toplamı	290	23.16
	Diğerleri	260	20.77
Toplam		1252	100

Kaynak: Araştırmacının 2007-2012 yıllarında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Oyların yarıya yakını almayı başaran Adalet Partisi, Tablo 5'te de görüldüğü gibi ülke genelinde seçimi gerçekleştirilen 1252 belediye başkanlığının yarısından fazlasını kazanmıştır. AP'nin tabanından seçmen desteği elde ederek belediye başkanlığının kazanan bağımsız adayların sayısı da bir hayli yüksektir. CHP ise bu seçimlerde önemli bir güç kaybı yaşamış ve yerelde ancak yüzde 23 civarında bir temsil gücüne ulaşabilmiştir.

Üsküdar'ın siyasi yapısı, oyların siyasi yelpazeye dağılımı esasında incelendiğinde de, bir önceki seçimlerde olduğu gibi üstünlüğün tartışmasız sağ kanatta olduğu hakikati ile karşılaşılır. Tablo 6'da da görüldüğü gibi sağ kanat, bir önceki seçimlere kıyasla Üsküdar'da gücünü arttırarak, ilçenin siyasi yapısında belirleyici olma özelliğini korumuştur. Hatta bunun da ötesinde, Üsküdar'ın yerel iktidar yapısında, sağ siyaset geleneğinin mutlak belirleyici konuma ulaştığı rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 6: 1968 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1968	Sağ Partiler Toplamı	60,43	61,51
	Sol Partiler Toplamı	39,57	38,49
	Diğerleri	-	-
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Hem belediye meclisi ve hem de belediye başkanlığı kategorisinde ortaya çıkan tablo, yukarıdaki ifadeyi doğrular niteliktedir. Daha net bir anlatımla, her iki kategoride de sağ kanat partiler, Üsküdarlı seçmenlerin yaklaşık üçte ikisinin desteğini almayı başarmıştır. Buna karşın CHP'nin temsilciliğini yaptığı solun Üsküdar'daki gücü ise yüzde 40'ı bile bulmamıştır.

4.3. 1973 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk askeri müdahale 27 Mayıs 1960'ta olmuştu. Askeri müdahalelerin ikincisi 12 Mart 1971'de yaşanmıştır. Bu müdahalede Ordu, doğrudan darbe yapmamış olsa da, siyasi hayata etkin bir şekilde müdahalede bulunmuştur. 12 Mart askeri muhtırasından sonra yapılan ilk seçimler olma özelliğine sahip olan 1973 yerel seçimleri, 9 Aralık 1973'te yapılmıştır. Bu seçimlere seçmen ilgisi hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar ilçesinde, tarihi dip seviyelerde olmuştur. Özellikle de seçimlere katılımın yüzde 35'lere kadar düşmüş olması dikkat çekicidir.

1973 yerel seçimleri, yalnızca seçimlere seçmen ilgisinin düşüklüğü ile değil sol siyaset geleneğinin elde ettiği tarihi başarı ile de dikkat çekmiştir. 1960'lı yılların sonlarına doğru dünyayı kasıp kavuran sol rüzgârlar, 1970'li yılların başlarından itibaren, Türkiye'de de varlığını hissettirmeye başlamıştır (Arslan, 2007-a). Buna Bülent Ecevit'in liderlik özellikleri de eklenin-

ce, CHP genel seçimlerde olduğu gibi yerel seçimlerde de çok büyük bir seçmen desteği elde etmiştir. CHP (Kili, 1976) 1973 Türkiye il genel meclisi seçimlerini, yüzde 37'nin üzerinde oy alarak birinci sırada tamamlamıştır.

Tablo 7: 1973 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
AP	35.14	30.40
CGP	-	2.29
CHP	56.30	54.69
DP	2.20	2.73
MSP	5.91	5.94
TBP	-	0.27
MP	0.08	-
BAGIMSIZ	0.09	3.67
MHP	0.29	-

Kaynak: YerelNET (2014).

Tablo 8: 1973 Yılı Yerel Seçimlerinde Belediye Başkanlarının Dağılımı

		Türkiye Genelinde Belediye Başkanlarının Partilere Dağılımı	
		Sayı	(%)
1973	Sağ Partiler Toplamı	760	46.23
	Sol Partiler Toplamı	551	33.52
	Diğerleri	333	20.25
Toplam		1644	100

Kaynak: Araştırmacının 2007–2012 yıllarında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

CHP'nin Üsküdar'da elde ettiği başarı Türkiye genelinde sağladığı seçmen desteğinden daha da yüksek seviyelerde olmuştur. Ecevit'in liderliğindeki CHP 1973 yerel seçimlerinde (hem belediye meclisi ve hem de belediye başkanlığı seçimlerinde), Üsküdarlı seçmenlerin yarıdan fazlasının desteğini almayı başarmıştır. CHP'nin, özellikle de 1973 belediye başkanlığı seçimlerinde elde ettiği seçmen desteği yüzde 56'yı aşmıştır. Tablo 7'de de görüldüğü gibi, seçimleri ikinci sırada tamamlayan AP'nin oy oranı ise yüzde 35'in biraz üzerindedir.

Türkiye genelinde, belediye başkanlıklarının partilere ve siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde ise oldukça farklı bir tablo ile karşılaşılır (Tablo 8). Bu seçimlerde Türkiye genelinde seçimi gerçekleştirilen toplam 1644 belediye başkanlığının 619'unu AP kazanmıştır (Arslan, 2007-a). Buna karşın CHP'nin kazandığı belediye başkanlığı ise 551'de kalmıştır. Bu seçimleri anlamlı ve önemli kılan bir başka gelişme ise, ismi Prof. Dr. Necmettin Erbakan ile özdeşleşmiş MSP'nin ve adı Alparslan Türkeş ile birlikte anılan

MHP'nin ülkenin siyasi hayatında etkin bir şekilde varlık göstermeye başlamış olmasıdır.

Tablo 9: 1973 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1973	Sağ Partiler Toplamı	41,37	43,61
	Sol Partiler Toplamı	54,96	56,30
	Diğerleri	3,67	0,09
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

1973 yerel seçimlerinde, oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde Üsküdar'da ortaya çıkan siyasi yapı, Türkiye genelindeki durumdan bir hayli farklıdır. CHP'nin Üsküdar'da elde ettiği seçmen desteği, siyasi yelpazenin şekillenmesinde de belirleyici olmuştur. Tablo 9'da da görüldüğü gibi, siyasi yelpazenin solunun Üsküdar'da elde ettiği toplam seçmen desteği, yaklaşık yüzde 55 civarında olmuştur. Sağ kanat bu seçimlerde Üsküdar'da, geçmişe oranla çok büyük bir güç kaybı yaşamıştır. Sağ partilerin Üsküdar'da, belediye meclisi seçimlerindeki güç kaybı yüzde 31,5'in üzerinde olmuştur.

4.4. 1977 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1977 yerel seçimleri, 11 Aralık 1977 tarihinde yapılmıştır. Seçimler, ülkeyi 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ne götüren kaos ve karmaşa ortamında gerçekleşmiştir. Bu kaos ve karmaşa sebebiyle seçimlere seçmen ilgisi son derece düşük olmuştur. 1977 yerel seçimlerinde on bir siyasi parti, yerel siyasi yapıda belirleyici konuma ulaşabilme mücadelesi vermiştir.

Tablo 10: 1977 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
AP	34.89	33.83
CGP	0.72	0.82
CHP	54.72	55.29
DP	0.53	-
MHP	1.99	2.78
MSP	5.62	5.92
SDP	0.37	0.43
TİP	0.66	0.86
TSİP	0.48	-
BAGIMSIZ	0.01	0.06

Kaynak: YerelNET (2014).

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde genel hatları itibariyle niteliksel manada, 1973 yerel seçimlerine benzer bir görünüm ile karşılaşılır. Değişen sadece niceliksel durum olmuştur. Daha açık bir ifadeyle, 1973 seçimlerinde olduğu gibi bu seçimlerin de Türkiye genelinde galibi CHP'dir. Üsküdar'da da durum pek fazla değişmemiştir. Tablo 10'da da görüldüğü gibi, hem belediye başkanlığı ve hem de belediye meclisi seçimlerinde CHP, Üsküdar'da yüzde 55'in üzerinde bir seçmen desteği elde etmeyi başarmıştır. Ecevit'in liderliğindeki CHP, 1973 yerel seçimlerinde kazandığı bu tarihi seçmen desteği ile yalnızca Türkiye'nin siyasi hayatında değil, Üsküdar'ın siyasi ve toplumsal hayatına da damgasını vurmuştur.

Sağ siyaset geleneğinin o dönemdeki en büyük temsilcisi konumundaki AP ise Üsküdar'da, hem belediye başkanlığı ve hem de belediye meclisi seçimlerinde, ortalama yüzde 34 civarında bir seçmen desteği kazanarak seçimleri ikinci sırada tamamlamıştır. Muhafazakâr sağ siyaset geleneğinin efsanevi lideri Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın başkanlığındaki MSP ise Üsküdar'da bir önceki seçimlerdeki başarısını tekrarlayarak, seçimlerden üçüncü parti olarak çıkmıştır.

Tablo 11: 1977 Yılı Yerel Seçimlerinde Belediye Başkanlarının Dağılımı

		Türkiye Genelinde Belediye Başkanlarının Partilere Göre Dağılımı	
		Sayı	(%)
1977	Sağ Partiler Toplamı	807	46.65
	Sol Partiler Toplamı	714	41.27
	Diğerleri	209	12.08
Toplam		1730	100

Kaynak: Araştırmacının 2007-2012 yıllarında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Tablo 12: 1977 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1977	Sağ Partiler Toplamı	43,4	43,7
	Sol Partiler Toplamı	56,6	56,3
	Diğerleri	-	-
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

1977 mahalli idareler seçimlerinde CHP'nin elde ettiği başarı, Türkiye genelinde kazandığı belediye başkanlığı sayısına da yansımıştır. İncelenen dönemde gerçekleştirilen seçimlerde CHP ilk kez, ülke genelinde en çok belediye başkanlığı kazanan parti konumuna ulaşmıştır. CHP bu seçimlerde,

Türkiye genelindeki 1730 belediye başkanlığının 714'ünü kazanırken, sağ kanadın büyük biraderi AP ise 699 belediye başkanlığı elde edebilmiştir (Arslan, 2007-a). Belediye başkanlıklarının siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde ise Türkiye'nin siyasi yapısı içinde üstünlüğün, yine sağ kanatta olduğu gerçeği ile karşılaşılır (Tablo 11).

1977 yerel seçimlerinde CHP'nin Üsküdar'da kazandığı başarı, solun Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde temsil gücüne de yansımıştır. Tablo 12'de de görüldüğü gibi, hem belediye meclisi ve hem de belediye başkanlığı seçimlerinde, sol siyaset geleneğinin Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde elde ettiği güç, yüzde 56'nın üzerinde olmuştur. Sağın Üsküdar'da temsil gücü ise bu seçimlerde yüzde 43'lerde kalmıştır.

4.5. 1984 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1984 mahalli idareler seçimleri, 25 Mart 1984'te gerçekleştirilmiştir. Bu seçimler, "12 Eylül Ara Rejiminden" sonrası yapılan ilk yerel seçimler olması sebebiyle, siyasi tarihimizde ayrı bir mana ve ehemmiyet arz eder (Şener, 2006). 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında derin izler bırakmıştır: Siyasi partiler kapatılmış, siyasi parti liderlerine yasaklar getirilmiştir.

Süngülerin gölgesinde gerçekleşen seçimlere Anavatan Partisi (ANAP), Doğru Yol Partisi (DYP), Halkçı Parti (HP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Refah Partisi (RP) ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) katılmıştır. Darbenin sebebiyet verdiği olağanüstü şartların yansımaları, seçimlere katılım oranlarında da görülür: Seçmenlerin 1984 mahalli idare seçimlerine ilgisi, Türkiye genelinde ve Üsküdar özelinde son derece yüksek olmuştur.

Tablo 13: 1984 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
ANAP	49.09	49.79
DYP	4.79	4.75
HP	9.15	9.28
MDP	5.63	5.53
RP	5.00	4.94
SODEP	24.37	24.54
BAGIMSIZ	1.97	1.15

Kaynak: YerelNET (2014).

1984 mahalli idareler seçimleri, hem Türkiye'nin genel siyasi yapısı açısından ve hem de Üsküdar'ın siyasi hayatı bakımından son derece önemli sonuçlara yol açmıştır. Bu sonuçlardan belki de en önemlisi bir hayli aradan sonra, yeniden sağ siyaset geleneğinden bir partinin seçimlerde ezici bir çoğunluk elde etmiş olmasıdır. 1983 genel seçimlerinde askeri cuntanın pek fazla şans tanımadığı Anavatan Partisi, 1983 genel seçimlerindeki benzer

bir başarıyı 1984 yerel seçimlerinde de göstermiş ve olağanüstü bir başarıya imza atmıştır. Türkiye genelinde, il genel meclisi seçimlerinde yüzde 41,52 civarında seçmen desteği kazanarak, seçimlerin galibi olmuştur. Dört eğilimi birleştirme iddiası ile Türk siyasi hayatındaki yerini almış olan Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi (Ahmad, 1993), bu başarısını, Üsküdar'da da arttırarak sürdürmüştür. Tablo 13'te de görüldüğü gibi ANAP, Üsküdarlı seçmenlerin neredeyse yarısının desteğini almayı başarmıştır. Buna karşın solun lider konumundaki SODEP'in Üsküdar'da elde ettiği seçmen desteği ise ANAP'ın yarısını bile bulmaz. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 49,09 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla ANAP, belediye başkanlığını da Necmettin ÖZTÜRK kazanmıştır.

Tablo 14: 1984 Yılı Yerel Seçimlerinde Belediye Başkanlarının Dağılımı

		Türkiye Genelinde Belediye Başkanlarının Partilere Dağılımı	
		Sayı	(%)
1984	Sağ Partiler Toplamı	1222	71,88
	Sol Partiler Toplamı	372	21,88
	Diğerleri	106	6,24
Toplam		1700	100

Kaynak: Araştırmacının 2007-2012 yıllarında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Partilerin kazandıkları belediye başkanlıklarının siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde, mahalli idareler seçimlerinde sağ siyaset geleneğinin ezici bir üstünlüğü ile karşılaşılır. Tablo 14'te de görüldüğü gibi, ülke genelindeki toplam 1700 belediye başkanlığının 1222'sini siyasetin sağ yelpazesinden partiler kazanmıştır. Oransal bakımdan incelendiğinde ise sağ kanat partilerin ülkenin siyasi yapısı içindeki toplam temsil gücü yüzde 72'ye yaklaştığı gözlemlenir. Sağın bu başarısındaki en büyük pay, 1700 belediye başkanlığının 868'ini kazanarak, yakın siyasi tarihimizde eşine az rastlanır bir başarıya imza atmış olan ANAP'a aittir. ANAP'ın bu başarısını ise DYP pekiştirmiştir.

Tablo 15: 1984 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1984	Sağ Partiler Toplamı	65,03	64,51
	Sol Partiler Toplamı	33,82	33,52
	Diğerleri	1,15	1,97
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı esas alınarak Üsküdar'ın siyasi yapısı incelendiğinde de son derece önemli sonuçlarla karşılaşılır. Sağ partiler hem belediye meclisi ve hem de belediye başkanlığı seçimlerinde Üsküdarlı seçmenlerin üçte ikiye yakınının desteğini almayı başarmıştır. Tablo 15'te de görüldüğü gibi, Üsküdar'da yüzde 65 civarında oy alarak büyük bir başarıya imza atan sağ siyaset anlayışı, Üsküdar'ın siyasi yapısına da damgasını vurmuştur. Bu sonuçlar, sağ kanadın o güne kadar, mahalli idareler seçiminde Üsküdar'da elde ettiği en büyük başarı olarak da tarihe geçmiştir. Öte yandan sol geleneğin bu seçimlerde, Üsküdar'daki oy kaybı ise yüzde 40'ı aşmıştır.

4.6. 1989 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1989 mahalli idareler seçimleri 26 Mart 1989 tarihinde yapılmıştır. Seçimlere seçmen ilgisi, önceki seçimlere kıyasla oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Üsküdar'daki seçimlere katılım oranlarındaki azalma, Türkiye ortalamasından çok daha fazla olmuştur. 1989 yerel seçimlerinde Anavatan Partisi (ANAP), Demokratik Sol Parti (DSP), Doğru Yol Partisi (DYP), İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP), Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP), Refah Partisi (RP) ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) yerelde iktidar olabilme mücadelesi vermiştir.

Partilerin kazandıkları seçmen desteği incelendiğinde bu seçimlerde, Türkiye genelinde seçimlerin galibi SHP'dir. 1989 il genel meclisi seçimlerinde SHP, yüzde 28.69 oy alarak, birinci parti olmuştur. Kazanılan belediye başkanlığı sıralamasında da, en yakın rakibi ANAP'tan 82 daha fazla belediye başkanı çıkararak, toplamda 652 belediye başkanlığı ile seçimin galibi olmuştur (Arslan ve Baştürk, 2014). Hatırlanacağı üzere 1984 seçimlerinin Türkiye galibi, merkez sağdan ANAP olmuştur (Arslan, 2007-b).

Tablo 16: 1989 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
ANAP	22.27	22.11
DSP	9.18	9.53
DYP	17.56	17.93
IDP	0.32	0.33
MCP	1.18	1.22
RP	10.26	10.45
SHP	39.22	38.44

Kaynak: YerelNET (2014).

1989 yerel seçimlerinde, İstanbul'un kadim ilçelerinden Üsküdar'da genel manzara, Türkiye ortalamasından pek farklı değildir. Hatta solun temsilcisi SHP Üsküdar'da, Türkiye ortalamasının da üzerinde bir başarı göstererek yüzde 39'un üzerinde seçmen desteği elde etmiştir. Sağın iki büyük temsil-

cisi ANAP ve DYP ise SHP'nin oy oranına yakın toplam bir oy oranı ile ikinci ve üçüncü sırayı paylaşmıştır (Tablo 16). Öte yandan, 1989 mahalli idareler seçimlerinde oransal artış yönünden en büyük başarıyı, Erbakan'ın RP'sinin gösterdiğini vurgulamak gerekir. Bir önceki seçimlerde Üsküdar'da yüzde 5 civarında bir güce ulaşan RP, bu seçimlerde oylarını ikiye katlayarak, yakın gelecekte elde edeceği başarıların sinyalini vermiştir. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 39,22 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla SHP, belediye başkanlığını da Niyazi YURTSEVEN kazanmıştır.

Tablo 17: 1989 Yılı Yerel Seçimlerinde Belediye Başkanlarının Dağılımı

		Türkiye Geneline Belediye Başkanlarının Partilere Dağılımı	
		Sayı	(%)
1989	Sağ Partiler Toplamı	1225	61.74
	Sol Partiler Toplamı	689	34.73
	Diğerleri	70	3.53
Toplam		1984	100

Kaynak: Araştırmacının 2007–2012 yıllarında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Bu seçimlerde, partiler bazında Türkiye genelinde üstünlük SHP'de olsa da, oyların siyasi yelpazeye dağılımı bakımından sağ kanat, toplumun siyasi yapısı içinde belirleyici olma özelliğini bu seçimlerde de sürdürmüştür. Bununla birlikte sağ kanadın bu seçimlerde Türkiye genelinde, bir önceki seçimlerle kıyasla, kısmi de olsa bir güç kaybı yaşadığı dikkatleri çeker. Türkiye genelinde toplam 1984 belediye başkanlığının 652'sini SHP kazanırken; merkez sağdan ANAP ve DYP ise, 570 ve 550 belediye başkanlığı çıkararak ikinci ve üçüncü sırada yer almıştır. Tablo 17'de görüldüğü gibi sağ kanat partilerin yerel siyasi yapı içindeki gücü yüzde 62'ye yaklaşmıştır.

Tablo 18: 1989 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1989	Sağ Partiler Toplamı	52,03	51,6
	Sol Partiler Toplamı	47,97	48,4
	Diğerleri	-	-
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Sağın iki merkez partisi konumundaki ANAP ve DYP'nin Üsküdar'da sergiledikleri düşük performans, Üsküdar'ın genel siyasi yapısına da yansımıştır. Sağ siyaset geleneği, 1989 seçimlerinde, bir önceki seçimlere kıyasla, toplamda yaklaşık yüzde 20'lik bir güç kaybı yaşamıştır. Buna karşı sol kanat

ise Üsküdar'da ciddi bir toparlanma yaşamıştır. Sol kanat bu seçimlerde seçmen desteğini de yüzde 42 civarında arttırmıştır.

4.7. 1994 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1994 yılı yerel seçimleri 27 Mart 1994 tarihinde yapılmıştır. Seçimlere seçmen ilgisi son derece yüksek olmuştur. Seçimlere katılım Türkiye genelinde ve Üsküdar özelinde rekor seviyelerde gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle katılım oranı Türkiye genelinde, yüzde 81'lerden yüzde 91'lere yükselmiştir. Üsküdar'da ise yüzde 67,8'den, yüzde 89,92'ye yükselmiştir. Daha net bir anlatımla bu seçimlerde, Üsküdar'da seçimlere katılım, 1994 seçimlerine kıyasla, yüzde 32,6 oranında bir artış göstermiştir.

Seçimler, oyların siyasi partiler arasında dağılımı temelinde incelendiğinde, çarpıcı bulgularla karşılaşılır. Türkiye genelinde 1994 il genel meclisi seçimlerinde ilk 3 sırayı sağ partiler paylaşmıştır. Bu seçimlerin galibi DYP olmuştur. İkinci sırayı çok küçük bir oy farkıyla ANAP kazanmıştır. Bununla birlikte 1994 seçimlerinin gerçek galibi, yüzde 19,04 oy oranıyla, Erbakan'ın liderliğini yaptığı Refah Partisi'dir. RP, daha önce yüzde 5'lerden yüzde 9'lara taşıdığı seçmen desteğini, bu seçimlerde de ikiye katlamıştır.

RP, Türkiye genelinde kazandığı başarıdan çok daha büyüğüne Üsküdar'da imza atmıştır. Bir önceki seçimlerde yüzde 10 civarında seçmen desteği elde eden Erbakan Hoca'nın ekibi, 1994 seçimlerinde Üsküdar'ın siyasi yapısına damgayı vurmuştur. Daha net bir ifadeyle RP bu seçimlerde, Üsküdarlılardan elde ettiği seçmen desteğini yüzde 200 gibi muazzam bir oranda arttırarak, ilçenin siyasi yapısında belirleyici konuma ulaşmıştır. Özetle, 1994 Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 28,15 oy oranıyla Refah Partisi, belediye başkanlığını da Yılmaz BAYAT kazanmıştır.

Tablo 19: 1994 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
ANAP	23.27	23.16
BBP	0.73	0.81
CHP	1.49	1.67
DSP	11.47	11.83
DYP	12.53	12.54
IP	0.18	0.18
MHP	3.90	4.02
MP	0.13	0.13
RP	28.15	28.18
SBP	0.28	0.31
SHP	17.73	16.94
YDP	0.15	0.24

Kaynak: YerelNET (2014).

1994 seçimleri, Türkiye'nin siyasi yapısında da eşine az rastlanır bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Oyların siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde bu dönüşümün boyutları daha net anlaşılır. Tablo 20'de de görüldüğü gibi bu seçimlerde sağ partiler, toplamda oyların beşte dördünü almayı başarmıştır. Bu oranlar, Türkiye'nin siyasi yapısı açısından, sağ kanatta yaşanan büyük bir toparlanma yaşandığı anlamına geliyordu. Daha net bir ifadeyle, sağ siyaset anlayışının Türk toplumunun yerel siyasi yapısı içindeki temsil gücü, bu seçimlerde, bir önceki seçimlere kıyasla yüzde 28 civarında artmıştır. Bu yükselişe en büyük katkıyı da muhafazakâr sağın efsanevi lideri Erbakan'ın partisi RP'nin, diğer bütün sonuçları gölgede bırakacak derecede görkemli başarısı yapmıştır (Arslan, 2012).

Tablo 20: 1994 Yılı Yerel Seçimlerinde Belediye Başkanlarının Dağılımı

		Türkiye Genelinde Belediye Başkanlarının Partilere Dağılımı	
		Sayı	(%)
1994	Sağ Partiler Toplamı	2143	79.08
	Sol Partiler Toplamı	523	19.32
	Diğerleri	44	1.6
Toplam		2710	100

Kaynak: Araştırmacının 2007-2012 yıllarında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Tablo 21: 1994 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1994	Sağ Partiler Toplamı	69,07	68,85
	Sol Partiler Toplamı	30,93	31,15
	Diğerleri	-	-
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

1960'lı yılların sonlarından itibaren ülke siyasi hayatında yer almaya başlayan Prof. Dr. Necmettin Erbakan ve siyasi görüşü, takip eden süreçte Türkiye'nin siyasi yapısının temel yapı taşlarından biri haline dönüşmüştür. Türk siyasi hayatında ismi sabır ve mücadele kavramları ile birlikte anılması gereken Erbakan, siyasi hayattaki belki de asıl başarılarını, üzerinde baskıların daha da yoğunlaşmaya başladığı 12 Eylül darbesi sonrası süreçte gerçekleştirmiştir. Erbakan'ın partisi RP darbe sonrası ilk yerel seçimlerde yüzde 5'i bile bulmayan oy oranını, müteakip seçimlerde katlayarak arttırmayı başarmıştır. Daha net bir ifadeyle RP'nin Türkiye geneli il genel meclisi seçimlerinde 1984'teki oy oranı yüzde 4,40 iken, 1989 seçimlerinde yüzde 9,80 olmuştur. 1999 yerel seçimlerinde ise RP kazandığı yüzde 19,14'lük oy

ile tabiri caize neredeyse birinciliğe oynamıştır. İnanç, sabır ve mücadelenin ürünü olan bu başarı, Erbakan'ın gelecekte ulaşacağı başarının habercisi gibidir (Arslan, 2012-c: 589-590).

1994 yerel seçimlerinin sonuçları, oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde, Üsküdar özelinde incelendiğinde, Türkiye geneline benzer bir görünümle karşılaşılır. Bu seçimler, Üsküdar'ın siyasi ve toplumsal hayatında sağ siyaset geleneğinin ezici üstünlük kazanması ile sonuçlanır. Tablo 21'de de görüldüğü gibi sağ partilerin, Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki toplam temsil gücü yüzde 69'a ulaşır. Bir başka ifadeyle sağ siyaset anlayışına sahip partiler, bir önceki seçimlere kıyasla, Üsküdar'ın yerel siyasi yapısı içindeki gücünü, yaklaşık yüzde 33 oranında arttırmayı başarmıştır.

4.8. 1999 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1999 mahalli idareler seçimleri 18 Nisan 1999 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Seçimlere 20 siyasi parti katılmıştır (Bayramoğlu, 2006-b). Seçimlere seçmen ilgisinin, bir önceki seçimlere kıyasla kısmen de olsa bir düşüş göze çarpar. Bununla birlikte hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar'da seçimlere katılım, yüzde 80'in bir hayli üzerinde olmuştur.

Tablo 22: 1999 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
ANAP	21.51	20.90
BBP	0.76	0.91
BP	0.17	0.16
CHP	8.11	8.06
DSP	22.80	23.58
DTP	0.20	0.24
DYP	6.26	5.80
EMEP	0.11	0.10
FP	28.72	27.95
HADEP	1.76	1.81
IP	0.13	0.15
LDP	0.19	0.20
MHP	8.06	8.60
MP	0.11	0.12
ODP	1.04	1.34
YDP	0.07	0.08

Kaynak: YerelNET (2014).

1999 Türkiye il genel meclisi seçimlerinin sonuçları, oyların partilere dağılımı bakımından incelendiğinde çok çarpıcı bir tablo ile karşılaşılır. Seçimlerden yüzde 18.70 oy ile DSP birinci çıkmıştır. Bu partiyi, yüzde 17.17 ile MHP ve yüzde 16.48 ile FP izlemiştir. Dördüncü ve beşinci sırada ise ANAP ve DYP yer almıştır. Yedinci sıradaki CHP'nin oyu ise yüzde 11.08'dir. 1999

seçimlerinin sonuçları DSP açısından oldukça anlamlıdır. Bu parti aldığı oy oranı bakımından, il genel meclisi seçimlerinden birinci, belediye başkanlığı seçimlerinden de üçüncü olarak çıkmış olmasına rağmen, ancak 189 belediye başkanlığı kazanabilmiştir. Üsküdar'da ise daha da farklı bir tablo ile karşılaşılır. Tablo 22'de de görüldüğü gibi, 1999 mahalli idareler seçimlerinde Üsküdar'da altı siyasi parti ağırlığını koymuştur. Bu yarışta, her iki kategoride de birinciliği, hayatı siyasi mücadelelerle geçmiş olan efsanevi siyasi lider Erbakan'ın Fazilet Partisi (FP) kazanmıştır. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 28,72 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla Fazilet Partisi, belediye başkanlığını da Yılmaz BAYAT kazanmıştır.

Hatırlanacağı üzere bir önceki Üsküdar yerel seçimlerinin galibi de yine Profesör Dr. Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki RP kazanmıştı. Aslında Üsküdarlı seçmenlerin Erbakan Hoca ve ekibinde ısrarı, darbeci zihniyete ve Erbakan'ı siyaset sahnesinde silmek için her türlü yolu mubah sayan küresel güçlerle yerel işbirlikçilerine indirilen bir şamar olmuştur. 1990'lı yıllar, Türk siyasi tarihinde, belki de tarihin en kirli ve en yoğun dezenformasyon sürecine ile algı mühendisliğinin her türlü taktik ve tekniklerinin en yoğun kullanıldığı bir dönem olmuştur. Küresel güçler ve yerel işbirlikçileri bu çirkin dezenformasyon ve adice algı yönetimi taktiklerini kullanarak, Türkiye'nin en önemli ve köklü siyasi damarlarından birini kurutmak ve ismi siyasi mücadelelerle özdeşleşmiş olan Necmettin Erbakan'ı, siyasi tarihin karanlık koridorlarına gömmek istemişlerdir. Ne var ki çabaları ters tepmiş, halk böylesi entrikalara fazlaca kulak asmamıştır. Üsküdar sonuçları da, bu durumun teyidi olarak gösterilebilir.

Tablo 23: 1999 Yılı Yerel Seçimlerinde Belediye Başkanlarının Dağılımı

		Türkiye Geneline Belediye Başkanlarının Partilere Dağılımı	
		Sayı	(%)
1999	Sağ Partiler Toplamı	2551	79.35
	Sol Partiler Toplamı	562	17.49
	Diğerleri	102	3.16
Toplam		3215	100

Kaynak: Araştırmacının 2007-2012 yıllarında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

1999 yerel seçimlerine partilerin kazandığı belediye başkanlığı sayısı incelendiğinde daha çarpıcı sonuçlarla karşılaşılır. 1999 yerel seçimlerinin Türkiye geneli galibinin ANAP olduğu görülür. ANAP'ı yine merkez sağdan DYP takip eder. Kulvarın milliyetçi sağından MHP ise yaklaşık 500 belediye başkanlığı kazanarak önemli bir başarıya imza atmıştır. Dördüncü sıradaki muhafazakâr sağın temsilcisi ve kapatılan RP'nin devamı niteliğindeki FP'nin başarısı da göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Hatta halkın Fazilet Partisi'ne verdiği bu destek, 28 Şubat Süreci'nde, 16 Ocak 1998'de RP'nin belki

de haksız yere kapatılmasına, toplumun verdiği karşı bir tepki olarak da değerlendirilebilir (Arslan, 2012-c: 589-590).

Bu seçimlerinin sonuçları, siyasi yapının şekillenışı temelinde incelendiğinde ise toplumun siyasi yapısına sağ siyaset anlayışının damga vurduğu gerçeği ile karşılaşılır. Tablo 23'te de görüldüğü, gibi sağ kanattaki siyasi partiler, ülke genelinde seçimi yapılan toplam 3215 belediye başkanlığının 2551'ini kazanmıştır. Daha net bir tabirle sağ kanat, 1994 yerel seçimlerinde elde ettiği, ülkenin yerel siyasi gücünün yaklaşık beşte dördünü kontrolünde bulundurma başarısını bu seçimlerde de tekrarlamıştır (Arslan, 2014).

Tablo 24: 1999 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1999	Sağ Partiler Toplamı	64,8	63,08
	Sol Partiler Toplamı	33,13	34,88
	Diğerleri	2,07	2,04
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde Üsküdar'ın yerel siyasi yapısı incelendiğinde de çok önemli bulgularla karşılaşılır. Tablo 24'te net bir şekilde görüldüğü üzere, 1999 yerel seçimlerinde Üsküdar'ın toplumsal ve siyasi hayatına sağ kanat damgasını vurmuştur. Sağ kulvardan iktidar mücadelesi veren siyasi partiler, Üsküdarlı seçmenlerin yaklaşık üçte ikisinin desteğini almayı başarmışlardır. Bir önceki seçimlere kıyasla, sağ kanat partiler, toplam oy desteği bakımından 1999 seçimlerinde, Üsküdar'da kısmi gerileme yaşamış olsa da, bu düşüş siyasi yapıda belirleyici değişikliklere sebebiyet verecek düzeyde olmamıştır. Sol kanadın, Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki gücünde ise küçük de olsa bir artış gözlemlenir.

4.9. 2004 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

2004 yılı yerel seçimleri, 28 Mart 2004 tarihinde yapılmıştır. Bu yerel seçimlerde, hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar'da seçimlere seçmen ilgisinde kayda değer bir düşüş gözlemlenir. Özellikle Üsküdar'da bu düşüş dikkat çekici bir seviyeye ulaşır. Önceki il genel meclisi seçimlerinde yüzde 84,31 olan seçimlere katılım oranı, bu seçimlerde yüzde 68,32'ye kadar gerilemiştir. Daha net bir ifadeyle bu oranlar, Üsküdar'da siyasi katılımda yüzde 18,97'lik bir gerilemenin yaşandığını gösteriyordu.

2004 mahalli idareler seçimlerinde, Türkiye genelinde 20'den fazla siyasi parti, yerelde siyasi iktidarı elde geçirme mücadele vermiştir. 2004 yerel seçimlerinin partiler bazındaki tartışmasız galibi, Adalet ve Kalkınma partisidir. AKP, Türkiye il genel meclisi seçimlerinde, yüzde 41.89 gibi büyük bir güç elde ederek birinci parti olmuştur. Bu oran, yüzde 18.38'lik oy

oranı ile seçimlerden ikinci parti olarak çıkan CHP'nin oylarından, yüzde 128 daha fazladır. Belediye başkanlığı seçimleri ise, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin seçim zaferini daha görünür kılar. AKP, Türkiye genelinde toplam 3516 belediye başkanlığının, 1950'sini kazanmıştır. Bir başka anlatımla tek başına, Türkiye genelinde belediye başkanlıklarının yüzde 55.46 elde etmiştir.

Tablo 25: 2004 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
DSP	1.22	1.37
ANAP	0.78	0.95
BTP	0.30	0,28
AKPARTİ	43.84	45.20
BBP	0.44	0.55
IP	0.27	0.35
ODP	1.23	1.42
TKP	0.27	-
DYP	2.63	2.96
ATP	0.18	-
CHP	23.92	24.50
GP	3.37	3.60
YTP	0.87	0.86
SAADET	17.07	13.70
MHP	3.61	4.26

Kaynak: YerelNET (2014).

İstanbul'un en önemli ilçelerinden Üsküdar'da gerçekleştirilen seçimlerde de benzer bir sonuç gözlemlenir. Tablo 25'te de görüldüğü gibi Adalet ve Kalkınma Partisi, seçmenlerin ortalama yüzde 45'inin desteğini alarak, Üsküdar'da seçimlerin galibi olmuştur. Eski İstanbul Büyükşehir Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kurucu lideri olduğu Ak Parti'nin, bu seçimlerde İstanbul genelinde de yüzde 45 civarında oy aldığı (TÜİK, 2014) dikkate alındığında, İstanbulluların ve Üsküdarlıların Erdoğan'ın siyaset anlayışını onayladığı hakikati ortaya çıkar.

Özellikle İstanbul'da ve Üsküdar'da Erdoğan'a verilen seçmen desteğinin, son derece yüksek olan Türkiye ortalamasının bile üzerinde olması, bu saptamanın doğruluğunun en büyük teyididir. Öte yandan Erbakan hocanın gelenekçi kanattaki öğrencilerinin partisi konumundaki Saadet Partisi'nin seçmen desteği de dikkate alındığında, Üsküdarlı seçmenlerin yüzde 60'a yakınının tercihini, muhafazakâr sağ partilerden yana kullanmış olduğu hakikati gözler önüne serilir. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 43,84 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla Adalet ve Kalkınma Partisi, belediye başkanlığını da Mehmet ÇAKIR kazanmıştır.

Tablo 26: 2004 Yılı Yerel Seçimlerinde Belediye Başkanlarının Dağılımı

		Türkiye Geneline Belediye Başkanlarının Partilere Göre Dağılımı	
		Sayı	(%)
2004	Sağ Partiler Toplamı	2832	80.55
	Sol Partiler Toplamı	602	17.12
	Diğerleri	82	2.33
Toplam		3516	100

Kaynak: Araştırmacının 2007-2012 yıllarında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

2004 yerel seçimleri partilerin kazandıkları belediye başkanlığı bağlamında incelendiğinde, Tablo 26'da da görüldüğü gibi, bu seçimlerin mutlak galibinin çiçeği burnunda Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ) (Arslan, 2007-c) bütün çıplaklığı ile gözler önüne serilir. Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra, 14 Ağustos 2001 tarihinde, Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde, yenilikçi kanadın kurduğu Ak Parti, ilk yerel seçim sınavında, tarihte tekrarı zor bir başarıya imza atmıştır. Ak Parti, kurulmasının üzerinden henüz 3 yıl bile geçmeden girdiği ilk yerel seçimlerde, Türkiye genelinde belediye başkanlıklarının yüzde 55'ten fazlasını kazanmayı başarmıştır.

Özetle, önceki seçimlerde, yerel siyasi iktidardan yüzde 80'lere yakın pay alan sağ kanat partiler, bu seçimlerde ülkenin genel siyasi yapısı içindeki gücünü yüzde 80'in üzerine taşımayı başarmıştır. Bir başka ifadeyle, yerel siyasi elitlerin beşte dördünden fazlası sağ partilerin temsilcileri arasından seçilmiştir. Solun ülkenin genel siyasi yapısı içindeki toplam temsil gücü ise yüzde 18'i bile bulmamıştır.

Tablo 27: 2004 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
2004	Sağ Partiler Toplamı	72,08	72,61
	Sol Partiler Toplamı	27,64	26,91
	Diğerleri	0,28	0,48
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Yerel siyasi yapı içinde iktidarın siyasi yelpazeye dağılımı Üsküdar özelinde incelendiğinde de son derece manidar bulgularla karşılaşılır. Erdoğan'ın liderliğinde zirveye taşınan Ak Parti'nin seçim başarısı, Türkiye genelinde olduğu gibi, Üsküdar'ın siyasi yapısı yapısına da yansımıştır. Bu güce MHP ve SP'nin katkısı da bir o kadar anlamlı ve önemlidir. Bu üç partinin oylarına, öteki sağ kanat partilerin oyları da ilave edildiğinde, sağ siyaset anlayışının Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki toplam gücü yüzde 70'i aşmıştır. Bir

başka ifadeyle, Tablo 27'de de görüldüğü gibi, 2004 Üsküdar mahalli idareler seçimlerinde, Üsküdarlı 10 seçmenden 7'sinden fazlası, siyasi tercihini sağ partilerden yana kullanmıştır. Sağın ulaştığı bu sonuçlar sol kanat için ise Üsküdar'ın siyasi yapısında ciddi kayıp anlamına geliyordu. Sol partiler, bir önceki seçimlerde Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde yüzde 33'ü aşan siyasi gücünün neredeyse yüzde 16'sını kaybederek, yüzde 27'lere gerilemiştir.

4.10. 2009 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI

2009 mahalli idareler seçimleri, 29 Mart 2009 tarihinde yapılmıştır. Seçimlere ilgi, bir önceki seçimlere kıyasla çok daha yüksek olmuştur. Türkiye genelinde katılım yüzde 75'lerden yüzde 85'lere yükselmiştir. Üsküdar'da da seçmenlerin seçimlere ilgisi son derece yüksek olmuştur. Seçimlere katılım Türkiye ortalamasının altında kalmış olsa da, katılım oranlarındaki artış, Türkiye ortalamasından çok daha yüksek olmuştur. Daha net bir ifadeyle 2004 yerel seçimlerinde Üsküdar'da yüzde 68'lerde seyreden katılım oranları, bu seçimlerde yüzde 81'in üzerine çıkmıştır. Bu Üsküdarlı seçmenlerin seçimlere ilgisinde yaklaşık yüzde 20'lik bir artış anlamına geliyordu.

2009 seçimlerine 16 siyasi parti ile bağımsız adaylar katılmıştır. Türkiye genelinde seçimlerin galibi, bir önceki seçimlerde olduğu gibi, Adalet ve Kalkınma Partisi olmuştur. Ak Parti, Erdoğan'ın liderliğinde girdiği ikinci kez girdiği il genel meclisi seçimlerinde yüzde 38'in üzerinde seçmen desteği elde ederek büyük bir başarıya imza atmıştır. Ak Parti'nin oylarında, bir önceki seçimlere nazaran kısmi bir düşüş gözlemlense de, bu değişim seçimlerin gidişatı üzerinde belirleyici sonuçlara sebebiyet vermemiştir. Daha net bir anlatımla, Harita 1'de de görüldüğü gibi, Akdeniz ve Ege sahil şeridinin bir kısmıyla Trakya dışındaki bütün illerde Ak Parti'nin renklerini görmek mümkündür. Kazanılan belediye başkanlıkları temelinde de, bir önceki seçimlerde olduğu gibi 2009 yılı yerel seçimlerinin tartışmasız galibi yine Ak Parti'dir. Ülke genelinde seçimi gerçekleştiren 2931 belediye başkanlığının 1490'ını Ak Parti kazanmıştır (Arslan ve Baştürk, 2014).

Harita 1: Ülke Genelinde İl Genel Meclisi Seçimi İl Birincisi Partilerin Dağılımı

Kaynak: YerelNET (2012)

Üsküdar'da da genel hatları ile benzer bir manzara ile karşılaşılır. 2009 Üsküdar yerel seçimlerinin galibi de yine Ak Parti'dir. Ak Parti'nin bu seçimlerde elde ettiği seçmen desteği, Türkiye ortalamasının neredeyse aynıdır. Tablo 28'de de görüldüğü gibi, Ak Parti'nin gelenekçi kulvarda siyaset yapan kardeşi SP de, il genel meclisi seçimlerinde yüzde 21'in üzerinde oy alarak seçimleri üçüncü sırada tamamlamıştır. Seçimlerde dikkat çeken bir başka husus da iktidar partisi Ak Parti'nin, aynen Türkiye genelinde olduğu gibi Üsküdar'da da kısmi bir oy kaybı yaşamış olduğu gerçeğidir. Buna karşın sol kanadın temsilcisi CHP'nin Üsküdar'daki seçmen desteğinde ise dikkat çekici bir artış göze çarpar. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 37,87 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla Adalet ve Kalkınma Partisi, belediye başkanlığını da Mustafa KARA kazanmıştır.

2009 yerel seçimleri, partilerin kazandıkları belediye başkanlıkları temelinde incelendiğinde de ülkenin siyasi yapısı ve seçimlerin bu yapıda meydana getirdiği değişime dair önemli ipuçları elde edilir. Tablo 29 incelendiğinde, ülke genelinde belediye başkanlıklarının dörtte üçe yakınını sağ partiler tarafından kazanılmış olduğu gerçeği ile karşılaşılır. Bu seçimlerde, ülke genelinde toplam oyların üçte ikisini kazanan sağ kanat, yerel siyasi iktidarın da yüzde 73,12'sini elinde tutma hakkını elde etmiştir. Sonuçlar, bir önceki seçimlere kıyasla, kısmi bir güç kaybı yaşamış olsa da, bu seçimlerde de Türk toplumunun siyasi yapısına sağ siyaset geleneği damgasını vurmuştur.

Tablo 28: 2009 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi) (*)
AKPARTİ	37.87	38.28
ANAP	0.28	0.39
BBP	1.20	2.17
BTP	0.15	0.17
CHP	28.49	31.00
DP	0.32	0.50
DSP	4.79	3.54
DTP	1.51	1.80
MHP	3.96	5.19
SAADET	21.07	16.87

Kaynak: YerelNET (2014).

Gerçi sağ siyaset anlayışının 2009 yerel seçim başarısı, bir önceki seçim kadar görkemli değildir. Sağ kanadın 2009 yılı seçimlerindeki güç kaybı yüzde 9'u aşmış olsa da, elde edilen başarı, yerel siyasi hayatta sağ siyaset geleneğini sürdürmek için yetecek kadar büyüktür. Bu durumda, solun artan oy oranından ziyade, bağımsızların ve etnik kökenli siyaset yapan parti-nin artan temsil gücü belirleyici rol oynamıştır (Arslan, 2012).

Tablo 29: 2009 Yılı Yerel Seçimlerinde Türkiye Genelinde Durum

		Türkiye Geneli		
		Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Oy Dağılımı (%)	Belediye Başkanlarının Dağılımı	
			Sayı	(%)
2009	Sağ Partiler Toplamı	66,6	2399	73,12
	Sol Partiler Toplamı	26	638	19,45
	Diğerleri	7,4	244	7,43
Toplam		100	3281	100

Kaynak: TÜİK 2009 Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları Veri Tabanı Temel Alınarak Hazırlanmıştır.

Tablo 30: 2009 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
2009	Sağ Partiler Toplamı	63,66	65,03
	Sol Partiler Toplamı	34,54	33,46
	Diğerleri	1,80	1,51
Toplam		100	100

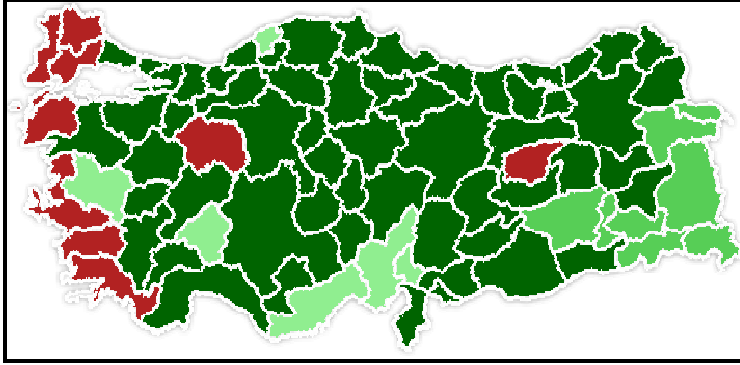
Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

2009 yerel seçimlerinin Üsküdar'ın siyasi yapısında meydana getirdiği değişimi anlayabilmek için Tablo 30'a bir göz atmak gerekir. Bulgular, iktidarın siyasi yapısında, neredeyse gelenekselleşmiş olan sağ siyaset geleneğinin belirleyiciliğinin devam ettiğine işaret etmektedir. Tablo 30'da da açık bir şekilde görüldüğü gibi, sol kanat partilerin Üsküdarlı seçmenlerin üçte birlik seçmem desteğine karşın, sağ partiler neredeyse oyların üçte ikilik bir destek sağlamışlardır. Bununla birlikte, bu seçimlerde Üsküdar'da toparlanma sürecine giren sol siyaset anlayışından partilerin, Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde toplam yüzde 25 oranında güç kazandığı gerçeği ile karşılaşılır.

4.11. 2014 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI

Toplumun hali hazırdaki yerel siyasi yapıyı şekillendirmiş olan son 2014 mahalli idareler seçimleri, 30 Mart 2014 tarihinde yapılmıştır. Seçmen ilgisinin son derece yüksek olduğu belediye meclis üyeliği seçimlerine, Türkiye genelinde katılım oranı yüzde 89'un üzerinde (yüzde 89,73) olmuştur (YSK, 2014). Seçimlerde kayıtlı 48.843.157'den, 43.543.717'ü oy kullanmıştır (Arslan ve Baştürk, 2014). Türkiye genelinde olduğu gibi Üsküdar'da da seçmenlerin seçimlere ilgisi son derece yüksek ve tarihi rekor seviyelerine yakın bir oranda gerçekleşmiştir. Daha net bir ifadeyle, 2014 seçimlerinde Üsküdar'da seçimlere katılım yüzde 89,15 oranında olmuştur.

Harita 2: Belediye Başkanlıklarının Partilere Dağılımı

Kaynak: YerelNET (2014).

Türkiye'nin siyasi yapısı, 2014 yılı yerel seçimlerinde partilerin kazandıkları belediye başkanlıkları temelinde incelendiğinde, Harita 2'de net bir şekilde ortaya konulmuş olan manzara ile karşılaşılır. Partilerin elde ettiği seçmen desteği dikkate alındığında, seçimlerde Türkiye genelinde ilk üç sırayı, 2009 seçimlerinde olduğu gibi, Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin elde ettiği gerçeği ile karşılaşılır. Kazanılan belediye başkanlığı sayısında da sıralama aynı kalır (Arslan ve Baştürk, 2014).

Tablo 31: 2014 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
AKPARTİ	45.66	44.2
BBP	0.62	1.03
BTP	0.10	0.12
CHP	43.25	40.64
DP	0.10	0.24
DSP	0.09	0.12
HDP	1.89	2,23
HEPAR	0.15	0.23
İP	0.19	0.33
MHP	5.48	6.83
SAADET	2.21	3.48

Kaynak: YerelNET (2014) ve YSK (2014).

Üsküdar'ın, 2014 yılı yerel seçimleri ile yeni şekillenen siyasi yapısına ilişkin ipuçlarını ise Tablo 31'de bulmak mümkündür. Türkiye genelinde olduğu gibi, bu seçimlerin Üsküdar'daki galibi, Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. Bu seçimlerde yüzde 45,7 oranında oy alan Ak Parti, Üsküdar'daki seçmen

desteğini de yüzde 20,6 oranında arttırmayı başarmıştır. Bir partinin girdiği yerel seçimleri üst üste kazanmış olması, siyasi tarihte eşine sık rastlanan bir durum olmayıp, sosyolojik açıdan çok önemli anlamlar ifade eder. Bu bir bakıma, Ak Parti'nin siyaset yapma geleneğinin ve Ak Partili belediye başkanlarının hizmet anlayışının Üsküdarlı seçmenler tarafından kabul ve onay gördüğünün de teyididir. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 45,66 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla Adalet ve Kalkınma Partisi, belediye başkanlığını da Hilmi TÜRKMEN kazanmıştır. Ancak Üsküdar'da seçimleri ikinci sırada tamamlayan CHP'nin de bu seçimlerde Ak Parti'yi bir hayli zorladığı gözlerden kaçmaz.

Tablo 32: 2014 Yılı Yerel Seçimlerinde Türkiye Genelinde Durum

		Türkiye Geneli		
		Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Oy Dağılımı (%)	Belediye Başkanlarının Partilere Dağılımı	
			Sayı	(%)
2014	Sağ Partiler Toplamı	65,7	1015	75,13
	Sol Partiler Toplamı	27,01	232	17,17
	Diğerleri	7,29	104	7,7
Toplam		100	1351	100

Kaynak: YSK (2014) verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Öte yandan Türkiye'nin siyasi yapısını ve bu yapıdaki değişimi daha iyi anlayabilmek için, seçim sonuçlarını, yerel gücün siyasi yelpazeye dağılımı bakımından da dikkatlice analiz etmek gerekir. Yerel siyasi elitlerin siyasi yelpazeye dağılımı önce Türk toplumu genelinde incelendiğinde, daha önceki seçimlerde olduğu gibi yine sağ siyaset geleneğinin ezici bir üstünlüğü göze çarpar. Tablo 32'de de görüldüğü gibi sağ partiler, 2014 yerel seçimleri ile yeniden şekillenen ülkenin yerel siyasi yapısında, siyasi temsil gücünün de dörtte üçünü elde etmeyi başarmıştır. Daha net bir anlatımla, bir önceki seçimlerde olduğu gibi bu seçimlerde de, Türk toplumunun siyasi yapısına sağ siyaset anlayışı damgasını vurmuştur. Hatta sağ partilerin 2014 belediye başkanlığı seçimlerinde elde ettiği toplam yerel temsil gücünde, 2009 seçimlerine kıyasla kısmi artış da gözlemlenir.

Öte yandan Üsküdar'ın siyasi yapısındaki yeni durum ve bir önceki seçimlere göre yaşanan değişimi daha iyi anlayabilmek için oyların siyasi yelpazeye dağılımını incelemek gerekir. Tablo 33'teki bulgular, Üsküdar'ın yeni siyasi yapısına dair son derece önemli ipuçları verir. 2014 Üsküdar seçim sonuçları, oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde analiz edildiğinde de, nitelik bakımından olmasa da nicelik bakımında Türkiye genelinden son derece farklı bir durumla karşılaşılır. Bu seçimlerde sağ siyaset geleneği Üsküdar'ın siyasi yapısında, sola karşı bariz bir üstünlük kazanmış olsa da, sonuçlar sağ kanat için Üsküdar'da alarm zillerinin çaldığına işaret etmektedir. Bu saptamanın delilleri, bir önceki seçim sonuçlarında

yatmaktadır. Daha net bir ifadeyle 2009 belediye başkanlığı seçimlerinde Üsküdar'da toplamda yüzde 65,03 oranında seçmen desteği elde eden sağ kanat partiler bu seçimlerde yüzde 54'ün üzerine zor çıkabilmişlerdir. Bir başka anlatımla sağ kanadın 2014 belediye başkanlığı seçimlerindeki oy kaybı yüzde 16'yı aşmıştır. Öte yandan sol kanat ise Üsküdar'daki toparlanma sürecini bu seçimlerde de devam ettirmiştir. Sol partiler bir önceki seçimlerde yüzde 33,46 olan toplam seçmen desteğini, bu seçimlerde 43,53'e yükseltmeyi başarmıştır. Bu sol kanat için Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde yaklaşık yüzde 30'luk bir güç artışı manasına gelmektedir.

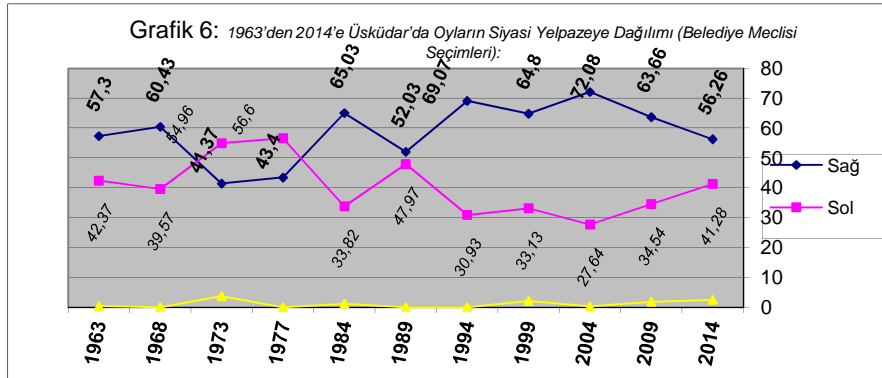
Tablo 33: 2014 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
2014	Sağ Partiler Toplamı	56,26	54,43
	Sol Partiler Toplamı	41,28	43,53
	Diğerleri	2,46	2,04
Toplam		100	100

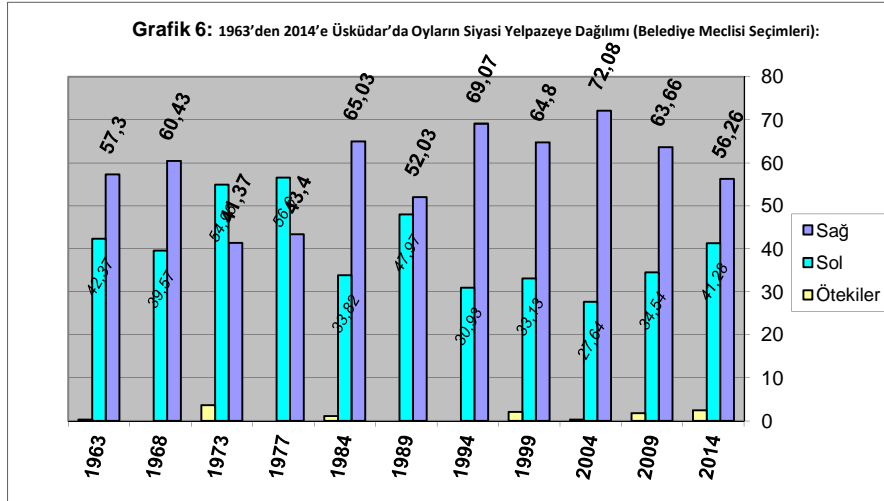
Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, tarihsel bir bakış açısından hareketle, siyaset sosyolojisinin yöntem ve teknikleri kullanılarak, Üsküdar'ın siyasi yapısı ve bu siyasi yapıda, geçmişten geleceğe yaşanan değişim incelendi. Planlanan hedefler doğrultusunda öncelikle, yerel seçim sonuçları incelenerek Üsküdar'ın yerel siyasi yapısının ortaya konması amaçlandı. Ardından da, ele alınan süreç içinde Üsküdar'ın siyasi yapısında meydana gelen değişim araştırıldı. Son olarak da Üsküdar'ın siyasi yapısına dair ortaya çıkan bulgular, Türkiye geneli sonuçları ile karşılaştırılarak, Üsküdar'ın Türkiye'nin siyasi yapısı içindeki yeri anlaşılmasına çalışıldı.

Kaynak: Arslan (2014)'teki veriler güncellenerek düzenlenmiştir.

Kaynak: Arslan (2014)'teki veriler güncellenerek düzenlenmiştir.

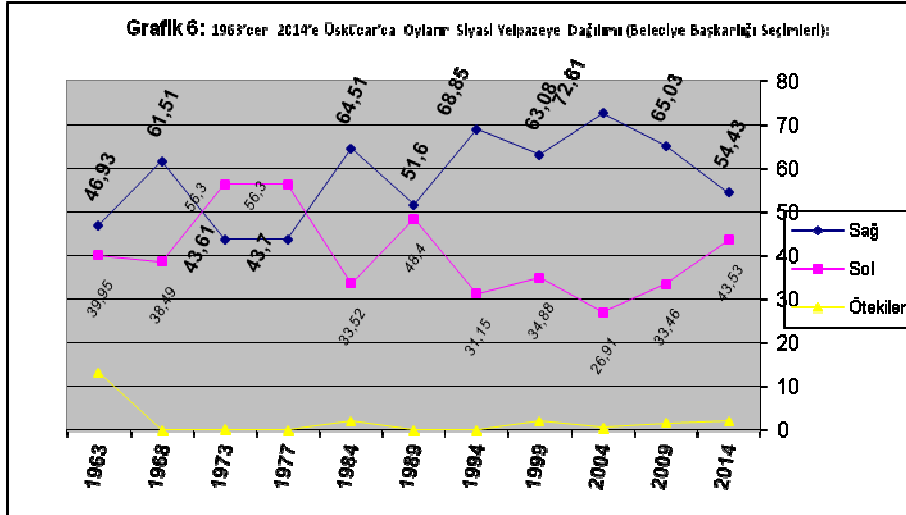
Bu amaçlara ulaşabilmek için, 1961 Anayasası'nın yürürlüğe konulmasıyla başlayan yeni siyasi ve idari yapılanma sürecinde gerçekleştirilen ilk seçimler olma hüviyetine sahip 1963 yerel seçimleri nirengi noktası seçildi. Bu tarihten günümüze geçen yarım asırlık süreç içinde, Türkiye'de yapılan 11 yerel seçimin sonuçları incelendi.

Grafik 6 ve 6'da sergilenen bulgular, dünden bugüne Üsküdar'ın siyasi yapısını ve bu yapıda yaşanan değişimi açıkça ortaya koyar. Bulgular, Ele alınan süreçte gerçekleştirilen neredeyse bütün yerel seçimlerde Üsküdar'ın siyasi yapısında, sağ siyaset geleneği tartışmasız bir üstünlük elde etmiştir. Solun Türkiye genelinde de büyük başarı elde ettiği 1973 ve 1977 yerel seçimleri Üsküdar açısından da istisnai bir durum özelliği taşımaktadır. Sağ partilerin Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde en büyük güç elde ettiği seçimler ise, 1994 ve 2004 yerel seçimleri olmuştur. Sağın bu seçimlerde Üsküdar'daki toplam temsil gücü yüzde 70'leri bulmuştur.

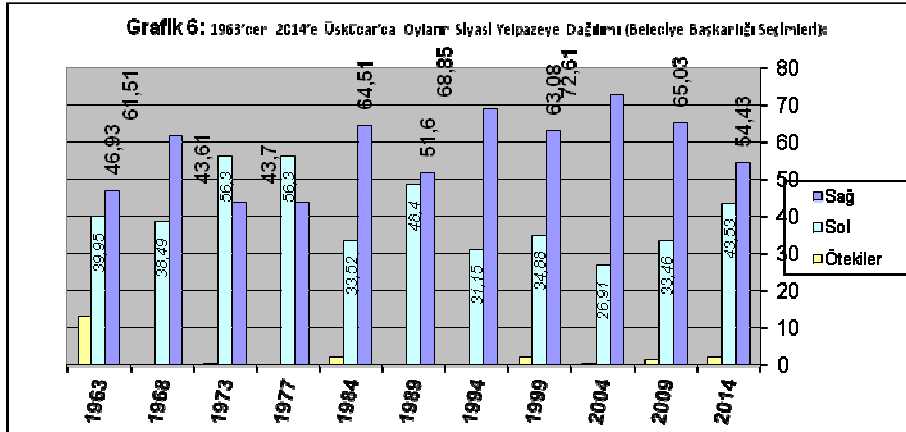
Öte yandan sol kanat ise anılan 2 dönem dışında Üsküdar'ın siyasi hayatında pek fazla belirleyici konumda olamamıştır. Sol siyaset geleneği, belediye meclisi seçimleri temelinde Üsküdar'daki en büyük iktidar zafiyetini ise 2004 seçimlerinde yaşamıştır. Ancak sol kanat, Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde 2004'te dip seviyeleri gördükten sonra, önemli bir sıçrama yaparak, yükseliş trendi yaşamaya başlamıştır.

Üsküdar'ın siyasi yapısı, belediye başkanlığı seçimleri esas alındığında da, belediye meclisi seçimlerine benzer bir görünüm ile karşılaşılır. Grafik 6 ve Grafik 6'da da görüldüğü gibi sol siyasi partiler, Üsküdar'ın siyasi yapısında en büyük varlığı, Ecevit'in ülke siyasetinin zirvesinde olduğu 1970'li yıllarda gösterebilmişlerdir.

Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Üsküdar'ın Siyasi Yapısı

Kaynak: Arslan (2014)'teki veriler güncellenerek düzenlenmiştir.

Kaynak: Arslan (2014)'teki veriler güncellenerek düzenlenmiştir.

Öte yandan, Üsküdar'ın siyasi yapısını daha iyi anlayabilmek için, ele alınan dönemde Türkiye'nin siyasi yapısı ve seçimlerin bu yapıda meydana getirdiği değişimde iyi incelenmesi gerekir. Yerel seçim sonuçları temelinde Türkiye'nin siyasi yapısı ve bu yapıda yaşanan değişim araştırmacılar tarafından daha önceki araştırmalarda (Arslan, 2014; 2007-a; 2012-a) detaylı bir şekilde analiz edildiği için, burada ayrıntılı analizlere girilmeyecek. Yalnızca Üsküdar'ın, Türkiye'nin genel siyasi yapısı içindeki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi ve karşılaştırma yapılabilmesi için, Türkiye'ye ilişkin bulgulara burada kısaca yer verilmiştir.

Grafik 4 ve Grafik 4'te de açıkça görüldüğü gibi yerel seçimlerde, Türkiye'nin siyasi yapısında sağ siyaset anlayışının bariz bir üstünlüğü göze çarpar. Üsküdar'ın siyasi yapısının genel görünümü de büyük ölçüde Türkiye'nin genel siyasi yapısı ile örtüşür. İncelene süreçte bu hususta en büyük sapma iki yerel seçimlerde olmuştur. Bunlardan biri 1968, diğeri ise 2014 belediye başkanlığı seçimleridir. 1968 seçimlerinde sağ kanat partiler Üsküdar'da, Türkiye genelinde elde ettikleri gücün çok daha üzerinde bir temsil gücü elde etmiştir. Son yerel seçimlerde ise durum tersine dönmüştür. Daha net bir ifadeyle, sağ kanat partilerin Üsküdar'ın yerel siyasi yapısında elde ettiği seçmen desteği, Türkiye ortalamasının altında kalmıştır.

Sol siyaset geleneğinin Üsküdar'ın yerel siyasi yapısında elde ettiği güç ve bu gücün seçim dönemleri temelindeki değişimi incelendiğinde ise çok daha farklı bir tablo ile karşılaşılır. Grafik 5 ve Grafik 5'te de net bir şekilde görüldüğü gibi, ele alınan dönemde yapılan bütün seçimlerde, sol kanat partiler Üsküdar'da, Türkiye ortalamasının bir hayli üzerinde güce ulaşmayı başarmıştır. Özellikle de 1973 ve 2014 belediye başkanlığı seçimlerinde sol gelenek Üsküdar'ın yerel siyasi yapısında, Türkiye ortalamasının çok daha üzerinde bir güce ulaşmayı başarmışlardır. Özellikle de son iki seçimde solun Üsküdar'daki temsil gücünün, hızlı bir yükseliş trendine girdiği gözlemlenir. Öyle ki bu artış yüzde 26'lı seviyelerden yüzde 43'lere ulaşmıştır. 1973 ve 1977 seçimleri ise solun Üsküdar'ın siyasi yapısında zirve yaptığı dönemler olarak tarihe geçmiştir.

Özetle, dönemler bazında yaşanan bazı dalgalanmalar yaşanmış olsa da, Grafiklerde de görüldüğü üzere, incelenen dönemde yapılan bütün mahalli idareler seçimlerinde, Türk toplumunun siyasi yapısında sağ siyaset anlayışının bariz bir üstünlüğü mevcuttur. Üsküdar'ın siyasi yapısı açısından da aynı sonuca ulaşılabilir. Dönemsel bazı dalgalanmalar dışında, sağın Üsküdar'ın siyasi dokusunda belirleyici olma konumu hep devam etmiştir. Daha net bir ifadeyle, araştırmalarda yerel seçim sonuçları Türkiye geneli ve Üsküdar özelinde, toplumun siyasi yapısında sağ siyaset kültürünün egemen olduğunu açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F. (1993). *The making of modern Turkey*. London: Routledge.
- AKBULUT, Ö. (2006-a). *Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi 1963 yılı raporu*. TODAİE-YERELNET, 07.02.2006
- AKBULUT, Ö. (2006-b). *Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi 1968 yılı raporu*. TODAİE-YERELNET, 07.02.2006, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1968.php
- ALTUNIŞIK, R. (vd.) (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (SPSS uygulamalı)*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- ARSLAN, D.A. & BAŞTÜRK, S. (vd.) (2014-a). "Siyaset sosyolojisi perspektifinden 2009 ve 2014 yerel seçimlerinin karşılaştırmalı incelemesi", *Akademik Bakış, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgızistan-Celalabat İşletme Fakültesi, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 1-27.
- ARSLAN, D.A. & BAŞTÜRK, S. (vd.) (2014-b). Yerel seçim sonuçları temelinde, dünden bugüne Sarayönü. Uluslararası Sarayönü Sempozyumu (24-26 Ekim). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- (2012-a). *Sosyoloji ve yöntem yazıları*. Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- (2012-b). Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin'in siyasi yapısı. *International Journal of Human Sciences*. (9)2, 916-968.
- (2012-c). Geçmişten geleceğe Kağızman'ın siyasi yapısı: Yerel seçim sonuçları temelinde Kağızman'ın siyasi yapısının sosyolojik analizi. Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu (24-26 Mayıs). Kars: Kafkas Üniversitesi.
- (2011-a). *Turkish political elites: Sociological analysis of Turkish politics and politicians*. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- (2011-b). *Who rules Turkey: Turkish power elite*. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- (2011-c). *Elites and power in contemporary Turkey: Social anatomy of Turkish elites*. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- (2007-a). 1963'ten günümüze yerel seçim sonuçları temelinde Türkiye'nin siyasi yapısı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi (International Journal of Human Sciences)*, 4- 1, 1-32.
- (2007-b). Yerel seçim sonuçları temelinde Alanya'nın siyasi yapısı. *Akademik Bakış, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Uluslararası Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 12, 1-14.
- BAYRAMOĞLU, S. (2006-a). *Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi 1994 yılı raporu*. YERELNET, 01.03.2006, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1994.php
- (2006-b). *Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi 1999 yılı raporu*. YERELNET, 16.02.2006, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1999.php
- GILBERT, N. (1994). *Researching social life*. London: Sage.

- GOLDER, G. & Alvarez, M. (2005). Democratic electoral systems around the world, *Elsevier Electoral Studies*, 24, 103–121.
- GÜLER, B. A. (2006). *Yerel yönetimler*, Ankara: İmge.
- HENDEN, H. B. (2005), "Katılımcı Yerel Yönetim Anlayışında E-Belediyeciliğin Yeri ve Önemi, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, <http://www.insanbilimleri.com/>
- KELEŞ, R. (2006). *Yerinden yönetim ve siyaset*. Ankara: İmge.
- KIŞLALI, A. Taner (2007). *Siyaset bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- KİLİ, S. (1976). *Cumhuriyet Halk Partisi'nde gelişmeler 1960–1975*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Magnificentturkey (2014). *İstanbul ve Üsküdar*. 20.10.2014, http://magnificentturkey.weebly.com/istanbul_2.html
- ORHAN, E. A. (2011). *Toplumsal, kültürel ve katılımsal boyutuyla siyasal davranışın sosyo-politik analizi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- SARIBAY, A. Y. (2008). *Global bir bakışla politik sosyoloji*. İstanbul: Everest Yayınları.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Ş. (2001). *Parti seçmenlerinin siyasal yönelimlerine etki eden sosyoekonomik faktörler*. Ankara: Nobel.
- ŞENER, M. (2006-a). TODAİE Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1984 Yılı Raporu. *YerelNET*, 28.02.06 http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1984.php
- . (2006-b). TODAİE Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1989 Yılı Raporu. *YerelNET*, 28.02.06 http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1989.php
- THALANG, C. (2003). The parliamentary election in Cambodia, July 2003. *Electoral Studies*, 24, 130–135.
- TÜİK (2014). 2011 Türkiye milletvekili seçim sonuçları. 03.11.2014, http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?secimdb2=&report=tab2_oran_2007.RDF&p_il=34&p_bol=1&desformat=html&ENVID=secimEnv
- TÜİK (2014). *İstanbul, Üsküdar 2013 nüfusu*, 22.10.2014, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/>
- Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası (1999), *Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası*. İstanbul: Cemre Yayıncılık.
- Türkiye Rehberi (2014). *İstanbul ve Üsküdar*. 20.10.2014, www.turkiye-rehberi.net
- Wikipedia (2014). *Üsküdar*. 20.10.2014, <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Csk%C3%BCdar>
- YerelNET (2014). Yerel seçim sonuçları Türkiye, 01.11.2014. http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonucdari/
- YSK (2014-a). Yüksek Seçim Kurulu, 2014 yerel seçim sonuçları, 26.05.2014, <http://www.ysk.gov.tr/>
- YUVAL, F. & HERNE K. (2005). Sophisticated behavior under majoritarian and non-majoritarian voting procedures. *Political Behavior*, 27- 3, 217-237.

EXAMINING THE LEGACY OF LARGE-SCALE SPORTS EVENTS AS A GOVERNANCE ISSUE: A CASE STUDY FROM TRABZON, TURKEY

Burak HERGÜNER*

ABSTRACT

The hosting of large-scale sports events is usually identified with a short period of enthusiasm for residents and improved city infrastructure. However, negative and unexpected outcomes such as enormous debts, underused facilities or discontented communities may also come to the agenda in the aftermath of the events. Thus, the early praise for the events may fade away in time, or conversely, widely criticized events may begin to be approved by residents when they establish a more positive legacy than first thought. Grassroots sports participation and positive changes in public life are two significant legacies of major sports events to ensure their success in the long-term. This paper focuses on the European Youth Olympic Festival (EYOF) Trabzon 2011 Games and examines its two legacies—grassroots sports participation and public life—four years after the Games. The data were collected through semi-structured, open-ended interviews, and a total of 50 interviews based on a mix of purposive and convenience sampling was conducted. The results revealed an increase in grassroots sport participation and the emergence of a new mentality in the city.

Keywords: Legacy, Grassroots sports participation, European Youth Olympic Festival, Public Life, Sense of Place

ÖZET

Büyük spor organizasyonlarının ev sahipliği, genellikle kent sakinleri açısından kısa süreli bir coşkunluk, kent için ise gelişmiş bir altyapı anlamı taşımaktadır. Bununla beraber, organizasyon ardından kalan borçlar, yeterince kullanılmayan tesisler ya da yerinden edilmiş topluluklar gibi olumsuz ve beklenmedik sonuçlar da gündeme gelebilir. Böylece, organizasyonla ilgili baştaki övgüler yerini tenkitlere bırakabilir, ya da başlangıçta çokça eleştirilen organizasyonlar başta düşünülenenden daha olumlu etkiler yaratarak zamanla halk tarafından kabul görmeye başlayabilir. Spora kitlesel katılım ve sosyal yaşamdaki olumlu değişimler büyük spor organizasyonlarının uzun dönemde de başarılarını korumaları açısından iki önemli mirasıdır. Bu araştırma, EYOF 2011 Trabzon Gençlik Oyunlarının dört yıl sonrasında bu iki konuyu ele almaktadır. Araştırmanın verileri açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış mülakatlar yoluyla elde edilmiştir. Amaçlı ve

* Yrd. Doç. Dr., Avrasya Üniversitesi Öğretim Üyesi, Trabzon, b_herguner@yahoo.com

kolayda örneklem metotları kullanılarak toplam 50 mülakat yapılmıştır. Sonuçlar, oyunların kentte spora katılımı ve sosyal yaşamı etkilediği yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Miras, Kitlesele katılım, Avrupa Gençlik Olimpiyatları, Sosyal Hayat, Aidiyet hissi

The hosting of large-scale sports events provides a short period of enthusiasm for residents and improves the infrastructure of the city. However, some of them are also symbolized by negative and unexpected outcomes such as enormous debts, underused facilities or displacement of communities. Thus, the early praise for the events may fade away in time. Conversely, widely criticized events may begin to be approved by residents when they establish, in retrospect, a more positive legacy than first thought (Gold & Gold, 2009).

On the other hand, even though post-Games planning is crucial to create a positive impression for the Games, authorities mostly concentrate on the short-term objective of hosting a successful Games as the time frame is short and the demands are gigantic. This pressure makes it extremely difficult for any of the city organizers to plan the after-Games in any systematic fashion. Hence, less attention is given to how the construction of facilities is related to the long-term objectives of the city (Cashman, 1998; 2003; Boukas et al, 2013).

Planning the legacies of major sports events is a continually repeated issue, both in literature and in the declarations of intent of candidate cities (Bondonio & Mela, 2009). There are several reasons for this growing interest. For example, Hergüner (2012) argues that the Olympic Games have become a significant soft power instrument for states' foreign policy owing to the changing nature of international relations. This paradigm shift increases the attention given to the legacy issue by the governments. Nonetheless, legacy is largely different from city to city as the characteristics of the host city residents, the existing international circumstances, and the nature of the event all create a number of impacts which are not easy to precisely anticipate (Ritchie, 2000; Cashman, 1998).

One of the many forms of legacy is the increase in sports participation among the host population, thus providing support for existing policies to enhance participation. Another important legacy of major sports events is the changes in public life (Veal et al. 2012). This study will investigate the said legacies of the European Youth Olympic Festival (EYOF hereafter) 2011 Games, which was organized in Trabzon.

Trabzon is known as a sport city mainly because of its soccer club, Trabzon SK, which is the first soccer club other than Istanbul clubs to win the Turkish league title despite the relatively small size of the city. However, the affinity of the locals for other sports is still in question. Besides, the

locals are generally known for their strong devotion to their traditions and having a distinctive culture. This makes it a good case study to analyze the above-mentioned legacies for the city. Accordingly, the paper tries to find out whether the EYOF 2011 Games had an impact on grassroots sports participation and public life in the city.

There is a dearth of literature investigating the impact of major sports events on small- or medium-sized cities with a distinctive local culture and limited capacity to turn these events into a major social and financial success for the city due to their size. This study aims to fill this gap in the literature.

There are several limitations of the study. First, this is a retrospective study, which relies largely on the correct recollections of several informants who have significant personal interest in the matter. However, recollections may be problematic as they fall short in producing the correct representation of reality. Second, convenience sampling was applied for the interviews. The main problem with this technique, for Kitchenham & Pfleeger (2002), is that the people who are willing to participate may differ in many ways from those who are not willing.

The rest of this paper is organized as follows: The legacy issue will be presented and outlined in the following subsection. Then, the method of the study will be described. Later, more details about the EYOF 2011 Games will be provided. Finally, the findings will be discussed and followed by the conclusions.

Legacy of Major Sports Events as a Governance Issue

The concept of legacy is an ubiquitous part of debates about mega-sports events. It is used as a yardstick to assess their worth for host cities. However, there is no consensus on the meaning of legacy and the variety of legacies (Gold & Gold, 2009; Bloyce & Lovett, 2012).

For Veal et al. (2012), the legacy of major sports events can take several forms, including sporting benefits such as better sporting facilities, strengthened sports organisations and the increase in mass sport participation. There are also non-sporting benefits, such as improved tourism profile and infrastructure.

Besides, Gold & Gold (2009) distinguish tangible legacy from intangible legacy. For them, intangible legacy such as place promotion, sports participation, community spirit, and the development of a volunteering culture cannot generally be directly measured. Nonetheless, the outcomes of tangible legacy can be measured in terms of provision of facilities or reference to visitor numbers.

Cashman (1998) argues that commemorating a peak experience and mourning the Games are two significant reasons why the legacy issue should be dealt with in a serious fashion. For him, one public issue is how to best remember an event that comes into view in the public imagination.

Hosting a mega sporting event is an utmost experience for many residents in their life, and they want to re-live that magic moment. Therefore, there is a need for the people to re-connect with that moment. Moreover, once the event is over, the attention of the media shifts to another city and many residents may feel a sense of loss. Legacy, according to him, is a constructive way of coping with mourning through symbols, rituals, and memory. In addition, he divides the major sporting events—mainly the Olympics—into three periods, among which the post-Games period is by far the longest as it may persist for decades after the Games. The other two, namely bidding and organising periods, are much shorter. Nonetheless, for him, the post-Games period is the least-planned one.

Guala & Turco (2007), in their discussion about the legacy of large-scale events, claims that the physical legacy is apparent from the venues, improved transportation systems or new accommodation facilities. While the host cities aim to use these facilities for a longer term economic and social transformation, their success largely depends on the planning of the post-Games. Correspondingly, Girginov (2011) puts emphasis on the negative developments in the host city caused by the major sports events along with the positive side of the games, such as infrastructural improvement. Therefore, he maintains that this tension turns the legacy into a governance issue.

Table 1. Major Sports Event Legacies

1	Economic impact
2	Built environment - non-sporting
3	Public life
4	Sport - information and education
5	Sport - elite performance
6	Sport – mass participation
7	Sport – financial /administrative support
8	Sport – physical infrastructure
9	Sport – symbols, memory, history
10	Health

Source: Veal et al. (2012)

Besides, Cashman (1998) asserts that the legacy of major sports events is a complicated issue to handle for several reasons. First of all, the legacy issue comes to the agenda of the host city after the major sports event. Hence, the decisions are taken in an unplanned and haphazard manner as the local organising committee has already ended its activities. Secondly, many planners overlook the prospective post-Games expenditures to improve the legacy of the Games. Finally, legacy policies have no established standards to follow. Having said that, Veal et al. (2012) suggest a 10-fold typology of major sports event legacies, as shown in Table 1. They include economic impacts, infrastructure built, sports, education, contributions to public life, elite performance, mass (grassroots) participation, financial support, and

public health as the main legacies into their typology. This paper will focus on the public life and grassroots sport participation legacy of major sports events.

Method

The data for this study were collected through semi-structured, open-ended interviews. The interviewees were selected using both purposive and convenience sampling techniques.

Purposive sampling techniques comprise selecting certain units or cases based on a specific purpose rather than randomly (Tashakkori & Teddlie, 2003). Accordingly, the empirical analysis is derived from data gathered through semi-structured interviews with sports authorities. 10 key interviews were conducted with people who were officially affiliated with the EYOF 2011 Games as referees, organization committee members or interpreters, and are currently holding a sports-related job in the city, such as sport facility manager, General Directorate of Youth and Sport (GDYS hereafter) Trabzon Branch official or trainer. This provides an opportunity to ascertain differences, if any, in grassroots sports participation and the mentality of city residents since the end of the games.

However, as memories about past events, actions and attitudes are subject to modification over time, use of corroborating data from other sources should be employed when doable to increase the credibility (Schutt, 2004: 343). Therefore, to increase the reliability of the abovementioned interviews' results, an additional 40 interviews were conducted in a university campus adjacent to the Hayri Gur Sports Hall, which was built for the Games and is hosting European and Turkish Basketball League (TBL) matches of the Medical Park Trabzon Basketball Club in addition to other sporting and cultural events. For these interviews, convenience sample technique was applied. The said technique involves the selection of the most accessible people who are willing to take part. It is the least costly to the researcher, in terms of time, effort and money, but may result in poor quality data (Marshall, 1996; Kitchenham & Pfleeger, 2002). University campus was chosen as the sports hall is adjacent to the campus. This allows the researcher to measure the impact of the facility on its vicinity.

A total of 50 semi-structured open-ended interviews were conducted to gather data and all the interviews were conducted in January 2014. The key interviews lasted 40 minutes, whereas interviews with students took around 20 minutes. The questions focused on the different aspects of the Games' legacy identified in the literature review. The interviews were recorded, subsequently transcribed verbatim, and translated into English.

EYOF Trabzon 2011 Games

Held biennially, the European Youth Olympic Festival (EYOF) is the only all-European multi-sport event for young athletes from the 48 country-

members of the Association of European Olympic Committees. The first EYOF Summer event was organized in Brussels in 1991, and the winter edition began two years later (Candrea & Ispas, 2010). Trabzon hosted the summer edition of the Games in 2011. The cost of the Games was estimated at almost US \$ 200 million.¹ Several modern sport facilities (including the Yomra gymnastic hall, the first of its kind in the country) were constructed for the Games (Karaca, 2012). Table 2 indicates the names of sport facilities built or renovated for the Games.

It is clear that major sports events are greatly helpful to the promotion of host cities. However, the high cost of hosting the Games generally raises over-spending debates within the host countries in case the financial, cultural, and sporting returns of the games do not meet the expectations of people. This has been experienced in several host countries. For example, for Boukas et al. (2013), there is no doubt that the 2004 Athens Olympic Games improved modern identity and increased the pride of the residents in their city. Nonetheless, several years after the Games, many Olympic venues have become inoperative and the country is still under the financial burden the Athens Games left behind. These stirred the fury of Greeks, who will go on to pay for these facilities.

Compared to the Olympics, EYOF Trabzon 2011 had a moderate budget. However, considering the size of the city, which limits the total return of the EYOF Games, the sustainability issue should be addressed as well.

Table 2. Facilities and Their Locations

	Facility	Location (District)
1	Hayri Gür Sports Hall (capacity: 7500)	Pelitli
2	Athletics Stadium	Söğütlü
3	Gymnastics Hall	Yomra
4	Olympic Swimming Pool	City Center
5	Beşirli Tennis Complex	City Center
6	Olympic Village	City Center
7	Sports Halls (Renovation and enlargement works)	Yomra, Arsin, Araklı, Of, Çarşıbaşı, Vakfikebir

Source: Karaca, 2012

Grassroots Sport Participation Legacy in the City

As previously mentioned, this paper focuses on two legacies of major sports events, namely mass sports participation and public life.

Mass sports participation is also called “grassroots participation” or “sports for all.” The latter is a term that has been endorsed by many governments since the 1970s. The mass sports participation legacy of major sports events has been a topic long discussed by scholars. About the impacts of the Sydney 2000 Olympic Games on grassroots sport participation

¹ 302,818,428.00 Turkish Liras in 2011 (Karaca, 2012).

in the city, for example, Veal et al. (2012) emphasize three immediate expectations after the Games, as follows:

- The sporting community in the city has inherited world class sport facilities, and it is predictable that these facilities will boost sports participation rates in the city.
- The youth have been given the chance to experience the charming ambience of the Games and a growth in the interest to participate in sports is expected.
- Olympic programs in the aftermath of the Games have been developed to promote different sports in the city.

In the same vein, Table 3 summarizes the direct and indirect effects of major events on sports participation in the host city.

Table 3. Dimensions of the Sport Participation legacy of major sports events in host city

	Individuals are inspired to do sport in consequence of:
Direct	Engagement with the event via mass media, live spectating, volunteering et cetera.
Indirect	Enhancement of sporting facilities and strengthening of sporting programs and organizations.

Source: Veal et al. (2012)

Likewise, in this paper, the interviews confirm the assumptions concerning the sport participation legacy of major sports events for the host city mentioned in Table 3. Particularly, the indirect effect of the Games on sports participation in the host city through the enhancement of sporting facilities and strengthening of sporting organizations is verified for Trabzon case by interviews.

In the study, all the interviewees agree that the Games positively affected mass sports participation in the city, and there is a growth in grassroots sports participation. The interviewees underscored the construction of new sporting facilities as the main reason in this growth. As one respondent stated: *“The number of coaches in different sports disciplines has drastically increased with the construction of new sport facilities in the city. Therefore, new opportunities have emerged to orient youngsters and children on different sporting activities. Every year, we organize summer and winter sport camps. Besides, coaches regularly visit different schools in the city to promote sporting opportunities and identify potentially talented athletes. As a result, last year around 10,000 young athletes participated in our summer camps in 25 different forms of sports activities. The 2011 Games and new facilities have irrefutable impact on harnessing the potential of the children and youngsters.”*

On the same issue, another respondent remarked: *“Our people in Trabzon are so devoted to sport. The city has traditionally been quite successful in soccer, boxing, and judo. However, soccer had a more distinguished place and*

other sports were not so popular. During and after the Games, many people became familiar with different kinds of sport. Therefore, the interest in various sports other than soccer has grown, and today parents allow their children to participate in different sports activities in addition to soccer."

Public Life: Formation of New Mentality through Sense of Place

Major sports events are believed to increase optimism among locals about the future of the host city through creating a sense of pride, and providing new opportunities in the city. For example, in his study about the effects of the Turin 2006 Winter Olympics on the city identity, Guala (2009) maintains that the Olympics created a new attitude among locals toward the future of the city by enhancing a sense of pride about the city and an optimistic view. His study illustrates that residents of Turin overwhelmingly support prospective major sports events in the city, and the construction of new culture and leisure facilities, as what happened in occasion of the Games. For him, the positive attitude about Turin's future is related to expectations in growing tourism revenues even if most of the residents are not very familiar with the tourism sector. He argues that this is an indicator of changing values and optimism.

Similarly for Trabzon, all the key interviewees underlined the Games' positive effect on the economic prospects in the city. They gave an upbeat assessment of tourism revenues in the aftermath of the Games. According to an official:

"During the Games, many people visited the city, but more importantly, we inherited invaluable sports facilities from the Games, thanks to which we may now organize various events. For example, in the coming days, we will organize weightlifting and boxing championships, as well as an international tennis championship. Therefore, different groups, mainly consisting of athletes and trainers, will stay in the city and contribute to the city's economy. These events obviously increase the awareness level about the city, which will eventually boost tourism revenues."

Concerning the sense of pride about the city, the Games had several impacts on both authorities and residents. According to one official, as quoted below, the Games promoted a positive image for Trabzon:

"Above all, it was important to prove that major sport events may be organized in Trabzon. This made the city residents proud of their city and the officials more assertive in organizing future events. Furthermore, during the Games, seats were full of fans, especially whenever an athlete from Trabzon appeared. There was a festive ambience."

Another key interviewee remarked: *"The 2011 Games was the biggest sports event ever organized in our city. The ambience was like the Olympic spirit was in here. Hence, I believe that the city has surpassed certain levels because of the Games."*

On the other hand, in some cases, a rising sense of pride after the major sports event does not guarantee an increase in the optimism among locals about the future. For example, Boukas et al. (2013) claim that the lack of long-term sustainable planning after the 2004 Athens Olympic Games left the residents upset with the lost opportunities. Therefore, today, many people believe that hosting the Olympics has exacerbated Greece's current economic crisis by allocating public funds to deal with the enormous cost of the Games without ensuring any return on investment. This raises questions about the use of facilities.

About EYOF 2011, all the key interviewees agree that the facilities built or renovated for the Games are fully functional. Thus, they deny any prospective over-spending claim for the said facilities. On this issue, one respondent stated:

"As of now, our facilities are totally booked for upcoming events, and we are experiencing difficulty in responding to all demands. In the facilities, regional, national and international competitions of different sports are taking place, and our Trabzon branch of GDYS is operating in more than 60 sports activities. This is an indicator of the prolific use of facilities. Anyway, if a facility is not satisfactorily used for more than two years, it becomes rusty. Ours are operational and full of activities."

These opinions were supported by the student interviews as well. Only 6 out of 40 university students said that they have not attended any sporting or cultural event in the sports hall adjacent to their campus. However, they all recognized the facility's positive contributions to the city life in general.

Conclusion

The legacy of major sports events is a governance issue. However, it is also a problematic issue to cope with as there are no established standards to follow, or the planners may fail to see the necessary post-Games expenditures. In general, large-scale sports events are admitted as a source of prestige for the host city. However, the contribution of these events to the city is multi-faceted and therefore, it should be largely discussed and analyzed. Thus, this paper discussed two prospective contributions of the EYOF 2011 Games, namely grassroots sport participation and the change in public life.

In Trabzon, one of the important changes is the growing interest in various sports other than soccer. The interview results support the argument that enhancement of sporting facilities and strengthening of sporting organizations increase grassroots sports participation. In Trabzon, the construction of high-standard sporting facilities is of primary importance in mass sports participation. With these new facilities, the number of coaches in different sport disciplines has increased and they have promoted different sporting opportunities mainly in the schools. As a result, high participation rates have been achieved in various sports.

The EYOF 2011 Games has several effects on public life in the city as well. According to the participants, the Games promoted a positive image for Trabzon, and increased optimism about the future of the city through creating their sense of pride and providing new opportunities.

Veal et al. (2012) underline the paucity of reliable evidence of any relationship between the legacy of grassroots participation and hosting large-scale sports events. They argue that it is important to know what levers to pull in order to leverage sports events to build a sports participation legacy. For Trabzon, there is no indication that the legacy of EYOF 2011 Games was thoroughly planned. However, the continuous efforts to use the facilities through sporting programs helped in advancing the legacy of the Games.

Finally, regarding the limitation of the study, the findings consider two legacies of the EYOF 2011 Games. Undeniably, all the legacies should be thoroughly investigated to have a clear picture on the nexus between the host city and the major sports event. Therefore, further studies using different methods are needed on this issue.

REFERENCES

- BLOYCE, D., & LOVETT, E. (2012). Planning for the London 2012 Olympic and Paralympic legacy: A figurational analysis. *International journal of sport policy and politics*, 4(3), 361-377.
- BONDONIO, P., & MELA, A. (2009). Which legacies of Torino 2006 OWGs for the Olympic movement and the local society?. In *The Olympic Legacy People, Place, Enterprise Proceedings of the First Annual Conference on Olympic Legacy 8-9 May 2008* (pp. 31-44).
- BOUKAS, N., ZIAKAS, V., & BOUSTRAS, G. (2013). Olympic legacy and cultural tourism: exploring the facets of Athens' Olympic heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 19(2), 203-228.
- CANDREA, A. N., & ISPAS, A. (2010). Promoting tourist destinations through sport events. The case of Braşov. *Revista de turism-studii si cercetari in turism*, (10), 61-67.
- CASHMAN, R. (1998, October). Olympic legacy in an Olympic city: monuments, museums and memory. In *Fourth International Symposium for Olympic Research; Global and Cultural Critique: Problematizing the Olympic Games* (pp. 107-114).
- CASHMAN, R. (2003). *Impact of the Games on Olympic host cities*. Barcelona: Centre d'Estudis Olímpics.
- GIRGINOV, V. (2011). Governance of London 2012 Olympic Games legacy. *International review for the sociology of sport*, 1012690211413966.
- GOLD, J. R., & GOLD, M. M. (2009). Riding the Mexican wave? Deciphering the meaning of Olympic legacy. In *The Olympic Legacy People, Place, Enterprise Proceedings of the First Annual Conference on Olympic Legacy 8-9 May 2008* (pp. 9-20).

- GUALA, A., & TURCO, D. M. (2007, September). An analysis of Turin's Olympic legacy. In *European Association for Sport Management Congress, Turin, Italy*.
- GUALA, C. (2009). To bid or not to bid: public opinion before and after the Games. The case of the Turin 2006 Olympic Winter Games. In *The Olympic Legacy People, Place, Enterprise Proceedings of the First Annual Conference on Olympic Legacy 8-9 May 2008* (pp. 21-30).
- HERGUNER, B. (2012). The IOC as a transnational organization: Paradigm shift and its rising role in global governance. *International Area Studies Review*, 15(2), 176-186.
- KARACA, S. (2012). Türkiye'deki Büyük Ölçekli Spor Organizasyonlarının Kentin Kültürel Gelişimine Etkileri: Trabzon ve Erzurum Örnekleri. [The Impacts of Major Sports Events in Turkey on Cities' Cultural Development: The Case of Trabzon and Erzurum] , ODA, 4, 42-47.
- KITCHENHAM, B., & PFLIEGER, S. L. (2002). Principles of survey research: part 5: populations and samples. *ACM SIGSOFT Software Engineering Notes*, 27(5), 17-20.
- MARSHALL, M. N. (1996). Sampling for qualitative research. *Family practice*, 13(6), 522-526.
- RITCHIE, J. B. (2000). Turning 16 days into 16 years through Olympic legacies. *Event Management*, 6(3), 155-165.
- SCHUTT, R.K. (2004). *Investigating the Social World: The Process and Practice of Research* (4th ed.), Thousand Oaks: Sage Publication.
- TASHAKKORI, A., & TEDDLIE, C. (2003). *Handbook of mixed methods in social & behavioral research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- VEAL, A. J., TOOHEY, K., & FRAWLEY, S. (2012). The sport participation legacy of the Sydney 2000 Olympic Games and other international sporting events hosted in Australia. *Journal of policy research in tourism, leisure and events*, 4(2), 155-184.

DÜZCE İLİ GELENEKSEL BOŞNAK GIYSİLERİNİN İNCELENMESİ*

Filiz DURSUN**
Çiğdem DURSUN ÇALIŞAN***
Güliden ABANOZ****

ÖZET

Giyim kişilerin; içinde buldukları toplumun sosyo-ekonomik durumunu, yaşını, zevkini, karakterini, ruh halini yansıtan bireysel toplumsal ya da ulusal özelliklerini ifade eden bir olgudur. Giyim tarihi incelenecek olursa, giyimün eski devirlerden bugüne dek birçok evreler geçirdiği görülür. İnsanlar buldukları uygarlık seviyesine göre giyimleri yaratmışlar, her ulus kendi örf, adet ve inanışlarına, yaşama şartlarına göre giyimlerini şekillendirmişlerdir. Araştırmanın amacı; sandıklarda, bohçalarda ki geleneksel (yöresel) giysilerin kumaş, renk, desen, süsleme, model ve kalıp özelliklerinin incelenerek, gün yüzüne çıkartmak, geleneksel giysileri tanımak, tanıtmaktır. Araştırmanın giysilerin geleneksel özellikleri ile süslemelerinin güncel giysi tasarımlarına yansıtılmasında ve özgün tasarımların ortaya çıkmasında moda tasarımcılarına kaynak olacağı düşünülerek kültürel değerlerin yaşatılması amaçlanmaktadır. Araştırmada, Düzce İlinde bulunan geleneksel Boşnak kıyafetlerinden üst ve iç giysileri araştırılmıştır. Giysiler, oluşturulan gözlem fişleri doğrultusunda, kullanılan malzeme, renk, model, kesim, dikim, astar ve süsleme özellikleri açısından incelenmiş, tasarım öğeleri belirlenmiş, fotoğrafları çekilerek belgelendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Giysiler, Boşnak, Düzce, Dimiye/Dimye, Cepken, Kuşule.

ABSTRACT

Clothing, socio-economic status of the people in their community, age, taste, character, mood, reflecting that is a phenomenon that refers to the individual social or national characteristics. Clothing history are examined, clothing is seen through many stages from ancient times until today. People have created clothes according to their level of civilization. Every nation own traditions, customs, beliefs have shaped their clothing according to the conditions of life. The purpose of the

* Bu makale SBBAP kodlu BAP 363 kayıt numaralı "Düzce'de Halk Edebiyatı, İnanışlar, Geleneksel Giyim ve Mimari" isimli projeden üretilmiştir.

** Düzce Ün. Düzce Meslek Yüksekokulu Tekstil Tek. Prog. filizdursun@duzce.edu.edu.tr

*** Düzce Ün. Düzce Meslek Yüksekokulu Tekstil Tek. Prog. cigdemdursun@duzce.edu.edu.tr

**** Düzce Ün. Düzce Meslek Yüksekokulu Tekstil Tek. Prog. guldenabanoz@duzce.edu.edu.tr

research; in crates, the traditional (regional) clothing in the bundle fabric, color, pattern, ornament, examining the features of the model and mold, to remove the light of day, recognize traditional clothes, to introduce. In this study the decoration with the traditional characteristics of the garments is intended to keep alive the emergence of the original design and the cultural values considering the resources to be reflected in the contemporary fashion design fashion designer. In this study, outer clothing and underwear was investigated from the traditional Bosnian clothes in Düzce. Clothing, by created in line with the observation examines in terms of chips, materials, color, pattern, cutting, sewing, lining and decorative features, have documented set of design elements, photographs pulling.

Keywords: Traditional Clothes, Bosnian, Düzce, Dimiye/Dimye, Cepken, Kuşule.

İnsanoğlunun gereksinimlerinden biri olan giyinme, eski çağlardan günümüze gelinceye kadar birçok evreler geçirmiş, kişilerin sosyo-ekonomik durumunu, içinde bulunduğu toplumu, kişiliğini, ruh halini yansıtan bir kavram olarak tanımlanmıştır. İlk insandan bugüne medeniyetlerin yaşadıkları bölgenin özellikleri, yaşam tarzları, neticesinde ortaya çıkan ortak kültürler giyim şeklini, fonksiyonelliğini ve estetiğin gelişmesini sağlayarak bölge ve geleneklere göre giysi türlerini yaratmıştır (Ağaç2012: 403).

Giyim toplumsal statünün ve cinsiyetin en belirgin göstergelerinden biridir. Kimliğin meslek, din ve toplumsal sınıf gibi birçok farklı boyutu dönemin anlayışlarına göre giyim ile ifade edilmiştir (Pektaş 2013: 613).

Balkan yarımadasının eski Yugoslavya sınırlarının içerisinde olan ve bugün her biri bağımsız olan Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ da yaşayan ve Güney Slav ırkı kabul edilen bir Müslüman topluluğudur. Boşnakların ana dilleri Boşnakçadır. Bugün Boşnakların en yoğun yaşadıkları ülke Türkiye'dir (www.serdivanbosnasancak.org/s-Turkiyedekibosnaklar, 10.02.2015).

Boşnaklar 19. Asrın son yıllarında Anadolu'ya hem balkanlardan hem de Kafkaslardan gelmişlerdir. Bu göçün sebebi şüphesiz Osmanlı devletinin bu bölgelerden çekilmek mecburiyetinde kalmasıdır.

Balkanlardan gelen muhacirlerin içerisinde Boşnaklarda vardır, Boşnakların göçleri 19. Yüzyılın son çeyreğinde başlamış, 20. Yüzyılın son çeyreğine kadar devam etmiştir.

1970'li yıllara kadar devam eden bu göçlerin sonucu olarak, Türkiye'ye çok sayıda Boşnak muhacir yerleşmiştir. Bugün Türkiye'nin çeşitli kentlerinde (İstanbul, Ankara, İzmir, Sakarya, Düzce, Adana, Sivas, Kütahya, İzmit ve Bursa gibi) çok sayıda Boşnak kökenli vatandaş yaşamaktadır (Dedeiç Kırbaç: 2013).

Düzce'deki Boşnaklar 1938-1965 arası göç etmişler, Düzce merkeze yerleşmişlerdir. Çalışkan ve dürüst olmaları nedeniyle toplum tarafından benimsenmişlerdir (Nikşit Şehali: 2013).

Geleneksel giyim–kuşam toplumların ekonomik, teknolojik ve sosyal yapılarından etkilendiği gibi manevi değerleri de üzerlerinde taşımaktadır. Geleneksel giysi çeşitlerinden olan cepken, şalvar, yelek iç göynek tarih boyunca kadınlar ve erkekler tarafından giyilmiştir.

Zaman içinde yok olmayla karşı karşıya kalan kültürel miraslarımızdan olan geleneksel giysiler, dönem ve yöresel özelliklere ışık tutması, ayrıca bilimsel bir yaklaşımla incelenerek belgelenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması, geçmişten günümüze köprü oluşturması açısından önemlidir.

Araştırmanın amacı; sandıklarda, bohçalarda ki geleneksel (yöresel) giysilerin kumaş, renk, desen, süsleme, model ve kalıp özelliklerinin incelenerek, gün yüzüne çıkartmak, geleneksel giysileri tanımak, tanıtmaktır. Aynı zamanda giysilerin geleneksel özellikleri ile süslemelerinin güncel giysi tasarımlarına yansıtılmasında ve özgün tasarımların ortaya çıkmasında moda tasarımcılarına kaynak olacağı düşünülerek, kültürel değerlerin yaşatılması amaçlanmaktadır.

Düzce İlinde bulunan ve BAP Projesi kapsamında yapılan araştırmada Boşnaklardan örneklem alınarak bulunan geleneksel kadın-erkek-çocuk kıyafetlerinden üst ve iç giysileri araştırılmıştır. Giysiler, oluşturulan gözlem fişleri doğrultusunda, kullanılan malzeme, renk, model, kesim, dikim, astar ve süsleme özellikleri açısından incelenmiş, fotoğrafları çekilerek belgelendirilmiştir.

DÜZCE İLİ GELENEKSEL BOŞNAK GIYSİLERİ

Düzce İl Merkezinde; 3 kişi ile yapılan görüşmeler derlendiğinde kadın ve erkeklerin giysileri ile ilgili aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

1. Günlük Giysiler ve Aksesuarlar

Kadın: Kışın kalın, yazın ince geniş şalvar (Dimiye), bileğe kadar uzun kollu gömlek, önlük, giyilmiştir.

Erkek: Pantolon, manşetli V yakalı ipek gömlek, ceket giyilmiştir.

2. Özel Gün Giysileri

2.1. Düğün Giysileri

Kadın: Düğün kına gecesinde; fes (3–4 sıra altın, maddiyatı iyi olan), iğne oyalı şamiye, yeni, düz renk, dantelli, beyaz işli, ipek oyalı yemeniler, dimye, cepken, iç gömlek, ipek gömlek, şalvar, evde terlik ayakkabı kullanılmıştır.

Erkek: Düğün kına gecesinde; takım elbise, kravat, elbise renginde rugan ayakkabı (maddi durumu iyi olan) kullanmışlardır.

Eskiden gezmeye giden yeni gelin kıyafetleri için bir bavulla gidirmiş. Takılarıyla, beşliye-dukate altın takılırdı. Altın kemer şalvarın üstüne takılırdı. Küçük bir fes ve gerçek birkaç sıra altın takılırdı. Gelinin yüzüne şekerli su ile (pul gibi) taşlarla süslenirdi. Gelin kendi evinden gözleri şekerle yapıştırılıp damat evine kadar gözleri kapalı gelirmiş. Gelin çocuğu oluncaya kadar; ipek başörtülü, iğne oyalı fes, iğne oyalı ipek gömlek (koşula), şalvar (dimiye), ye-

lek (cepken) giyermiş. Çocuğu olunca biraz sade giyinirlerdi (Gülümser GEGİÇ; 2012).

2.1.1. Bürümcük Gömlek

Zenginler ipekten çamaşır yaptırılmış. Zengin yeni gelinler düğünde renkli renkli dimye kullanırlarmış. Her oyundan sonra giysilerini değiştirmiş, buda zenginlik göstergesiymiş (Aida Şehali; 2012). Yeleğin altına şalvarın üstüne giyilirmiş.

Fotoğraf 1: Bürümcük Gömlek
(Toplanan Gömlek) 120-130 Yıllık

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: Bürümcük krem pamuklu kumaş, yavruağzı, beyaz yeşil iplik kullanılmıştır.

Giysinin model ve kesim özellikleri: V yakalı uzun takma kollu (V yakasının üzerine amerikan yaka takılı). Dokumasının dar olmasından kaynaklı omuzun yarısı kumaş katıdır. Dokumanın eni 23 cm, boyu bele kadar, belden aşağıda farklı bir kumaştan etek kısmı var. Gömleğin kolu iki parçalıdır.

Giysinin dikim özellikleri: Makede ve elde dikilmiştir.

Giysinin süsleme özellikleri: İğne oyası; yavruağzı, krem rengi, yeşil renk ipliklerle gömleğin üzerine işlenmiştir.

Fotoğraf 2: Bürümcük Gömlek
Yaka Detayı 120-130 Yıllık

Fotoğraf 3: Bürümcük Gömlek
Kol Detayı 120-130 Yıllık

Fotoğraf 4: Bürümcük Gömlek/Yelek Yaka Detayı 120-130 Yıllık

Fotoğraf 5: İpek Bürümcük Gömlek

2.1.2. İpek Bürümcük Gömlek 1
Yeleğin-cepkenin altına şalvarın üstüne giyilen bir üst giysiymiş.

Fotoğraf 6: İpek Bürümcük Gömlek Kol Detayı

Fotoğraf 7: İpek Bürümcük Gömlek Yaka Detayı

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: Bürümcük, ipek yollu bez ayağı dokuma krem rengi pamuklu kumaş, belden aşağı tülbentlik kumaş kullanılmıştır.

Giysinin model ve kesim özellikleri: Şömize yakalı, önden oval yırtmaçlı, kare takma uzun kollu, bedeni 4 parçadan oluşan, kolu tek parça olan, gömlek boyu kalçaya kadar, belden dikişli, dikişten aşağı farklı bir kumaş kullanılmış yandan tek dikişli bir gömlektir.

Giysinin dikim özellikleri: Makinede ve elde dikilmiştir.

Giysinin süsleme özellikleri: İğne oyası ile yaka kenarı yaka yırtmacı ve kol boyu süslenmiştir.

Fotoğraf 8: İpek Bürümcük Gömlek

2.1.3. İpek Bürümcük Gömlek 2

Yeleğin-cepkenin altına şalvarın üstüne giyilen bir üst giysiymiş.

Fotoğraf 9: İpek Bürümcük Gömlek 2 Kol Detayı

Fotoğraf 10: İpek Bürümcük Gömlek 2 Yaka Detayı

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: Krem ipek bürümcük yollu (mat-parlak ince-kalın) bez ayağı dokuma krem rengi pamuklu kumaş, etek ucu ise pazen kumaş ile uzatılmıştır.

Giysinin model ve kesim özellikleri: Uzun kare takma kollu, yaka yırtmacı bant ile temizlenen, gömlek boyu kalçaya kadar ve belden dikişli, dikişten aşağı farklı bir kumaş kullanılmış olan bir üst giysidir.

Giysinin dikim özellikleri: Makinede ve elde dikilmiştir.

Giysinin süsleme özellikleri: Yaka bandı su şeklinde iğne oyası ve kol ucu çiçek şeklinde iğne oyası ile süslenmiştir.

Fotoğraf 11: Gömlek (Kuşule), 62 Yıllık

2.1.4. Gömlek (Kuşule)

Yeleğin-cepkenin altına şalvarın üstüne giyilen bir üst giysiymiş

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: Toplanmış bürümcük ipek-pahska pamuklu ipek kullanılmıştır.

Giysinin model ve kesim özellikleri: V yaka takılmış dik yaka, uzun kare takma kollu, etek ucu kısmı patiskadan yapılmış, (o kısım şalvarın içine girdiği için görünmeyen kısımdır) dar dokumadan yapılmış, yan

dikişi olmayan bir gömlektir.

Giysinin dikim özellikleri: Giysiler elde oyulgama ve makine dikişi ile dikilmiştir.

Giysinin süsleme özellikleri: Yaka kenarı ve kol uçlarında iğne oyası ile süslenmiştir. Gömleğin kol ucunda antika katlaması kullanılmıştır.

Fotoğraf 12: Gömlek (Kuşule) / Yemni 62 Yıllık

Fotoğraf 13: Yelek n 120-130 Yıllık

2.1.5. Yelek 1 (Cepken)

Gömleğin üstüne giyilir-miş.

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: Beyaz ipekli saten dokuma ile desenlenmiştir.

Giysinin model ve kesim zellikleri: Kapamasız oyuntulu kol, V yakalı, göğüs üzerinde boyu olan (kısa) yelek-cepken

Fotoğraf 14: Yelek Arka 120-130 Yıllık

Giysinin dikim zellikleri: Makinede ve elde dikilmiştir.

Giysinin astar zellikleri: Pamuklu beyaz kumaş ile astarlanmıştır.

Giysinin süsleme zellikleri: Pili ve bzg süslemesi kullanılmıştır.

Fotoğraf 15: Yelek Detayı 1, 120-130 Yıllık

Fotoğraf 16: Yelek Detayı 2 120-130 Yıllık

Fotoğraf 17: Yelek Detayı 3 120-130 Yıllık

Fotoğraf 18: Yelek Ön

2.1.6.Yelek 2 (Cepken)
Gömleğin üstüne şalvarın üstüne giyilen bir üst giysiyimş.

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: Pembe-yavruağzı ipekli saten kullanılmıştır.

Giysinin model ve kesim özellikleri: Kapamasız oyuntulu kol, V yakalı, göğüs üzerinde boyu olan (kısa) yelek-cepken.

Fotoğraf 19: Yelek Arka

Giysinin dikim özellikleri: Makinede ve elde dikilmiştir.

Giysinin astar özellikleri: Krem pamuklu ince kumaş ile astarlanmıştır.

Giysinin süsleme özellikleri: Pililerle şal yaka görüntüsü verilen parçanın kenarına makine ile dikilerek süslenmiş, arka kol oyuntusu ve

etek ucuna aynı kumaşı şerit şeklinde büzdürerek makine dikişi ile süslenmiştir.

Fotoğraf 20: Yelek Detay 1

Fotoğraf 21: Yelek Detay 2

Fotoğraf 22: Yelek Ön 62 Yıllık

Fotoğraf 23: Yelek Arka 62 Yıllık

2.1.7.Yelek 3 (Cepken)

Gömleğin üstüne şalvarın üstüne giyilen bir üst giysiymiş.

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: Yavruağzı ipekli saten kullanılmıştır.

Giysinin model ve kesim özellikleri: Kapaşsız oyuntulu kol, V yakalı, göğüs üzerinde boyu olan (kısa) yelek-cepkindir.

Giysinin dikim özellikleri: Makinede ve elde dikilmiştir.

Giysinin astar özellikleri: Krem rengi pamuklu ince patiska ile astarlanmıştır.

Giysinin süsleme özellikleri: Hamayliye süslemeli elde kumaşı pililerle tutturularak yapılmıştır.

Fotoğraf 24: Dimye Ön 120-130 Yıllık

2.1.8. Dimiye/Dimye 1 (Şalvar)

Dimiye (Şalvar) iç giysi üzerinde alt parça olarak giyilmiştir.

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: 12 metre beyaz ipekli saten dokuma ile desenlenmiştir.

Fotoğraf 25: Dimye Paça 120-130 Yıllık

Giysinin model ve kesim özellikleri: 12 metre kumaş kullanılarak kare şeklinde kesilmiştir.

Giysinin dikim özellikleri: Paçalar pervazlı ve büzgülü, büzülme için uçkur parçalar kullanılmış, beli büzgülü uçkurlu, makinede ve elde dikilmiştir.

Giysinin süsleme özellikleri: Kendinden deseni

li beyaz ipekli saten kullanıldığından ekstra süslemesi yoktur.

Fotoğraf 26: Dimye Uçkur 120-130 Yıllık

Fotoğraf 27: şalvar 62 Yıllık

2.1.9. Dimiye/Dimye 2 (şalvar)

İç giysi ve üst giysinin üstüne giyilen bir giysiyymiş.

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: İpek desenli yavruağzı (santaliyon) saten kullanılmıştır.

Giysinin model ve kesim özellikleri: 10 metreden yapılmış, beli uçkurlu, pağaları lastikli ve pağaları astarlıdır.

Giysinin dikim zellikleri: Giysiler elde oyulgama ve makine dikişi ile dikilmiştir.

Giysinin astar zellikleri: Pağaları astarla temizlenmiştir.

Fotoğraf 28: şalvar Paça Detayı
162 Yıllık

Fotoğraf 29: şalvar Paça Detayı 2
62 Yıllık

Fotoğraf 30: Şalvar Bel Detayı 62 Yıllık

2.2. Diğer Özel Gün Giysileri

Doğumda; gecelik, filtre kol ve önde U şeklinde eşarplar, üçgen filtreli dantelden beyaz işten olabilir. Çocuklara kazaklar pantolonlar örülürdü, kızlara elbise örülürdü. Patiskadan külotlara danteller dikilirdi.

Sünnet ve düğünde; Anneler süslü giysiler giyerlerdi (elbise giyerlerdi). Sünnet çocuğunun beyaz gömlek bileğe kadar giyerdi. Takım elbise beyaz olmazsa renklide olur.

Cenazede; temiz kıyafetler giyinilirdi. Kapalı giysi koyu renkli örtüler kullanılırdı.

Fotoğraf 31: Önden Görünüş Fotoğraf 32: Arkadan Görünüş

Fotoğraf 32-33: Gömlek/Yelek/şalvar (n/Arka)

Fotoğraf 34: Cepken n-Arka-Yaka-Kol Detayı

3. Başa Giyilenler

Kadın: Başörtü, tülbent yazma, günlük eşarp, çember, fes, iğne oyalı şamiye, kullanılmıştır (Fotoğraf 38-39-40-41-42-43'e bakınız).

Şamiye= Eşarp (kulak arkasından arkada bağlanıyormuş).

Erkek: Çulah fes gibi ama fes olmayan bir başlık türüymüş (fes püsküllü olan).

Fotoğraf 35: Kırmızı İpek Eşarp

3.1. Kırmızı İpek Eşarp

Başta takılan bir aksesuardur.

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: Kırmızı ipekli saten kullanılmıştır.

Giysinin model ve kesim özellikleri: Kare şeklinde olan başta takılan bir aksesuardır.

Giysinin dikim özellikleri: Kenarları makine dikişi ile temizlenmiştir.

Fotoğraf 36: Yavruağzı-Pembe Krep Eşarp

3.2. Yavruağzı-Pembe Krep Eşarp

Başta takılan bir aksesuardur.

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: Yavruağzı-pembe krep kullanılmıştır.

Giysinin model ve kesim özellikleri: Kare şeklinde olan başta takılan bir aksesuardır.

Giysinin dikim özellikleri: Elde kenar çarpma dikişi ile temizlenmiştir.

Giysinin süsleme özellikleri: Çiçekli iğne oyası (yeşil-krem-yavruağzı sarı ipli) kullanılmıştır.

Fotoğraf 37: Yemeni (iğne oyası)

Fotoğraf 38: Yemeni Detayı

3.3. Çizgili İpek Örtme

Başa takılan bir aksesuarmış.

Fotoğraf 39: Çizgili İpek Örtme

Giyside kullanılan malzeme ve renkler: Bez ayağı, krem rengi, açık ve koyu mavi çizgili krem mat ve parlak ipli dar dokumadır.

Giysinin model ve kesim özellikleri: Dikdörtgen şeklinde dokunmuş dar dokumadır.

Giysinin dikim özellikleri: Dar dokumalar elde süsleme dikişi (hristo teğeli) ile birleştirilmiş, kenarları ise makine dikişi ile, 10 cm lik yerde ise paris puanla temizlenmiştir.

Giysinin süsleme özellikleri: Örtmenin ucuna ince dantel yapılmıştır.

4. İ Giysiler

Kadın: Paalı don, penye sutyen, keten çamaşır, yaz-kış yün i donu (şalvar), etek (ilik), şalvar içine jüpon dekolte kare yaka dikilirdi, yanlar büzgülü kombinezon, kullanılmıştır.

Erkek: Yuvarlak yakalı, 3 düğmeli şile bezi, kısa veya uzun kollu poplin, paçalı (gae) kullanılmışlardır. Yaşlılar ise uzun gae giyerlermiş. Yaşlılarda i giysiler düz, gençler de ise; paalar süslü, dantelli, dantelli zigzaglı, olabiliyordu.

5. Yatak Giysileri

Kadın: Penü (sabahlık), yazın kısa kol, kışın uzun kollu, beyaz renkli önlerde ajurlu süslemeli gecelik kullanmışlardır.

Erkek: Erkeklere pijama renkli kumaştan dikilirdi.

6. Ayağa Giyilenler

Kadın: Deri kösele ayakkabı, işlemeli renkli yün çorap, renkli plastik terlik, kullanılmıştır.

Erkek: Deri kösele ayakkabı, ince çorap, ibrişim iplikle süslü işlemeli renkli yün çorap, kullanılmıştır.

Boşnak kadın kıyafetleri incelendiğinde; genellikle süslü, iğne oyalı, şalvar cepken ve gömlekten oluşan 3 ana parçadan oluşmaktadır. Dimiye adı verilen 10-11 metre kumaştan oluşan şalvarlar dikkat çekicidir. Genelde Yavruğazi-pembe ipek saten kumaş kullanılmıştır.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

- Boşnak kıyafetlerinde genellikle ipekli saten kumaş kullanılmıştır.
- Şalvarlar geniş kesimli, belinde uçurluk bulunan, paçalar pervazlı ve lastikli olarak dikilmiştir.
- İç gömleklere ipekli ve pamuklu bürümcük kumaş kullanılmış, makine ve elde dikilmiştir.
- Cepkenler de çeşitli renklerde ipekli saten kullanılmıştır. Kapamasız, oyuntulu kollu, V yakalı, göğüs üzerinde boyu olan (kısa) yelek-cepken kullanmışlardır. Yeleklerin süslemeleri elde yapılmıştır.
- Süsleme olarak iğne oyası kullanılmıştır.
- Astarlamada pamuklu kumaş kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- AĞAÇ, Saliha, vd (2012), "Beypazarı Geleneksel Kadın Düğün Giysilerinin Tasarım Öge ve İlkeleri Açısından İncelenmesi", *Türk-Belçika İlişkileri Sempozyumu*, Brüksel: 403
- DEDEİÇ KIRBAÇ Amra (2013), "Boşnakların Türkiye'ye Göçleri" Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi (Akademik Bakış Dergisi), Sayı: 35 www.bosnahersek.ba/bosnaklarin-turkiyeye-gocleri (10.02.2015).
- ESİRGENLER Emine vd (2008), "Çankırı Yöresi Kadın Kıyafetlerinden Binallılar" IV. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, 100. Yıla Doğru Çankırı, : 463
- PEKTAŞ Hafize (2010), "19. Yüzyıl Batı Kadın Giyiminde Ergonomi Arayışları" 16. Ulusal Ergonomi Kongresi. Yaşam Kalitesi İçin Ergonomi Türk Ergonomi Derneği ve Hitit Üniversitesi İşbirliğinde Hazırlanan Ergonomi Kongresi Bildiri Kitabı. Çorum : 613
- www.serdivanbosnasancak.org/s-Turkiyedeki-bosnaklar (10.02.2015).

KAYNAK KİŐİLER

Aida NİKŞİT ŞEHALİ (1978), Bürümcük Gömlek/ Beyaz Yelek / Beyaz Dimye
Gülümser GEGİÇ (1954), Bahri GEGİÇ (1952), İpek Bürümcük Gömlek 1 (yavruağzı oyalı) / İpek Bürümcük Gömlek 2 (beyaz ve yavruağzı oyalı), Cepken-Yelek (pembe saten) / Kırmızı İpek EŞarp / Yavruağzı-Pembe Krep EŞarp / Çizgili İpek Örtme
Hatice SANCAKLI (1932), Gömlek (Kuşule)/Cepken-Yelek/Şalvar (Dimiye/Dimye).

ODIN И АСЫ В СВЕТЕ ТЮРКСКОЙ КУЛЬТУРЫ И ИСТОРИИ

Nergiz HÜSEYN*

ÖZET

Mitleri uzak geçmişte yaşanan bir gerçeğin ifadesi olarak düşünen bilim insanları, "kutsal"lıklarından arındırarak akla, mantığa daha uygun hale getirmeye, altlarında yatan gizli gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. Buna göre, mitlerdeki tanrılar eskiden yaşamış birer insandır; daha önce yaşamış krallar, kahramanlar efsanelerde tanrılaştırılarak anlatılmaktadır. Mevzu itibarıyla tanrılar ve doğaüstü varlıkları konu alan, kahramanları ve olayları fantastik, maceraları şekilde anlatan İskandinav mitolojisinin baş tanrısı, insanlara kutsal yazıyı (runikleri) bahşeden ve sanatları öğreten Odin'dir. İzlanda'lı Ortaçağ tarihçisi, rahip ve devlet adamı Snorri Sturluson (13. yy) *Heimskringla* adlı Saga külliyyatında Odin'i Tanrı değil, gerçek tarihi şahsiyet, büyü ve caduyu bilen ve bu yüzden gittiği yerlerde tanrı olarak görülen gerçek bir hükümdar (Asların kralı), savaşçı önder olarak tarif eder ve giriş bölümü olan *Ynglinga Saga*'da Odin'in halkı ile birlikte Asya'dan, Turklend ülkesinden İskandinavya'ya göçünü anlatır. Saxo Grammaticus da *Gesta Danorum* (13. yy) adlı eserinde Odin'i gerçek kişi, kadim zamanların gerçek kralı olarak sunar. Günümüzde kimi tarihçiler Odin hakkında anlatıları tastamam efsane, dolayısıyla uydurma olarak görür; kimi tarihçiler ise Snorri Sturluson ve Saxo Grammaticus'un verilerine dayanarak, Odin'in gerçek bir tarihi şahsiyet olduğunu, As halkının tarihte varlığını ve gerçek bir göç olayı vaki olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bu bilim adamları, *Ynglinga Saga* ve *Prose Edda*'da adı geçen mekanların (Asaland, Turklend) yerini ve kavimlerin kimliğini tespit etmeye çalışmıştır. As halkının etnik mensubiyeti ve ilk yurtları üzerine farklı görüşler vardır. Bir görüş, As halkını Göktürk yazıtlarda karşımıza Az Budun olarak çıkan Türk kökenli halkla özdeşleştiriyor ve bu kavmin Batı Asya'dan kuzeye dağılmış olduğunu ileri sürüyor. Bu sav doğru ise, Odin ve onun halkı Aslarda mensup oldukları etnosa (Türlere) özgü kültürel özelliklerin ve göç etmiş yerlerde Türklükle ilgili öğelerin bulunması gerekmektedir. Bu makalede İskandinav coğrafyasında Türk kültürü unsurları aranmış, İskandinav mitolojisi, Edda ve Saga'lar ele alınarak, Odin'de Türk şaman özellikleri, İskandinav toplumunun yetkili, üst sınıf kişileri imajında (Odin, Jarl, Kon, Rig) Türklerin sosyal düzeni ve siyasi teşkilâtına özgü hükümdar-başrahip (laik lider, savaşçı önder olmakla birlikte başkahin fonksiyonlarını yerine getiren kişi) ile benzerlikler ve uygunluklar ortaya çıkarılmış, runik yazı kültürüne değinilmiş, İs-

* Докторант Отдела Литературы тюркских народов Института Литературы НАН Азербайджана), nergizh@hotmail.com

kandinav mitolojik kahraman isimlerinin Türkçe temelinde etimolojileri açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk kültürü, Türk mitolojisi, İskandinav mitolojisi, Edda, Heimskringla, Odin, Aslar.

ABSTRACT

Scientists who consider myths as an expression of events that had really took place in the distant history try to turn the myths into more reasonable accounts by eliminating the “holiness” of myths and to uncover the hidden truths underlying them. According to them, the gods of legends are human beings who lived in the past. The kings who reigned in the past and heroes are narrated by deifying them in the legends. Our topic is Odin (Woden) which is the supreme god of Scandinavian mythology that portrays gods and superhuman beings and narrates the events in a fantastic and adventurous way, and which is the one who endowed people with the holy scripts (runic script) and taught them the arts. Snorri Sturluson (13th century), an Icelandic medieval historian, priest and statesman, describes Odin as a real historical character (not a god) that knows magic and sorcery, and as a real ruler (the king of As people), thus considered as a god wherever he goes in his saga corpus (*Heimskringla*); and the migration of Odin with his people from Asia, Turkland to Scandinavia is narrated at the introductory part of the same saga, the *Ynglinga Saga*. Saxo Grammaticus also presents Odin as a real character and a real king of ancient times in his work *Gesta Danorum* (13th century). Nowadays some historians consider the narratives about Odin as total legends, thus fabrication, while some others try to prove that Odin is a real personality, that the As people existed in history, and that a real migration took place, based on the data of Snorri Sturluson and Saxo Grammaticus. These scholars try to find out places (Asaland, Turkland) and identities of the folks mentioned in the *Ynglinga Saga* and *Prose Edda*. Various views co-exist about the ethnic affiliations of the As people and the real location of their motherland. A view identifies them with Turkic people that appeared as Az Budun in the Orkhon inscriptions, and proposes that this Turkic folk spread from Western Asia to Northern Europe. If this thesis is correct, Odin and his people had to have cultural properties peculiar to the As (Turkic) people and the migrated locations had to have elements related to Turkic culture. With a focus on this topic, in this paper, Turkic cultural elements are sought for; the similarities and compliance with Turkic social order and the notion of ruler-arch priest (secular leader, warrior leader as well as a person who functions as a fortune teller) in the image of high-class people (Odin, Jarl, Kon, Rig) in Scandinavian culture and Turkish shamanist elements in Odin are uncovered by considering Scandinavian mythology, Edda and Sagas; runic script culture is reviewed; and the etymology of the names of Scandinavian mythological heroes based on Turkish language is explained.

Keywords: Turkic culture, Turkic mythology, Scandinavian mythology, Edda, Heimskringla, Odin, As people.

Мир мифов и легенд древней Скандинавии красочен и богат. Это мир, где обитают великаны-ётуны и карлики-цверги, природные духи-альвы и злые чудовища, хтонические демоны и всемогущие боги - асы и ваны, находящиеся в тех или иных родственных отношениях, которые участвуют в мироустройстве и прилагают тяжкие труды по поддержке порядка во вселенной. Скандинавская мифология – это неповторимый и загадочный мир древних народных представлений и сказаний, которые бережно хранились и передавались из поколения в поколение народами севера. Конечно же, мифы не были неподвижными, они приспособлялись к определенным историческим обстоятельствам, подвергались творческой переработке, сохраняя печать своего времени. Народные сказания смешивались с историей, под влиянием изменяющихся историко-культурных условий создавались новые образы богов, видоизменялись их взаимоотношения, функции и статусы. Трансформации мотивов и образов способствовало и то, что скандинавский мифический мир был широко раскрыт воздействиям извне. Сегодня, захватывающе интересные скандинавские мифы, повествующие о приключениях богов-асов, возглавляемых Одним, признаются всего лишь за вымысел и игру воображения примитивного народа. Однако для народа-автора предания являлись источником истины. По верному замечанию этнографа, религиоведа Алексеева Н.А. (Алексеева 1994: 59), «для тех, кто создал миф, он является истиной, частью знаний об окружающем человека мире, о жизни человеческих общностей различных уровней. Так, миф о первопредках, о знаменитых героях и др. были для каждого этноса частью исторических преданий и рассказов. Именно поэтому практически ни у одного народа нет слова, которое бы означало миф». Выдающийся историк религий и исследователь мифологии Элиаде Мирча считает, что неверно «настаивать на том факте, что миф повествует о невозможном и невероятном», мы «не должны априорно относиться к нему как к заблуждению», а должны допустить, что «миф не просто инфантильное или заблуждающееся творение “примитивного” человечества» (Eliade 2006). «Сакральной историей» называет ученый мифы древнего мира. Мифологи-эвгемеристы, в свою очередь, стараются сбросить завесу сакральности с мифов, чтобы обнаружить за ней скрытую действительность и раскрыть реальные личности «богов». В основу эвгемеристической теории мифа положено суждение о том, что боги, фигурирующие в мифах – не выдуманные персонажи, а реальные обожествлённые народом исторические лица. Придерживающиеся этой теории исследователи утверждают, что мифы в своей основе самым тесным образом соприкасаются с историей, что миф – это не просто фантазия народа, а подлинное хранилище древних знаний и истории. Необходимо всего лишь сбросить завесу мифологии, отрешиться от мифологического символизма, религиозного мистицизма, чтобы добиться

положительного научного понимания повествуемых событий. Попытки исследователей сблизить мифы и реальность путём истолкования мифов в качестве метафоры, символов и аллегорий встречают возражения со стороны других мифологов, которые относятся к проблеме соотношения мифа и действительности весьма скептически и склонны видеть в мифах всего лишь суеверные сказки. Словом, существует множество школ и направлений, противоборствующих, с разных идейных и эстетических позиций освещающих происхождение и судьбы мифов. Отмечая «бесчисленное количество дефиниций мифа», Мелетинский Е.М. (1976: 172) считает, что «мифы иногда имеют характер сказки, легенды или местного предания и рассказывают не только о богах, но и о героях, в том числе имеющих исторические прототипы».

Один и асы – реальность или миф

Поиски исторических моментов в образе Одина, при поверхностном рассмотрении абсолютно мифическом персонаже, может показаться неразумным. Большинство исследователей склоняются к тому, что сказания об асах всего лишь фантазия примитивного народа, что Один - герой народного воображения. Однако, достигнутый на сегодняшний день уровень исторического знания, многочисленные этнографические данные, археологические находки и исторические материалы о народах далёких времен и их культурах, создают почву для плодотворных изучений исторических основ мифов. Сегодня с уверенностью можно сказать, что мифы были не только системой символов для обозначения религиозных и философских понятий, но и одним из способов воспроизведения реального мира, его истории.

Первые доводы в пользу существования связи между легендарным героем скандинавской мифологии и исторической действительностью мы находим уже в средневековых источниках. Исландский учёный и политический деятель XIII века Снорри Стурлусон в составленной им исторической хронике «Круге Земном» (Heimskringla), где изложена легендарная история норвежских и некоторых шведских королей, представляет Одина реальной исторической личностью, королём, полководцем-завоевателем конкретного исторического времени и места. Во вступительной части «Круга земного» («Саге об Инглингах») Стурлусон определяет географию страны асов. Согласно саге, очерчивающей границы владений Одина, первоначальное древнейшее место обитания Одина и асов в Азии, на востоке от реки Дон: «Страна в Азии к востоку от Танаквисля называется Страной Асов, или Жилищем Асов, а столица страны называлась Асгард. Правителем там был тот, кто звался Одним»... «Большой горный хребет тянется с северо-востока на юго-запад. Он отделяет Великую Швецию от других стран. Недалеко к югу от него расположена Страна Турок. Там были у Одина большие владения» (Снорри 1980: 11-12). Из этой Страны

Турок, согласно Снорри, Один и его народ переселились затем в Скандинавию. Персонажи скандинавских мифов в «Круге Земном» представлены не богами, а некогда существовавшими королями, которые владели колдовством и при его помощи «выдавали» себя за богов.

Уже в начале прошлого столетия некоторые ученые, к примеру, шведский археолог Б.Салин в его вышедшей в 1904 г. книге о древнегерманском зверином орнаменте, пытались доказать, что рассказ этот имеет историческую основу, что в первые века нашей эры некие племена переселились с побережья Черного моря в Скандинавию, и это отразилось в рассказе о том, что асы пришли из Азии (Младшая Эдда 2006: 12).

Сведения о происхождение асов из Азии есть и в других древнеисландских памятниках, в частности в прологе “Младшей Эдды” (Младшая Эдда 2006: 9-13), составленной тоже в XIII в. Снорри Стурлусоном и содержащей скальдические мифологические иносказания. Так, согласно Младшей Эдде, асы происходят из Азии, из Страны Турков, откуда они во главе с Одним переселились затем на север. Асы, потомки Одина, «расселились по всей Стране Саксов, а оттуда и по всей северной части света» (Младшая Эдда 2006: 11-12).

Об исходе асов из Страны Турок (Туркланд), помимо цитируемого выше Стурлусона, писал и Саксон Грамматик. В “Деяниях датчан” (*Gesta Danorum*, несколько более старший текст, чем Эдда Стурлусона, нач. XIII в., не позже чем 1220 г.) он представляет Одина реальным древнейшим королём. Автор говорит о том, что Один убедил половину Европы, что он является Богом (*Saxo*, Книга 1, *Hading*), и что люди, которым стали поклоняться как богам, были определенным племенем волшебников, которых можно интерпретировать как шаманов. Таким образом, вопреки теории, считающей предания об Одине мифом, продуктом народной фантазии, неимеющей под собой исторической базы, сведения Снорри Стурлусона и Саксона Грамматика дают основание предположить, что некогда существовал фактический человек по имени Один (или Водан), являющийся предком королей северных стран. И этот человек должен был жить приблизительно I-II вв. нашей эры.

Ряд исследователей, основываясь на эти сведения, высказывали предположение, что в рассказе о переселении асов из Азии в Швецию живет древняя историческая традиция, отражающая какое-то переселение германских племен с побережья Черного моря к Балтийскому, происходившее в первые века нашей эры. Правда, нужно признать, что в ряде случаев мы совершенно не можем довериться сведениям Стурлусона. Так, согласно саге, корабль Одина — Скидбладнир, самый быстрый корабль мира, вмещающий любое количество воинов, при надобности можно сложить и спрятать в карман, словно платок (Снорри 1980: 14). Один может ослеплять, оглушать своего врага в

битве и затуплять его оружие, ни огонь, ни железо не причиняют вреда его людям (Снорри 1980: 13). Он может словом потушить огонь или утишить море, или повернуть ветер в любую сторону, если хочет. Сказочная основа особенно ясно видна в главе XII «Саги об Инглингах» (Снорри 1980: 17), где говорится о камне, который закрывается, когда герой в входит в него, и карлике, который заманивает героя к себе в камень; в главе XIII (Снорри 1980: 17), где герой нарушает обещание вернуться в страну, населенную демоническими существами, и обманутое существо умерщвляет его; в главе XXV (Снорри 1980: 23-24) о девятикратном продлении жизни посредством принесения в жертву Одину своих сыновей и др. В результате этих мифических, полных волшебства и глубокой мистики мотивов установилась тенденция видеть в сагах скорее образец художественного творчества, чем исторический источник. Однако в исторической науке последних десятилетий гипокритические позиции в отношении достоверности саг частично пересмотрены и смягчены. Историки и археологи убеждаются в том, что в сообщениях Стурлусона многое заслуживает доверия, и нет оснований априори отметать его рассказ как художественный вымысел. Так, знаменитым путешественником и учёным-антропологом Тур Хейердалом была выдвинута теория, что Один, князь Асгарда, был реальной исторической личностью, который жил на рубеже нашей эры в Приазовье и переселился в Скандинавию со своим народом (асы) из-за давления римлян. Археологические раскопки Хейердала в данной местности обнаружили три пряжки, принадлежавшие средневековым викингам.

Версии реальности асов и их миграции придерживаются и другие ученые, но они по-разному локализуют их прародину (Осман Каратай, Фиридун Агасыоглы, Щербаков, Уилмер Томас и др.). По вопросу этнической идентификации асов нет единого мнения. Предприняты попытки сближения асов с асурами (Littleton 1966: 171), с аршакидами, скифами-ариями (Щербаков) и тюрками азами (Осман Каратай, Фиридун Агасыоглы). По мнению Владимира Щербакова (Щербаков 2000), божества -- асы -- предки германцев и скандинавов, некогда обитали в Парфии (во времена до начала нашей эры), где в Старой Нисе (в современной Туркмении, под Ашгабадом) находилась их столица – Асгард. Так, исследователь отождествляет асов с аршакидами, а Асгард – город обожествлённых предков, согласно автору, историческая Ниса, в расширительном значении – Парфия (страна Аньси, т.е. «Асы»).

¹ Уже в работе «Где жили герои эддических мифов?» (Щербаков 1989) Асгард был помещён исследователем в Копетдаге и его главные объекты отождествлены с постройками парфянского времени, которые создали племена, родственные скифам, древним ариям, пришедшие к подножиям горного хребта Копетдаг.

Азербайджанский ученый Фирудин Джалилов (Ağasıoğlu 2005: 15-16) причисляет асов к тюркским племенам и размещает прародину асов на территории Азербайджана. Согласно автору к этому этнониму (ас/аз) восходят и географические названия Азербайджан, Хазар (Каспий) и др.

Турецкий исследователь Осман Каратай (Karatay 2012: 532-538; 2003: 84-85, 204) солидарен с ним в вопросе этнической принадлежности асов, относя их к тюркскому этносу, но расходится с ученым в локализации Страны Асов.² Каратай, ориентируясь на «Младшую Эдду» и «Сагу об Инглингах», пытается очертить реальные географические границы легендарного Асгарда и Турккланда и время миграции асов, однако он не склонен трактовать историю по одной лишь саге и преданиям и весьма скрупулезно относится к проверке исторических фактов. Изучив данные древних и средневековых исторических источников, он пытается исторически обосновать факт миграции тюркских племён асов из Азии в Скандинавию (не позже II в.н.э.). Исследователь размещает Турккланд на юге Уральских гор, подкрепляя гипотезу сведением из трёх древних исторических источников о племени Тугкае, которые проживали в лесной области к северу от прикаспийских степей (Karatay 2012: 538; 2009). Каратай отождествляет легендарных асов с реальным историческим народом «ас/аз», одним из древнейших этносов, с именем которого связано название Азии.³ Согласно ученому, часть господствовавшего в одно время в степях этноса ас, мигрируя на Восток, достигла севера Алтайских гор и в Гектюркских надписях представлена в виде народа аз (Аз будун).⁴ Миграция этого этноса

² Гипотеза Джалилова, по мнению историка, не подтверждается хронологией событий. Если Страну Асов отождествлять со Страной Аза из сведений Страбона, то миграция должна была произойти в исторически более позднее время, чему нет свидетельств в источниках; если же иметь виду асов из древнеурартских источников, допустив, что Страбон был осведомлен о них, что спустя 1400 лет эти сведения всё же могли дойти до него в устной форме, то миграция асов должна была происходить в более ранний период истории, однако в этом случае между исходом и приходом в Скандинавию просвечивает временной промежуток в четыре века. Вследствие того, что Один не мог прожить четыреста лет, Каратай считает неприемлемым гипотезу о том, что Турккланд - это Азербайджан (Karatay 2012: 537-538).

³ От имени «ас» древние греки выводили географический термин Азия и поначалу локализовали ее в степях Предкавказья, на севере Причерноморья, где они впервые узнали этих древних кочевников, позднее, с расселением этих кочевников в различные регионы, название Азия распространилось на Среднюю, Переднюю и Малую Азию.

⁴ в тюркских языках наблюдается взаимозаменяемость звуков «з» и «с»: аз=ас. Тюркиазы упоминаются в древнетюркских (Орхоно-Енисейских) надписях - этноним письменно зафиксирован на памятнике в честь Кюль-Тегина, Бильге кагана и на камне Селенга, на памятнике Моюн Чор (Баян Чор) (Ergin Muharrem (1988). *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları; Рәсәбов Ә., Мәммәдов Ү. (1993). *Orxon-Yenisey abidələri*, Bakı: Yazıcı: 345). Среди тюркских народов называет асов и Махмуд Кашгарский. Асами до сих пор называют балкарцев их ближайшие исторические соседи - ираноязычные осетины. Более того, термином Ассиаг они называют Балкарию, а Карачай именуют Стур-

происходила не только в восточном направлении, часть их мигрировала на запад и север. Хронологическое совпадение событий – исчезновение асов/азов с начальной географии и появление рунического письма в Скандинавии, судя по сагам, принесенного сюда асами, служит подтверждением версии о реальной миграции исторических асов из Азии в Скандинавию. По мнению Османа Каратая, реальная историческая личность Один, правитель-полководец, последний из предводителей асов в период их господства, возможно, и не мигрировал на Север, а вместе с его народом “мигрировала” память (предания) о нем. Аналогичные случаи известны в истории тюркского народа, как в случае с Сельджук Бекком. Вопреки действительному Сельджук Беку, оставшемуся в Туркестане, легендарный (в народных преданиях) дошел вместе с турками до Анатолии и продолжал свою жизнь в новых землях. Если согласиться с теорией Османа Каратая о реальной исторической миграции асов из Азии в Скандинавию и считать верным его отождествление асов с тюркским этносом аз, то мы должны обнаружить в образе Одина и его народе элементы той культуры, носителями которой они были, т.е. идентичные тюркской культуре особенности.

Этимологизация имени Одина на основе тюркского языка.

Огненные имена тюрков: Од, Гюн, Коркут, Одине, Одган

Этимология имени Одина=Водана (Odin=Woden), согласно западным исследователям, указывает на возбуждение и поэтическое вдохновение, шаманский экстаз (исл. odr- исступление, поэзия; гот. wops- неистовствующий, vates- поэт, провидец), «Од этимологически совпадает с Одним и представляет собой его ипостась» (Мифы народов мира 1982: 241).

Попытаемся рассмотреть имя аса Одина (Од/Один) на тюркской языковой основе. В тюркском языке “od”/“ot” – огонь (Древнетюркский словарь 1969: 373). Огонь священен для тюрка как олицетворение Солнца на Земле. Вера древних тюрков, культ небесного Тенгри предполагали и почитание Солнца. Солнце было священным для тюрка (Ögel 1971: 99). Тюркский шаман клялся Солнцем (Seyidov 1983: 153). При восшествии кагана на престол кандидата в каганы поднимали и девять раз вращали, имитируя движение солнца (Seyidov 1983: 153). М.Сейдов приводит примеры имён божества Огня/Солнца у тюрков, среди которых *Одине, Одган* (Seyidov 1983: 155). Отметим, что скандинавский бог Один символизируется Солнцем. Слово “od” в древнетюркском языке используется в устойчивых сочетаниях, как “bilge bilig od yalını” - огонь мудрого знания (ДТС 1969: 373), “ot ağı bol” -

Ассиаг, т. е. Большая Азия (Мизиев 86: 78). Название “ас/аз” явно проглядывается в тюркском названии Азовского моря – Азак.

рвать, метать (“становиться огнём”) (ДТС 1969: 372); производное от слова “od” “odun” - пробуждаться, просыпаться (ДТС 1969: 362), а также “odun” - материал для огня - древесина (ср. англ. wood, wooden, Woden=Odin).

Той же стихии принадлежит имя мифического отца тюрков Деде Коркута, которое значит «святой огонь» (Kog+kut, “kog” – горящий уголь, огонь + “kut” – святой) (Seyidov 1983: 136-143, 181). Коркут – первый шаман, покровитель шаманов и певцов, носитель мудрости, сакральных знаний и пророчеств, певец-сказитель, тюркский «скальд». Мирали Сейдов объясняет его имя солярным культом древних тюрков (Seyidov 1983: 143). Коркут – воплощение солнца, мудрости, неотдалённой, однако, от шаманистической интуиции, его знания имеют экзотическое начало (Seyidov 1983: 181). Герои, получающие из рук его сакральный напиток, обретают поэтический дар (ср. мёд поэзии Одина, отданный им асам, вкусившие которого становились поэтами - Младшая Эдда 2006: 60). Коркут представлялся бессмертным, с утверждением Ислама возник миф о смерти Коркута.

В тюркском эпосе «Огуз-хан», уходящим корнями вглубь веков и вобравшим в себя древнетюркские мифологические представления, мы встречаем героя по имени Гюн, что значит свет, солнце (Ögel 1995: 115, 129), который является сыном правителя-полководца Огуз-хана, прародителя тюрков-огузов (некоторые исследователи-востоковеды считают его реальным историческим лицом). После смерти отца власть переходит Гюн-хану. По мнению Бурханеддина Огеля, имя Гюн (также как имя другого сына Огуз-хана - Ай) в своё время являлось не именем, за которое принимается сегодня, а неким титулом, значение которого со временем было забыто (Ögel 1995: 200). Можно предположить, что и имя “Один” являлось не именем, а титулом, указывающим на власть (царь как воплощение святого Огня/Солнца на земле).

Вследствие святости огня – символа Солнца, для тюрков священен был и очаг (осак), роль которого в древнетюркской культуре чрезвычайно велика и важна. Очаг – хозяйственный и сакральный центр его жилища. Ему придавалась округлая форма, напоминающая солнечный диск. Огонь-очаг всячески сберегался и содержался в чистоте. В него нельзя было плевать, бросать грязь или нечистоты. Нельзя было наступать на очаг. Тюрки никогда не заливали домашний очаг водой. Ему приносили жертву, бросая в него кусочки жира. В центре внутреннего помещения скандинавов также находился очаг, который называли «священным». В нем постоянно поддерживался огонь, его всячески ублажали, «угощая» кусочками приготовленной пищи, распространяя таким образом святость на всю остальную еду. Во время принятия пищи все разговоры и споры затихали (Опарин 2001).

Слово “од” встречается в титуле тюркской государственной системы – “Од Тегин”, который присваивался младшим принцам. По древнетюркским обычаям младший сын правителя - Од Тегин (Принц Огня) являлся наследником очага (отчего «огня»). По государственным традициям Од Тегин не мог наследовать престол, но наследовал право на имущество и состояние отца. Однако в тюркской истории известны случаи, когда Од Тегин вопреки государственной традиции наследовал престол правителя-отца, становился царём, опираясь на народную традицию, которая признавала прерогативы младшего сына (Ögel 1989: 29, 85). Если принять это звание за основу этимологизации имени Одина, то в этом случае Один – не имя, а титул, указывающий на то, что он был младшим принцем, сыном правителя Страны Турок, унаследовавшим его имущество («Младшая Эдда» сообщает о том, что Один оставил Страну Турок, взяв с собою много драгоценных вещей - Младшая Эдда 2006:11), а возможно и престол.

Согласно «Саге об Инглингах» у Одина было два брата, которые правили державой, когда Один был в отлучке. Однажды, когда Один отправился далеко и долго был в отлучке, Асы потеряли надежду, что он вернется. Тогда братья стали делить его наследство, и оба поженились на его жене, Фригг. Но вскоре после этого Один возвратился домой, и он тогда вернул себе свою жену» (Снорри 1980: 12).

По древнетюркским обычаям после смерти кагана его вдова выходила замуж за брата кагана. В эпосе «Манас» говорится о том, что после смерти Манаса, его отец советует вдове выбрать себе в мужья одного из двух братьев Манаса (Ögel 1989: 531). Но вскоре Манас, вновь оживший, возвращается домой, к своей семье и народу.

Одина стараются не называть по имени, а употребляют многочисленные иноказательные прозвища. Известно, что в древние времена добавление имени, умножение имён и титулов царя создавало некое метаимя, подчеркивающее исключительный социальный и онтологический статус царя. Настоящее имя царя могло быть опущено (возможно, табуировано) и назывался только титул. Один выступает под многочисленными именами и прозвищами (около 200, перечень имён Одина дан в «Речах Гримнира» в «Старшей Эдде» - Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах 1975: 214-215). Одно из имён Одина - Игг (Ygg) также можно этимологизировать на основе тюркского языка: “yig/yeg” – хороший > “yigit (igid)” – юноша, молодой человек (ДТС 1969: 252, 260), храбрец, удалец, отважный молодец; а также “igä” – хозяин, дух, божество // “iyä” – господин (о боге) (ДТС 1969: 204, 2005).

«От имени Один - как повествует сага - пошло имя Аудун, и люди так называли своих сыновей» (Снорри 1980: 14) По мнению исследователей эта этимология ошибочна, имена “Один” и “Аудун” никак не связаны (Снорри 1980: 634). “Аудун” созвучен тюркскому “Одун”, о

семантике которого мы уже говорили. Также видится связь с тюркским “аз будун” = ас будун > аудун – из рода асов (ас). Возможна на тюркской основе и несколько другая этимология - в «Саге об Инглингах» мы встречаем героя под именем “Аудун Рыжий” (Снорри 1980: 526). В тюркском языке рыжий, бурый, красноватый - “ar” (ДТС 1969: 50). В сочетании с “odun” - “ar odun” (рыжая древесина; ср. с семантически близким “kor” (горящий уголь) в имени Коркут)> Аудун - Рыжая древесина, Рыжий огонь, Рыжий Один (Red Wood, Red fire, Red-haired Woden/Odin). Такое понимание согласуется с эпитетом при имени Аудуна Рыжий. Для скандинавов этимология этого слова была неясна, и они приняли эпитет при имени за имя целиком, затем, сами добавили к имени эпитет, определяющий носителя имени (Аудун Рыжий).

Таким образом, имя верховного бога скандинавов (Один) и потомков его народа (Аудун) успешно этимологизируется на основе тюркского языка. В тюркской этимологизации имя “Один” указывает на огонь, свет, солнце, следовательно, выражает божественность, святость, избранность, политическую власть, исключительный статус владельца имени. Являясь символом власти, оно содержит в своей этимологии и шаманистическую семантику (связанный со священным огнём, сакральной силой огня, роль которого в тюркском шаманизме исключительна; огонь мудрости, пробужденный).

Шаман Один и тюркские камы

Царь Один – отец колдовства и колдовских заклинаний, носитель мудрости, провидец, владеец магических рун. Он был способен перемещаться по мирам, принимать облик зверей и птиц, летать (Снорри 1980: 14). Один выполняет функцию медиатора между мирами (подземным, земным и небесным). Шаманское посредничество Одина между мирами, богами и людьми, его сверхъестественные способности функционально сближают его с тюркскими камы, специалистами в области сакрального, способных видеть духов, взбираться на небо, общаться с богами, спускаться в преисподнюю, побеждать злых духов, принимать облик зверей и птиц (естественно, в экстатическом состоянии - inferнальных нисхождении и небесных восхождениях). «Один мог менять свое обличье, - повествует сага, - Тогда его тело лежало, как будто он спал или умер, а в это время он был птицей или зверем, рыбой или змеей и в одно мгновение переносился в далекие страны по своим делам или по делам других людей. Он мог также словом потушить огонь или утишить море, или повернуть ветер в любую сторону, если хотел» (Снорри 1980: 14).

Один//Орёл//Огонь - тюркский кам//Орёл//Огонь

В «Младшой Эдде» Один для обретения сакрального напитка прибегает к хитрости. Превращаясь в змея, он через ущелье в горе пробирается в подземное царство, проводит там 3 дня. Похищает мёд, затем, превратившись в орла, сбегает (Младшая Эдда 2006: 59-60). Мёд из чаши, в которую Один выплевывает выпитый сворованный мёд, он отдаёт асам. Так, Орёл-Один добывает мёд, источник тайных знаний для своего народа.

У тюркских племён Сибири отмечены мифы о том, как Орёл дарит людям тайные знания - знания добывания огня (Дыренкова 1929: 125). Отзвуки этого мотива в несколько иной форме слышатся в скандинавском мифе о том, как орёл, сидящий на дереве, не даёт изжариться пойманному Одину, Локи и Хёниром быку. Орёл обещает им изжарить его (разжечь огонь), если они дадут ему кусок мяса (Младшая Эдда 2006: 56-57). Здесь мы видим параллель между Орлом и огнём, которая прослеживается и в тюркских мифах. Один, имя которого этимологизируется на тюркском как огонь, сбегает из подземного царства, превратившись в орла.

По поверьям древних тюрков, шаманы могли перевоплощаться в орлов и летать (Ögel 1989: 29,37). Тюркские шаманы вели свою родословную от Орла. По поверьям, тенгери решили послать к людям шамана, чтобы тот помогал им. Сначала боги послали людям Орла; тот увидел на земле спящую женщину, покрыл ее, и она родила сына, ставшего Первым Шаманом. У якутов Орёл носит название – “Высшее Существо”, Айы (“Творец”) или Айы Тойон (“Творец Света”). Дети Айы стали духами-птицами и поселились на ветвях Мирового Древа, вершину которого венчает Двуглавый Орёл – возможная персонификация самого Айы Тойона (Элиаде 2002: §246, Ögel 1989: 598,109,111). Предки шаманов, души которых призываются при отборе и посвящении в шаманы, ведут свою родословную от этого Первого Шамана, сотворенного Высшим Существом в образе Орла. Орёл опекает и защищает шамана (Дыренкова 1929: 119; Ögel 1989: 595-596) Одежда шамана с ног до головы увешана перьями орла (Ögel 1989: 38). Орёл – транспортное средство тюркского шамана, способного путешествовать в надмирных пространствах, не только на небо, но и в подземный мир. Нисхождение в преисподнюю – ритуал, по значимости соответствующий небесному восхождению, обязательный элемент обряда посвящения в шаманы у тюрков. Шаман преодолевает полпути на коне, другую половину – на птице. Орёл носит функцию посредничества между мирами, богами и людьми. Он вестник богов. Орёл извещает бога о людях и их деяниях, волк же приносит вести от бога (Ögel 1989: 47). Мы встречаем этих вестников шамана у скандинавского Одина. Два волка служат Одину (ср. неизменным помощником прародителя тюрков-огузов Огуз-хана выступает серый волк), над шатром его

парит орёл, что напоминает нам типичный шатёр тюркского шамана. У Одина, кроме волков, ещё два помощника – умеющие говорить вороны Хугин и Мунир. Они «сидят у него на плечах и шепчут на ухо обо всем, что видят или слышат» (Младшая Эдда 2006: 37). У легендарного тюркского Бёгю-хана мы встречаем трёх ворон-помощников, которые знают все языки мира. Они летают по миру и извещают хана обо всём случающемся в мире (Ögel 1989: 75). Вороны Одина также «летали над всеми странами и о многом рассказывали ему» (Снорри 1980: 14).

На старых каменных рельефах Один изображался в виде воина, закованного в латы и увенчанного перьями. Вспомним орнитологические элементы тюркского шаманского наряда, магически превращающие шамана в орла. Наличие военных атрибутов часто использовались в тюркском шаманизме (латы, лук, щит и т.п.), что было вызвано необходимостью вступать в битву с силами зла. Шаман противостоял миру «тьмы» и тем самым охранял жизнь людей и мир «света».

Пути становления шаманом у тюрков и путь обретения сакральных знаний Одним

Согласно скандинавской мифологии ас Один обрёл тайные знания (магические руны, а вместе с ними и божественную мудрость) когда он, пронзённый собственным копьём, девять дней и ночей провисел на Мировом дереве без еды и питья. После чего, утолив жажду священным мёдом, он услышал руны и начертал первые из них копьём (Мифы народов мира 1982: 242).

У тюрков отмечены следующие основные ритуалы, сопутствующие процессу посвящения в шаманы - кандидат в шаманы совершает символическое путешествие в центр мира к священному дереву (ср. Один на Мировом дереве), где он встречается с духами; кандидат в шаманы получает напиток вызывающий потерю сознания или гипнотический сон (ср. напиток, предложенный Одину). Обряд посвящения обязательно предполагает некий период изоляции кандидата от окружающих и переживание им обязательных физических и душевных страданий (ср. мучения Одина на Мировом дереве). Кандидат в камы у тюрков входит в состояние сна на 3, 7 и 9 дней (ср. 9 дней и ночей Одина). В этот период его дух проходит через пытки, муки, истязания. После смертных мук он пробуждается и обретает статус шамана. Путь обретения тайных знаний жрецом Одним, препятствия, встречающиеся ему на этом пути, почти полностью повторяют странствия тюркского шамана в иной мир, испытания, переносимые им во время экстатических инфернальных нисхождений и небесных восхождений. Что касается сакрального мёда асов и божественных знаний (включающих поэтические способности), которые обретает вкусивший его, подобный мотив также часто встречается у тюрков, после вкушения

этого сакрального напитка обретались сверхъестественные способности и знания, поэтический дар, искусство слова и музыки.

Согласно тюркской традиции существовали различные пути становления шаманом. К примеру, Мирча Элиаде описывает случаи, когда кандидаты в шаманы отбирались по принципу склонности к потере зрения (Eliade 1972: 13,24) [в тюркском глаголе ослепнуть, зажмуриться, отуманиться – *kamaş* (Радлов 1899: 481) видится фонетическое и семантическое родство с корневым слогом – “кам” (шаман). В тюркских языках фонетическое сходство корней в большинстве случаев предопределяет их семантическую взаимосвязь. Возможно, потеря зрения связывалась с шаманскими способностями]. Одноглазый Один, согласно скандинавскому мифу (Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах 1975: 186; Младшая Эдда 2006: 22), отдал свой один глаз великану Мимиру за мудрость, содержащуюся в его медовом источнике.

Шаманские способности приобретались у тюрков, прежде всего, по-наследству (Алексеев 1984: 98-100). Один в одном из мифов получает священный мёд и руны - носители мудрости, тайных знаний - от деда, великана Бёльторна (Мифы народов мира 1982: 242).

Пути обретения тайных знаний Одним повторяют пути обретения шаманских способностей у тюрков (слепота, испытания, наследование). Вкушения мёда – средство вхождения в экстатическое состояние шамана. Интересно будет отметить, что Приск Панийский, рассказывая о своей поездке по землям за Дунаем, отмечал следующие напитки, употребляемые гуннами: мёд и камос или кама, что-то вроде браги или пива (Дестунись 1861: 46). В слове “камос/кама” явно проступает фонетическое родство с корнем “кам”, которое предполагает и семантическую взаимосвязь с ним. Возможно, этот напиток использовался шаманами для вхождения в экстатическое состояние. Учёные предполагают, что “камос” — это искажённое слово “квас”. В сакральном напитке германцев, в мёде поэзии – квасире («квасир – слово того же корня, что и русское слово “квас”. Возможно, это слово первоначально обозначало какой-то опьяняющий напиток» - Младшая Эдда 2006: 124), вкушивший которого обретал дар вещания, проступает параллель с мёдом и камосом гуннов.⁵

Элементы тюркского шаманизма проявляются и в сыне Одина: сын Одина (фактор наследственности кандидата в шаманы) Хермод нисходит в царство мёртвых на коне Одина (восхождение на небо или достижение подземного мира на коне шаманом, конь являлся одним из транспортных средств тюркского шамана в его экстатических

⁵ Обратим внимание и на сходство исландского скирта (напитка из кислого молока) с традиционными молочными напитками тюрков. Считается, что скирт в Исландию привезли викинги.

путешествиях в потусторонний мир), он одноглаз, а судя по некоторым эпитетам, даже слеп (склонность к потере зрения, слепота кандидата в шаманы) (Мифы народов мира 1982: 241).

По мнению Элиаде Мирча, возможно, что многие легендарные сюжеты, темы, действующие лица, образы и клише имеют экстатическое происхождение – в том смысле, что они заимствовались из историй, которые шаманы рассказывали о своих захватывающих путешествиях по иным мирам (Элиаде 2002: §247). «Использование элементов магии (кружение с огнем и другие “чудеса”) переносит зрителя в другой мир, мир богов и волшебников, где, кажется, нет невозможного. В этом мире мертвые оживают, а живые умирают и вновь воскресают; здесь можно стать невидимкой и моментально появиться снова; здесь отменяются “законы природы”, а высшая “свобода” прославляется и блестяще осуществляется. Можно понять, каков эффект подобного спектакля в “примитивном” обществе. “Чудеса” шаманизма... стимулируют и питают воображение верующего, сметают барьеры между грезами и действительностью, распаивают окно в мир богов, духов и мертвых» (Элиаде 2002: §247). Вполне допустимо, что истории асов-шаманов, перипетии их борьбы с духами легли в основу множества мифологических сюжетов скандинавов. «Результаты» камланий оформлялись в виде мифа, повествующего о победе шамана над духами. Картины, которые видел шаман, и персонажи, с которыми он встречался во время своих экстатических путешествий по мирам, с подробностями описывались слушателям во время или после транса. Неведомые миры начинали обретать очертания. Обитатели этих миров становились видимыми, им присваивалась определенная внешность и даже приписывалась биография. Рассказы шамана об экстатических путешествиях способствовали «одухотворению» мира мертвых и неба, обогащению их образности и населению их уважаемыми действующими лицами.

Учитывая генетическую связь асов с тюркским этносом, для которого шаманизм являлся основной важнейшей составляющей жизни и культуры как система воззрения на мир и человеческую природу, вполне возможно, что асы мастерски владели «искусством колдовства», о чём свидетельствуют сага об Инглингах и Младшая Эдда, и широко практиковали его на новых землях. Асы-шаманы во время и после камланий освещали свои «похождения» в потусторонние миры, борьбу с духами, подробно описывали миры, которые посещали, помогавших или противостоявших им духов, препятствия, злых демонов и чудовищ, встречавшихся на их пути, и т.д. Рассказы шамана впоследствии оформлялись в виде мифов и получали широкое распространение в народе. Мифы о сверхъестественных свойствах шаманов (способность летать, перемещаться по мирам, управлять погодой, вызывать дождь, оживлять людей, воскрешать мёртвых, принимать облик зве-

рей и птиц, определять судьбы, предвидеть будущее и творить другие чудеса) укрепляли их авторитет, подтверждая их отличие от простых людей, подчеркивая способность шаманов воздействовать на духов и божеств. Шаманов обоготворяли и почитали за их тяжкие труды по поддержке порядка в мире и удержания общества от хаоса.

С помощью шаманского искусства Один «мог узнавать судьбы людей и еще не случившееся, а также причинять людям болезнь, несчастье или смерть, а также отнимать у людей ум или силу и передавать их другим...эти его искусства очень его прославили. Недруги Одина боялись его, а друзья его полагались на него и верили в его силу и в него самого... Люди поклонялись Одину и двенадцати верховным жрецам», которые «уступали в мудрости и колдовстве только ему», «называли их своими богами и долго верили в них» (Снорри 1980: 14). Образ аса Одина буквально насыщен элементами тюркской шаманистической культуры. Мы видим все элементы, обряды и атрибуты тюркского шаманизма в образе Одина в сагах, а также в символическо-метафорическом виде в эддических мифах.

Цари-жрецы, конунги-волхвы скандинавов и кам-каны тюрков

Известно, что в роли правителя у тюрков выступал лидер, обладающий одновременно высшими ритуальными и политическими полномочиями, — царь-жрец, царь-шаман. Правители являлись одновременно главными служителями культа, регулирующими и отправляющими государственные церемонии и ритуалы (Ögel 1989: 17, 593; Beudili 2005: 290). Это было связано с культом правителя у тюрков в виде системы представлений, признающих исключительность положения, способностей и прерогатив лидера. Согласно этим представлениям, тюркский правитель избирался и назначался Богом (Тенгри), он являлся его наместником на земле, посредником между народом и Тенгри. В фигуре правителя в древнетюркском мировоззрении слито социальное и космическое, земное и сакральное. Он поддерживает равновесие мира, удерживает страну от хаоса, обеспечивает благополучие и благоденствие народа. Власть его обусловлена сакральной силой, полученной от небесного правителя и покровителя – Тенгри. Через поступки правителя священная воля Тенгри проникает в человеческую историю и влияет на все земные события. Божественность царя обеспечивает развитие и процветание его народа, изобилие в стране, успех и победу на войнах. Правитель воплощает святость, победу и благоденствие, почитается как гарант благополучия страны и подданных.

Образ правителя, который исполнял одновременно функции верховного жреца (правителя-священнослужителя), нашёл своё отражение и в мифологии тюрков. Так, в тюркской мифологии мы встречаем кагана Камгана/Гамхана (хан, который будучи царём в тоже время

является и главным камом (жрецом) (Beydili 2005: 290; Seyidov 1983: 99-101).

Совмещение функций царя и главного жреца мы видим и в образе Одина. В руках предводителя асов, сосредоточена огромная власть - светская и религиозная, он - царь-жрец, конунг-волхв. «Посылая своих людей в битву или с другими поручениями, он обычно сперва возлагал руки им на голову и давал им благословение. Люди верили, что тогда успех будет им обеспечен. Когда его люди оказывались в беде на море или на суше, они призывали его, и считалось, что это им помогало. Он считался самой надежной опорой» (Снорри 1980: 11). Власть Одина основана как на военном могуществе, так и на сакральной силе. Последняя предполагает и знание рун, искусству которого он научил асов-жрецов. Поначалу асские жрецы-дии использовали их в магии, для предсказания будущего. Позже они стали основой скандинавского алфавита. Согласно скандинавской мифологии именно ас Один принес дар божественного письма человечеству. Миф о том, как Одину открылись руны (провисевший на Мировом дереве он услышал руны и начертал первые из них копьём - Мифы народов мира: 1982, 242), словно пересказывает содержание рунического ряда Футарка (самая древняя германская руническая надпись из сохранившихся, которую принимают за алфавит по причине повторяемости этого рунического ряда без изменения на протяжении ряда столетий на памятниках в различных местах Скандинавии) в его тюркском прочтении, представленном турецким исследователем Тургаем Курумом в статье, посвященной дешифровке трех скандинавских рунических надписей на основе тюркского рунического письма (Kürüm 2002: 776-785) – *Bilke iş inydi ök oknça öt akisn goydo ru kosütüg* – Свет мудрости снизошел острием своей стрелы оставил вышедшие из уст слова на этом камне. Не обнаруживающий смысла при прочтении традиционным методом рунический ряд при попытке прочтения системой тюркского рунического письма дает положительный результат, надпись обрела вполне конкретный смысл. Вследствие этого Тургай Курум выдвигает версию об общих корнях скандинавского и тюркского рунического письма. Смелой научной гипотезой посчитают многие подобное суждение, но метод прочитывания скандинавских рунических надписей путём соответствий с тюркскими рунами подтверждается успешной дешифровкой и других надписей. Так, для аргументации своего суждения Т.Курум тем же методом расшифровывает ещё две надписи в Швеции - на камне Можбро в Аппланде и камне Истаби в Блекиндже. Рисунок, сопровождающий руническую надпись на камне Можбро, «пересказывает» его содержание на тюркском, подтверждая тем самым верность прочтения. Убедительных аргументов «против» в рунологии пока не представлено, но суждение об общих корнях североевропейских и тюркских рун, о возможной связи между ними западной официаль-

ной наукой до сих пор не принято в виду множества факторов. Отметим, что турецкий ученый языковед Исмаил Доган также относит германское руническое письмо к одной из шести версий древнетюркского письма.⁶

Тайной рун в скандинавском обществе владели немногие, прежде всего, жрецы. Употребление рун, особенно в ранний период, было связано практически исключительно с ритуальной практикой. Руническая культура была частью магического искусства. К слову относились как к объекту, имеющему божественное происхождение и могущему оказывать магическое воздействие. Владели тайной рун владели колдовством, имеющие писать были провидцами, жрецами. В скандинавском обществе знание рун ценилось очень высоко, так как в общей массе скандинавы были безграмотными. Поэтому люди, владеющие письмом (они назывались эрилами), обладали громадным авторитетом и властью. Они были представителями правящего сословия. В эддической «Песни о Риге» (Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах 1975: 336-340), устанавливающей социальную стратификацию скандинавского общества, прямо говорится, что владение руническим письмом - привилегия высших слоев: руны знает Кон (т.е. конунг), сын Ярла, и сам Ярл (“jarl” - др.исл. “правитель”, военный правитель, наместник короля в Скандинавии), получивший это умение от Рига, своего божественного предка. Не исключено, что эрил мог совмещать роль светского предводителя со жреческими функциями (Гуревич 2003: 417). Об этом свидетельствует и семантика имён эрилов. Сугубо скандинавское, казалось бы, слово Ярл, служащее именем эрила, представителя военной аристократии, можно этимологизировать на тюркской основе. Древнетюркское “яр” - сакральный термин, выражающий почитание, обоготворение, святость [корень “уаг” связан с понятием света, Солнца (в огузской группе тюркских языков “уагук” – свет, ср. рус. “яркий”, уст. “ярый” - светлый, ясный. У Баласагунского мы встречаем форму “уаşıқ”, используемую в значении Солнца (r~s: уагук/уаşıқ/ışıқ)]. Корень “яр” используется как определитель в словах, отражающих сакральное содержание (тюрк.> слав. Ярослав, Яро-

⁶ Генетические связи тюркских и скандинавских рун все еще не получили полного объективного научного освещения. Мнение об общих корнях пока что официально не принимаются со стороны нетюркских ученых и считается проявлением этничности тюркских учёных. Официальная западная наука всеми возможными и невозможными доводами старается обосновать правильность латино-греческой теории происхождения Футарка, а древнетюркское руническое письмо по-прежнему считать одной из разновидностей арамейского письма и несвязанным с европейской рунической системой. Требуется лишь сопоставить алфавиты, разделенные столетиями и далёкими расстояниями, чтобы обнаружить связь между ними и признать очевидное - общего “предка” рунических письменностей. Метод сравнительной идентификации, не оставляющий даже места для споров, может рассеять тайну рун, заставить заговорить то, что так долго молчало.

полк). Тенгрианское применение слова “яр” зафиксировано в надписи Бильге Кагана “Tanrı yarlıq...” - “Поклоняющийся Тенгри...”. Укажем также тюркский термин “yarlıq” (ДТС 1969: 242) – приказ, повеление, предписание, позднее в тюркских ханствах ярлык - грамота, письменный указ хана. Владеющий ярлыком обладал властью. Таким образом, имя скандинавского героя, знатного военачальника Ярла, на тюркском этимологизируется как “божественный, светлый, повелевающий”. В имени выражено как сакральность (божественное происхождение, владение тайными знаниями-рунами), так и высокое социальное положение героя (высший представитель родовой знати). Для скандинавов этимология этого слова была неясна, и они приняли его за имя. Затем, в процессе апеллятивации оним “ярл” стал означать всех военных правителей в германском обществе (др.исл. jarl - правитель, англ. earl - граф).

Имя сына Ярла – Кон (конунг) фонетически и семантически созвучно тюркскому “кан”. Кан/хан - титул правителя у тюркских народов, высший представитель родовой знати. Лицо, имеющее этот титул, совмещало роль светского правителя с функциями военного предводителя. “Кон”, принятый скандинавами за имя, также затем прошел процесс апеллятивации и стал обозначать всех военных вождей, высших представителей родовой знати (конунг) [Konr ungr (Кон юный) созвучно слову konungr (конунг, король)].

Отметим, что титул древние скандинавы произносили, как и тюрки, после имени – Харальд конунг, Рёгнвальд конунг, Бьёрн конунг, Хакон ярл, Атли ярл, Эйрик ярл (ср. тюрк. Огуз Хан, Бильге Каган, Кюль Тегин и т.д.). Эта особенность типична для тюркского языка, но не свойственна индоевропейским языкам.

Производным от германского конунг, по мнению исследователей, является русское слово “князь”. Во всех славянских языках термин “князь” имеет значение “владыка, старейшина”, а также, особо подчеркнём, “священник”.⁷ Так, у славян, имеющих непосредственные тесные контакты с различными тюркскими племенами на протяже-

⁷ *Энциклопедический словарь* (под ред. Ф.А.Брокгауза и И.А.Ефрона), СПб., 1895, т. XV. с. 473; Даль В., *Толковый словарь великорусского языка*, СПб., 1881, изд. II, с. 125-126; *Сербо-хорватско-русский словарь*, М., 1982, с. 211; *Энциклопедия “България”*, София, 1982, т. III, с. 455; *Encyklopedia Slovenska “k-m”*. Bratislava, 1979. s. 95. Также “князь” - пренебрежительное прозвище татарина (в Российском государстве до 1917 г.). В. Радлов не ставит разницы между словами кан, каган, ган, хан, хаган, считая их однокоренными (Радлов В.В. (1899). *Опыт словаря тюркских наречий*. Т. II, СПб., ч.1, с.104, ч.2, с.1662). Заметим, что эти слова были широко распространены на севере Причерноморья. Киевские князья именовали себя каганами. Этот титул использовали применительно к себе Владимир и его сын Ярослав Мудрый. В Бертинских анналах говорится, что глава русов, прибывших в Ингельгейм, именовался “хаганом” (Якубинский Л.П. (1953). *История древнерусского языка*, Москва: Гос. Уч. Пед. Изд. Мин. Просвещения, сс. 347-348).

нии всей своей истории, в семантике слова “князь” отразилось содержание тюркского титула “кан” (хан-кам, правитель-священнослужитель, царь-жрец), к которому восходит его этимология. У скандинавов Кон (конунг) - военных вождь, высший представитель родовой знати владеет тайной рунического письма, что функционально сближает его со жрецами. «Кон юный ведал волшебные руны, целебные руны, могучие руны; мог он родильницам в родах помочь, мечи затупить, успокоить море, Знал птичий язык, огонь усмирял, дух усыплял, тоску разгонял он; восьмерым он по силе своей был равен» (Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах 1975: 340). Исследователи Эдды предполагают, что в несохранившемся конце песни, вероятно, рассказывалось о том, как Кон, сын ярла, победил Дана и Данпа, женился на Дане, дочери Данпа, и стал таким могучим, что от его имени произошёл титул короля (конунг) (пересказ конца песни сохранился в двух исландских источниках).

Ярл получил знание рун от своего божественного предка - аса Рига, «Риг появился, стал рунам учить; сыном назвал его, дал свое имя, дал во владенье наследные земли, наследные земли, селения древние» (Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах 1975: 339). Имя Риг фонетически созвучно тюркскому “ırg” (гадание, предсказание судьбы, событий, пророчество), что согласуется с «божественным» происхождением Рига. По мнению исследователей, Риг – кельтское слово, означающее “король”. На тюркском имя может этимологизироваться как владеющий тайными знаниями (гадающий), жрец (шаман); король Риг – кан кам).

Таким образом, тюркская этимология имен предводителей скандинавского общества, владеющих руническим письмом - Кон, Ярл, Риг – отражает положение и функции, которые носят их владельцы. В них выражены высокий социальный статус и сакральные способности их носителей. Соответственно, они не могли быть даны при рождении. Скорее всего, они были присуждены их носителям в качестве второго имени, титула. В «Старшей Эдде» говорится о том, что «один из асов, тот, которого звали Хеймдалль, шел однажды своей дорогой вдоль берега одного озера, пришел на какой-то двор и назвался Ригой» (Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах 1975: 336). Следовательно, имя Риг не было первичным именем. Далее сообщается о том, что Кон «В знании рун с Ярлом Ригом спорил, на хитрость пускаясь, отца был хитрее: тогда приобрел он право назваться Ригом и ведать могучие руны» (Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах 1975: 340). Следовательно, Риг - имя, которое не даётся при рождении, его нужно приобрести, заслужить право быть Ригом. Кону, овладевшему в совершенстве тайной рун, присуждается имя (титул) Риг. Это служит подкреплением тюркской версии этимологии имени Рига (ирг – гадание, колдовство). Тюрки не носили одного и того же имени от рожде-

ния до смерти, как европейцы. Имя у тюрков указывало на его положение в обществе, функции и способности. Имя-титул присваивался согласно иерархической системе, имена менялись согласно функциям и поступкам человека. В соответствии с делами и поступками человек принимал новое имя. Некоторые из имен Одина, как свидетельствует Эдда, «происходят от его деяний, и об этом говорится в древних сказаниях», «нужно быть великим ученым, чтобы разуместь, какие события послужили к возникновению этих имен» (Младшая Эдда 2006: 27). Таким образом, имена Одина, как и других асов, богов эддических мифов по существу являются не столько именами, сколько вторым именем, прозвищем или титулом.

Заслуживает внимания тот факт, что многим древнескандинавским антропонимам зачастую нет соответствий ни в одном из европейских словарей планеты. Непонятные имена не были родными, они приходили из другого языка, где имели вполне ясные значения. В именах отражалось то значение, которые люди придавали тем или иным чертам их носителя, его роли в обществе. Нередко это прозвища, характеризующие статус, различные свойства и способности их носителя. С течением веков забылся истинный смысл многих имён асов.

Топонимы - наследие асов

«Они расселились по всей Стране саксов, - повествует «Младшая Эдда» о народе Одина, - а оттуда и по всей северной части света, так что язык этих людей из Азии стал языком всех тех стран. И люди полагают, что по записанным именам их предков можно судить, что имена эти принадлежали тому самому языку, который асы принесли сюда на север - в Норвегию и Швецию, Данию и Страну Саксов. А в Англии есть старые названия земель и местностей, которые, как видно, происходят не от этого языка, а от другого» (Младшая Эдда 2006:12). «Младшая Эдда» свидетельствует о том, что героям, людям и новым местам давались старые имена, по аналогии с прежней родиной, «с тем, чтобы по прошествии долгого времени никто не сомневался, что те, о ком было рассказано, и те, кто носил эти имена, это одни и те же асы» (Младшая Эдда 2006: 55). Так, имена древних «богов» - асов и данные ими названия не умирали на новых землях. В далёких северных странах Скандинавии и сегодня можно найти характерные для тюркского языка и географии названия озёр, рек и пр.⁸ В Швеции имеется несколько озёр с названием Gölsjön. Отметим, что самостоятельные значения слов göl [гёл] на шведском языке - пруд, маленькое озеро

⁸ Фиридун Джалилов (Ağasioğlu 2005: 15) приводит некоторые примеры тюркских имён (Anar, Torkef, Ath, Qamlı, Eqil, Erp, Eyrık...) и названий рек (Göl, Orun, Qörül, Qörül, Eukin), упоминаемых Стурлусоном.

(gölen – лужа), sjö [шë] – озеро, эти слова фонетически и семантически созвучны тюркским словам göl (озеро) и su (вода).

Исследователи считают, что в топонимах, особенно гидронимах, устойчиво сохраняются этноязыковые особенности. В основе географических названий озёр, рек (гидронимов) у тюрков лежат термины su (вода), göl/köl/kul (озеро, водоём), chay (ch//s) (река), uzen/ozen/yözen (река): Ulusu, Aksu, Sarisu, Acisu, Arpasu, Anasu, Suuksu, Göygöl, Karaköl, Yulduzköl, Süd göl, Jasıköl, Issikkul, Kölsay, Terensay, Ashisay, Kuruuzen, Buuyközen и др. Так, тюркские топоформанты –su и –göl в древности часто выступали в конце названий рек и озёр.

Шведские гидронимы также представлены названиями, в основе которых лежат географические термины sjö и göl (gölen). В качестве примера приведём ряд названий шведских озёр, содержащих в составе оба указанных топоформанта - sjö и göl (gölen): Bergsjögöl, Bredsjögöl, Eksjö gölen, Försjö göl, Gällsjögöl, Grässjö gölen, Gugsjö gölen, Hesjö göl, Holmsjö gölen, Kolsjö gölen, Kroksjö göl, Långsjögölen, Lilla sarsjö gölen, Ljussjö gölen, Mösjö gölen, Rösjö göl, Sävsjö gölen, Sjöbergagölen, Sjöholms gölen, Skrovsjö göl, Starsjö gölen, Stocksjö gölen, Stora grissjö gölen, Strussjö göl, Svartsjö gölen и др.

829 озёр Швеции в своём названии содержат компонент 'göl' [в 653-х названиях он встречается в виде "gölen" (6 озёр носят название Gölen, остальные оканчиваются на этот компонент): Ågöl, Ålgöl, Åvgöl, Avgöl, Bärgölen, Bengölen, Berggölen, Blågöl, Bockgölen, Bodgölen, Bogöl, Dugölen, Ekgölen, Ersgölen, Fallgöl, Frugöl, Gåsgöl, Gatgölen, Göljegölen, Gökullegölen, Grytgöl, Gubbgöl, Haggöl, Hålgölen, Hästgöl, Hemgöl, Horsagöl, Hulpagölen, Kogölen, Korpebogöl, Krogöl, Krusgöl, Kullagöl, Kusegöl, Kuttgölen, Kyrkgölen, Lillgöl, Lomgöl, Mögöl, Nergöl, Orrgöl, Porsgölen, Rödгöl, Rögöl, Säggölen, Sörgöl, Torgöl и др.

Тюркские гидронимы (как и вся топонимия в целом) широко представлена «цветовыми» названиями: Aksu (белая река), Sarisu (желтая река), Göygöl (синее озеро), Karaköl (чёрное озеро), Jasilköl (зелёное озеро), Küçük karasu, Büyük karasu и др. «Цветовые» названия характерны и для шведских гидронимов: Svargöl (чёрное озеро), Rödгöl (красное озеро), Rödгölen, Blågöl (синее озеро), Blågölen и др.

В названиях рек Швеции также встречаются топоформанты köl и sjö: Kölsjöån, Kölsjeån, Galasjöan, Sösjöan, Torsjöån, Utansjöån.

По мнению М.Сеидова, тюркское слово göl происходит от слова öl/ör, которое использовалось древними тюрками для обозначения воды и водных пространств (озеро, море) (Seyidov 1983: 44, 49). В. В. Радлов среди множества семантически близких значений слова öl в древнетюркском языке, перечисляет такие, как 1) сырой, мокрый; 2) маленькое озеро, пруд; 3) влажность; 4) свежий, сочный, не сухой (Радлов 1889: 1246). Вследствие дальнейшего развития семантики слова ör/öl оно стало обозначать также траву, мураву, растительность,

зелень. С эти корнем связано и происхождение тюркского слова *ölen/ölen/öleŋg(öləŋg)* – озеро, вода, сырость (Seyidov 1983: 40-56), другое значение этого слова, производное от первого - местность, покрытая травянистой растительностью, пастбище; впоследствии это слово стало именем речной нимфы, богини Воды и растительности, покровительницы браков и семьи (Seyidov 1983: 66, 79). Этот тюркский корень просматривается и в названиях шведских озёр *Ölånggen, Örlånggen, Örlånggen* и др., рек – *Olingan, Olingeån*. Сравним эти топонимы с названиями древнего города в Азербайджане *Ögəŋqala*, поселения на Кавказе - *Olenki/Öləŋgi*, местности в Узбекистане - *Öləŋgə/Uləŋgə* и поселений на Алтае в форме *Ulan* (Seyidov 1983: 52, 54-55). *Öləŋg* использовался в топонимике Азербайджана и соседних с ним земель, где проживали азербайджанцы, вплоть до XVII века, иногда он встречается и позже, в XVIII-XIX вв. (Seyidov 1983: 54).

По мнению М.Сеидова, слово *göl* (озеро) произошло от этого древнего корня *öl/ör*, прибавлением к нему определения *göü* (синий, небесный) - *göü+öl* (синяя вода, небесная, священная вода). На наш взгляд, шведское слово *göl* – пруд, маленькое озеро, которое используется в названиях озёр, и тюркское слово *göl* – озеро семантически и генетически связаны. К тюркскому корню *öl/ölen/göl* восходит и шведское слово *gölen* - лужа (*g+ölen*), который также выступает как топоформант в названиях озёр. С корнем *öl/ör*, на наш взгляд, связана и этимология шведских слов *ö* – остров и *ört* – трава.

Тот же корень *ör (öl/öleŋg)* проглядывается в названии исландского озера Лангисбор. В конечном слоге исландского гидронима видится связь с тюркским корнем “*ör*”.

Обратим внимание на другие исландские гидронимы: Ховсау, Екульсау, Творсау, Хамарсау. Отметим, что Владимир Щербаков, который выдвигает теорию арийского происхождения асов, приводит в качестве топонимических параллелей названия рек Таджикистана – Яхсу, Шаклису, Таирсу, Явансу, забывая о том, что гидронимы с *su* не иранского, а тюркского происхождения.

В названии исландской реки Творсау проглядывается тюркский корень “вар” (“уар”) – река (Гумилёв 1991: 168), ср. Уар - приток реки Урсула на Алтае. А в названии исландской реки Екульсау - тюркский корень “куль” – “озеро”. Приведём для сравнения названия озёр из географии Урала, образованные при помощи слова “куль” - Еткуль (Иккуль, Ыйыккуль – “священное озеро”), Зюраткуль (одно из озёр Урала, западнее южной части хребта Уреньги), Сунукуль (Челябинская область). Сходство с названием озера Еткуль (Иккуль) и тот же корень (куль) в несколько переосмысленном значении без труда видится в исландском слове “екуль”, что значит ледник, “екула” - ледниковая река. Сходство с Иккуль/Эткуль обнаруживается и в названии скандинавской реки Эккьяль (Ойкелл), которое упоминается в «Саге о

Харальде Прекрасноволосом») (Снорри 1980: 54). В «Младшей Эдде» упоминаются реки - Гьёлль (2006: 49, 50) (ср. тюрк. göl – озеро), Сюльг (2006: 15) (ср. с тюрк. su – вода, река).

Приводимые Щербаковым в качестве топонимических сравнений «арийские» названия горных озёр Средней Азии: Зоркуль, Шоркуль, Рангкуль - опять-таки гидронимы тюркского происхождения, с характерным конечным тюркским топоформантом –куль (озеро).

По названиям рек и озер определённой географии можно определить на каком языке были даны эти названия, и узнать какие народы заселяли эту местность. Топонимия может многое поведать о прошлом той или иной местности, об особенностях заселения территории, о прошлых миграциях и межэтнических контактах. Народ ас оставил память о себе в названиях географических объектов. Слова дожили до наших дней, но забыты их подлинные значения. Обращение к этимологии — истинному значению, культурной памяти, сути слов — поможет нам вернуть смысл не только словам, но и тому, что стоит за ними.

Мифологические параллели

Отзвуки древнетюркских обрядов в скандинавских мифах

Естественно, что в создании скандинавской культуры, в том числе и мифологии, участвовали и пришлые асы, вошедшие в основной состав населения. После освоения новых земель они сумели влиться в местный этнический состав и единый культурный процесс, сыграв важную роль в симбиозе культуры, да и собственно населения страны. Происходил синтез традиций, представлений, растворение привнесённого в собственно скандинавском. Традиции другого народа воспринимались и творчески перерабатывались. Своё и чужое синтезировалось, складываясь в особую, новую, приобретающую самостоятельное значение систему мышления и мировоззрения. Отсюда в скандинавской культуре и мифологии наличие отзвуков и элементов тюркской культуры. Это представляется естественным. Скандинавская мифология не являлась чем-то замкнутым в себе, в её художественный мир входили мифологические представления и верования пришлого народа. Образы и мотивы, встречающиеся в ней, позволяют предполагать знакомство скандинавов с представлениями тюркского народа. В её сюжетах можно увидеть влияние тюркского этнокультурного окружения, заимствования из его древнейших обрядов, их переосмысление и переработку.

В «Речах Гримнира» Один под видом странника Гримнира, захваченный в плен конунгом Гейррёдом, восемь ночей мучается между двух костров, пока юный Агнар не даёт ему напиток, после чего Один начинает вещать (Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах 1975: 210; Мифы народов мира 1982: 242). В подтексте сюжета можно ви-

деть отдаленную связь, переключку с таким древнейшим тюркским обычаем, как проход между костров. Иноземцы при прибытии в ставку тюркского кагана должны были проходить между костров, чтобы злые духи не могли пробраться в стан правителя. Одним из самых главных средств борьбы с нечистыми и враждебными духами у тюрков был огонь. Имелся ритуал прохождения между двумя кострами, после чего золу костров соединяли и тем самым закрывали дорогу для всякой нечисти, которая не могла перешагнуть священный огонь. Некоторые отголоски этих представлений можно найти и в песне о Сигурде и Гьёкунгах. «Брюнхильд жила на горе Хиндафьялль, и вокруг ее палаты полыхал огонь, и она дала клятву, что выйдет замуж только за того, у кого станет духу проскакать через полымя» (Младшая Эдда 2006: 75-76). Сигурд, после того как сумел пройти (проскакать) через полымя, сыграл свадьбу с Брюнхильд. Это действие (проход через огонь), следы уже потерявшего магический смысл обряда, свидетельствуют о сохранении пережитков древних культовых элементов асов в скандинавской среде.

Говоря об обряде очищения огнём интересно будет заметить, что скандинавы прежде чем выпить пиво или напиток скирт из кислого молока (ср. с традиционными молочными напитками тюрков), налитый в кубки или рога, проносили их над огнём: огонь должен был очистить сосуд и напиток в нём, таким образом, донести произносимый обет до слуха Богов и придать ему священную силу.

Стоит отметить, что при исследовании мифологических сюжетов в сравнении их с тюркской культурой принципиально важную роль играют не столько предметно-событийные заимствования, сколько перенесение скандинавами в собственный миф древнейших элементов, связанных с культурой, обрядовой практикой тюркского народа. Понимать тюркское влияние в узком смысле этого понятия, подразумевающее лишь слепое восприятие, точное повторение тюркских этнокультурных элементов в скандинавской культуре, тюркских мифических мотивов и образов в мифах северных народов было бы неверно. Мировоззренческие и религиозные представления асов, проникая на север, утверждались на старой скандинавской почве, происходило угасание семантики многих представлений, нередко они контамировались с местными представлениями, вступали в сложные комплексы представлений, которые затем находили своё отражение в мифологии.

Модель мира скандинавов и тюрков

Пространственная модель мира скандинавской мифологической системы включает «горизонтальную» и «вертикальную» проекции. «Основу вертикальной космической проекции составляет мировое дерево

– Иггдрассиль,⁹ на верхушке этого дерева орёл, у корней - змей (Нидхёгг). Оно связывает землю, где живут люди (Мидгард), с небом, где (в Асгарде) находятся боги и с подземным миром, где находится царство мертвых - хель и разнообразные водные источники (Мифы народов мира 1982: 288). Горизонтальная проекция - антропоцентрична. Центральная часть Миргарда населена людьми, а в периферии его, пустынной каменистой и холодной окраине (Утхейм, Ётунхейм) обитают великаны (ётуны), вокруг земли океан, где живёт чудовище Ёрмунганд - змей Мидгарда.

Пространственная модель мира в скандинавской мифологии однотипна тюркской мифологической модели мира, которая структурно организована образом мирового древа. В представлениях тюрков Вселенная состоит из небесного, земного и подземного миров, которые соединяются между собой срединной осью в виде Мирового дерева. Это дерево пребывает в самом центре земли, там, где расположен её пуп. Его корни находятся в Нижнем мире, а вершина достигает Верхнего. У корней мирового дерева находятся живительные родники, которые дают начало великим рекам. На верхушке Мирового дерева тюрков сидит Кара-куш/Гёк кушу (Орёл, Небесная птица), в корне страж – змей (Ögel 1989: 541,598).

В «Прорицании Вёльвы» («Старшая Эдда») вёльва (провидица) вспоминает «девять миров» и девять древесных основ или корней (Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах 1975: 183). Мировое дерево тюрков имеет девять ветвей¹⁰. У кач-татаров это дерево с девятью корнями (Ögel 1989: 91-92).

Девять условное постоянное число в скандинавской мифологии, так же как число три, которое лежит в его основе. Число 3 и 9 также символичны для тюрков (см. Durbilmez 2007: 177-190; Ögel 1989: 619, 642). Число девять (3х3) в тюркской мифологии и культуре занимает важное место и носит большую смысловую нагрузку - приветствие восхода солнца в количестве 3-х и 9-ти раз (Seyidov 1983: 153); девять уровней неба (Durbilmez 2007: 185; Ögel 1989: 212); число девять (tokuz/dokuz) встречается в древнетюркских этнонимах – Tokuz-oguz (девять огузов), Tokuz Ogur (девять огуров), Tokuz Tatar (девять татар); число знамен и давул (барабан) кагана составляет 9; в легенде енисейских татар «Альпу Катаю, у которого было девять давул, подчинялись девять Ханов» (Durbilmez 2007: 185); обряд девятикратного вращения кандидата в каганы по эклиптике, подобно солнцу; перед шатром тюркского шамана на сёлту подвешено девять одеяний, кото-

⁹ О характеристике Иггдрассиля см. «Старшая Эдда»: «Прорицание вёльвы» (2, 19, 28), «Речи Гримнира» (31); а так же «Младшая Эдда».

¹⁰ у некоторых тюркских народов количество ветвей составляет 7 (абаканские татары, Южная Сибирь, возможно влияние Западной Сибири - Ögel 1989: 92), иногда 8 (якуты).

рые являются его даром Великому Ульгену; этот же обычай – дар в количестве девяти кусков материи упомянут в «Кутадгу Билик», там же упоминается девять красных знамен, а также обычай не наказывать, если число провинностей не достигло девяти; на знамени Чингиз Хана девять хвостов тибетского быка (Durbilmez 2007: 185-186). Девять стрел (уебе) и лук (уа) являлись неотъемлемым атрибутами алтайского шамана, считалось, что они дар самого Кудая (Тенгри) и девять стрел тянутся от него. На рукавах шаманской рубахи (мануак) девять подвешенных бубенчиков (4 на правом, 5 на левом). У божества Ульгена девять дочерей и девять сыновей, у его мифического антагониста, злодея Эрлик Кана тоже девять дочерей и девять сыновей.

Ссылаясь на сведения Вёльвы о девяти древесных основах, исследователи предполагают, что речь идет не об одном, а о множестве мифических деревьев асов. Подобно многим древесным основам (деревьям) скандинавов, у каждого шамана якута своё дерево (Туру) (Ögel 1989: 93), являющееся символом пути из мира людей в мир богов (небесный).

На севере и востоке скандинавского мифического мира находится страна великанов. Север в скандинавской мифологии особо демонизирован. На севере локализуется царство мертвых Хель. У тюркских народов также: север - страна мрака, холода и смерти. Это выражено даже в названии севера – Kara-kuzey (чёрный север) (Кононов 1974: 73-74). Определение “kara” у тюрков характеризует не только цвет, оно полисеманлично, наряду с множеством значений, также имеет значение “мрачный, наделенный отрицательными свойствами, плохой”.

Естественно, знакомство с прибывшим народом асов не могло пройти бесследно для коренного населения. В их культуру не могли не проникнуть представления тюркского народного мировоззрения, разнообразные образы и мотивы, которыми так изобилует тюркская мифология. Выявление этого процесса особо значимо для раскрытия скрытых страниц североевропейской истории. Мифология хранит много отголосков глубокой древности и следов межкультурных связей. Связь эта обнаруживается в образах¹¹, мотивах и именах персонажей мифов.

¹¹ Сравнительный анализ альвов (эльфов) скандинавской мифологии с тюркскими альпами представлен в статье: Karatay Osman vd. Aygün Emre (2012). “Alplar ve Elfler: Türk ve İskandinav Dünyalarında kahramanlık olgusu”, *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar 2012, Sayı 33: 1-12.

Предки-деревья. Святые яблони тюрков и молодильные яблоки скандинавов

«Младшая Эдда» (2006: 19) передаёт историю происхождения рода людского: «шли сыновья Бора берегом моря и увидели два дерева. Взяли они те деревья и сделали из них людей...мужчину нарекли Ясенем, а женщину Ивой. И от них-то пошел род людской, поселенный богами в стенах Мидгарда. Вслед за тем они построили себе град в середине мира и назвали его Асгард». По «Старшей Эдде», первых людей создали не сыновья Бора, т. е. Один, Вили и Ве, а боги Один, Хёнир и Лодур. В тюркской мифологии мы встречаем мотивы сотворения человеческого рода из дерева¹², который находится в центре некоего острова (иногда между двух рек) (Ögel 1989: 88,94,74). В отличие от монгольских мифов, где дерево - непосредственный участник сотворения человека, в тюркской, как и в скандинавской мифологиях человек сотворён богами, использующим в этом акте дерево (Ögel 1989: 94). Согласно алтайским шаманам для сотворения человека на земле боги с Матерью-Умай (богиня плодородия, покровительница детей и матерей) ниспослали два дерева (Ögel 1989: 94). Многие тюркские племена считали своими прародителями деревья. В якутской легенде «Эр-Соготон» (Белый/ Светлый человек) первый сотворённый Тенгри человек, обязан своей жизнью дереву. От него и сотворённого из дерева женщины происходит человеческий род (Ögel 1989: 97). Отголоски этого мотива (сотворения из дерева) слышатся и в «Деде Коркуте» (Ögel 1989: 89). Пять отцов-предков уйгур происходят от божественного света и двух деревьев (Ögel 1989: 74, один из этих сыновей дерева - Бёгю Тегин, который был упомянут нами в связи с мотивом о воронах-помощниках, правитель, благодаря которому в стране восторжествовала справедливость и начался расцвет страны, подобно тому, как в странах, куда вступал Один наступали времена изобилия и мира (Младшая Эдда 2006:12). Род тюрков-кыпчаков, как свидетельствует эпос «Огуз-Каган», также ведёт своё начало от дерева. Первая жена Огуз-кагана сотворена из божественного света, вторая - из дерева, от их потомства происходят тюрки-огузы. К мотиву происхождения от дерева восходят и представления тюрков о том, что яблоневое дерево покровительствует деторождению. Это представление нашло своё отражение в эпосе «Манас», где яблоня (веселье под её сенью) помогает бесплодным женщинам родить ребёнка (Ögel 1989: 90,506). Яблоня, согласно тюркам, поддерживает жизнь, не даёт ей погаснуть, одним словом, дарит бессмертие (потомков, детей). В сканди-

¹² тюркские выражения, используемые и сегодня по отношению к деревьям - "ata-ağac" (дерево-отец, по отношению к высоким деревьям) и "ana-ağac" (дерево-мать, обычно для наименования клёна), связаны с этими древними представлениями о предках-деревьях (Seyidov 1983: 96).

навской мифологии мы встречаем яблоки жизни. В эддических песнях повествуется о богине Идунн, дающей асам золотые молодильные яблоки. Эти яблоки помогают богам быть вечно молодыми, дарят асам бессмертие (Младшая Эдда 2006: 30).

Слейпнир – Тулпар

В «Видении Гюльвы» говорится о лошадях асов, на которых они переправляются по мосту Биеврёт («Мост асов», который «ведёт с земли на небо»). Приводится список лошадей, на которых они ездят. «Слейпнир, лучший из них, он принадлежит Одину, этот конь о восьми ногах» (Младшая Эдда 2006: 23). По мнению исследователей, число ног Слейпнира (восемь) указывает на большую скорость. Слейпнир способен перевозить своего всадника по воздуху и переносить его в царство мертвых.

В тюркской мифической культуре мы встречаем сказочного коня Тулпара, который может летать. Тулпары - кони земного или водного происхождения, но связаны с небесным, верхним миром. Они фигурируют в мифах как волшебные помощники и покровители сказочных героев. Тулпары выходят со дна моря или колодца или сказочные герои ловят их на берегу озёр и других водоемов. Ударом копыта Тулпар выбивает источник, вода которого даёт вдохновение озанам (певцам-сказителям). Отцом Слейпнира также является земной жеребец, помощник мастера, который взялся построить стены для Вальгаллы. В исландском фольклоре Слейпнир появляется как создатель каньона Асбурги (предполагают, что образован ледниковым заводнением реки Йёкульсау-ау-Фьёдулум)¹³, в 25 главе произведения скальда Рэва Слейпнир дважды упоминается в кеннингах корабля, а в главе 49 в поэме Хусдрапа¹⁴ как «морской Слейпнир». Мифические кони тюрков связаны с водной стихией, кони Кёроглы (тюркский эпос «Кёроглы») родились вблизи моря от жеребца, вышедшего из моря. Отметим также, что имя Кёроглы – Ровшан, как и имя хозяина Слейпнира, огненной стихии, означает свет.

Тюркские имена богов

Обратим внимание на некоторые имена скандинавских мифических персонажей.

Имир - великан, появившийся из инея (Мифы народов мира 1980: 510; Младшая Эдда 2006: 17). На тюркском “emir” (эмир) - иней, измо-

¹³ Легенда объясняет появление каньона тем, что конь Одина, Слейпнир, одним из своих копыт коснулся здесь земли. Из этого мифа берёт своё начало и прозвище каньона - «след Слейпнира».

¹⁴ Húsdrápa — скальдическая поэма, написанная в конце X века. Поэма сохранилась в Младшей Эдде, где цитируется группы стансов из поэмы. Авторство приписывается скальду Ульфугасону.

розь (в тюркских языках наблюдается взаимозаменяемость звуков “э” и “и”, ДТС 1969: 173; Kaşgarı 1939-1941, I: 154.).

Предок асов – Бури (Мифы народов мира 1980: 195; Младшая Эдда 2006: 17), что значит “родитель”, созвучно тюркскому “büri/böri” – волк, которого тюрки считали своим предком.

Богиня Ёрд – сканд. “земля” - обожествленная земля (Мифы народов мира 1980: 436; Младшая Эдда 2006: 35). В её имени проступает фонетическое и семантическое тождество с тюркским “yurt”/“yurd” – земля (ДТС 1969: 282).

Имя Гюльви встречается в поэзии скальдов как одно из имен так называемых «морских конунгов» в кеннингах моря типа «земля Гюльви» и т. п. По мнению исследователей, первоначально Гюльви – морской великан (Младшая Эдда 2006: 87; 121). На тюркском “göl” – озеро.

Жрецы асов, которые руководили обрядами жертвоприношений и судили людей, назывались “дия” (Снорри 1980: 11). Слово на скандинавской основе не объяснено. В имени верховных жрецов проступает фонетическое и семантическое родство с тюркским “диян” (diyan/dian - заимствование из санскрита “dhyana”, буддийский термин), что значит размышление, созерцание (ДТС 1969: 160). Такое понимание термина согласуется с философско-религиозной функцией дия.

Воины Одина назывались “берсерками” (berserkr), их также звали “волчьи шкуры” (Снорри 1980: 13). Тем не менее, слово “берсерк” переводят как “медвежья шкура”. В сагах берсерк - это также разбойник, который притесняет мирных жителей, вызывая их на поединок и отнимая у них жён и добро (Снорри 1980: 634) На основе тюркского языка это слово можно этимологизировать как “волк, разбойник”: “böri” (“bere/büri”) – волк (ДТС 1969: 118) и “serkar” – разбойник (ДТС 1969: 497; Kaşgarı 1939-1941, I: 457). Верность такой этимологии подтверждается вторым названием берсерков, семантически идентичным тюркскому “bere” – «волчьи шкуры», а также уподоблением берсерков волкам: «выли берсерки» (Снорри 1980: 52), «его воины бросались в бой без кольчуги, ярились, как бешеные собаки или волки, кусали свои щиты, и были сильными» (Снорри 1980: 13). Аналогичное уподобление воинов волкам и именование их волками мы встречаем у тюрков. Китайские источники называли тюркские войска “фули”, что является китайской модификацией тюркского слова “böri/büri” (волк). Шкуру волка - признак волчьего племени носили на голове гунны [отсюда, меховая шапка у тюрков называется “börk” (бёрк) (ДТС 1969: 118), возможно к нему восходит этимология слова “парик”]. Название тотема асов (народа Одина) могло быть перенесено на животного, являющегося тотемом северных народов. Таким образом, слово “ber” (медведь) – название тотемного символа, связанного с охранительной магией северных народов, животного наиболее популярного

на севере, может восходить к имени тотема тюрков “bere”. Замена настоящего названия тотема другим именем было характерным явлением для многих народов мира, что было связано с табу на обозначение тотема. Этим объясняют исследователи забвение большинством тюркских народов старого названия волка – “kurt” и появление нового – “bere”. Можно предположить, соответственно, неисконность названия медведя “бер” у германских народов.

Эрилаз. Скандинавская “руна” и тюркское “иру”

Этимологию термина eril/iril (erilaz) стоит разобрать несколько подробнее, поскольку это слово имеет отношение к «унаследованным от Одина рунам», «божественным знаниям», которые, согласно скандинавской мифологии, были дарованы человечеству асом Одним, а по сагам принесены на новые земли народом ас. Эрил(аз)ом, как уже было сказано, называли людей, владеющих руническим искусством. В надписях старшими рунами неоднократно встречается слово erilaz/eril (“-az” принимается в рунологии за окончание мужского рода единственного числа) - «Я, эрил, начертал руны» (Terje 2005: 50; Sweyn 2006: 144). Высказывалось предположение, что руническое erilaz должно быть связано с названием германского племени герулов (лат. eruli).¹⁵ В герулах пытались видеть создателей или, по крайней мере, посредников в распространении рунического письма. Согласно другой точке зрения, эрил в рунических надписях — не этнический, а социальный термин, возможно, обозначающий представителей военной касты. Подобный вывод основан на фонетическом тождестве рунического eril древнеисландскому jarl - “правитель, военачальник” (др.англ. eorl, совр.англ. earl) (Terje 2005: 51, Mees 2003: 41-68, Sweyn 2006, 145-147). Выше мы уже касались этимологии слова “jarl”, заметив, что “яр” использовался тюрками для обозначения сакральности, высокого статуса. За основу этимологии eril/iril/erla [на Этелхеймской пряжке слово “эрил” написано в форме “эрла” - «Я, Эрла, написал это» (Mees 2003: 41-68)] можно взять и тюркское “ir” – песня (ДТС 1969: 219), irla/yurla/yurla – петь (ДТС 1969: 220,268,288), а также irqla – гадать, предсказывая судьбу, события и т.д. (ДТС 1969: 220,268,288) <irq – предсказание, пророчество, гадание. Ритуалы шаманы исполняли песнями, возможно, вследствие этого на тюркском “гадать, предсказывать” и “петь” восходят к общему корневому “песня”. Отсюда, мы получаем следующую этимологию “эрла”- “гадающий-поющий” (жрец) [«Он (Один) и его жрецы зовутся мастерами песней»- Снорри 1980:

¹⁵ Эрлулы (герулы) обитали на пойме Дона. Есть мнение, что эрулы - не скандинавский этнос, а местный, впоследствии огерманившийся. Источник Иордана, Аблавий относят эрулов к скифам (Гумилёв 1991: 124).

13]¹⁶. Таким образом, тюркская семантика “эрила” отражает шаманистическое содержание, которое заложено в названии. Вероятно, скандинавы обратили внимание ни на процесс письма, а на то, что совершается им, на его функциональное содержание. Сравним тюркское *iru/irü* – знак, примета (ДТС 1969: 212,220) и гот. *rūna* – тайна¹⁷. Таким образом, слово эрил/ирил/эрла является не именем и не этнонимом, а термином, обозначающим владеющего магическим (включая руническое) искусством, по всей вероятности, шамана, жреца.

Однако необходимо проанализировать все возможные этимологии слова “eril” на тюркской основе, все возможные компоненты состава слова и их значения. Возможно также, что слово “эрил” состоит из следующих слогов-слов: эр–ил. Первая часть имени “эр” (*er/ir*) на тюркском имеет значение “камень” (ДТС 1969: 211; 175; о взаимозаменяемости звуков “э” и “и” в тюркских языках уже говорилось выше), *il/el* – “рука” (ДТС 1969: 169, 207). Объединив части этого имени, мы получаем следующую этимологию – “пишущий на камне” / “рука, пишущая на камне”. В тюркских языках имеются многочисленные примеры образования слов на основе простого словосложения. Но использование только этих компонентов и их значений недостаточно для точной этимологии слова. Другое значение слова *er/ir* на тюркском “бурав” (ДТС 1969: 175, 211), *er-il* – бурав-рука (“буравящая рука, пишущая на камне рука”). Корень *ir* проступает в древней форме тюркского глагола писать - резать/царапать: булг./чув. *sir*, монг. *ciri*, заимствованное из тюркского в венгерском *ir* – писать. Если исключить возможность наличия глагола писать в привычном нам понимании в те далекие времена, вероятно, что процесс письма на ранней стадии его развития (знаки наносились на дерево или камень острым предметом) мог выражаться глаголом “резать”/“царапать”, который в процессе эволюции письма обрел значение “писать” (*sir/sız/çiz/cız/yız* (резать/царапать) > *yaz/caz* (писать); ср. греч. *grapho*, лат. *scribere*, ар. *хатт* - 1) царапать острым предметом, 2) писать).

Интересен тот факт, что несмотря на отсутствие каких-либо материальных данных о письме на дереве германскими рунами (не сохранилось старшерунических надписей на деревянных предметах) всё же предполагается, что именно дерево было тем первоначальным материалом, на который наносились руны: «на это указывает характерная заостренная и угловатая форма рунических знаков, избегающих горизонтальных и округлых линий» (Гуревич 2003: 415). Но ведь на это указывают и тюркские руны, они тоже не округлы. Однако, вследствие того, что официальной науке неизвестно наличие каких-

¹⁶ «от них пошло это искусство в Северных странах»- Снорри 1980: 13.

¹⁷ согласно исследователям такое название литеры рунического письма обусловлено тем, что древние германцы приписывали рунам некие мистические свойства.

либо письменных источников на тюркском языке более раннего периода, чем Орхоно-Енисейские надписи, датируют тюркское письмо VII-VIII вв.¹⁸ Почему же не предположить, что и древнейшие тюркские рунические надписи вырезались на дереве и вследствие брешности этого материала древние образцы не дошли до наших дней.

Представляется странным, что при исследовании вопроса генезиса германских рун тюркские руны оставляются исследователями за пределами внимания. Рунологи исключают связь между тюркскими и германскими рунами по причине географической отдалённости Азии и Скандинавии и физической невозможности заимствования. Делаются попытки отыскать аналогии в кругу лишь западных письменностей, вовсе исключая возможность нахождения ответа в аналогичной письменности тюрков. Теории о европейском предке рунического письма создаются целенаправленно путем тенденциозной этимологизации рунических памятников лишь с помощью европейских письменностей. Сам факт прочитывания скандинавских рунических надписей соответствующими рунами древних тюрков служит подкреплением версии о миграции рун, об их исходе из Азии, «Страны турок».

Не только руны Один принес на новые земли, как повествует сага, он ввел в своей новой стране те законы, которые были раньше у асов, в том числе и погребальный обряд.

Обряд погребения

Согласно традиции, дии (жрецы асов) сожгли тело вождя, который умер от болезни в Швеции, на костре. «Один был после смерти сожжен, и его сожжение было великолепным. Люди верили тогда, что, чем выше дым от погребального костра подымается в воздух, тем выше в небе будет тот, кто сжигается, и он будет тем богаче там, чем больше добра сгорит с ним» (Снорри 1980: 15).

Погребальный обряд, как верно замечает Грач (Грач 1968: 207), является одним из наиболее стойких этнических признаков. Изучение погребальных памятников позволяет нередко с достаточной наглядностью выявить этнические группы древних обществ. Археологические исследования свидетельствуют о том, что трупосожжение являлось господствующей формой погребального обряда древнетюркских племён (Грач 1968: 207-213). Умершего помещали в ограде, рядом находились принесенные в жертву овцы и лошади, боевой конь, одежда, вещи и оружие покойного, чтобы последовать за своим господином в иной мир. После всех необходимых обрядов разгорался огонь, душа покойного вместе с языками пламени и дымом должна была оседлать коня и достичь неба (вспомним аса Бальдра (сын Одина), конь

¹⁸ степень развитости памятников тюркской рунической письменности позволяет предположить наличие предшественников в виде письменных памятников.

которого был сожжен вместе с ним – Младшая Эдда 2006: 24). Священный огонь должен был очистить покойного от скверны. Затем в вырытую могилу хоронили пепел. В могилу опускали вместе с пеплом все несгоревшие предметы – оружие, стремяна, монеты, посуду. Клинок покойного, после того как он раскалился на огне, ломали, так как он тоже должен был «умереть» и последовать за покойным в иной мир. После похорон ставили на могилу памятный столб, каменное изваяние или стелу. «Один ввел в своей стране те законы, которые были раньше у асов. Он постановил, что всех умерших надо сжигать на костре вместе с их имуществом. Он сказал, что каждый должен прийти в Вальгаллу с тем добром, которое было с ним на костре, и пользоваться тем, что он сам закопал в землю. А пепел надо бросать в море или зарывать в землю, а в память о знатных людях надо насыпать курган, а по всем стоящим людям надо ставить надгробный камень. Этот обычай долго потом держался» (Снорри 1980, 14). Обряд трупосожжения при похоронах знатных тюрков существовал до первой трети VII в. В первой трети VII в. обряд трупосожжения стал вытесняться обрядом трупоположения. Но элементы обряда кремации в виде символического разжигания огня во время погребальных церемоний продолжали существовать и позже. Так, мы встречаем реликт этого обряда в эпосе «Манас»: мать Манаса, после возвращения ожившего после смерти сына тушит горящий огонь (Ögel 1989: 520,514). Это свидетельствует о ранее сожжённом огне по случаю смерти, что представляется пережитком древнего погребального обряда. Огонь здесь уже потерял первоначальную функцию и назначение, став символическим. Тюрк, по религиозным представлениям, не умирал совсем, после смерти он продолжал свою жизнь в другом мире. Духи умерших, а тем более духи великих и известных людей, поддерживали своих потомков и сородичей в трудные времена. Один «сказал, что отправляется в Жилище Богов и будет там принимать своих друзей. Шведы решили, что он вернулся в древний Асгард и будет там жить вечно. В Одина снова стали верить и к нему обращаться. Часто он являлся шведам перед большими битвами. Некоторым он даровал победу, а иных забирал с собой. И то и другое считалось благом» (Снорри 1980: 15). Так завершил свою жизнь, согласно сагам, ас Один, заложивший основы централизованной власти на Севере («Один знатнее и старше всех асов, он вершит всем в мире, и как ни могущественны другие боги, все они ему служат, как дети отцу» - Младшая Эдда 2006: 26), которая затем была продолжена его последователями: Ньёрдом, Фрейром, Фрейей, Фёльниром, Свейгдиром и др. Мифический же Один продолжал жить вечно.

Заключение

Преобразование реальных исторических личностей, пройдя сквозь призму народного сознания, в мифические персонажи, а действительных событий - в фантастические, явление отнюдь не редкое. Мы сталкиваемся с подобным и в более поздние времена. К примеру, Аттила, являющийся реальной исторической личностью, в исландских легендах превращен в мифический персонаж, гунн представлен как король злых духов и нечистей, Гуналанд же – страна чертей и фей (Ögel 1989: 51-52). А по «древним преданиям», которые передает Иордан, гунны происходят из потомков женщин-колдуний и «нечистых духов» (Иордан 1960: 90,195; Гумилев 1991: 97). Исторические лица делались персонажем легенд посредством перехода в сферу мифического и культового. Мифологизация асов была обусловлена разными причинами. Мир древних скандинавов был весьма ограничен, их география не выходила за пределы знакомых окрестных лесов, гор и морской берегов. Их мир охватывал пространство доступное взору и дали на расстоянии самое большее на несколько дней пути, дальше им редко приходилось забираться. Всё, что за дальним горизонтом, необозримой далью было для них совершенно неведомым. Не только у скандинавов, но у многих народов древности сложились представления о том, что за пределами их мира живут не люди, а Боги, злые духи и души умерших. Совершенно иных размеров был мир кочевников, включающий не только ближайшие окрестности их изначальной родины, но и земли, простирающиеся далеко за её пределы; в частности мир асов, проделавших долгий путь из Азии в Скандинавию, покоривших многие земли, повстречавших на пути различные племена и народы. На путях миграции тюрки, с их жадной восприимчивостью ко всему новому, неуёмным любопытством и страстью к познанию чужого, «знакомились» с разными народами и культурами. Миграция тюрков была не просто переселением. Они сближали народы, роднили страны с разными культурами, соединяли и скрепляли самые различные культурные элементы. Тюрки не боялись «чужовищ», живущих за горизонтом, им хорошо были знакомы обитатели других миров. Их не пугало незнакомое, не страшили непохожие на них. На пути миграции шёл непрерывный процесс знакомства с «чужими», накопления опыта сближения с ними. Для местных скандинавов же пришельцы (асы) были теми из неведомого, таинственного мира Богов, злых духов и чудовищ. Жизнь величественных асов, которые одновременно пугали и восхищали местных жителей, обрастала мифами, о них слагались легенды. «По какой бы стране ни лежал путь Асов, - как свидетельствует «Младшая Эдда», - всюду их всячески прославляли и принимали скорее за богов, чем за людей»...Ибо «люди видели, что ни красотой своей, ни мудростью асы не походили на прежде виданных ими людей» (Младшая Эдда 2006: 12). Народная память сохраняла и из века в

век передавала предания о великих подвигах, волшебствах и приключениях легендарных асов, об их великолепном городе Асгарде. Предания дополнялись, умножались и видоизменялись, прежде чем они, спустя тысячу с лишним лет со времени переселения асов, были собраны и записаны. Исследование эддических песен и саг об асах в свете тюркской культуры и истории без заведомых установок о невозможности тюрко-скандинавских связей вследствие географической отдалённости этих народов и предубеждений о застойности и дикости древних тюрков и уникальности европейской культуры может раскрыть многие непрочитанные до сих пор страницы истории.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

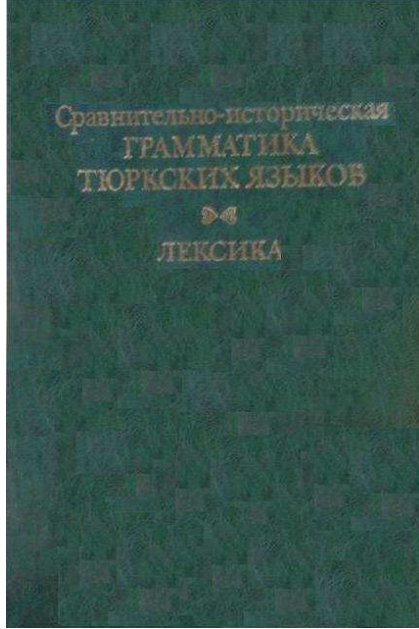
- АЛЕКСЕЕВ Н. А. (1994). «Якутская мифология и шаманы», *Гуманитарные науки в Сибири. Сер.: Археология и этнография*. №3. Новосибирск: 59-63.
- АЛЕКСЕЕВ Н. А. (1984). *Шаманизм тюркоязычных народов Сибири (Опыт ареального сравнительного исследования)*, Новосибирск: Наука.
- Беовульф. *Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах*. (1975). Москва: Художественная литература.
- ГРАЧ А. Д. (1968). «Древнейшие тюркские погребения с сожжением в Центральной Азии», *История, археология и этнография Средней Азии*, Москва: Наука: 207-213.
- ГУМИЛЁВ Л. Н. (1991). *Тысячелетие вокруг Каспия*, Баку: Азернешр.
- ГУРЕВИЧ Е. А. (2003). «Руны, руническое письмо», *Словарь средневековой культуры*, Москва: Росспэн: 415-423.
- ДЕСТУНИСЬ Г. С. (1861). «Сказанія Приска Панийскаго», *Учёныя записки второго отд. Императорской Академии Наук*, кн. VII, вып. I. Санкт-Петербург.
- Древнетюркский словарь* (1969). Ленинград: Ленинградское отделение издательства «Наука».
- ДЫРЕНКОВА Н. (1929). «Птица в космогонических представлениях турецких племен Сибири», *Культура и письменность Востока*, Кн. 4, Баку: Издание ВЦК НТА: 119-126.
- ИОРДАН (1960). *О происхождении и деяниях датчан, Getica*, Москва: Издательство восточной литературы.
- КОНОНОВ А. Н. (1974). «Способы и термины определения стран света у тюркских народов», *Тюркологический Сборник*:73-74.
- МЕЛЕТинский Е. М. (1976). *Поэтика мифа*, Москва: Наука.
- МИЗИЕВ И. М. (1986). *Шаги к истокам этнической истории Центрального Кавказа*, Нальчик: Изд. Эльбрус.
- Мифы народов мира* (1980). Энциклопедия в 2-х ТТ., Т. I, Москва: Советская энциклопедия.

- Мифы народов мира* (1982). Энциклопедия в 2-х ТТ., Т. II, Москва: Советская энциклопедия.
- Младшая Эдда* (2006). Санкт-Петербург: Наука.
- ОПАРИН М. (2001). «Под знаком рыбы», *Вокруг Света*, №10 (2733)/ Октябрь 2001, <http://www.vokrugsveta.ru/vs/article/110/> (01.02.2015)
- РАДЛОВ В. В. (1889). *Опыт словаря тюркских наречий*. Вып. Третий, Санкт-Петербург.
- СНОРРИ СТУРЛУСОН (1980). *Круг Земной*, Пер., ст., прим.: А. Я. Гуревич, Ю. К. Кузьменко, И. М. Стеблин-Каменский, О. А. Смирницкая, Москва: Наука.
- ЩЕРБАКОВ В. И. (1989). *Где жили герои эддических мифов?* Москва: Знание.
- (2000). *Асгард - город богов: История открытия*, Москва: ФАИР ПРЕСС.
- ЭЛИАДЕ Мирча (2002). *История веры и религиозных идей, в 3-х томах (пер. с фр. 2-е изд., исправл.)*, Т.3, Москва: Критерион.
- AĞASIOĞLU Firidun (2005). *Azər xalqı*, II nəşri, Bakı: Çıraq.
- BEYDİLİ Celal (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Yurt Yayınevi.
- DURBİLMEZ Bayram (2007). "Kırım Türk halk anlatılarında sayı simgeliği", *Millî Folklor*, 2007, 19, Say 76, s. 177-190.
- ELIADE Mircea (1972). *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*, Princeton: Princeton University Press.
- (2006). "The Myths of the Modern World", *Mircea Eliade: A Critical Reader. Editor: Bryan Rennie*. London: Equinox Publishing Ltd, p. 204-218.
- KARATAY Osman (2003). *İran ile Turan: Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu*, Ankara: KARAM.
- (2009). "Ergenekon Öncesindeki Felaket Hakkında Bir Tarihleme Denemesi", *1.Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni, Afyon Kocatepe Üniversitesi*, 18-20 Kasım 2009.
- (2012). "Kral Odin'in Türklend'dan İskandinavya'ya göçü", *Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (Balıkesir, 28-30 Mayıs 2010)*, İstanbul: 532-539.
- KAŞGARI Mahmud (1939-1941). *Divanü Lugat'it-Türk (Çeviren Besim ATALAY)*, c. I- III, Ankara: TDK Yayınları.
- KÜRÜM Turgay (2002). "Avrasya'da Runik yazı", *Türkler. 3. İlkçağ*. Ankara: Yeni Türkiye, 2002: 776-785.
- LITTLETON C. S. (1966). *The New Comparative Mythology*. Los Angeles: Berkley.
- MEES Bernard (2003). "Runic 'erilaR'", *North-Western European Language Evolution (NOWELE)*, 42 (March 2003): 41-68.

- ÖGEL Bahaeddin (1971). *Türk kültürünün gelişme çağları*, M.E.B., İstanbul
- (1989). *Türk mitolojisi*, I cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (1995). *Türk mitolojisi*, II cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- SAXO GRAMMATICUS, *Gesta Danorum*. Det Kongelige Bibliotek – Elektroniske værker <http://wayback-01.kb.dk/wayback/20101108105429>;
<http://www2.kb.dk/elib/lit/dan/saxo/lat/or.dsr/> (01.02.2015)
- SEYİDOV Mirəli (1983). *Azərbaycan mifik təfəkkürün qaynaqları*, Bakı:Yazıçı.
- SWEYN Plowright (2006). *The Rune Primer: A Down-to-Earth Guide to the Runes*, Sydney: Rune-Net Press.
- TERJE Spurkland (2005). *Norwegian Runes and Runic Inscriptions*, New York: Boydell and Brewer.

Edhem Rahimoğlu Tenişev, **Sravnitel'no-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov. Leksika**, T. 4, Moskva: Nauka, 1997. ISBN: 5 02-010-861-8

Yaşar ŞİMŞEK*

Rusya'da modern anlamda Türklük Bilgisi çalışmaları Alman asıllı Türkolog W. Radloff ile başlar. Eski Türkçe üzerine yürüttüğü çalışmalar uzun yıllar el kitabı olarak kullanılan Radloff'un Türk boylarından derlediği halk edebiyatı örnekleri, çağdaş Türk lehçelerinin ilk sözlükleri olarak sayılabilir. Derlediği malzemeyi daha sonra dört ciltlik *Versuch Eines Wörterbuches der Turk-Dialecte*'te toplayan Radloff, bu eserle birlikte Türk lehçelerinin ilk mühim sözlüğünü kaleme almış olur. A. N. Kononov, S. Malov, S. G. Klyashtorny, A. Samoyloviç, A. M. Şçerbak, N. Baskakov, N. Katanov, A. Borovkov, L. Budagov, K. K. Yudahin, D. D. Vasilyev, İ. A. Batmanov gibi önemli Türkologların yetişmesi ile Rusya, Türklük Bilgisi çalışmalarının

merkezi haline gelir.

Radloff'tan itibaren Rusya'da tarihî ve çağdaş Türk yazı dilleri üzerine yapılan çalışmalar hız kazanırken Türkçenin çeşitli dönemleri üzerine hazırlanan sözcükler incelemeleri de bundan nasibini alır. V. M. Nadelyayev, D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak tarafından 1969'da hazırlanan *Drevne-tyurksiy Slovar'* Eski Türkçe için hazırlanan en değerli sözlüklerden biri olur. 1960'lardan itibaren çağdaş Türk lehçeleri üzerine etimolojik sözlükler de yazılmaya başlar. Mesela V. G. Yegorov tarafından 1964 yılında hazırlanan *Eti-mologičeskiy slovar' çuvaşskogo yazıka* bunlardan biridir. 1970'li yıllarda ise Sevortyan tarafından hazırlanan *Etimologičeskiy slovar tyurkskih yazıkov (obşetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovı na glasniye)* adlı etimolojik sözlük tenkitlere maruz kalsa da Türkçenin karşılaştırmalı sözcük incelemeleri için oldukça önemlidir. Bu sözlüğün I. cildi 1974'te, II.

* Arş. Gör., Kırıkkale Üni. Fen-Ede. Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ysimsek55@gmail.com

cildi 1978'de, III. cildi 1980'de, IV. cildi 1989'da, V. cildi 1997'de, VI. cildi 2003 yılında yayınlanmıştır.

Sevortyan başkanlığında hazırlanan bu sözlük gibi Türkçenin gramerini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar da ciltler halinde yayınlanmaya başlar. 1984 yılından sonra Tenişev'in başkanlığında hazırlanan *Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov* (Türk Dillerinin Tarihî ve Karşılaştırmalı Grameri) bunlardan biridir. 1. cilt fonetik, 2. cilt morfoloji, 3. cilt sentaks, 4. cilt sözvarlığı, 5. cilt bölgesel rekonstrüksiyon, 6. cilt proto Türkçe altbaşlıklarını taşımaktadır:

Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov. Fonetika (Türk Dillerinin Tarihî ve Karşılaştırmalı Grameri. Fonetik), T. 1., Nauka, 1984.

Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov. Morfoloģiya (Türk Dillerinin Tarihî ve Karşılaştırmalı Grameri. Morfoloji), T. 2., Nauka, 1988.

Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov. Sintaksis (Türk Dillerinin Tarihî ve Karşılaştırmalı Grameri. Sentaks), T. 3, Nauka, 1986.

Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov. Leksika (Türk Dillerinin Tarihî ve Karşılaştırmalı Grameri. Sözcükler), T. 4., Nauka, 1997 [2. baskısı: 2002].

Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov. Regional'niye rekonstruksii (Türk Dillerinin Tarihî ve Karşılaştırmalı Grameri. Bölgesel Rekonstrüksiyon), T. 5, Nauka, 2002.

Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov. Pratyurkskiy yazık-Osnava. Kartina mira pratyurkskogo etnosa po danım yazıka (Türk Dillerinin Tarihî ve Karşılaştırmalı Grameri. Proto-Türk Dili, Dilin Yapısından Hareketle Proto-Türk Etnosunun Manzarası) T. 6, 2006.

Bizim burada tanıtacağımız eser 1997 yılında Rossniskaya Akademiya Moskova tarafından yayınlanan serinin *Leksika* başlıklı 4. cildir.

Eserin yazarları Tenişev, Blagova, Dobrodomov, Dıbo, Kormuşin, Levitskaya, Mudrak, Musaev gibi önemli Türkologlardan oluşmaktadır. Eser, başlığından da anlaşılacağı üzere Türk dilinin sözcüklerini ele almaktadır. Giriş bölümünde verilen bilgiye göre eserde yaklaşık 1000 sözcük incelenmiştir. Yazarların belirttiğine göre bu 1000 sözcük Türkçenin ilk konuşurlarının sıklıkla kullandıkları kelimeler arasından seçilmiştir. Bu sözcüklerden 100 kadarı fiildir.

Çalışma çok sayıda eski Türk dili yadigarının taranıp fişlenmesi ile oluşturulmuştur. Taranan eserler arasında Köktürk döneminden Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongin, Küli Çor, Yenisey (E 1-147), Tes, Terh, Karabalgasun yazıtları; Eski Uygur döneminden Uigurica I-IV, Turkish Turfan Text I-X, Hüen-Sang Biyografisi, Manihaica I-III, Huastuanift; Karahanlı döneminden Kutadgu Bilig ve Divanu Lugati't-Türk yer almaktadır.

Sözlük, *tematik* olarak hazırlanmıştır. Sırasıyla *meteoroloji, hayvan, kültür, tabiat, insan, manevi kültür unsurları, ritüel-mitoloji parçaları* ve *antropoloji* başlıkları ile bunların alt başlıklarında ilgili sözcüğün tarihî ve çağdaş lehçelerdeki görünümleri verildikten sonra kelime üzerine açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalar daha çok sözcüğün anlamı ve kullanımına yöneliktir. Etimolojik incelemelere nadiren başvurulmuştur. Zaten yazarların amacı da etimoloji yapmak değil, Eski Türkçenin sözvarlığını tematik olarak inceleyerek Türkçe ve Altayistik çalışmalarına kaynak oluşturmaktadır.

Yöntem olarak tematik sözlüklerde gördüğümüz yönteme başvurulmuş ve sözcükler belli başlıklar altında toplanmıştır, ancak seçilen sözcüklerin diziminde yer yer alfabetik sıralamadan uzaklaşılması kelimenin tespiti kısmen zorlaştırmaktadır.

Çalışmanın en büyük eksikliği ise madde başı kelimenin lehçelerdeki görünümü olarak verilen sözcüklerin bir dizininin olmamasıdır. Ayrıca madde başı yapılan sözcüğün lehçelerdeki görünümleri verilirken belli bir standart uygulanmamıştır. Bazı sözcüklerin lehçelerdeki görünümleri o lehçenin ağız varyantlarına kadar verilirken bazı sözcüklerin lehçelerdeki görünümleri hiç verilmemiştir.

Bu küçük eksiklikler bir kenara bırakılırsa *Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov* kitaplarından *Leksika* cildi Türkçenin karşılaştırmalı sözvarlığı çalışmaları için oldukça önemlidir, ancak bu değerli çalışma ne yazık ki Türkiye'de pek tanınmamaktadır / kullanılmamaktadır. Bu yazının amacı hem araştırmacılara kitapta incelenen sözcüklerin bir listesini vererek dikkatlerini celbetmek hem de 2004 yılında vefat eden Teni-şev'in çalışmalarının Türkiye'de daha fazla tanınmasına az da olsa katkı sağlamaktır. Kamil Veli Nerimanoğlu ve Minara Aliyeva editörlüğünde hazırlanan *Edhem Rahimoğlu Tenişev Doğumunun 90. Yılına Armağan* adlı kitap bu hususta Türkiye'de yapılan tek çalışmadır. 1921 yılında Tatar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Edhem Rahimoğlu Tenişev, 1945 yılında Leningrad Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi'nde Türkoloji öğrenimine başlamış; bu fakültede Malov, Bertels, Yakubovskiy, Kononov, Aleksey, Dmit-riyev, Jirmunskiy gibi bilim adamlarından dersler almıştır. 1949 yılında *Kıpçakskiy yazık i yego svyaz sovremennimi kıpçakskimi yazıkami* (Kıpçak Dili ve Bugünkü Kıpçak Dilleriyle İlgisi) (Çekim Sistemi) adlı lisans bitirme tezini, 1953 yılında *Sutra zolotogo bleska* (Altın Işık Sutrası) adlı yüksek lisans tezini, 1969 yılında ise *Storoy salarskogo yazıka* (Salar Dilinin Yapısı) adlı doktora tezini savunmuştur. 1956-1959 yılları arasındaki Çin seyahatinde bölgede konuşulan Türk lehçe ve ağızları üzerine derlemeler yapmıştır. Bu derlemeler daha sonra Salar, Sarı Uygur, Yeni Uygur lehçeleri üzerine yapacağı çalışmalara temel oluşturmuştur.¹ Tenişev'in müstakil çalışmaları ya da başkanlığında hazırlanan çalışmalar Türkiye Türkçesine mutlaka çev-

¹ B. A. Serebrennikov – A. A. Çeçenov, Edhyam Rahimoviç Tenişev (60. Doğum Yıldönümü Münasebetiyle), *Manas Journal of Social Studies*, Vol. 6, Issue 11, 2004, s. 79-83.

rilmeli, Türkiye Türkologları Tenişev'in değerli çalışmalarından mahrum kalmamalıdır.

EK: *Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov. Leksika*'da incelenen sözcüklerin listesi. Parantez içindeki sayılar, sayfa numaralarını göstermektedir.

METEOROLOJİ

Hava Olayları: ayaz, ayar` (13, 15), tum (14), soıyq (15), salkın (16), ton, ton- (17), bu:z, mu:z (17), doñ (18), isiy, ısıy (19), saqın/saqım (22), yaş, yaş- (22), yıldır- (23).

Yağış ve Benzeri Sözcükler: bulıt (24), yağ- (25), serkä (26), serp-, sep- (26), qa:r (27), qırpak (28), körüt (30), tolı, to:lı (31), bu:z (32), burçak (32), tuma:n (33), bus (34), imir (34), çars (35), qırayu (36), bäs, bes (37), çı:γ, çı:g, çı:q (39).

Rüzgar ve Çeşitleri: ye:l (40), esin (41), salqın (41), tan (42), qasırqu (43), bora- (45), qaδ (46), tipi (47).

Gök Cisimleri: bosaya (50), çolpan (50), çopan (51), sevit (51), taraza (52), könek (52), yıldı (53), yer, yıldı (54), arslan (54), ay (55), yalçıq (55), o:t yultuz (56), yetegen (56), suw yıldı (57), aqma yıldı (57), quş yolu (58), saban yolu (58), saman yolu (58), tenir (59), kök (60), qalıq (60), ewren (61), qozı (61), üç arqar (61), ürker (62), temir qazıq (63), altun qazıq (63), topuraq yıldı (64), ağyır (64), çayan (64), kün (64), küneş (65), yaşıq (65), ud (66), yıyaç yıldı (66).

Zaman Aralıkları: çia:k (67), öd (68), teb (~d-) (69), kolu (69), yıl (70), bıldur~baldur (71), ya:r` (73), ya:y (74), gü:r` (75), kıl` (75), a:n`k (76), gün (77), gündür` (78), dül` (78), e:rtın (79), dañ (80), (y)a`rın (80), dü:n (81), inir (81), ge:ç (82), imir` ~ imirt (82), em ~ am (83), baya (83), ür (84), ya:l` (84), kar- (84), ö:t(ü) (85), yañı ~ yeñi (85), eskü (85), bengü (86).

Veryüzü: yer (88), su:w ~ su:b (88), ögüz (89), yul (89), yılyä ~ jılyä (89), yıрмаq ~ ırmaq (89), täñiz (89), ätil ~ ädil (90), qo:l ~ go:l (90), kö:l (91), sa:r` (93), batqaq (93), say (93), ta:γ (94), qır (95), qaya (96), o:y (98), to:z ~ toz (99), bo:r (100).

TABIAT

Ortak İsimler: to:z (103), bu:taq (103), şax (104), ıyaç (104), terek (105, 134), deräht (105), tiken (105), tikenek (106), inñe (106), qayır (106), qa:buq (107), qa:z (107), tamır (107), ti:p (108), di:p (108), tö:z (109), yıldı (109), kök (109), çalı (110), ärämä (110), orma:n (110), ayaçlıq (110), arıy (110), toqoy (110), day (111), jeñgel (111), yapraq (111), yapırıyaq (111), yapurmaq (111), yapuryan (111), yalpurıyaq (111), yebirdek (112), yaya:q (112), ko:z (112), çertlewük (112), fındıq (113), omça (113), kötük (113), tübür (113), yemiş (114), tüş (114), mi:vä (114), bürü (114), bürçük (114), tomurçuq (115), ösüm (115), ösümlük (115), uruy (115), urluq (116), çigit

(116), tohum (116), öz (117), özök (117), yuq (117), saqız (117), olon (118), tene (118), çı:bıq (118), sa:p (119), sabaq (119), ölöñ (119), ot (119), ilis (120), çeçek (120), çeçke (120), gül (120), to:ruq (121), torum (121), ekel (121), tomurçuq (121), qat (121), çistek (121), yigellek (121).

Yabanî Bitki Adları: qayın (122), baltır-yan (122), dolayana (123), kömir-gen (124), ermen (124), bişe (125), belut (125), çirşi (125), çibi (125, 131), tal (125), sögüt (126), öyenke (126), elmen (126), yo:runuşya (126), beda (127), qılıyan (127), kendir (127), keten (128), yöke (128), ardıç (129), arça (129), arçın (129), zirek (130), (H)osp^h (131), yabşan (132), ermen (132), erem (133), saqsawul (133), qarayay (133), narat (133), tabilyu (133), yulyun (134), qamış (135), qoya (135), sa:z (135), yımirt (135), moyıl (136), tu:t (136), küyrüç (136).

Meyve Sebze Adları: ürük (137), ayva: (137), xarbut (138), çiye (138), albalı (138), amrut (139), qayun (139), böldirgen (139), börlegen (140), yasemen (140), yegelek (140, 141), qayın yegelege (140), qızıl (140), qızılciq (140), yer yegelek (141), soyan (141), piyaz (141), ayaç yegelek (142), qura yegelek (142), badam (142), hiya:r (142), qaraqat (142), qarlıyan (143), qa:baq (143), benefşe (143), gi:la:s (143), qara yegelek (144), sarımsaq (144), alma: (145).

HAYVAN

Ortak İsimler: kuδru-k (145), yuñ (146), öyek (146), ya:l (146), ye:l(e) (147), tuynak (147), sınr(γ)a-k (147), yelin (148), buyñuz (148), yin (148), yumur-tka (149), kayna-t (149), yüg (150), tü:k (150), tumsık (150), bok-agu (150), sañk (150), sañak (151), sañ-it (151), (y)inçgek (151).

Vahşi Hayvanlar: kâyik (151), añ (152).

Memeliler: bugu (152), sıgun (152), buñgak (153), sukak (153), ivik (153), älik (153), külmüz (153), bulan (154), yegeren (154), tākā (154), yımya (154), arkar (155), kulan (155), ka:pan (156), yañ-gan (156), irbiş (156), bars (157), yo:l-bars (157), kaplan (157), arslan (158), sırt-lan (158), ü:ş-ek (159), andık (159), ağıg (159), a:pa (159), bö:ri (159), ku:rt (160), tilkü (161), karsak (161), qama, qam-la/uy (161), qunduz (162), ki:ş (162), iars (163), küzen (163), borsmık (164), tawış-gan < tawl-gan (164), koğan (164), degin (164), sialik (165), yumran (165), t/kirpi (166), kös-kü (167), kös-ürtke (167), kös-tebek (167), sıçyan (167), yarı-(sa) (168), be:çin (168).

Kuşlar: kuş (168), yavru (168), ka:rt-ı (169), bürküt (169), toygan (169), la:çin (170), sar(y) (170), göyke-n-ek (170), yapalak (170), ügi/ükki (170), karga (171), ga:z (171), juñgak (171), kogu (171), ebürdek (172), añıt (172), qaşqal-taq (172), durñya (173), korday (< korm-day ?) (173), ulHar (173), kâ:kilik (173), budur, bildur (173), toy(γ) (174), üğpik (174), kö:kerç-gen (174), tonır-tka (175), sağısgan (175), karlıg-aç (175), torıgay (176), sandıyaç (176), çıb/mçuk (176), serçe (177).

Balıklar: ba:lık (177), çapak (177), bıñıt (177), ya:yın (178), çortan (178), alabuga (178), sebrük (178), sa:zgan (179), bel (179).

Sürüngenler: ba:kka (179), kur-baka (180), yılan (180), böka (180), keler (180), kelez (180), keleski (180), kelesken (181), keslinç (181), keskeldirik (181).

Haşaratlar: ku:r-t (182), biyt (182), sirkä (182), yavl/lçak > yavşak (182), bürye (182), kamtala (183), ge:ne (183), sakırtka (183), kumır-ska (183), karıncya (183), çümeli (184), bögen > böye, böy-çek (184), çadan (184), sülük (185), böke-l, böke-lek (185), kö:kegün (185), sinek (185), a:rıg (186), çı:bun (186), guñä / guña (186), kepelek (187), çekürtke (187), sarıncga (187), konjuz (187).

Evcil Hayvanlar: iyt (188), köpäk (189), kançık (190), änik (190), pişik (191), piriş (192), kedi (192), maçi (192), çätük (193).

İNSANLAR

Vücut: balç (194), beyn (195), kilk (196), saç (197), tü:k (197), a:lın (198), ka:m/pak (199), töpe (201), iämgök (201), çügtä (202), çeiikke (203), tulun (203), kulyak (204), yü:z (206), bät (207), bäniz (208), görs > göz (209), karak (210), ka:ş (211), kap-yak (212), kirpik (213), burun (214), kañ-i/ir(ik) (215), tum-ş-uk (216), eiñ (218), eñek (218), yaynak (219), çänä (220), sakak (220), sañ-ak sañ-it (222), sakkal (222), bığık / bıñık (223), bıđıñık (223), burut (224), ayz (224), aburt (225), du:dak (226), erin (226), dilk (227), di:ş (228), azıy (229), damyak (229), boyaz (230), bokurdak (231), kekir-tek (232), öñeç / öñüç (233), bo:yn (233), sügsün (234), og/ñur- (235), yelkä (236), äiñsä (236), çEkn (238), ägn (239), omuz (240), öş(ü)n (241), yagrın (242), kEbze (242), koltuk (243), ko:yn (243), kol (244), kar (246), kar-ı (246), kar-a (246), tirs(i)ek (247), çaykan- (249), çaykan-ak (249), çaykan-çak/çık (249), bilek (250), älg (251), a:ya (252), ađyu-t/ç (252), yıñđruk (253), ärñek (253), parñak (254), darmaq (255), çı/umıç- (256), çın-ça- (256), çıpa- (256), çıka-ñ/n- (257), dırñak (258), dırma-k (258), ei(l)lig (259), bogum (260), yüz (260), simgök > siñök (260), kemük (261), yulıñ (263), yilik/g (263), siñir (264), damor (264), teri (265, 383), bođ (265), siyn, siyn-ak (266), yi:n (266), geb-de (267), arka (267), sırt (268), be:lk (268), oñurt-ka (270), ömgen (271), tö:ş (271), gö:küz (272), kökrek (273), em-ig, em-çek (273), köñül (274), eyegü (275), bokana (275), kegrek (276), yürek (276), öbke (276), karım (277), kurug-sak (277), böğüz-ek > böğsek (278), böğür (278), bağır (278), bağır-sak, bağır-suk (279), bögen (279), d(i)a:l-ak (279), ki:n < ki:ñ, ki:n-tik (279), gö:pek (280), bıkın (280), göt (281), göten (281), satan (281), yaya (281), kıç (281), bu:t (282), sa:n (282), uğluq (282), yawta: (282), siñçük (283), baltır (283), tuyz-ke (284), topuk (286), (y)i:n-çik (286), baka:ñ-ak / baka-l-çak (286), sıyñra > sıñar, sıñır (287), ađak (288), aşuk (288), ta:pan (289), öğçe (289).

Akrabalık İlişkileri: yekiz (290), qarındaş (290), aqa (291), aya (291), toyyan (292), toymış (292), ini (292), tul (293), yegen (293), bölö (293), ata (294), baba (294), qız (295), taya (296), qatın (296, 297), ewçi (297), küdagü (297), yezne (298), ana (298), ene (299), eje (299), apa (300, 301), ök (300), ana(y) (300), apa(y) (301), yigit (301), yaş (302), kelin (302), yer

(303), bay (303), ata (304), baba (305), aba (305), qaŋ (305), ögey (306), bala (306), bebe (307), uruq (307), ög-qaŋ (308), ata-ana (308), uruy (308), qayın (309), toy (309), quda (310), baja (310), apa (311), sinil (311), qarındaş (312), baldız (312), öksüz (312), yenge (313), oyl (313), oylan (314).

Sosyal İlişkiler: eş (314), tişi (315), urayut (315), ewçi (315, 297), qatın (315, 296, 297), uru (315), oylan (315, 314), kenç (316), bodun (316), yel (316), kün (317), uluş (317), küŋ (317), qırqın (317), qız (317, 295), qul (318), tun (318), bod (318), ediz (319), kençäk (319), elçi (319), yalawaç (319), bek (320), elig (320), qayan (320), qan (321), çur/çor (321), yabyu (321), şad (322), töl (322), begäç (322), tegin (322), oba (323), oğuş (323), uq (323), uquş (323), uruq (323, 307), egät (324), ayıuçı (324), ege (324), yalınıyuc (325), kişi (325).

Ticaret, Ekonomi, Mülkiyet: eđ (326), barı-m (326), bar(ı)q (326), ölüg (329), en (329), tam-ya (330), ayı (331), üp (331), ba:y (332), ba:r (332), yo:q (333), çıyañ (333), yarı-lı (334), sat- (335), al- (335, 337), tav- (336), sart (336), töle- (336), ö:te-, ö:tü- (337), töle- (338), teg(a)r (338), ayır (338), qırs, qız (339), uç-(u)z (339), yeni-k (340), benäk (341), yarmaq (341), a:q-ça (342), altun (343), tüş (343), ası-y (344), tus-(u)ğ (345), asla-m/-n (345), yul(u)ğ (346), ençü (347), belek (348), tart-ğy/-ıq (349), aq (351), tut-(u)ğ (352), tär (353), oğur-, oğur (354).

KÜLTÜR

Ateş Yakma: ho:t (356), yalqı-n (357), ört (357), ho:tçaq > o:tçaq (358), ho:tçıq (358), sa:l (359), ho:ta- (361), yaq- (362), yan- (362), köñ- (362), yal- (363), tam- (363), qala- (364), tül- (364), tüt, tüt- (364), kömür (365), kö:z (365), qo:r, qo:z (366), ço:ğ (366), kül (367), qoq, qoq- (368), uçqun (368), i:s, i:ş (370), çaq- (373), ot+luq (373), qab, qabayu (373).

(Kilden Yapılan) Çanak Çömlek vb.: bal ~ bıl (374), to:ñ (375), say (375), bo:r (375), sa:r, sa:z (376).

Dericilik: éd (377), êrik (377), a:ş (378), edrek (379), talqıy (380), talqı- (382), teri (383, 265), kö:n (384), yarıy (384), yaryaq (385), sayrı (385), qağış (386), elterig (389).

Keçe Üretimi: kiğiz (392), bas- (393).

Dokuma: ö:r-, ö:rü- (394), è:ş- (395), toqu- (395), soq- (396).

İşleme: paltu: (397), bi: (398), çiv (398), e:ge:- (399), bi:le- (399), köpçek (400), teker (400).

Metaller: altun (401), kır`ıl (403), gümül` (404), yer` (404), bakır (405), siğç (406), tu:n`ç (407), toy ~ tuy (407), korgul`(ç)un (407), demür (408), çod(g)un (410), sır`- (411), ta:t ~ to:t (411), yelme- ~ yalma- (412).

Demircilik: temüçi (413), qıza (414), köğürük (414), döş (415).

Avcılık, Balıkçılık, Toplayıcılık: äjikä (426), kâçi (426), tākä (428), ärkäç (428), oğ(ı)laq (429), toğça (430), qoni (>qoñ) (431), qoñ (431), qoçnar //qoç (432), qozı (433), toqlı (433), uD (434), sıyır (435), in(i)gäk (436), buqa (437), buzayı // buzayı (438), (h)ökez (439), at (441), aDyır

(442), begä (443), baytal (443), yıldı (445), teywe (444), buyra (446), buyur (446), ingän (447), botu (448).

Çiftlik Hayvanlarından Elde Edilen Gıda Ürünleri: sü:t (448), qımız (450), quru-t (451), ya:γ (453), qan`aq (454), üz (454), et (455).

Tarım: tarıy (456), ügür (458), qonaq (458), tögi (459), arpa (460), bodayay (461), sulı (464), yulaf (464), yas(y)mıq (464), soyun (465), tarı- (465), tırmaq ~ tırmıq (467), tırma (467), tırnayuç (467), taraq (467), tarmaq (467), sapan (468), oryaq ~ oraq (469), etmek, ötmek (469), yun, u:n (471).

Giyim, Ayakkabı, Şapka: keδ- (472), to:n (473), içük (474), içmek (475), köñlek (476), em, öm (478), e:tük (479), uyuq (481), börük (482).

Mesken, Yerleşme: balıq (485), ton` (485), känd (485), tura (486), qoryan (486), kermen (487), şibe: (488), seg (488), senger (488), köç, köç- (489), yu:rt ? < yuru:t < yoru:t (490), qoş (491), ayıl (492, 494, 501), o:ba (493, 501), kent (494), küy (494), e:l (494), uluş (494), ordu (494, 495), qarşı (495), o:tay (496), alaçu (497), ça:tır (497), kepbe (498), küme (499), kürke (499), çatma (499).

Yurt, Çeşitli Ev Eşyası: eb (500), oraça (501), öрге: (501), keregü (503), terme (503), qana (504), qa:nat (504), irge (504), bayış (505), kö:z (506), tünlik (506), çayaraq (508, 509), qara:çı (509), qarıy (510), qapya (510), qapay (510), qa:lya (511), eşik (511), bosaya (512), irge (512), tör (514), dü:p (514), tuşurluq (515), üzgük, üzük (515), tebü:r (516), tünlik (516), öröke (517), eşik (517), u:q (517), sekü (518), sofa ~ supa (519), yük (519), seri/sere (520), ül-dürük ~ il-dirik (520), ükek (521).

Tarımsal Yapılar: a:yıl (522), aran (523), qotan (524), qoriya (524), qası (525), çal, çalı (526), utar (526), tawla (526), ta:m (529), örtmän (529).

Yol ve Ulaşım: yo:l (531), oruq, oraq (531), qanlı (533), ça:na (535), sa:l (537), arqış (538), eğer (539), qom (541), qa:ş (542), terlik (542), içergi (542), yo:na (543), eğrim, egrim (544), toqum (544), yapıy (545), köp-çük (~ -çek) (547), üzengü ~ izenqe ~ iränä (548), qolan, olañ, qoluñ (549), tart- + -ıy//-qı//-ma (551), köñül-dürük (552), öm-ül-dürük (553), quğuryun, quğuryan (553), quğusqun, quğusqan (554), arış, arıç (555), yügen, ügen (556), yular (556), tin (557), töz-gin`, tizgin, tizgün (557), suşuluq (558).

Savaş ve Silah: alp (560), bayatur (560), begi (560), böke (561), er (561), eren (561), saydaqçı (561), yayı (561), sabaş (562), salış (562), soquş (562), süñüş (562), toqış (562), uruş (563), ordu (563, 569), qoşun (563), sü (563), yat (564), ya:nı- (564), yezäk (564), qarayu (564), tutyaq (565), soyul (565), çoqmar (565), bayraq (565), yelek (565), tuy (566), tüpek (566), bögdä (566), keş (566), saydaq (567), tutuq (567), on başı (567), qırq başı (567), elig başı (568), yüz başı (568), biñ başı (568), tümen başı (568), saçqaq (568), süñüg (569), qorıyan (569), yayaq (570), quruyluq (570), qılıç (570), başaq (570), soqım (571), qın (571), qurman (571), pas- (571), teg- (572), çapyut (572), kez (572), çerig (572), yelme

(573), on (573), qırq (573), elig (573), yüz (574), biş (574), tümen (574), qo:rı- (575), yarıyaq (575), yarıq (575), quyaş (576), bulun (576), til (576), tutqan (576), yeş- (576), sanç- (577), yerçi (577), yolçı (577), baltu (577), oq (577), kiriş (578), uç (578), oş (578), sol (578), tıñçı (578), du:lğa (578), qalqan (579).

MANEVİ KÜLTÜR UNSURLARI

Renkler: qara (592), a:q (598), ürün (601), sarıy (601), qızıl (602), kök (604), bo:z (605), yayız (606), ala (607).

RİTÜEL-MİTOLOJİ PARÇALARI

Metin Parçalarının Yeniden Yapılandırılması: üçin ötkär- (608), yätisin ötkär- (608), qırqın ötkär- / oqut- (608), yätisin ber- (608), qırqın ber- (608), iki közi dö:rt bol- (608).

Şiir Dilinin Sözarlığından Örnekler: yır (610), qoşuy ~ qoşuq (611), koşma (611), koşğı (611), qoşa:ş (611), qoş- (611), yırla- (612), yırçı (612), yıraşu (612), (614), domra (614), qobuzçı (615).

ANTROPOLOJİ

İsimler: täşri (626), kün (628), a:y (629), yulduz (630), ayas ~ ayaz (631), qayar ~ qar (632), tuman (633), boran (634), temir ~ temür (635), altun ~ altın (636), kümüş (637), qaya (638), taş (638), arslan (640), bars (641), qaban ~ qapan (641), bö:ri (642), qurt (643), tilkü (643), qulan (644), buyra (644), buqa ~ buya (645), tay (646), qulun (647), tekä (647), it ~ it (648), quş (649), toyrıl ~ toyrul (650), la:çın (651), turumtay (651), qarluyaş (652), ba:lıy ~ ba:lıq (652), ata (653), ba:ba (654), apa (655), ma-ma (655), oşul (656), qız (657), keñç (657), yegän ~ yigän (658), eş (660), er (661), alp (662), mal ~ inäl (662), tegin (663), beg (664), qayan (665), qan (666), xaşan (667), xan (667), ba:y (668), qul (670), taz (671), oşuz (672), qıpçaq (672), baş (673), qılıç (674), keräy (674), uruşu (676), tuyluq ~ tuyluy (676), saman (677), tezäk (678), qaşuq (678).

Sıfatlar: aq (679), qara (680), sarıy ~ sarı (681), kök (682), arıy ~ aruq (683), esän (684), uluy (684), ya:ş (685), yaşı (685), çuçu ~ çuçuq (686), qutluq ~ qutluy (686), menlig (687), artuq ~ artıy (688), uzun (689).

Rakamlar: iki (691), altı ~ altu (692), otuz (692), altmış (693), yetmiş (693).

Fiiller: tur- (694), toqta- (695), tol- (697), toş- (698), tap- (699), al- (699), be:r- (700), qaç- (701).

KAYNAKÇA

- NERİMANOĞLU K. V., - ALİYEVA M. (2013), *Edhem Rahimoğlu Tenişev Doğumunun 90. Yılına Armağan*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- SEREBRENNİKOV B. A. - ÇEÇENOV A. A. (2004), Edhyam Rahimoviç Tenişev (60. Doğum Yıldönümü Münasebetiyle), *Manas Journal of Social Studies*, Vol. 6, İssue 11, s. 79-83.